

Манзура Абдуллаева

Күөш эртага кайтар

Манзура АБДУЛЛАЕВА

Қуёш эртага қайтар

«Наманган» нашриёти
2015 йил

УЎК: 821.512.133-3

КБК: 84 (Ў36) 7

A-35

ISBN - 978-9943-989-83-52

1436-5345.25-1839050
НГ----- 2015
1437-(16.0)-(12)

© «Наманган» нашриёти, 2015 йил.

ҲАЁТИЙ ҲОДИСАЛАРНИНГ ТАЪСИРЧАН ТАСВИРИ

Ёш адиба Манзура Абдуллаеванинг насрдаги ўзига хос маҳорат нишонлари асарлари тилидаги услубий изланишларида кўзга ташланаётгани эътиборга лойиқ.

Ижодкорлик - кўнгил туйғуларидан беоромлигу, бедорлик қисмати. Заҳмати зарралардан тоғ яратишга баробар. Туғма истеъдод соҳибларига эса бу ҳеч қийин эмас. Қалами қалбининг ойнасига айланиб, оқ қоғозга туйғуларни жилолантириб юбораверади, юбораверади. Ана ўшанда қаламкаш ўзини енгил тортади. Йўқ-йўқ, кўнглини бутунлай бўшатолмайди, аксинча қат-қатларидаги юзаланишга мойил туйғуларига ўрин туғилаверади, холос.

Наманганнинг назму-наср ижодкорлари сафида бугун ўз овози ва ўз услубини топишга уринаётган Манзура Абдуллаеванинг бадиий адабиётга кириб келиши тасодифий ҳол эмас, албатта. У ҳаётнинг ҳою-ҳавасларини бир четга суриб қўйиб, қаламга астойдил юкунган, қаламни маҳкам кўлига тутган, нени кутса қаламдан кутган. Мақсад-муддаоси - Ўатан хизматиغا ярайдиган, халқи ўқиб ярайдиган назму насрлар билан ўзлигини намоён этиш. У сўнги беш йил ичида ёзганларидан тўрт китобни тўлдириб қўйибди-я! «Ўхшашимни топмасиз асло», «Умид тугиб келдим дунёга», «Сизни учратмагунча» ва ниҳоят мутолаангиздаги «Қуёш эртага қайтар»ни тўхфалабди мухлисларига.

Эътиборлиси, назмий наволарига бу гал насрий битиклари қўшилибди. Сермавж туйғуларнинг серавж ифодаси сифатида таассурот қолдиради янги китоб. Адибанинг қиссалари, ҳикоялари, қатралари, манзилсиз мактублари-ю, публицистик мақолаларигача худди шеърдек равон ўқилади. Фикрлари ҳам туйғуларидек тобора теранлашиб, тиниқлашиб бораётгани жуда маъқул.

Менинг тилшунос олима сифатида эътиборимни тортгани Манзуранинг катта-кичик - барча асарлари тили бошқа ёш ижодкорларникидан ўзгачароқлигидадир. Мухтасар сўзбоши ёзишимга шу жиҳати мойиллик уйғотганини инкор эта олмайман. Унга тенгдош айрим қаламкашларда кўпроқ асар сюжети, ҳатто олди-қочди воқеалари етакчи бўлса, Манзураникида тили устида алоҳида ишланганини осонгина пайқаш мумкин. У ҳар бир нарсанинг суратинигинамас, сийратини ҳам мушоҳада қилишга интилади. Ва шу аснода янги, ёхуд оҳорли иборалар қўллашга интилади. «Осмоннинг осмонлиги»ни, «тақдирнинг тақдири»ни, «сабрнинг сабри»ни, «кўзларнинг кўзи етмагани»ни ўқувчига кўрсатади.

Устоз ёзувчиларнинг, айниқса, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тоғай Муроднинг бетакрор услубига эргашаётгандек таассурот уйғотди менда Манзура. У наинки саж йўлидан бориш билан кифояланади, яна ўзича ундан-да ўзгачароқ услублар қўллайди. Сўзларига риторик, қофиядош такрор камдек тагин қўшимчалар етаклигидаги такрорлардан турфа маъноларни товлантириб, олға сурган фикрларини тобора чуқурлаштириб боришга одатлангани ҳам ғоят қувонарли ҳол.

Қизимизнинг ўз асарларида қорачўғ (қорачиқ), дилдўст (илҳом), қировгул (қишки ойнадаги гул), ғойибланди (кўринмай қолди), аксланди (акс этди), тушланди (туш кўрди) каби янги ясама сўзларни қўллашга журъат топганига таажжубланмасдан, буни ижодкорона дадилликка йўйсак адолатдан бўлади, деб ўйлайман.

Мен эндигина йигирма бир баҳорни қаршилаган адибага фақат рағбат ёғдириш билан кифояланаман: Назминг анча такомиллашяпти, насринг ҳам назмингдек манзур, Манзура қизим!

Хуринисо УСМОНОВА,
Наманган Давлат университети доценти,
филология фанлари доктори.

Қиссалар

ҚУЁШ ЭРТАГА ҚАЙТАР

МУҚАДДИМА

Ёруғ оламда азал-азалдан ҳеч бир нарса тоқ яратилмаган, фақат ва фақат қуёш ва ойдан ташқари. Агар бу иккиси ҳам жуфт яратилганида борми, энг катта, энг мудҳиш хато рўй берармиди. Осмон қанчалик кенг, қанчалик бепоён, қанчалик ҳадсиз бўлмасин, унинг бағрига ҳеч вақт иккита ой, иккита қуёш сиғмасди. Шунданми ойнинг ҳам, қуёшнинг ҳам мангу макони ҳамон юксак-юксакларда. Ҳатто улар бир-бирини кўрмасдан яшашади ягона само аталмиш ватанида. Бирининг жамоли оламини мунаввар этса, бириникидан тунлар файзиёб. Бирининг тафтидан ернинг қалбига жон кирса, бирининг дийдоридан туннинг қора пардаси йиртилади, самонинг бағри юлдузланади гўё чечаклар очилганидек. Осмоннинг осмонлиги нигоҳларимизни оҳанграбодек тортишидаю, қўлларимизни қанча узатмайлик етмаслигида. Осмоннинг осмонлиги икки яккаю ягона ойу қуёш билан барқарор, боқий, бетакрор, бетимсол, бетугал...

Ҳаёт аталмиш ноёб мўъжиза вақтнинг елкасида кун кўради. Ҳар куннинг кундуз ва тунга бўлинишигаям осмоннинг кўксидаги ойу қуёш сабабкор. Мабодо, қоронғулик бўлмаганида ёруғликнинг соғинчидан бебаҳра қоларди осмон бечора. Мабодо, ёруғлик та-

ралмаганида ойу юлдузлар чарчаб - ҳориб, ерга тукилиб кетармиди. Она табиат ана шундай бетаҳрир яратикнинг дояси. Бу яратик боис муҳаббат аталмиш сеҳрли туйғулар туғёнида одам зоти осмоннинг шамсу қамарига ўзини туғишганлардек қадрдон сезади, дардлашгиси келади, гарчи улар эшитмаса ҳам, сўзламаса ҳам.

О, осмон! Сенинг остингда умргузаронлик қилаётган инсон аталмиш зоти шарифлар бахтига ҳамиша соябонимиз бўлиб туравергин. Биламиз, мудом бошингдан ҳижрону висол кечишини, гоҳ куёшингни, гоҳ ойингни йўқотиб, топишингни. Биз садоқат сабогини ҳали ҳануз ойингдан, куёшингдан ўрганияпмиз. Уларга алвидо айтмаймиз, айтолмаймиз. Ҳатто хайр дегани ҳам кўнглимиз бормайди. Кўришгунча, қадрдонлар! - дейишдек бебаҳо бахтни улар туфайли туямиз. Кўнглимиз келишларидан яйрайди, кетишларидан асло маҳзунлашмайди. Ахир куёш эртага қайтар. Йўлларига оқ тонглар пояндоз бўлар.

РИВОЯТ:

Қадим-қадим замонларларда ўн саккиз минг оламда Осмон Ернинг муҳаббати ила яшаркан. Умрининг ҳар бир онини соғинчу, ҳижронларда ўтказаркан. Вале тақдирнинг олий ҳукми, табиатнинг абадий қонунлари ҳеч вақт муҳаббат дея аталмиш буюк туйғуга бўй эгмаган. Бўруну довуллар ёрдамида гоҳ ўртага оловлар қалаган, гоҳ изғирин азобларини пуркаган. Аммо, нетонг осмоннинг ишқи ўзи қадар юксак, ўзи қадар буюк, ўзи қадар баландпарвоз эди. Унинг юраги куёшга айланиб, ерга нур соча бошлабди. Тупроқдаги турфа бинафшаю, бойчечакларни, чучмомаю лолаларни гуллатиб юборибди. Унинг орзулари майсалар каби кўп эди. Бироқ не таассуфлар бўлсинки, ҳар бир куннинг тугаши унда ўлим қийноғини қўзғарди. Тун-

лар айрилиқ тоғлари ортига ботиб, тонггача оху фиғон тортиб чиқарди. Гўё ана шу оху фиғонларнинг ниҳояси йўқдек, дардларнинг давоси йўқдек. Қуёш барига рози бўлибди. Барига кўнибди. Аммо вақтлар ўтиб, куз ниҳоялагач...

Сўнгги видолашув куни қуёш умрида илк бор оловли кўз ёшларини тўкиб, йиғлаб юборибди. Чақмоқлар ҳар томон сачрабди. Унинг кўз ёшлари юлдузларга айланиб, осмонинг бағрига жойланиб кетибди. Осмон эса иккинчи юрак топибди. Унинг номини Ой деб атабди. Аммо армонларининг ўрнида унинг сутдек юзида кетмас доғ пайдо бўлибди. Ана, ўша доғми, ой ва юлдузлар самонинг ерга муҳаббати рамзи сифатида бир умрга яшаб келармиш. Тунларнинг ерга бегонасирашига йўл қўймасмиш. Қуёш эса ҳеч вақт ойу юлдузларга кўриниш бермасада, осмоннинг кундузги олов қалби тимсолида тонгдан оқшом қадар ерга бетугал нурларини тухфалармиш. У муҳаббатга ошно қалбларни умидсизланмасликка чорлагани чорлаганмиш...

БИРИНЧИ ҚИСМ

**Ҳажрингда бу тун кўнгулда қайғу эрди,
Васлинга етишмадим, жиҳад бу эрди:
Оҳим тутуни бирла кўзумнинг ёшидин
Йўл балчиқ эди, кеча қоронғу эрди.**

Заҳриддин Муҳаммад БОБУР.

Вақт яна кузни қаритди. Осмонда оташланган қуёшнинг тафти аввалги ҳолатини йўқотган, гўё ердан аразлагандек истар-истамайгина қизитарди. Аҳён-аҳёнда кўкда қора булутлар галалашиб, уни кўрқитмоқчидай кўринарди. Бу кез саратон кунлари учун ҳам табиатдан товон талаб қилмоқчидай, бу кез изфирин шамолларини бошлаб келиб, иссиқ кунлар ҳаққи учун

ўз хунини сўрашга чоғланаётгандек, бу кез қулай пайт пойлаб, кутиб турган қасоскордек, бу кез нималарнидир олиб кетишни кўзлаётгандек, бу кез кимнидир излаётгандек...

Кузги гуллар... Улар худди кечиккан орзуларга ўхшайди. Баҳорги чаманларнинг энтиктирувчи ифори-ни беролмаса-да, завқу шавқини улашолмаса-да, ўзини кўкламнинг элчилари, фарзандчалари атагиси келади. Ҳатто дарахтлар хазонрезликдан япроқларини дув-дув тўка бошласада, атиргуллар бепарво, баҳор бўлиб яшагиси келади. Бутун борлиқни яшнатиб, гулшанларга ўраб ташлагиси келади. Шаббодалар билан бўйлашиб-бўйлашиб, узоқ-узоқ куйлагиси келади. Бироқ манзиллар қисқа, умрлар қисқа, дақиқалар ожиз, ҳаёт ожиз! Нетонг тақдир ҳукмига бўйсунган бу турфа ранглар инсоннинг шодлиғу қувончини абадий сақлаш мақсадида ҳар лаҳзасини гўзалликни кўз-кўзлаш билан ўтказади. Ҳарна қуёш осмон бўйлаб илиқ нурларини сочиб турса-да майли, агар қиш эрта кириб келса-чи? У вақтда аҳволи не кечади бечораларнинг?! Шусиз ҳам умри қисқалигидан ўкина-ўкина, ноилож яшашга ташналигича ҳаётга тўймай сўлишга маҳқум эмасмилар...

Бугун ҳаёлимдан кечган фикрлардан маҳзунлашдим. Кўнглимнинг аллақаерида ачиниш ҳислари уйғонди. Ҳатто энди уларни узишгаям ботинолмадим. Ахир, бу ўта шавқатсизлик-ку! Умр шами сўнай-сўнай деб турган гулларнинг сўнгги тириклик дақиқаларидан ҳам бебаҳра қолдириш армонли гуноҳга кўра-била туриб қўл уриш билан тенг. Агар озгина раҳм қилинса, шу гуллар бугунгагина эмас, эрта-индингача кўрган кўзларга завқ улашишга, гўзаллик шайдоларига умидорзу бағишлашга қодир. Қолаверса, ўзимниям атиргуллар қошига келмасдан, улар олдидан анчагача

жилмасдан бирор куним ўтмайди. Нимагадир нигоҳларим қадалса, қандайдир ўкинч туяман. Ҳаётимнинг мазмунига айланган, илк муҳаббат осмонимга жойланган, унутилмас нигоҳларга бойланган, ҳамиша кўнглимда сўнмас нидо бўлиб яшашга шайланган хотираларим мени сира-сира тинч қўймайди.

Ўшанда сокин кузнинг ўртаси, октябр тонглари-нинг бири эди. Ҳар галгидай беморлар аҳволдан хабар олдим. Кимнингдир юзидаги қувончни кўриб шодлансам, кимнингдир кўзидаги ғамларни аритгим келди. Қўлимдаги беморлар рўйхатига кўра, барчасини текширдиму, фақат улардан бирини ўз жойида кўрмадим. Ёнимдаги ҳамшира Шаҳноза дарров изоҳ берди.

- Майли, ҳозирча кўя тулинг, у кечагина келди. Бош врачнинг ўзлари алоҳида назоратга олиб, аҳволи ўзгаришини тез-тез текшириб турибдилар.

«Афтидан оғирроқ шекилли» деган хаёлга бордим. Сўнгра хонамга кириб, иш қоғозларини тўлдиришга тушдим. Янги ходим бўлганим учун ҳали ҳануз шифохонани ҳам, беморларни ҳам тўла ўзлаштиришга улгурганимча йўқ. Қўлимдаги турли касаллик тарихи варақалари билан тезда танишиб чиқдим. Орадан қанча фурсат ўтди билмадим, бир вақт кўзларимга дам бериш учун у ёқ-бу ёққа нигоҳ ташладим. Ногаҳон дераза ортидаги қизиқ манзаранинг гувоҳига айландим. Ўрнимдан туриб, аста ойна олдига яқинлашдим. Нариги тарафда нотаниш бир гўзал худди эртақлардагидай, ҳовлидаги хилма-хил атиргуллар орасида ўтириб, уларни тинмай ҳидлар, бўйларига маст бўлиб, бармоқлари билан силаб-сийпалаганча чиройидан кўз узолмай турарди. Ташқаридан кузатганлар, гулларга кўрсатаётган меҳр-муҳаббатидан қизнинг нозик қалб эгаси эканини сезиши қийин эмасди.

Шу чоқда умримда биринчи марта рассом бўлмаганимга ич-ичимдан афсус чекдим. Йўқ, табиатнинг ўзи буюк муссабир. Мана, кўз олдимда унинг ўзи қалам-қоғозсиз ҳам тенгсиз суратни чизиб улгурган. Бу суратни ундан ўзга ҳеч қандай мўйқалам соҳиби чи-зишга қодир эмас! Ундан ўзгаси шу қадар маромига етказиб, беқусур тасвирлашни эплолмайди. Қизга қараганча, хонага фарош Холида опа кирганини сезмай қолибман. Эшикнинг қаттиқроқ ёпилишидан сергакландим, нигоҳимни деразадан олиб қочдим. Беихтиёр хушёр тортишим столим олдига келиб ўтказди.

- Ишлар қалай, Ботиржон ука? - сўради аёл.

- Раҳмат, дуруст.

- Шифохонамизга кўникиб қолдингизми?

- Ишлаб турибмизку, - дедим жилмайиб.

- Биладан, бу ердаги ишларни яхши эплайсиз, амалиётниям шайда ўтагансиз, устозингиз Адҳам Аҳмедовнинг ўзлари сизни мажлисда роса мақтаганини эшитганман. Аслида бош врачимиз ўлгудай инжиқ киши, ҳамманиям ёқтириб, мақтайвермайди.

- Ростданми, опа? Мен ҳозирча ишни жуда дўндириб қўяётганим йўғу, қўлимдан келганича ҳаракат қиляпман, холос. Устознинг мақтовларини оқлаёлсам қанийди.

- Эээ, сиз хавотирланманг. Бу ердаги ходимлар тилла одамлар, янги ҳамкасбига жон-жон деб ёрдам беришади. Ёшларга ўргатишдан эринишмайди.

Тўғри дегандай бош силкидим гапларини тасдиқламоқчи бўлиб.

Холида опа жудаям дилкаш, қувноқ аёл. Уларнинг самимиятини ётоқхонамиздаги комендант холага ўхшатаман. Ҳар бир талабани ўз ўғил-қизларидек кўриб, яқиндан суҳбат қурардилар. Қизларнинг баъзи сир-

асрорию, йигитларнинг қайси қизда кўнгли борлигидан, кимнинг дил калити кимдалигидан ҳамиша бохабар эдилар. Мени бўлса, ҳар гал «Ботирим» деб чақиришни одат қилган бу аёл ора-орада «Сен ҳам бирорта гўзал қизимга кўнгил қўйсанг-чи юравермасдан, эртага бировга узатиб юборсам, «аттанг»лаб қоласан» дея ҳазиллашарди тинмай. Мен эса ҳазилга ҳазил аралаш жавоб қайтаришни яхши кўрардим.

- Латофат хола, кўпам умид қилаверманг, - дердим кулимсираб, - менга ишонсангиз, қари қизларнинг онаси бўлиб қоласиз.

Хола баттар авжига чиқарди.

- Ўзим аввал оғиз солганимга ҳалитдан талтайманг, йигитча. Менинг қизларимнинг қаери Ойбарчиндан кам. Хуснлари ойни уялтиради, қадди-қоматлари манаман деган Алпомишларни девонаи шайдо қилиб кўяди-я.

- Тўғри- тўғри, - дердим холамнинг астойдил куюнаётганини пайқаб. - Унда мен ҳам шартларига тайёргарликни кўрай бўлмаса.

- Вой, бу нима деганинг, сендай йигитга шарт қўйишга қайси қизнинг журъати етаркин.

- Журъати етмаса етмасдиров, аммо йигитнинг кўнгли қизнинг кўнглига, қизнинг кўнгли йигитнинг кўнглига мос тушмаса, қийин экан. Муҳаббатни биз эмас, бизни муҳаббат қидирса, Аллоҳ йўлларимизни осонгина туташтиради, холажон, - суҳбатга яқун ясашга уринардим шу алфозда.

Латофат хола барибир дуога қўл очардилар.

- Эҳ, ўғлима-ўғлима, Аллоҳ ҳеч бандани ёлғиз қўймайди, сенинг ҳам суйганинг қайсидир гулларнинг орасида кутиб яшаётган, илоҳо ўшани учратадиган кунларинг тезроқ келсин, тўйларингда ўзим ёр-ёрлаб яйрай. Айтишни сира-сира унутмагин-а.

Афсуски, талабалик даврларида бирор қизни ёқтиролмадим. Университетни битириб, тезроқ малакали уролог бўлиб етишишни ният қилардим. Барибир кун келиб, шунча йиллар интиқиб кутган инсонимни учратишимга ҳам ишонардим. Аммо қачон, қандай пайтда, қай фаслда, қай аҳволда буни ўзим билмасдим.

Эртасига худди шу вақтда яна ўша мафтункор манзара томошабинига айландим. Гўзал қиз ва гўзал атиргуллар. Индинига ҳам. Энди ҳар куни дилтортар лаҳзаларни кўриш орзуси билан ишга барвақт келардим. Қизни дераза ортидан узоқ-узоқ кузатиб турардим. Ҳатто тунлари ўша жонли суратни кўриш орзуси билан тонг оттирардим. Ишларим бир текисда, кўнгилдагидек ўтар, барча беморлар «Ботир Нодирович» деб чин ихлос билан, нажоткори кўрсатаётган ёрдами эвазига миннатдорчилик изҳорлашарди. Айланиб ўргилишарди. Фақат палата рўйхатидаги биринчи кунданок учратолмаган беморим ҳануз нотаниш қолиб, врач Аҳмедовнинг шахсан ўзлари қараётганлари боис кўнглим анча тўқ эди.

Илгаридан осмонни булут қоплаб, бугун субҳидамдаёқ тумтайган кўкка қараб, кайфиятим паришонласа ҳам негадир азонлаб ишга шошилдим. Касалхона эшигидан киришим биланоқ одатдагидек мўъжаз гулзор томон келаётган хушрўй қизга кўзим тушди. У чайқалиб-чайқалиб, аста қадам ташлар, дарддан киртайиб кетган чуқур кўзлари маҳзунликдан янада кичрайиб, ачинарли бир ҳолатдайди. Негадир олдидан парвосиз ўтиб кетолмадим. Индамасликка иложсиз эдим. Атрофга бир-бир қараб, мендан ўзга киши йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, ўша таниш атиргуллар ҳузурига юра бошлади. Шундагина уни ҳаммининг кўзини шамғалат қилиб, қочиб чиққанини тахминладим. Менинг оёқларим эса беихтиёр қиз бориб

тўхтаган гулзор сари етакларди. Яқинлашибоқ саломлашиш қолиб, анчадан буён ўйлантираётган саволимга жавоб изладим.

- Атиргулларни яхши кўрасизми?

Қиз қўлларида сертикон шохчасидан авайлаб ушлаб, гулни тўйиб-тўйиб ҳидларди. Димоғига урилган хуш бўйдан маст бўлгандек уни юзларига босаркан, менга ҳатто бир нигоҳ ҳам ташламай бепарво жавоб қайтарди.

- Ҳа, айниқса кузда очилганини.

- Нега кузда очилганини? - Таажжубландим.

Қиз беихтиёр сукутга чўкди. Сўнг қўлидаги гулни бармоқлари билан силаб-сийпалаб сўзида давом этди:

- Чунки кузги гулларнинг ифори бошқача бўлади. Худди сўнаётган қуёшнинг сўнгги ва ғанимат нурлари сингари. Чунки улар сарғайган япроқлар чирт-чирт узилаётган пайт, илиқлик борган сари чекиниб, ўрнини изғирин эгаллай бошлаган тўкилиш фаслида менга қандайдир умид бағишлайверади. Чунки улар бир лаҳза бўлса-да баҳорни ёдга солади. Чунки уларнинг бағрида чексиз маънолар яширин. Чуқур маънолар...

Қиз бир нафас сукутдан кейин яна кўнглидагини яширолмади.

- Сиз ҳам ана шу маъноларни илғаганингизда эди, атиргуллар қошидан кетолмай қолардингиз. Улар ҳеч гулда йўқ мафтункор рангларни ўзида жилолантиради, ҳеч гулда йўқ ифорлар билан димогимизни қитиқлайди, ҳеч гулда йўқ тиконлари билан ўзини-ўзи ҳимоялайди. Балки бешафқат одамлардан кўрқар, балки бемехр каслардан ҳадиксирар, балки худбин кимсаларнинг узиб олиб, завқини сургач, кераксиз матодек ташлаб юборишидан чўчир. Мен, мен эса у тоифадагиларнинг бирортасига ўхшашни истамайман. Йўқ-йўқ! Атиргулларга ачинмайман, улар ачинганлар

ни ёқтиришмайди. Ахир ночорларгина ачинганларга талпиниб яшайдилар. Аксинча мағрурлар, ҳатто у ожиз ҳолатда бўлсаям ҳеч вақт гулдек бошини тупроққа эгмайди, гулдек юзини номард, пасткаш одамлар қаршисида асло-асло сарғайтирмайди. Дунё менимча, шуниси билан қизиқ. Дунё менимча, гўзаллик билан жозибали. Дунё менимча, меҳр-муҳаббат билан боқий. Умидсизликни енгаман деганлар дунёга фақат очиқ кўз билангина эмас, очиқ қалб билан қарашлари керак. Ёки сиз фикримга қўшилмайсизми?!

Қизнинг оғзидан чиқаётган ҳар бир теран, фалсафага бой сўзларни тинглаб, нафақат унинг нозик дид, нозик фаҳм-фаросат, нозик туйғулар эгаси ҳам эканини англадим. Нималарнидир гапиришини яна-яна истадим, яна-яна гапга солмоқчи бўлдим.

- Тавба шохларини нуқул тикон қоплаганку? Қандай ёқтирасизлар- а, бу гулни?

- Айнан тиконга тўла вужуди билан гул бўла олгани учун-да, дўхтир. Айтиб қўяй, гулни севган тиконини ҳам севади. Куёшни севган булутни ёқтирмайди, ёмғирнинг савалашидан ҳам чўчимайди. Ортидан куёш қулиб боқади-да.

Қизга ялт этиб қарадим. Ажаб! Менга билиб ишора қиляптими?

У буларни файласуфларга ўхшаб дона-дона қилиб гапирарди. Ўзиниям оппоқ атиргулдан фарқи йўқ. Жозибадор хусни гулларга қиёслагудек жуда-жуда ярашиқли.

- Бемор Нуриллаева, нега яна ташқарида рухсатсиз юрибсиз? Сизга ҳеч қаёққа жилмай, хонангизда ётинг демабмидик?! Ҳозир ёмғир қуйвориб, баттар шамоллашингиз мумкин...

Қўққисдан берилган сўроқ-дакки иккимизниям сергаклантирди.

- Кечирасиз, дўхтир, бош врач кўрсалар, ранжийдилар-да. Ўзингизам тушунтириб қўйинг, - деди ичка-

ридан ҳовлиққанча қидириб чиққан ҳамшира мени таниб.

Атиргуллар шайдосини хонасига етакларкан, қизнинг фамилияси негадир танишдек туюлди. Ичимда қайта такрорладим: «Нуриллаева, Нуриллаева», қайдадир эшитганман. Ҳа, эсладим. Бирдан ортимга бурилдим. У ўша бемор. Мен тополмаган беморим. Сирли беморим. Илдамлаб хонамга кирдим. Касаллик тарихи варақаларини титкилаб, орасидан қизни кини қўлга олдим.

«Нуриллаева Малика. Ўткир буйрак хасталиги. Бири тамоман ишдан чиққан, иккинчиси эса...». Кўз олдимга ойрухсор гул шайдоси келиб, негадир этим жимирлаб кетди, оёқ -қўлимга муз югургандай бўлди. Наҳотки, табиатнинг шундай тенгсиз яратиб қандайдир хасталиклар исканжасига тушиб, ҳаётдан йироқлаша бошласа. Наҳотки, гўзалликнинг умри шунчалар қисқа, наҳотки, тақдир бешавқат, наҳотки уни чўкаётган тубсиз дардлар уммонининг гирдобидан кутқариш мумкин эмас?! Наҳотки, «Дунёда ўлимдан бошқасининг иложи бор» деганлар сира-сира янглишмасалар. Ахир не-не ўлимга маҳкум беморлар кутилмаган мўъжиза рўй бериб, ҳаётга қайта келгандай умрларининг туҳфасиниям беармон яшаганларку. Балки улар мингдан биттадир, балки улар милёндан биттадир. Ўша битта Маликаям бўлса нима қилибди. Дунёнинг бир ками шу билан бут бўлиб қолмаса керак. Умидни узишга ҳали вақт эрта. Юраги тепиб тураркан, кўзлари чақнайверади, яшашга илинж ахтараверади. Гуллардан, ҳа-ҳа кузги гуллардан таскин излайверади, уларга дардларини унсиз пинҳон сўзлайверади, бугунни қўя турайлигу эртага ҳам, индинга ҳам, кейин ҳам яшашни кўзлайверади. Фақат-фақат фаришта қизга мадад керак, ҳамдард керак. Ўша биз бўлсак, устозим иккимиз бўлсак олами гулистонга айланишининг савобини Аллоҳнинг ўзи атаган туҳфадай қабул қилишга қурбимиз етар. Агар қурбимиз

етмаса, нажоткорлигимиз қаерда қолади. Ожиз бандарнинг сафига уялмасдан қўшилиб кетаверамизми? Йўқ! Биз бир бетоленинг ўлимига томошабинлик гуноҳига гирифторликдан орланамиз. Энг сўнгги чораларни қидирамиз. Имконсизликни рад этамиз. Мабодо, ўзимизда имкон бўлмаса, четдан қидирамиз, хорижлик ҳамкасбларимизнинг хузурларига юборамиз. Нима қилиб бўлясам кузги гулларга самолардан, йироқ-йироқлардан қуёшни жилмайтирамиз. Оқшомдари тулин ойга ошно қиламиз, унинг сутдай оппоқ ёғдуларига тўйинтирамиз, кечасигаям, кундузигаям чароғонлик бағишлаймиз.

Варақани билинар билинмас титроқ бармоқларим билан омонат ушлаганча бош врачимиз Адҳам Аҳмедовнинг ёнларига кирдим.

- Мумкинми, устоз?

- Ботиржон келинг.

- Сизни бир масала юзасидан безовта қилмоқчийдим.

- Хўш, қандай масала экан? - Устоз кўзойнагини пешонасига кўтариб таажжубланди.

- Анови бемор Нуриллаева ҳақида, - дедим бош қашиб.

- Маликаними? Унинг касали билан ўзим шуғулланаётгандим. Ҳамшира Шаҳноза айтмадими?

- Айтғанди, шунчаки ўзим бирров...

- Энди гап бундоқ, Ботиржон, аниқроғи, бу беморимиз бошқаларга ўхшамаган. Нима десам экан, ўлгудай қайсар, тузалишнияма истамайдиган кўринади. Сиз янги, тажрибаси ошмаган, ёш мутахассис бўлганингиз учун ўзим даволашга уринаётгандим.

- Унда майли, устоз.

Мен Малика ҳақида бошқа маълумот олишга ботинолмадим. Секин дўхтир билан хайрлашиб эшиқдан чиқдим. Чиқдим, яна ўша маҳзун нигоҳлар кўз ол-

димда намоён бўла бошлади. Қандайдир бир ҳислар вужудимни қамради. Ортиқ ўйлаб ўтирмай, қайтиб бош врач ҳузурига кирдим. Устоз яна менга хайрон қаради.

- Тагин нима гап, тинчликми?

.. - Агар малол келмаса, шу беморни ўзимга топширсангиз-чи? - дедим беихтиёр.

Адҳам Аҳмедов маънодор тикилди.

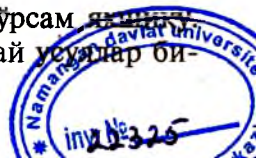
- Топширишга топшираману, маъсулиятни зимамдан бутунлай соқит қилолмайман. Биргаликда бамаслаҳат даволайверайлик-чи, - деди аниқ натижа чиқишига ишонқирамай, ўйланган ҳолда.

Бу гапдан қониқмадим.

- Дарди бедавоми? Сиздек ўта тажрибали шифокорниям қўлидан келмайдиган-а?

.. - Ундай фикрга бормангу, қизи тушмагур жуда бошқачайкан. Ўзар ва қайсарки, сизниям боши берк кўчага киритиб қўймаса бўлгани. Кейин ўзингизни айблаб қолманг деган хаёлда сизни асрагандим, холос. Айтиб кўяй, қизнинг касали ҳазилакам эмас, жиддий. Лекин нажот топса бўлади. Кейинги йилларда тиббиётимиз жуда ривожланыпти, буйрак хасталикларининг табиати аниқланди, янги иммунтикловчи дорилар ишлаб чиқариляпти, ирсий ва туғма касаликларгача даволашнинг иложи топиляпти, сунъий буйраккача қўйиляпти, ҳатто буйрак трансплантацияси қўлланиляпти, яъни яроқсиз олиб ташланиб, ўрнига соғломи кўчириб ўрнатиляпти. Буни ўзингиз ҳам яхши билсангиз керак. Биз беморнинг ҳолатидан келиб чиқиб, энг мақбул даволаш усулини қўллашимиз мақсадга мувофиқ.

- Тўғри айтасиз, шундай қиламиз. Ахир врачлик лаёқатимни сиз билан бирга синаб кўрсам яхши. Одамларни қандай вазиятларда, қандай усуллар би-

лан даволаш йўлларини ўзлатиришни истайман, - дедим ялинчоқ оҳангда.

Устознинг чехраси ёришди. Оқ оралаган сочларини бармоқларини тароққа айлантириб тепага текисларкан, кўнглидагини очди.

- Биласизми, Ботиржон, ҳозирги йигитларга қарасам, негадир ёшлигим эсга тушаверади. Бир замонлар сиздақа қизиққон, изланувчан, ушлаган жойимни кесадиған дўхтир бўлғанман. Раҳматли устозим, худо жойини жаннатда қилгур Аброр Ҳасанович тинмай уришгани уришған эдилар. Аммо ҳар гал ишимни кўнгилдагидек маромига етказганимда, қувончдан териларига сифмай кетардилар. Энг оғир вазиятлардаям суянгувчи тоғларидай кўрардилар мени. Мана энди сиз амалиётга келиб, илк қадамларингиздаёқ беморларни даволашга иштиёқингиз баландлиги билан менинг кўнглимдан жой оляпсан. Ёнимда қолиб, келгусида ўрнимни эгалласангиз ҳам ажабмас. Менимча, сизни ҳозир шахдингиздан қайтариш мақсадга мувофиқ эмас. Майли, бир уриниб кўришингизга имкон бераман.

Устознинг меҳри товланаётганидан ғоят хурсанд бўлдим. Мамнун бош чайқаб, хузурларидан чиқдим. Аввалига беморларимнинг хонасига кириб бирма-бир улар ҳолидан хабар олдим. Навбатма-навбат фонендоскоп билан ички ҳолатларини эшитиб кўрдим. Танометрни билакларига танғиб, қон босимларини ўлчадим. Кимга қандай дори-дармон зарурлигини аниқладим. Касаллик варақаларига қисқа ва лўнда қайтлаб, ҳамшираларга тегишли муолажаларни буюрдим.

Кейин ўша гулсевар Маликанинг хонаси ёнига келиб, бир муддат нафас ростладим-да, эшикни аста очдим. Палата шинамгина икки кишилик бўлиб,

ундаги ҳар бир жиҳозлар батартиб, қандайдир билин- нир-билинемас кишини энтиктирувчи аллақандай хуш- бўй таралиб турарди. Бир тарафда эндигина ётқизил- ган ўрта ёшлардаги дўмбоққина аёл нарсаларини тумбочкага жойлаштирарди. Қўли тинмай қимирла- сада, оғзиям бирдай жаврашдан тўхтамасди. Ўзича кимлардандир норози. «Агар оиламдагилар яхши бў- лишганида, ҳадеб уни қилма, буни қил деб ҳамма ишга бошларини суқишавермаганида мен ўлгурнинг асаби бузилмасди. Қаранг, шерик, қирққа бормай қон боси- миға учраб турибман. Еганим олдимда, емаганим ортимда бўлсаям, сиқилганим-сиқилган. Ҳеч қайно- намга ёқмадим-ёқмадимда...». Мени кўргачгина унинг чакаги тинди. Оппоқ халатимдан врачлигимни сезиб, дарров ўзини сипо тута бошлади.

- Вой, келинг дўхтиржон, айбга буюрмайсиз гап билан бўп, кирганингизни сезмабман.

Менинг хаёлим эса Маликада эди.

- Ҳечқиси йўқ, кутган-кутмаганларингизда кириб қолишимиз одатий ҳол. Сизлар ўзингизни худди уйингиздагидек ҳис қилсаларингиз бас. Бизни эса энг яқин дўст, энг яқин сирдош сифатида кўрсаларингиз ишимиз энгил кечади. Танангизга келган чақирилма- ган «меҳмонлар»ни тезроқ кузатворамиз.

- Демак, тузатворамиз денг! - Ҳазиллашди жилма- йиб аёл. - Жон ука, сизни худо етказди бизга. Кўнгли очиг экансиз, беморларингизни бегона кўрмасакан- сиз. Ҳали яхшироқ танимай турибоқ умидлантиряп- сиз. Умрингиздан барака топинг!

Беихтиёр текширишни янги беморимдан бошла- шимга тўғри келди. Гапимизни эшитиб турган Мали- ка ялт этиб менга қарадио, танишлигини билдиришга ийманди шекилли аёлга сездирмайгина юзида табас- сум билан унсиз саломлашгандай бўлди.

Мен беморни синчиклаб ўргандим, у билан эринмай суҳбатлашдим. Қон босимининг меъёрлашуви кўпроқ ўзига боғлиқлигини тушунтиришга уриндим. Буйраги салгина шамоллаганлиги, энди уни иссиқ асраши лозимлигини уқтирдим. Сўнгра палатадошига навбат келди. Маликага қарадим. Энди оғиз жуфтлайман деб турган эдимки, шериги секингина «жим» дегандай ишора қилди. Аслида ўзим ҳам қизнинг хаёлларини бузгим келмасди. Лекин индамай чиқиб кета олмадим. Малика деразадан кузнинг бетакрор рангларига маҳлиё бўлиб, ҳамон ўйлар денгизида сузиб юрарди. Ниҳоят, оҳиста томоқ қирдим.

- Бемор Нуриллаева.

- Ааа.

Қиз беихтиёр менга нигоҳини бурди. Аста олдига бориб, ўзимни таништиргандай бўлдим. Одат бўйича саволларимни бошладим. Қиз истар-истамай, қисқа-қисқа жавоб берар, эрталабки учрашувимиз унгаям қаттиқ таъсир қилганми, сирли кўзларини бир зумга кўзларимга қадардию, кейин шошиб олиб қочарди. Гуё ўзининг ожиз асирига бир муддат ихтиёрини топширардию, сўнгра недандир чўчиб, туйғуларини яширишга уринарди. Эҳ-ҳа, унинг кўзлари жодули экан. Вазифамни ўтагач, палатадан қўзғаларканман, ногаҳон қиз ортимдан эргашди.

- Тўхтанг, сизда гапим бор.

- Нима гап? - дедим ҳайрон бўлиб.

- Менга рухсат олиб беринг.

- Нега, нима учун? - Ажабландим.

- Кетмоқчиман.

- Эсингизни еганмисиз, Нуриллаева? Кимга тузалмасидан аввал уйига рухсат берар эканмиз. Жонингизга ачинмайсизми?

- Ачинсам нима ўзгарарди. Барибир кетишим ке-

рак. Уйга бормасам бўлмайди, - деди важоҳати ўзга-риб.

- Кетмайсиз, кеткизмаймиз сизни, - деб юбордим беҳосдан. Малика иложсиз ортимдан индамай кузатиб қолди.

Ўша сониядан бошлаб энди бу беморим мен учун янада аҳамиятлига айланди. Шифокорлик бурчим шуни тақозо этарди. Қолаверса, кўнглимнинг аллақадерида Маликага нисбатан ўзим ҳам ҳали тушуниб етмаган туйғулар туғилаётганди. Ўйламай десам ўйларди. Сўйламай десам, сўйларди. Бўйламай десам бўйларди. Эртадан кечгача нима иш қилмай, хаёлимдан бир лаҳза фориғланмасди. «Кетмоқчиман» дея илтижоли боқиши кўз олдимда жонланаверарди. Ичимда ўзимга ўзим «Кетмайсиз, кеткизмаймиз сизни» дея шивирлайверардим. Мана шу сўзларимнинг устидан чиқишимга куч топишга интилаверардим. Ҳар кун олдига ким келиб, ким кетиб турибди, ким билан суҳбатлашади. Кун бўйи нималар қилади. Ҳаммаси мени қизиқтираверарди. Ҳаммаси муҳим эдию, айниқса, қизнинг нима учун уйига бунчалар кетишга ошиқиши сабабини жуда-жуда билгим келаверарди. Унинг бағрида ўзи айтганидай аллақандай сир яширин эди. Йигирма икки ёшдаги қиз бўла туриб, нега бунчалар катталарга ўхшаб ўзини тутишига ажаблардим. Тенгқурлари ҳалиям болаликнинг эрка кучоғида шўхликка, шодликка ўраниб юришибди-ку. Бора-бора унинг сирлари очила бошлади. Маликанинг олдига бир киши, фақат бир киши кунора келиб кетарди. Яна ўзидан ёшроқ қиз қорасини кўрсатганига узоқдан сал нигоҳим тушди. Беморимнинг бутун масъулияти, қарови устоз Аҳмедовнинг зиммасида бўлгани учун аслида кўп нарсадан беҳабар қолардим.

Шифохонада тунги навбатчилик пайтим эди. Пала-

таларни айланиб бўлиб, иш столимга мукка тушдим. Узоқ ёзиб чарчоқ босди чамаси, пешонамга кафтимни кўйиб тирсагимга таянганча бироз кўзим илинибди. Фалати туш кўрибман. Ҳаммаёқ оппоқ ва қизил атиргуллар эмиш. Гулзорнинг ичида Малика қип-қизилини кўлига тутиб, бармоқлари билан силаб-сийпаларди. Тўйиб-тўйиб ҳидлаб, юзига босиб ўтирарди. Шу пайт бор овозим билан исмини айтиб ҳайқирдим. У чўчиб кетди. Мен томонга бир қараб, кимлигимни фаҳмлагач, ўрнидан турганча қаёққадир югурди. Тубсиз-тубсиз қоронғулик қаърига сингиди. Мен эса ортидан чопишни қанча истамай, оёқларим ўрнида тошдек қотиб қолганди. Бир қадам ҳам олдинга силжиёлмасдим. Борган сари кўрқувдан юрагим қинидан чиқиб кетай дерди, борган сари қаттиқроқ чақирардим, борган сари овозим чиқмай, борган сари у кетган манзил тобора йироқлашиб, борган сари йўқликка айланиб кетарди. Бирдан чўчиб уйғонибман. Хайрият, туш экан. Шундан сўнг қайта мудрамадим. Залнинг у ёқ, бу ёғига ўтиб айлана бошладим. Илк бор ёмғирли тонгда унинг хузурига етаклаган оёқларим бу сафар ҳам Малика томон яқинлаштирарди. Беихтиёр хонаси олдига бориб қолганимни сезмадим. Ичимдаги қандайдир куч эшигини очтирди, ичкарига интилтирди. Балки ўша кучнинг номи соғинчдир. Балки ўша кучнинг номи кўмсашдир. Балки ўша кучнинг номи севгидир.

Ичкарига кирдим, кўрқувдан бир зум ўзимни йўқотаёздим. Маликанинг ўрни бўш эди. Каровати хуввиллаб ётарди. Хонаси биринчи қаватдалиги учунми деразадан чиқиб кетса, ҳеч ким пайқамасди. Нима сабабдан сўнгги пайтларда «кетаман» деб юришига бепарво қарадим-а. Тезда ташқарига отилдим. Шифохона ҳовлисини кезиб, уни излашга тушдим. Яхши-

ямки, қочганига узоқ вақт бўлмаган экан. Қадамимни ортидан илдамлатдим. Шарпамни пайқади. Малика совуқдан жунжикиб-жунжикиб юпқа кўйлақда қаёқ-қақир шошарди. Менга кўзи тушиши билан у янада қадамини жадаллатди.

- Малика! - дея қичқирдим.

У овозимни эшитганига қарамай, ўзини атай бепарво тутди. Юришга қийналаётгани учун бир зумда етиб олиб, кўлларини маҳкам ушлашга уриндим.

- Қаёқа кетяпсиз? Қайтинг бу ёққа!

- Кўлимни кўйворинг, Ботир ака, йўлимни тўсманг! Мен барибир кетишим керак.

- Нега қайсарлик қилаверасиз, нега атрофингиздагиларни қийнайверасиз, айтинг нега?

- Даволанганим билан бефойда. Менинг ҳеч кимга керагим йўқ. Тузалишни хоҳламайман.

- Адашасан! Менга кераксан! Менга! Ҳеч кимга керак бўлмасанг ҳам. Нега унақа хаёлга бораверасан? - Яқин олганимдан сенсирай бошладим.

Малика бир муддат гапирган гапларимдан тахтадек қотиб қолди. Кейин кўзларидан мўлт-мўлт ёшлар куйила бошлади.

- Йўқ, сиз менга раҳмингиз келганидан, ачинганингиздан шундай деяпсиз. Ҳа, сиз мени алдаяпсиз!

- Ҳали шунақа деб ўйлаяпсанми, қайсар қиз. Мен сени илк бор ҳовлида, атиргуллар орасида кўрганимдаёқ ёқтириб қолганман, жиннивой, - дедим эркалатгандай. Сен ҳам менга бефарқ эмассанку, ахир.

- Ким айтди сизга?

- Кўзларинг айтди, оташ нигоҳларинг айтди. Юрагимга ширин туйғуларни муҳрлади. Қилар ишни қилиб кўйиб, қочиб қолиш эканда. Айбим нажоткорлигимми? Беморнинг ўзи шифокорини бемор қилиб кўйса, биз шўринг қурғурлар дардимизни кимга айтамыз?!

- Дардингизни менга ўхшаб гулларга айтинг, пинҳон сақлайди.

- Мен пинҳон сақламоқчимасман, севгимнинг изҳорини дилим қурғур тилимга аллақачон кучириб, улгуриши керак эди. Зора, муҳаббатим қалбингизда эртанги кунга умид уйғотса, зора сизни тушқунликдан қутқариб, руҳингизни қанотлантирса, зора кайфиятингизни баландлантирса. Шунинг ўзи кифоя. Агар дилни дилга боғловчи ҳиссиётларга изн берсак, биргалашиб дардингизга даво изласак, қўлингизни қўлимга тутқазсангиз, ҳаммаси ортда қолади. Буйрак буйрак эканку, мен ҳозир сизга юрагимгача беришга розиман. Фақат қайтармасангиз бас. - Яна беихтиёр сизлашга ўтдим.

Малика мафтункор мунчоқ кўзларини бир лаҳза киприклари остига яширди. Мен эса устимдаги халатимни ечиб, елкасига ташладим, етаклаб хонасига бошладим. Палатадош аёл яхшиям эртароқ пинакка кетибди. Дори-дармонларимиз кор қилганидан аҳволи енгиллашиб, уйқуси жойига тушганидан хурсанд бўлдим. Қизни иссиқ ўрнига қайтариб, деразаларни ёпдим. Кўзларини юмиб олгани учун тепасида бироз термулиб турганимга энди ташқарига чиқиб кетмоқчилигимни сездим, шошилиб билагимдан ушлади.

- Ботир ака, мени кечиринг. Сизниям хавотирга солдим-а?

- Ундан кўра хавотирга солмаган куним борми? - деб сўрасангиз бўларди.

...

- Нима учун уйингизни бунчалар яхши кўрасиз-а?

Мана шу тобда ўзим учун мавҳум қолаётган қандайдир сирини олишга уриндим.

- Чунки биттаю-битта синглимни, кўзимнинг оқу қорасини амакимнинг хотинига ишонмайман.

- Унда ота-онангиз қаерда? - Йўқмилар дейишга тилим бормади.

- Ҳов-в мовий осмон бағрида. Бизни самодан кузатиб туришибди.

Малика шу пайтда ёш болага ўхшаб деразадан нигоҳларини юлдузларга қадади. Ўйланиб жимиди. Назаримда айнаи дам у ҳеч нарса ҳақида гапиришни истамас, ўз хаёллари билан банд эди.

- Кечиринг, Малика, қалб дафтарингизни билмай...
- Ҳечқиси йўқ.
- Хайрли тун. Сизни зўриқтириш мумкин эмас.

Ноилож ёнидан кўзгалдим. Аммо эртасига ҳозиргача менга номаълум барча кечмишларининг тагига етишга қарор қилдим. Етдим ҳам. Билишимча, бундан ўн йил муқаддам Маликанинг онаси учинчи фарзандини туғаётиб, буйрак хасталиги кучлилигидан юраги дош беролмай ҳаёт билан видолашган экан. Отаси бўлса, хотинининг бевақт ўлимига чидолмай ичкиликдан аламини олишга ўрганибди. Оқибатда дала йўлида мотоцикли тезлигини ҳаддан ошириб, умри фожиали тугабди. Ана шундан буён ёшгина синглиси билан Малика амакисининг қарамоғида қолишган. Етимнинг кўрган куни курсин, дегандай янгаси бемехр аёллар тоифасидан бўлгани учун уларнинг чеккан озори ёлғиз яратганга аён. Маликанинг оғир аҳволга тушишига ҳам балки оилавий шароитнинг носозлиги сабаб бўлгандир. Ҳеч бир касаллик ўз-ўзидан юзаланмайди. Ниманингдир таъсири остида хуруж қилади. Ҳаёт нақадар шафқатсиз. Гулдек қизнинг ранги бежизга хазон япроқ тусига айланмаган. Кунаро Маликани кўргани келаётган ягона инсон амакиси экани тайин. Қизиқ, бирор марта янгаси хабар олмади-я. Бу ҳолнинг ўзиёқ унинг қанчалар беоқибатлигидан далолат эди.

Кунлар ўтгани сайин қизнинг юзларига қувонч югура бошладию, кунлар ўтгани сайин барча муолажаларга кўникиб, ювош тортиб ҳам қолдию, кунлар ўтгани сайин бир-биримизга меҳримиз зийдалаша-

вердию, кунлар ўтгани сайин у менсиз, мен усиз туролмайдиган бўлиб боравердигу, лекин-лекин кунлар ўтгани сайин соғлиғи заррача яхшиланмади. Ва ниҳоят тоқатим тоқ бўлиб, яна Адҳам Аҳмедовга тушкун кайфиятда Малика ҳақида сўз очдим, куюна-куюна гапирдим ва ниҳоят устозимнинг аччиқ ҳақиқатдан иборат фикрларини тинглаб, ҳайратдан, ҳаяжондан, қўрқувдан тошдек қотдим. У кишининг айтишича, биз беморнинг касалини даволамай, вақтинчага қайтариб турган эканмиз. Агар иккинчи буйрагим яшлагандан тўхтаса, у ҳолда...

- Нима бўлсаям, даволашнинг иложини қилайлик, нима бўлсаям, у яшаши керак, жон устоз, - деб кўзларимда милтираётган ёшларимни яширолмадим.

- Ўпкангизни босинг, дўхтирга кўнгли бушлик ярашмайди. Намунча муштипар қизга ёпишиб олдингиз? Бемор билан шифокор ўртасида бунчалар яқинликни ҳозиргача учратмагандим. Худди синглингиздай ачиhib, кўз ёши тўкишингиз нимаси. Ўзингизни қўлга олинг. Врач аҳли керак пайтда кўнглини пахтадан юмшоқ, керак пайтида дийдасини тошдан қаттиқ қилиши шарт.

- Тўғри айтасиз, устоз, - дедим рўмолчам билан мишжамдаги ёшни артиб. - Малика мен учун азиз инсонга айланиб қолган, унинг қадри синглим қадридан ортиқмасдиру, бироқ кам ҳам эмас.

Адҳам Аҳмедов аввалдан сезгандай таажжубланмади. Аксинча, ҳамдарддай далда беришга тиришди.

- Иложи топилар, - деди астойдил юпатиб, - ҳозир шунга ўхшаган беморларимиз учун Москва ёки Ҳиндистонга йўлланма ёзиб берилмоқда. Маликанинг амакисига аллақачон айтганман бу ҳақда. Жарроҳлик амалиёти муваффақиятли ўтказилса, соғайиб кетиши мумкинлигини яхшилаб тушунтирганман.

- Ҳаётини асраб қололамизми?

- Ҳа, фақат...

- Нима фақат?

- Гап шундаки, қизга мос яхши бир донор топилиши зарур. Иккинчи буйрагини бероладиган донор!

Ўйланишни истамадим. Ўйланишга вақт етмасди. Менинг хаёлимда тинмай кўзлари илтижоли атиргул шайдосининг умидвор чеҳраси гавдаланиб турарди.

- Мен... Мен бўламан ўша донор!

Бу жавобимдан устоз қувониш ўрнига чинакамига жаҳлланди, пешонасидаги ажинлар тиришди.

- Ростданам эсингизни еганга ўхшайсиз. Билардим, ўша қизда кўнглингиз борлигини. Аммо ўзингизни қаҳрамон қилиб кўрсатмоқчимисиз? Битта буйрак билан кейин соппа-соғ юришингизга ким кафолат бера олади. Ота-онангизга нима дейсиз? Ҳали операцияга кетадиган катта пулни топадиган меҳрибонлариям йўқ ўша қизнинг. У арзирмикан ўзингизни шунчалар оловга ташлашингизга. Келинг, яхшиси ҳалиям кечмас. Хом хаёлларни унутинг. Ҳаётда сизга бошқа қиз қуриб қолибдими. Кўпам эсни оғдирар эҳтиросларга берилмай, ақлингизни вақтида йиғволганингиз маъқул эмасми.

- Йўқ, менга бошқаси керак эмас. Фақат у керак. Пулидан хотиржам бўлинг, ўн беш кун ичида топиб келаман, - дедим кескин оҳангда.

- Майлию Ботиржон, сизни укам деганим учун, шогирдим деганим учун астойдил қайғуриб айтаётгандим. Ачинганимдан гапираман-да. Агар кўнглингизга қарши боролмасангиз, истаганингизни қилинг, билганингизни қилинг. Фақат ўткинчи ҳиссиётларга ишониб, ҳаётингизни афғорлаб қўйманг дейманда.

- Менинг муҳаббатим чин, устоз, сираям ўткинчи эмас!

Адҳам Аҳмедовнинг насиҳатлари шу тобда қулоғимга асло кирмасди. Балки тақдиримга бефарқ эмасликларининг, қайғуриб гапираётганларининг боиси мен билан бирга таҳсил олган қизлари Шаҳло сабаблигидандир. Нима бўлсаям, ўзимни тутолмаганимдан ҳижолат чекканча хонани тарк этдим.

Тўғри, Шаҳло ақлли қиз, чиройиям жойида, айниқса, очиқ кўнгил ва шўх-шаддодлигидан ҳаммага ёқаверади. Ростини айтганда, менгаям. Лекин бу дегани кўнгилнинг боғланиши эмас, шунчаки курсдошлик, бир-биримизга беминнат ёрдамимизни аямаслик орқасидан келган яқинлик деб тушуниш ҳақиқатдир. Адҳам Аҳмедовга шогирдлигимга ҳам Шаҳло туфайли эришганман. Ҳозир у Андижон тиббиёт институти клиникасида ишляпти. Бу шаддоду ичидан пишган қизнинг қалбида нима борлиги фақат ўзигагина аён. Доимо яхшилик раво кўришини муҳаббатга йўйгим келмайди. Ҳеч вақт бу ҳақда гап очмаган. Отаси эса мени кўёвликка муносиб билишини онамлар бирикки эслатганларида парво қилмагандим. Айни пайтда устозим худди мени кўлдан чиқарворишга рўйхушлик бермайдигандек туюлди. Бўғилиб-бўғилиб ташқаридаги атиргулларнинг олдига бордим. Малика уч-тўрт кундан буён касали оғирлашиб, ҳовлигаям чиқолгани йўқ, ҳойна-ҳой гулларини соғингандир. Беш-олтита сини эҳтиёткорликни унутмай узиб, унинг ёнига ошиқдим. Эшикни очишим билан палатадоши Гулнора опа кулиб қаршилади. Маликаям кирганимни сезиб, шошиб орқасига ўтирилдию, қўлимдагиларни кўриб, юзини буриштирди.

- Нега узиб келдингиз гулларни?

- Ахир яхши кўрасизку.

- Яхши кўришга яхши кўраману, аммо ҳеч вақт узмайман.

- Нимасига жонингиз ачийди-а,- дедим нотўғри иш қилганимни тан олмай.

- Ростини айтайми?

- Айтинг.

- Гулларнинг кўз олдимда сўлиб боришини истамайман.

- Сабаб?

- Бошқаларни табиат гўзаллигидан бебаҳра қолдириб кўямизу?..

Шу пайтда ичимда бир нима узилгандай сездим. Юрагим қаттиқ ура бошлади. Палатадош аёл бўлмаганида... Маликани маҳкам бағримга босгим келди. Бироқ сир бермасликка уриндим.

- Ундай бўлса, ҳозироқ мен буларни ташқаридаги гулдонга солиб кўяман.

Хатойимни тузатишни истаб, хонадан чиқдим. Гулларни йўлакдаги ҳамширалар столи устидаги сувли идишчага аввайлаб жойладим. Лекин энди Маликанинг ёнига бориш эриш туюлди. Ўз хонамга кириб, кўлимдаги йўлланмага кетадиган харажатлар рақамига қарадим. 30.000.000 сўм. Бу пуллар ҳазилакам эмас, албатта. Дадамнинг машинасию, онамнинг «тўйингга» деб асраб юрган жамғарма пулларини қўшсам етиб қолар. Фақат яхшилаб тушунтиришим керак. Ишқилиб рози бўлишармикин? Бирга кетишимга тўғри келади. Операция чоғида ёнма-ён ётишим, ундан кейин яна бир-икки ой муолажа олишига ёрдамлашим шарт. Сўнг тўйимиз ҳақида оғиз очарман. Қани, Малика рози бўлмай қайсарлик қилсин-чи...

Кечкурунгача барча касаллик тарихи варақаларига қайдларни тугатиб, ҳар эҳтимолни ўйлаб, пулни ҳозирлаш ҳаракати билан уч-тўрт кун банд бўлиб, келмай қолсам дея уларни ҳамкасбларимга топширдим.

Тавба, буни қарангки, Адҳам Аҳмедов билан орамиздаги ўтган суҳбатдан тезда кўпчилик хабардор бўлишга улгурибди. Балки устоз кимгадир айтган, у одам эса бутун жамоага ёйган кўринади. Эшитганларга бу ҳақда ҳеч ким унинг ўзига чурқ этмаслигини ўтиниб тайинладим, ялиниб-ёлвориб айтдим, гашланиб тушунтирдим. Оқшомда хайрлашиш учун ёнига кириб, узоқ вақтгача дардлашиб, кўнглини кўтардим. Ҳеч ажралишгимиз келмай ўтирдик.

- Ботир ака, сизниям кўп қийнаяпмана, - деди бугун ҳар кунгидан ҳам ўзгариб қолганимни сезиб.

- Йўқ, нега қийнар экансиз. Кўнгил қўйган одам Маликасига меҳр беришдан наҳот қийналса, - дедим кулиб.

- Ботир ака...

- Ҳа, гулим.

- Мени чинданам севасизми?

- Шундоқ малакни севмай бўладими?

- Жиддий сўраяпман, ростини айтинг.

- Сизни жонимдан ортиқ кўраман.

- Алдамаяпсизми?

- Ҳали шубҳангиз ҳам борми?

У «йўқ» дегандай жилмайди.

- Ботир ака...

- Ҳа, гулим

- Мени ҳеч қачон ташлаб кетмайсиза. Сиздан бўлак суянадиган кимим бор.

- Ғалатисиз-да, Малика, ахир биласизку, энди сизсиз бирор дақиқаям яшолмаслигимни.

- Алдама-анг.

- Нега алдарканман.

У мамнун тикилди. Кўзларида ёш милтиради. Беихтиёр кафтини секингина кафтимга қўйди. Қўлларимни беозор сиқди.

Маликанинг кўзларидаги ширин бахт ўз «шираси»-ни сочиб, қалқитиб турарди. Ана шу «шира»лар узун-узун киприклари орасидан оқиб, оҳиста сизиб юзларига думалаб тушарди.

- Йиғлоқи, - дедим бурнини чимчилаб.

- Сиз эса, мўъжизасиз, мен кутган мўъжиза!

У орзулар оғушида мастона энтикарди.

- Ҳали сизни дунёдаги энг бахтли қизга айлантирман.

- Қанийди, лекин яна бир ўтинчим бор. Агар мени чинакамига бахтли кўришни истаркансиз, унда ягона синглим Гулшанойни эҳтиёт қилишингиз керак. Сиздан бошқага уни ишоналмайман шекилли.

- Буни қандай тушунсам бўлади? Эсингизни еганмисиз? Худди борса келмасга кетаёгандек гапиришингизни қаранг.

- Ботир ака, сиз ваъда беринг, синглимни бахтли қилсангиз, мени бахтли қилган бўласиз.

- Малика, сиз ҳали узоқ яшайсиз. Худо хоҳласа, яқин орада оғир дарддан қутуласиз.

- Бола эмасман ахир, осонгина алдасангиз. Буйрагимнинг бири ишламагани қолиб, иккинчисиям яроқсиз ҳолатга келаётгани ойнадай аёнку. Бу аҳволда куним битгандай сезяпман ўзимни. Агар мен одам бўлмасам, синглимнинг ҳоли не кечади?

- Бўлди, бўлди, Гулшанойни акадек ардоқлайман, сизниям дунёнинг нариги бурчигача бўлсаям олиб бориб даволатаман. Икковларингниям бахтли қилишга интиламан.

Малика эшитган гапларини таскиндай, юпанчдай қабул қилардию, ҳаммасидан синглисини ишончли қўлга қолдираётганидан хотиржам торта бошлади.

- Бир нарсани айтайми, Ботир ака, Гулшаной худди сиздек врачликни орзулайди, жудаям тиришқоқ, ҳо-

зир тиббиёт коллежининг аълочиси, дастлаб ҳамшира бўлгач, кейин институтга киришга умидланиб юрибди. Икковингизни тезроқ таништиришим шарт. Аввалдан айтиб қўяй, Ботир ака, синглим Гулшаной исми жисмига монанд қиз. Сиздақа меҳрибон акага муҳтож. Ҳали бир кўришдаёқ унга ҳимоячи бўлишдан гурурланасиз.

- Гурурланишга гурурланардирману, аммо сизга уйланаман. Кейин қизғониб юрманг тагин. Тўйимиздан кейин Гулшаной биз билан бирга яшайди. Айтганингиздай ўқитамиз, ўзим устозликни бўйнимга оламан шифокор синглингизга.

Маликанинг қувончдан кўзлари ёнди. Энди ортиқча сўзга ўрин тополмади. Кўнгли тинчланди. Шу алфозда палатадоши тунги муолажани олиб қайтгандагина ноилож хайрлашдик.

Ойдин кеча қўйнида йўл бўйлаб борар эканман, бутун ўй-хаёлим уйда эди. Қандай қилиб ўттиз миллион пулни топишни ўйлардим. Отам билан онам охир оқибат хорижга бориш ниятимга қарши туришмас, машинаним сотармиз, кетадиган ўттиз миллионни бир амаллаб йиғармиз, битта ўфиллари учун барига кўнишар. Аммо иккинчисига, очикроғи беморим учун соғлом буйрагимнинг бирини ҳадялашимга сира-сира рози бўлишмас. Шунини ўйлаб кўнглим хира тортарди.

Уйга келганимда ташвишларимни қанча яширишга уринмай, ҳомушлигим ва ҳорфинлигимни ота-онам ўша заҳотиёқ пайқашди. Чамамда одамнинг сийратидаги ўзгаришлар унинг суратида аксланади. Аввало, яқинларинг буни осонгина илғайди. Бўлмаса, кела солиб ичимдагини тўкишга журъатим етмай турарди.

- Ишхонада ташвишлар кўпми, ўғлим? - дедилар дастурхон атрофида ўтирарканмиз дабдурустдан отам.

- Рангиям анча синиққан боламнинг, - дея зорлана кетдилар онам. - Ўзгаларнинг саломатлигига қайғура-вериб, ўзининг соғлигини йўқотадиганга ўхшайди. Сал юрагингни кенг қил, дардни берадиганам Аллоҳ, оладиганам. Сен сабабчисан, холос, жонингдан айланай.

- Индамасам дарров касалга чиқаздиларинг қўдиларингу, бироз чарчагандирман, - дедим бепарво оҳангда.

- Чарчаганини билмаган соғлигини қўлдан бой беради, Ботир йигит, - отам уқтиришни бошладилар. - Сен эндигина дўхтирлик халатини эгningга илдинг. «Бўзчи белбоғга ёлчимас» нақли сендақаларга айтилган бўлмасин. Аҳволингга яхшироқ қара, вақтида ишлаб, вақтида дам олишни унутма!

- Хўп, - дедим кўнгилларини хотиржамлаш учун. Юрагимни рўй-рост очишга ҳозирча ботинолмадим. Лекин сал учини чиқаздим.

- Эртага сизларга бўлажак келинни кўрсатсаммикин? Агар ёқса...

- Отаси, эрталабоқ бирга-бирга борамиз, оиламиз учун бундан зарурроқ, бундан муҳимроқ юмуш йўқ. Сиз коллежингизга кечроқ ўтсангиз, осмон узилиб ерга тушармиди, - дедилар онам ўғлидан йиллаб кутишган гап чиқиши биланоқ.

- Қайда кўрамиз ўша қизни? - Қизиқдилар отам.

- Шифохонада.

- Дўхтир экан-да! - Севинди онам, - ўқиганга ўқиган ёқади-да отаси.

- Шошма-чи, у ёғиниям эштайлик-чи?

- Оиламизда иккита дўхтир бўлса ёмонми, - хушхабардан довдираб қолган онамнинг оғизлари гапдан тинмасди. - Орзуйимга етганим шу. Маҳалладагиларнинг

«Қачон уйлатасиз?» дейишлари тиниб, «Вой, Рисолат опа, нақадар бахтли аёлсиз-а, келинниям дўхтиридан учратибсиз. Йигиту қиз бир-бирларига худди узукка кўз қўйгандек ярашибди-я!» деб ҳаваслашса ёмонми. Тўйга қолган кун қолмасин, ҳамма нарсани аллақачон қўш сандиққа ташлаб, таппа-тахт қилиб қўйганман. Ҳали қопқоғини кўтарганимда кўрасиз, оғзингизам ланг очилади.

- Бўлди, бўлди, эшитдик онаси, аввал келинни кўрайлик, ёқтирайлик, у ёғини кейин.

- Бу билан нима демоқчисиз? - Бирдан тутоқдилар онам. - Аслида ўғлимга ёққани бизга ёққани, майли кўрсатмоқчи экан, раъйини қайтармайлик. Ўзим келин билан тезда тил топишволаман. Сизнинг аралашингизнинг балки ҳожати йўқдир. Қиз бола, қиз болада, уялар. Отаси билан гаплашишни эса ўзингиз боларсиз.

- Майли, қуда билан тил топишишни уддалармиз.

- Ана, ўғлим, масала ҳал! - Онам ҳалиям ўзларини кўярга жой тополмасдилар. - Ҳа, сўрамабмиз, қайси шифохонада?

- Ўзим ишлаётганда, - дедим истамайроқ, у ёғиниям суриштириб қолишларини ўйлаб.

- Бошлиғингга билардиларми?

- Устозимнинг хабарлари бор. - Гапни шу ерда яқунлашга интилдим.

- Унда жуда соз.

Ота-онам бир-бирларига маъноли қараб қўйишди. «Адҳам Аҳмедовнинг қизи экан» деган фикрга боришди, чамамда.

Подадан аввал чанг кўтариш одатим йўқлигидан бошқа миқ этмадим. Пул йиғиш ҳақида оғиз очишнинг мавриди эмаслигини англадим.

* * *

Отам бомдод намозини ўқиш учун маҳалла масжидига чиқиб кетаётганларида юз-қўлимни ювиб, нонуштага тараддулдандим. Қайтгунларича бекор турмай, синглим пахта тераётиб, юлиб келган печакдан мол-қўйларимиз охурига ташладим. Кенг дарвозахонамиз тўрида анчадан буён минилмасдан ётган қизил «Жигули» мизнинг чангини нам латта билан артишга киришдим.

- Менинг ҳайдагани ҳафсалам қолмаган, энди сен юргизиб, ишингга машинада қатнайвер, - дедилар дарвоза остонасидан ҳатлабоқ отам мамнун кайфиятда.

- Врачларнинг кўпчилиги ўзимизда тайёрланаётган «Нексия», «Тико», «Матиз»ларни миниб юришибди. Худо хоҳласа, янгисигаям кучимиз етиб қолар, ўғлим.

- Етишга етадию, ўзингиз яхши биласиз машиналарга қизиқишим йўқроқ, пулимиз кўпайса, онам икковларингни ҳаж зиёратига жўнатсам қанийди, - дедим орзумни ошкорлаб.

Ҳозирча бу машинанинг пули янада савоблироқ ишга сарфланишини кўзлаётганимни қаердан билсинлар. Ҳали дилимдаги режаларимдан беҳабарлар. Лекин эрта-индин айтишим шарт, айтмасам бўлмайди. Бундан бошқа чора топишим амри маҳол. Албатта, аввалига кўнишмас, томдан тушган тарашадай тап эткизиб, шу масалани ўртага қўйишимнинг ўзиёқ инсофданмас. Барибир раъйимга қарашлариниям яхши биладим. Фақат озгина қатъиятли бўлолсам бас. Шифохона тўшагида шифтга тикилиб, ўлимни кутиб ётган етимча қизни жар ёқасидан тортиб олишга уринишим аслида ғалатиноқ туюлар уларга. Бироқ бугун бегона бўлгани билан, эртага... Унга кўрсатган меҳрибончилигим ўзимга қилинаётган сийловдай гап.

Малика соғайиб кетса, неча йиллардан буён кутаётган остонамизни ҳатлаб, келинлик ўрнини эгаллайди. Онамнинг битта қизи иккитага айланади. Савобманд-лигимиз Аллоҳга хуш келар, уйимиздан қут-барака аримас. Ана ўшанда отам айтгандай энг замонавий русумдаги енгил автомашинаям сотиб олармиз. Пада-ри бузруквориму волидаи муҳтарамамнинг тиззаларида набиралари, ёнимда Малика Самарқанду Бухоро саёҳатларига, йўл солармиз. Бандаи мўминнинг ҳеч бир хайрли қадами бежавоб кетмаслигига умидворлигимиз борку. Бугунги оғир синовлар ортда қолгунча ҳамма-ҳаммасига бардошим етади, иродам етади. Кўша тоғдай таянганларим мени ёлғизлашлари, ёрдамларини дариф тутишлари мумкинми ахир!.. Мен ўзимга-ўзим далда берардим, ўзимга-ўзим ишонч туғдирардим, ўзимга-ўзим дадиллик бағишлардим.

- Ота-бола намунча имиллайсизлар, - онамнинг сабрлари тугади шекилли бизларни нонуштага шошилтирдилар. - Нозима янги соққан сутдан келтир, пиёлага қаймоқдан сол, ширага тўлган ҳусайни узумдан ликопага узиб, яхшилаб чайиб келтир. Бугун ажойиб кун. Кузнинг саховатига шукур. Бу гал кўнглимиздаги орзуларимизни ушалтирадиган кўринади. Акангаям қиз ёқибди. Кўнглига ўқиш ва ишдан бошқа нарсаларам сиғадиган пайт кепти.

- Ростдан-а? - Синглим дастурхонни тузатаркан менга ҳайратланиб қаради.

- Келинни кўргани кетишяпти, - дедим секингина.

- Қандай яхши, мен бечораям сал дам оларканман-да, - деди Нозима эрқаланиб. - Нон ёпишни, ўт юлишни, сигир соғишни, ош пиширишни биладиларми танлаган қизингиз?

- Уйга хизматкормас, янга келади, сингилжон, янга!
- дея таъкидлайман ҳазилига ҳазиломуз.

- Иложим қанча, акажон, оқбилакойимлардан танлаганга ўхшайсиз, яна пешонамининг шўри қуримаса қуримас. Сиздай акажоним учун минг йил хизматкорликда яшашга розиман. Фақат ойимларни ардоқласалар, тағларига пар кўрпача тўшаб, орқаларига лўя болишлар қўйсалар бўлгани. Қолган қора ишлар меники, - деди у охири ёлғондакам йиғламсираб. Гапи тугабоқ қаҳ-қаҳ уриб мириқиб кулди. Менинг кайфийтим анча кўтарилди. Иштаҳам роса очилганидан тўйиниб нонушта қилдим.

Маҳалламиз гузарида одамларни кутиб қатор турган «Дамас»ларнинг бирига ўтирдик. Катта йўл ёқасидаги коллеж олдига етиб борилганида ҳайдовчи машинасини секинлатди.

- Нодиржон домла, сизни тушириб кетарман, - деди у отамнинг шу ерда ёшларга касб-хунар ўргатишларини билгани учун.

- Албатта, албатта, баракалла ўғлим, - дедилар хурматига яраша хурмат билан тушаётиб. Сўнг менга қарадилар.

- Ботиржон, устозингга салом айтгин, хўпми, кейинроқ ўзим борганимда бақамти гаплашамиз, - таяинладилар алоҳида.

Туман марказий шифохонаси дарвозаси рўпарасидаги бекатда онам билан қолдик. Аввалроқ Маликани огоҳлантириб қўймаганимга афсусландим. Майли, кутилганидан кўра, кутилмаган учрашувнинг ҳаяжони бошқача бўлади. Гуё сюрприздай. Ички касалликлар бўлими томонга ўтарканмиз, онамга қараб нималарнидир тушунтирмаққа шайландиму, улгуролмадим. Қулоғимга таниш овоз чалинди.

- Яхши келяпсизми, дўхтир?

Бу Малика эди. У ўша суҳбатгоҳимизга айланган жойда, гулзор олдиди пешвоз чиқди. Ёнимдаги аёл онамлигини пайқагандай:

- Ассалому алайкум, аяжон! - деди мулойимгина бошини эгганича.

- Сизлар шу ерда гаплашиб ўтира туринглар, мен эса хонамни очиб қўяй, - дедим қулай фурсатдан фойдаланиб.

- Майли, болам, шошилётганим йўқ, - дедилар худди ичкаридан кимнидир етаклаб чиқишим керакдай.

Бино йўлагига киргач, юрагим қўймади, дераза ойнасидан ташқарига қарагим келди. Улар кузги атиргуллар ёнгинасидаги ўтиргичда эски қадрдонлардай бир-бирларига қарашиб суҳбатлашишарди. Онам кўпроқ гапирар, Малика эса бошини қимирлатиб маъкулларди, онда-сонда сўз қўшиб қўярди. Буни яқиндан пинҳона кузатаётганим учун аниқ фаҳмлардим.

- Ботир Нодирович, - диққатимни чалғитди ҳамшира, - бош врачимиз юқорида мажлисдалар, сизга зарур гаплари боракан...

Устозим ҳам қизиқлар, кеча жавоб сўраганимда, учтўрт кунга рухсат бергандилару, нега яна йўқлаптиларкин? Кўнглим ғашланди. Энди учрамай кетсам, хафа қилиб қўяман. Кутишимга тўғри келди. Шу орада онам билан Маликаям яхшилаб танишволишар. Лекин қайнона-келин бўлишларини аввалдан билишмай турганлари маъкулмикин деган хаёлга бордим, кечаги режам ўзгарди. Ахир онамлар адашмасам Шаҳлони кўрмоқчийдилар, бахтли тасодифни қарангки, палатасида ётиши шарт бўлган Маликанинг ўзи ҳовлидаёқ рўбарў турибдй-я. Уни чақришга онамга кўриңищ беришга кўндиришгаям ҳожат қолмади. Буям тақдиримиз бирга битилганининг белгисимикин? Наҳот осонгина...

Йўге-е, ҳали онам ўзга қизнинг умидида юрибдилару, менинг кўнглим эса бутунлай бошқасида. Яши-

ришдан фойда борми. Шошқалоқлик билан катталарнинг дилларини оғринтириб қўймайманми?

Ана онам бўлим эшигига тез-тез қараб қўйяптилар. Шаҳлони бошлаб чиқишимга илҳақликларини яхши тушунаман. Уни аслида илгарилариям кўргандилар. Айни маҳал эса келинликка розилигини ўз тилидан жуда-жуда эшиттилари, ёлғиз ўғиллари бошини иккита қилиб, кўнгилларини тинчиттилари келаётгани аёнликка аёну, бироқ Шаҳло қанчалик яхши қиз бўлмасин негадир юрагим «жиз» этмаганидан кейин орамизда дўстликдан ортиғи ортиқчалигига на у, на мен айбдор. Малика эса ўзга олам. Қачон кўзларига кўзим тушмасин, қалбимни илиқ туйғулар қамрайди. Ёнидан жилгим келмайди. Уям мени йироқлашишимни истамаслигини аниқ билиб туравераман. Бундай ўйлаганда кўнгилга буйруқ берганлар қаттиқ янглишадилар чамаси. Ақлни устун ҳисоблаб, фойда-зиённи кўзлашга одатланганлар барибир кўнгилларини камситганлари учун умр бўйи товон тўлашга мажбурлар. Ҳозир Шаҳло билан Маликани тарозининг икки палласига қўйиб, таққослашнинг ўзиёқ менга телбаликдек туюлди. Тўғри, нукул билимнинг орқасидан қувган, ҳатто илмий иш қилишни оила қуришдан афзал билган «донохонлар»нинг кўпига кўз қиримниям ташламадим. Хаёлимнинг етти кўчасигаям яқин йўлатмадим. Дўстона қадрлашдан нарига ўтмадим. Бугун эса афсус-надомат чекишимни кутганлар тилларини тишласинлар, ёқадарини ушласинлар, ҳасаддан ғийбатимни қилиб, кўнгилларини хушласинлар.

Малика, Малика эса оламлар ичра ўзга олам, одамлар ичра ўзга одам, атиргулларга монанд, фаришталарга монанд, Кўнгиллари беғубор, туйғулари беғубор, мулойиму хокисор, излагани ғамғусор, жонни этгувчи нисор. У олийгоҳда ўқиёлмагани билан ақл-

заковати шу чоққача мен учратган қизлардан заррача каммас, фаҳму фаросатиям беҳад юқори, диди ўта нозик. Қанча дард тортмасин, ҳаётдан илинж ахтаради, одамлар орасидан кундан-кун қаҳатлашиб кетаётган меҳр-мурувват ахтаради, оқибат ахтаради. Тополмаса, нолиб ўтирмайди, гуллар қошига бориб излайди. Кузги атиргулларга дардини тўкиб солади, уларни ўзига менгзаб қолади, ҳайрат билан тикилиб ўксикларига таскинлар олади. Фанимат дунёда фаниматлигидан оху-фигонлар чекиш ўрнига, субҳи саҳар гул япроқларига маржондай тизилган шабнамлар қаторига сездирмай-сездирмай кўз ёшларини кўшиб кўяди. У билади, ҳадемай уфқдан куёш кулиб боқади. Шунда шабнамлар бағрига чироқ ёқади. Ўша кез ўзининг кўз ёшларини ҳам бебаҳра қолдирмайди. Куёш, улкан куёш, ўт куёш, олов куёш томчи маржонлар кўксид митти-митти умидга айланади. Айланадию шабнам куёшни опичлаб, фалакка парвоз қилади. Шу боис у оқшом яқинлашганда гулзорни оралаб, қалбини поралаб кетмайди, кетолмайди. Аксинча, адоқсиз дардларини чоралаб-чоралаб, ўлим шарпаси олдида мағрур бошини эгмайди. Бу, қизнинг бетимсол матонатидан, жабру ситамларга чин тоқатидан, яратгувчи танг-рига сидқи садоқатидан.

Ўзининг жони қил устидаю, соғу саломат ўйнаб-кулиб юрган сингиси тақдирини ўйлайди, ўйлайверади. У мени бежиз «мўъжизасиз» деб атамади. Эртақларга қиёслади умрини, эртақлардан ҳақиқатлар излади. Бугун эса эртақлар фақат хаёлгина эмас, ҳаётнинг ўзиям эканлигини тан ола бошлагандай. Ҳамма-ҳаммаси мен туфайли. Ҳа, ҳа чамамда қизнинг кутилмаган бахтига айланиб улгурдим. Лекин, лекин ҳаётга тўймайдию, яшагиси келаверадию, аммо, аммо бешафқат ўлим лашкарлари олдида ожизланаверади. Бахту

қувончларга умидвор шаҳзодасини ногаҳон кулфату ғамларга мубтало этиб кетишидан ўқингандан ўқинаверади. Агар уни Ҳиндистон ёки Москвага етказолсам, кундан-кун заҳарланаётган қонини тозаловчи, оғриқли танасига ором қайтарувчи янги буйрак қўйдиришга улгуролсам, ўзимни дунёдаги энг бахтли инсонлардан ҳисоблардим. Оғир юмушларга ярамасаям майли. Уйимда яйраб-яшнаб юрса бўлгани. Ҳали ҳовлимизниям баҳорларда очилиб, завқини кеч кузгача аямайдиган, қорлар кўмгунгача ифор таратиб чарчамайдиган анвойи атиргулларга тўлдириб юборамиз. Уларнинг қошида мастона умр кечирамиз. Токи сўнги нафасимизга қадар.

Менинг иккиланишим сира мумкин эмас. Кимлар нималар деса демайдими. Маликани чинакам маликага айлантириш ниятимдан қайтмайман. Ўзларининг қасрларида бойликларига асир яшаб, атрофдагиларни назарга илмайдиган, муҳаббат аталмиш энг бебаҳо, энг ноёб туйғулардан беҳабар кўкрагига уриб «бахтиёрман» дейдиган касларга бахт нимадалигини англашиб қўяман. Бахт аслида кўз билан кўриладиган, қўл билан ушланадиган нарса эмас. Бахт бу ҳис этиш. Ҳис этиш эса кўнгилгагина хос. Дунёда барча нарсани ақлни ишлатиб ҳал этиш мумкиндиру, зинҳор ва зинҳор бахтни эмас. Бахт ниҳоятда камёб туйғу. У виждонли одамни ёқтиради. Ҳамиша олға чоптиради. Имконият топтиради. Куч-қувватни тоширади. Тоғларни оширади. Ҳатто оёғинг сингандаям оғригини сезолмайсан, сезмайсан. Ҳатто бошинг тошга теккандаям безолмайсан, безмайсан. Ҳатто баъзи кўзи очиқлар кўролмаслиги аниғу, ёруғ оламга қалб кўзи билан боқадиганлар, ўзгаларнинг зулмат қоплаган кўнгиллариғача чироқ ёқадиганлар, албатта, кўрадилар, унинг

рўпарасида завқу-шавққа тўлиб, ёруғ юз билан тура оладилар.

Бўлим эшигидан чиқиб, кўриниш берганимдаёқ улар ўринларидан кўзғолишиб, мен томон юриб юборишди. Маликанинг чехраси очиқлигидан кўнглим ўрнига тушди. Фаҳмлашимча, икковлариям бир-бирларига сир беришмаган, акс ҳолда онам билиб - билмай, Шаҳлони келин қилиш ниятларини ошкорлаб қўйганларида борми, иш бошиданоқ чаппасига кетарди. Бунга кечроқ, ичкарига кирганимда англаб анча безовталангандим.

- Яхшилаб танишволдиларингми? - дедим Маликага шуни аввалдан истагандай.

- Ажойиб ойингиз борақанлар, дунёда энг бахтли инсон экансиз, - деди у ҳавас қилгандай.

- Қизим тушмагур сени роса-роса мақтади. «Дардим энгиллашиб, дармонга киришимга сизнинг ўғлингиз сабабчи» дея олқишлардан баҳру дилимни яйратди. Аллоҳим шу қизимниям умрини узоқ қилсин, менга ўхшаб шириндан-шакар бола-чақалар кўриб, уларнинг камолидан қувониб юриш насиб айласин! - дедилар қўлларини дуога очиб.

Биз беихтиёр мамнун кайфиятда кўз уриштириб олдик.

- Тезроқ ваъдангни бажар! - деб қолсалар бўладими кўққисдан.

«Бажардим» деб юборишдан ўзимни аранг тийдим. Агар кўнгилларида бошқа гап турмаганида бундай саволни бермасдилар.

- Бугун вақтим зикроқ экан, - дедим каловланиб, кечаги гапим гап.

Малика бизни тушунмай ҳайрон эди.

- Қизимми олдида уялтирмай кўя қолаю, тенгила-

ринг фарзандлиям бўлишди. Сен эса... Қачонгача лапашанглик қиласан, болам?

Малика гап нимадалигининг энди фаҳмига етди, уялиб ерга қаради. Кетворай деса, ҳурматсизликдай туюлишини ўйлади. Тураверай деса, ўнғайсизланди. Ёши кичиклигига қарамай, тортишувимизга ҳазил арлаш якун яшашга уринди.

- Аяжон, дўхтиримизни ҳадеб камситаверманг, сираям лапашангмаслар, фақат унча-мунча қизларни менсимайдилар.

- Катта врач бўпкетдим деб ҳеч кимни назар-писанд қилмаяптими? - дедилар онам ҳам ҳазилдан ўдағайлаб. - Ҳой бола, ҳушёроқ бўл, ҳали бурнингни тагидагиларниям илдирвориб, кўксингни заҳга тутиб ётмагин!

- Малика ўзингиз ёрдам беринг,- дедим кўнглим янада ёришиб.

- Тезроқ соғайтирворсангиз, ўзим аямларга зўр келин топаман - деди у усталик билан дарров гапни бошқа ёққа буриб.

- Агар тополмасангиз-чи?

Бу савол оғзимдан қандай отилиб кетганини билмадим. Хато ёки тўғри қилдимми барибир Маликани ноқулай аҳволга солдим чамаси.

Ундан бирор садо чиққунича кутилмаганда онам оғиз жуфтладилар.

- Тополмасалар, қизим ўзларидан кўрсинлар, сендақа лапашангга жуфтлаб қўйиб, адабларини берамиз.

Маликанинг сўлғин оппоқ юзларига қизилик югурди. «Мен борақолай, хайр аяжон!» деганича кетворди.

- Ойи, намунча юзгачопарсиз? - дедим ўзимни нолигандай кўрсатиб.

- Нима бўпти, келин қилсам қилавераман, кўҳликкина қиз экану, касаллик рангини анча синиқтириб-

дида. Аммо-лекин сенинг тенгинг Шахло, отангниям ройиши йўқ эмас. Устозингга куёв бўлсанг ёмонми? Ўзлари ёнларида қўллаб бораверсалар, ҳеч нарсадан камлик кўрмайсан. Истаган нарсанга эришаверасан. Ҳозир замон шунақа болам. Ҳамма кўпроқ яқинига қайишади. Кейинги маҳалда каттаю-кичик ўз кумочига ўзи ўт тортадиган бўп кетганидан беҳабармисан?!

Ойимнинг гапларида сал-пал жон бўлсаям, гашимни келтира бошлади. Мен нима ўйдаману, улар нимани мўлжаллайдилар. Устознинг ёрдами тегади деб куёви бўлишим шартми. Айтганларини ҳамиша ўнг қўлларидай уддалаб, оғирларини енгиллаштириб юрганим камми.

Режамнинг дастлабки босқичи бесамар кетмади. Ойим билан Малика танишволишди. Деярли бир-бирларига маъқул тушишди ҳисоб. Буёғига иккимизни нималар кутаётгани ҳозирча номаълум эди.

Онамни кузатибоқ Адҳам Аҳмедовга учрашим кераклиги учун маъмурият биносига ўтдим. Қабулхонада анчагина одам тўпланганди. Мажлис куни шунақа бўлади. Ортимга қайтмоқчи эдим, котиба Мадина тўхтатди.

- Ботир Нодирович, сиз навбатсиз кирасиз, келганингизни айтаман, - деди у. Сўнг иккиқатли эшикни очиб, рухсаф олгани ичкарига ҳатлади. Зум ўтмай, яна остонада кўринди. - Кутяптилар. Бош врачнинг хузуридаги одам негадир чиқмади.

Адҳам Аҳмедовга салом берганча қадам қўйганимдаёқ ўнг тарафдаги диванда ўтирган таниш қизга кўзим тушди. У Шахло эди.

- Курсдошимам шу ерда эканларку, - дедим ҳайратимни яширмай.

Шахлоям ажабланди.

- Мана шунақа, кутилмаганда пайдо бўладиган

одатим бор, - деди у ўрнидан туриб сўрашгани қўл узатаркан, - ишлар қандай боряпти, дўхтирликнинг паст-баландини ўзлаштирволдингизми?

- Ёмон эмас, устоз билан беморларни даволаб ётибмиз. Андижонга ўтиш тугул, бош қашишгаям вақт йўқ экан туманда. Бир беморни ҳали уйига кузатмай туриб, иккинчиси эшигингни қоқаверади.

- Бизнинг клиникадаям шунақа, бекор ўтириш йўқ, - деди Шаҳло бу билан ҳаммаси кишининг ўзига боғлиқ деган маънони уқтирмоқчидай. - Айтадиларку «Истаган имкон топади» деб. Мана, қанчадан-қанча зарур ишларимни ташлаб Турақўрғонда юрибман.

- Нима, бу ёқдагиси улардан ҳам муҳимроқ чиқиб қолдими?

- Шунақароқ...

- Ҳой,- ҳо-й, ёшлар, - дея бирдан суҳбатимизни бўлдилар дадаси, - сизлар яхшиси хоҳлаган жойингизга бориб хотиржам гаплашволинглар, сунг бирор қарорга келармиз.

Тасодифдек туюлган учрашувни Адҳам Аҳмедовнинг ўзлари уюштирганликларига энди ақлим етди. Бежиз йўқламасликларини юрагим сезганди. Ишқилиб Малика масаласида фикримдан қайтаришга Шаҳлони чақирган бўлмасинлар.

Қабулхонада қаторлашганларнинг асабини таранглаштирмай, икковимиз хонани тезроқ тарк этишимизга туғри келди. Қолаверса, устознинг истагига қарши бориш сира одобдан эмас. Биз Косонсой ёқасигача пиёдалаб ўтдик. «Ширин таомлар» мажмуасидаги хоналардан бирини банд этдик. Шаҳлонинг нималарни суйишини аввалдан яхши билганим учун ундан сўрамасданоқ қозонкабоб айтдим. Бўрсилдоқ ёғли оби нону қаймоққача дастурхонга қўйилди.

Назаримда, Шахло гапни нимадан бошлашни билмаётгандек эди.

- Ўқиш бошқа экан, ишлаш бошқа экан курсдош, - дедим орадаги жимликни бузиб.

- Тўғри, - маъқуллади у, - илгарилари китобларни ўқиб, китобларнинг ичида юраверганаканмиз, ҳаёт эса анчайин мураккаброқ экан. Баъзан кутганларинг қолиб, кутмаганларинг рупарангдан чиқишларини айтмайсизми, худди менга ўхшаб.

- Йўғе-е, - дедим гарчи ҳақиқат бўлсада унинг фикрини инкор этмоқчидай.

- Жиддий айтяпсизми, ё кўнглим учун шунчаки таскиндай тушунайми? - деди у гапимга аниқлик киритволишни истаб.

Тилимни тишлашим кераклигини англаб етгач, ўша заҳоти сўзларимни ўнглаб олишга тиришдим.

- Аслида бунга улар айбдор эмас, ўзимиз айбдормиз. Ҳаммаси кимни кутишимизга боғлиқ. Менимча, келмайдиганга умидворликдан кўра, вақтни ўтказмай келадиганларга кўз тиккан афзал. Ўшанда ҳаётимиздан нолишга ҳеч ўрин қолмасмиди?

- Қойил, Ботир Нодирович- деди у мунгли нигоҳларини қадаб, - ўсибсиз, анча ўсибсиз, салкам файласуф даражасига етибсиз. Қойил!

- Калака қилманг, Шахло Адҳамовна, - дедим норози оҳангда. - Ҳаётнинг ўзи бизни болаликдаги ҳойу ҳаваслардан воз кечиб, бугун ва эртамикга теранроқ боқишга ўргатиб қўйишини тан олмай иложимиз қанча. Мана, мен ўқиш, иш деб юраверибману, вақтлар ўтиб, битта инсоннинг, ўлим ёқасига келиб қолган жафокаш жоннинг умидсиз дунёдаги умидига айланишимни хаёлимгаям келтирмагандим. Унинг яна бошқалар сингари соғ-саломат инсонлар қаторига қўша олишу, вужудига чанг солиб турган ўлим вас-

васасини енгиб яшашга кураша бошлаши фақат-фақат менинг меҳру муҳаббатимга қараб қолишини қайданам билибман. Йўқ, Шаҳло, заррача афсусланишдан йироқман. Қайтанга ўша нажотталабга кераклигим учун ич-ичимдан қувоняпман. Унинг дарди менинг дардимга, унинг гами менинг ғамимга, унинг шодлиги менинг шодлигимга айланиб кетганини бугун уйимдагиларга тушунтиролмай гарангман. Ҳозир, ҳозиргинамас, эртага ҳам, ундан сўнг ҳам мен ўша бечорани тушкунлик чоҳидан чиқишга қурби етадиган ягона умид нарвонига ўхшаб қолганимни кўрабила туриб, қулоқларим ўзгаларнинг насиҳатларини қандай эшитсин. Эшитганидаям, кўнглимга асло-асло муштлаёлмайман. Балки бу жуда кулгили туюлару, бироқ шу кулгили ҳолатимга ачинаётганларга ўзим ачинаётганимни айтсам телбага йўйишмасмикин?

Ўтинаман Шаҳло, сен очикқўнгил, ёқимтой қизсан, агар эски дўстлигимизни озгина қадрласанг, устозимга - дадангга айт, менинг қароримни қўллаб-қувватласинлар, ҳатто ота-онамгаям ётиқчасига тушунтирсинлар, уларнинг ҳурматлари жуда баланд. Агар мен тарафда турсалар, буйрак трансплантацияси учун хорижга Малика билан жўнашга тезроқ, осонроқ эришаман. У ёғини пешонамиздан кўрамиз. Ишонаман, Аллоҳ раҳмдил, Аллоҳ меҳрибон! Етимча қизнинг тобора тугаб бораётган умрига умр қўшилса, шу ёруғ дунёда мен учун армонларнинг эшиги бутунлай ёпиларди.

Дўстим ҳайратдан ёқасини ушлагандек кўзларини катта-катта очганча тикилиб турарди.

- Вой-бўй, беморингга буйрагинг тугул юрагингниям беришгача тайёрлигингга гап йўқ. Ҳатто мени ҳам уни кўришга қизиқтириб юбординг. Ерда туғилганми, Тўрақўрғонда яшайдими? Ё кўкдан тушган маҳлиқо-

микин? Ўзи қанақа қиз? - Шахло бу сўзларни ҳавас қилибми, ҳасад қилибми айтаётганини билмасдим, лекин саволини жавобсиз қолдиролмадим.

- Гўзал!

- Менданам-а?

- Сендан гўзал эмасдиру, бироқ бошқача қиз.

- Бошқача, нимаси бошқача?

Бошқаларга ўхшамагани бошқача, оламга муносабати бошқача, одамга муомаласи бошқача. Беозор, бетама, бериё...

- Бўлди, бўлди, у қиз эмас, фариштанинг ўзи экан-да!

Ярим ҳазил, ярим чин оҳанггидаги иқрога изоҳ беришдан тийилолмадим.

- Агар фаришталар ерда яшашса, маликани ўзларига дугона сайлашармиди...

- Кўпам куюнаверма, - деди ниҳоят секингина қўлларимдан ушлаб, - дадамлар сени жуда яхши кўрадилар. Бекорга ёнларига ишга олмаганлар. Келишим билан бу ҳақда айтдилар, «Курсдошинг офир аҳволда, ҳол сўраб қўй, ёрдаминг зарур бўлса, ҳеч аяма!» дея алоҳида тайинлагандилар. Дадам иккимизу ҳолатингни тушунармиз, бунга уйингдагилар қандай қарашаркин, қарорингга қўшилишармикин? Отангизни йўлга солиш ҳеч гапмасдиру, ойингизни эса билмадим. Ё ўзим бораймикин?

Шахлодан дарров шундай сўзларни эшитаман деб ўйламагандим. Ё у ҳам Маликанинг мақтовини эшитиб, фариштага айлангиси келдимикин?! Яхши инсон ҳар қандай шароитда яхшилигича қоларкан-да.

- Рост айтяпсанми?

- Ўзгаларни алдагандирману, аммо сени ҳозиргача алдамаганман, бу ёфига ҳам алдамасам керак.

- Бўлмаса, ундан аввал янада муҳим ишга ёрдаминг тегса? - Шахло астойдил кўмак беришни истаётгани-

дан фойдаланиб қолишни маъқул кўрдим шу тобда.

- Ҳозир вақтинг зиқмасми?
- Сен учун ҳар доим бемалол.
- Унда гиз этиб Наманганга бориб келсак.
- Майли.

Биз тамаддихонадан чиқиб, ўша ёққа шошилдик. Чорсу йўналишидаги «Дамас»имиз Наманганга шамолдек елиб кетди. Сардобадаги чорраҳадан ўтгач, «Исфархон» олдида тўхтадик. «Супермаркет»нинг заргарлик буюмлари бўлимига кирдик. Усти ойнаванд ғаладон ичидагиларга нигоҳ ташладим. Бири биридан чиройли, бири биридан қолишмайдиган узуклар бежирим қопқоғи очиқ митти қутиларда ял-ял ёниб турарди. Малика қанақа атиргулларни ёқтирарди. Дарвоқе, «Гап рангидаяммас, кўринишидаяммас, ифорида» дерди. Узук хусусида гап кетганда кўзининг эмас, ўзининг қадри, аҳамиятида, нима ниятда туҳфаланаётганида деган фикрга келдим. Лекин дўкончи йигитнинг «Ака кўзи ноёбидан танлайверинг, узукнинг ўзиданам кўзи қимматини олган ҳеч ютқазмайди» деган сўзлари анчайин Шаҳлогаям маъқул тушди.

- Ёқут кўзлигини узатинг, - деди у мендан олдин.
- Қизингизнинг дидлари баланд экан, - сотувчи йигит савдони пишитиш учун дарров Шаҳлонинг танловини маъқуллаб хушомадга ўтди. - Тақиб кўрсинлар, жуда ярашади.

Биз бир-биримизга таажжубланиб қараб қўйдик. Чамамда ошиқ-маъшук, келин-куёв деб ўйлагани шундоқ сезилиб турарди.

- Менимча, озгина қимматроқ бўлсаям, бундан аълосини учратиш қийин, - у яна мақтовни ошириб, қопқоғи очиқ қизил духобали митти қутини менга берди. Шаҳлонинг ўзимга қадалган нигоҳидан «Ҳозир нима қиларкин?» деган ифодани уқиш қийин эмасди.

Қўлимга олишга олдим, сотувчи йигит қандай узатган бўлса, худди шундай ҳолатда Шаҳлога тутдим. Унинг ҳаяжондан бармоқлари титрарди.

- Маликага муносибми? - дедим секингина.

- Мақтовни эшитмадингизми?

- Эшитишга эшитдим, лекин қайси сотувчи буюминни пастга уради.

- Тақилганида биламиз, олинг-чи?

- Қиз болага...

Шаҳло атайлабми, чинданми ажаблангандай боқди.

Ўша ондаёқ тушундим.

- Йўқ, менинг тақиб қўйишимга умидланманг, узр, ўзбекча удумимизга сира тўғри келмайди, Шаҳло!

- Сизни Маликадан тортиб олиш ниятим йўқ, Ботир! - деди қандайдир ўкинган кўйи.

Кейин эса бармоқларининг ўртанчасига тақиб, дам панжаларини ёзганча орқалатиб, дам йиғиб, мушт ҳолатда жилмайиб узукни кўз-кўзлади. Чинданам ярашиқли, чинданам нигоҳтортар экан. Ҳеч иккиланмай пулни сотувчига узатдим.

- Бахтли бўлинглар! - деди у мамнун кайфиятда.

Ташқарига юрарканмиз Шаҳло узукни қутисига жойлаштириб, менинг костюмим чўнтагига секингина солиб қўйди. Бекатгача иккимиздан садо чиқмади. Негадир дўстимнинг хаёллари паришон эди. Менинг эса шодлигим ичимга сифмас, севгилимнинг ишончи ва қувончини бугуноқ мустаҳкамлашга қарор қилиб борардим.

- Андижонга қайтишга улгурасанми? - сўрадим Шаҳлодан.

- Қайдам, бугун уйда қоламан, ҳали сенга берган ваъдамни унутдингми?

- Қайси ваъда?

- Рисолат аямга учрашиб, бошингдан мушкулингни

тезроқ аритишга ўзим ҳаракат қилмасам, шаҳзода дўстимнинг Маликасини бахтиёр этиши яна кечикиб кетмасин.

- Раҳмат, Шаҳло! Сендан буни кутмовдим.

- Ҳе-е-е Ботир, Ботир, бепарвою бешафқат дўстим, сенинг бахтинг - менинг бахтим, кўнгил чироғингни қайси қиз ёққан бўлса, шуъласиям ўшаники, тақдир-тақдир, деяверамизу тақдир қурғур фақат ақлнинг дамида бўлсайди, у кўнгил аталмиш кўрғоннинг қайсар туйғуларига бўйсунди-ёв. Мен овсар...

- Ундай дема, Шаҳло, сендақа самимий қизни бахтли қиладиган бахтиёр йигитлар камми дунёда. Фақат атрофингдагиларни кўзинг кўрмаётгани ёмон, устозга манаман деган дўхтиру, олимлар куёвликка даъвогарлигини яхши биламанку...

- Қанийди қайсар кўнглимга бирортаси ёқса.

- Нега?

- Яна нега дейсан-а Ботир. - Уларнинг ичида кўнгил қиздирадигани йўқ.

- Қанақа бўлади ўзи кўнгли қиздирадигани.

- Айтаверайми?

- Айт, айт!

- Сендақа бўлади, сендақа, галварс.

- Энди кеч, энди кеч... - Маликали шаҳзода кимгаям қиё боқарди.

Шаҳло қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди. Кўзлари лим-мо-лим ёш эди. Аммо, бу аламданми, қувончданми фақатгина ўзига айён.

Биз шифохонада икки томонга қайридик. Мен бўлимда қолдим, Шаҳло отасининг машинасига ўтирганча онамининг олдиларига ошиқди.

Ҳозир унинг хаёлидан нималар кечаётгани менга қоронғи. Қиз бечоранинг умидини пучга чиқариб, бунинг устига олдида Маликага муҳаббатим беқиёс-лигини яширмасдан дилини офритишимга қарамай,

тунини тескари кийиб олмагани таҳсинга лойиқ. Бутунлай юз ўгириб кетиш ўрнига яна ҳамдардлик билдираётганини кўрмайсизми. Во ажаб, Шаҳло шунчалар бағрикенг қиз экан. Унинг ўрнида бошқаси бўлганида борми, «Тушингни сувга айт! Ноғорангни ўзинг чал!» деганича юзимга тарсаки урилган аҳволга туширади. Биз у билан кечаги танишлар эмасдигу, қанча пайтлардан бери дўстмиз. Севги-муҳаббат ҳақида ўйлаб ҳам кўрмасакда, юриш-туришларимиз ошиқ-маъшуқларникидан зиёда бўлса зиёда эдию, заррача каммасди. Ким билибди, келиб-келиб турмуш қурадиган паллалар яқинлашганда кўнгилларимиз айролигини англаб қолишни. Бундай баҳолашам унчалик тўғримас. Шаҳло табиатан беҳад ориятли қиз. Шу чоққача юрагидагини тўкиб солишга балки ғурури етмагандир. Аввал менинг дил изҳоримни ишонч билан кутиб юрганидан хотиржам эдими. Нима бўлсаям айни маҳал муҳокама қиладиган кайфиятдамасдик. Бугун иккимизга икки соҳилдалигимиз аён. Менинг соҳилимда Маликам бор, уфқда кеч кузақда кўринган қуёшим бор. У бахтга қарши ботишга оғаётган қуёшдайин бағри қон. Шаҳзодаси эса ё ерни уфқдан олиб қочиб чўктириши, ё осмонни эгилтирмай бошида кўтариб қолиши керакдай. Ҳеч бир одам бундай қудратга эга бўлмагандиру, менинг Маликага беқиёс меҳру-муҳаббатим қаршисида ажал аталмиш жонлар кушандаси атиги бир марта қабиҳ ва жирканч корини кейинга сураб.

Эҳх Шаҳло, Шаҳло! Сен бетимсол дўст, беминнат ҳамдард, бегараз мададкор экансан. Сенинг тоифангдагиларни ҳам фаришта аташади, фаришта. Қани энди ёруғ кунларга етиб, Малика иккимизга бетимсол яхшиликларингга монанд бетимсол яхшиликлар билан жавоб қайтариш бахти насиб этса...

* * *

Гарчи бўлим мудиридан рухсат олганимга қарамай, шифохонага Шахло билан қайтганим бежизмасди. Тўғриси, беморларимдан, айниқса Маликадан кўнглим бетинчроқ эди. Мени яна учратган бўлим мудирини Карим Раҳмонов мийиғида кулди.

- Оббо Ботиржон-ей, палаталар жойида турибди.

Унинг бу гапидан «Тағин нима қилиб юрибсиз?» деган маънони уқдим.

- Озгина чала ишларим бор эди, - дедим баҳонаниям ўхшатолмай.

- Бемалол, бемалол, Маликаниям анча руҳи тетиклашибди, яхши даволаяписиз, бош врачимиз сизга ишониб янглишмаган эканлар, - таъкидлади алоҳида.

- Ҳали қувонишга вақт эрта, барибир кечикилган. Энди операциядан бошқа илож йўқ.

- Биладан, биладан сўнги чора - сўнги умид. Фақат оиласининг моддий ҳолати кўтаролармикан катта сарф-харажатларни, муаммонинг мушқули бу ёқда, - деди афсуслангандай бошини сарак-сарак қилиб.

- Тўғри айтасиз, - Карим аканинг фикрини маъқуладим Адҳам Аҳмедов билан ўртамиздаги гапларни дастурхонга айлантирмаслик учун.

Ахир ёрдам, ҳиммат эҳсоннинг ўзи. «Ўнг қўлинг берганини чап қўлинг сезмасин» нақлиям одамлар оғзида бесабаб юрмайди. Менинг пул тўплаётганим аввалдан овозаланиб, Маликанинг қулоғига етиб борса, унга оғир ботади. Руҳи тушкун бўлсаям, ғурури осмон қиз. Қолаверса, «Фалонча сўмни дўхтир берармиш» қабилидаги миш-мишлар болаламаслиги зарур. Ким қандай тушунади ахир. Қизлик шаънига ярашмайди.

Мен палата эшигидан мўралаганимда Малика ода-тига кўра каравотида ўтирганча деразадан ҳовлидаги-ларни кузатарди. Ё бўлмаса, синглисининг йўлига кўз тикарди.

- Дўхтиржон, тортинмай кираверинг, - деди палата-доши Гулнора опа стол устидаги дори-дармонлари қутисини тартибга келтираркан.

- Жуда сезгиракансиз, опа, - дедим хурсанд бўлиб.

- Ундаймасу, бизларнинг эшикни ким ҳам очарди. Меникидагиларни фақат оқшомлари қўли тегеди. Маликани эса... Аммо бирам гўзал, бирам лобар синглиси бор эканки, у қизни кўрмабсиз дунёга кемабсиз. Сочларини айтмайсизми, сочларини, узун-узун, ўрим-ўрим. Ҳе-й-й муомаласигаям гап йўқ, бирам мулойим, бирам ёқимли, бирам ширин сўзлайдики, сеҳрлаб қўяди қизи тушмагур.

- Бўлди, бўлди опа, жаа оширвордингиз, - деди Малика каравотидан тушиб бошидаги рўмолини тўғри-лаб, пешонасидаги тим қора сочларини қўллари билан чаккасига сураркан, - яна кўз тегиб кетмасин бечора сингилжонимга.

- Бечора деганингиз нимаси, Маликахон, - бўш келмади аёл. - Сиздақа оқила ва меҳрибон опаси туриб қанақасига бечора бўлади, жудаям бахт-иқболли экан.

- Илоҳо айтганингиз рост чиқсин! - Малика ўксиниб-ўксиниб қўйди ичида. Буни фақат ўзи ва мен сездим.

- Энди сизларга ҳалақит бермай, физиотерапия хонасига бориб келай, шамоллашимга шам кучли таъсир қиляпти. Оёқларимдаги оғриқларимгача қувяпти. «Ҳадеб уколга ёпишволавермай, мана буларниям кўринг-чи» - деганингиз яхши бўлган экан, Ботиржон.

- Фитобарданам фойдаланяпсизми? - дедим муолажаларни назорат қилгандай.

- Кийик ўт дамламасидан ичяпман, қон босимимни осонгина жойига келтирволдим, раҳмат ука!

- Омон бўлинг!

У қўлига сочиғини олди. Бизни палатада ёлғиз қўйди. Негадир дарров гапимиз-гапимизга қовушиб кетолмади. Малика ўзгариброқ қолганди. Ҳомуш, бепарво, лоқайд.

- Бугун эрталаб кирибоқ кетишингизни айтгандингиз, - дея ёрилди охири.

- Устозимга учрашишим кераклигини тайинлаб қолишди, - дедим яширмасдан.

- Устозингизгами, ё қизларигами?

- Бу нима деганингиз?

- Ёлғон айтяпманми?

- Рост, ўлай агар аввалдан Шаҳлони отаси хонасидалигини билган бўлсам.

- Исмлари Шаҳломи?

- Ҳа.

- Қачондан танишсизлар?

- Институтда куредош эдик.

- Фақат шугинами? - Кўзларини жовдиратиб тикилди менга у.

- Бошқа гап йўқ. - Таажжубланиб елкамни қисдим.

- Мен эса...

- Нима ҳали бизни эски Лайли-Мажнунлар деб ўйлабмидингиз?

- Тасодифан ойнадан кўзим тушди. Қаергадир бирга-бирга чиқиб кетдиларинг. Кейин икки-уч соатларда қайтдиларинг.

- Шунгача ҳисоб- китоб қилиб ўтирибсизми?

- Ботир ака, сиз менга кераксиз, жуда-жуда кераксиз.

- Малика, ўзингиздан ниманиям яширардим. Очиғини айтиб, қувонтириб қўяқолайми? Кейинги пайтда мен

учун энг азиз инсонга айландингиз, шундан шодлигим ичимга сигмай юрганини наҳотки пайқамадингиз.

- Сиз, танҳо сиз мен учун дунёдаги барча қувончлардан, барча бахтлардан устун туришингизни билсангиз эди.

- Биладан, жоним биладан, - дедим беихтиёр юзмаюз икки қўлини икки қўлим билан ушлаб. Кўзларимизга тик боқишиб, унинг қорачигида мен ўзимни, менинг қорачигимда у ўзини кўрарди. Вужудимизни ҳаяжон ва титроқ қамраганди.

- Хўш, яна қандай қувонч кутиб турибди?

- Сизни Ҳиндистонга операцияга олиб бормоқчиман. Янги буйрак қўйдирмоқчиман.

- Чинданми, алдамаяпсизми, наҳотки бунинг иложи бўлса, Богир ака?!

Малика хушxabаримдан ўзини йўқотаёзди, беҳад севинганидан беихтиёр мени маҳкам қучиб олди. Бошини елкамга қўйганча хўнг-хўнг йиғларди...

* * *

Кутилмаганда миямга бир истак келганди. Севгимнинг ишончи ва қувончини кечикмай тезроқ мустаҳкамлаб қўйишга қарор қилгандим.

Узук чўнтагимда. Бошқа қизлар учун шу тилла мато бахт остонасидаги ҳам одатий, ҳам рамзий совғадир, аммо менинг Маликам учун эртасига ишонч, яшашига умид уйғотувчи сеҳрли узук! Нозик бармоғига ҳозирдан тақиб қўйишим шарт. Гуё бармоғидан мен маҳкам тутиб тургандек ҳис этмоғи Маликанинг сўнаётган ҳаёт шабини кундан-кунга қайтадан оловлантириб бораверса не ажаб!

Токи иккинчи буйрагим қонини филтрлашга қувати етмай, танаси сўлгинлашиб бораверар экан, энди кутиш ортиқча. Фурсатни бой бермай, навбатдаги қувончни ҳадя этаманда, хориж сафарига пул жамғараман.

Йўл-йўлакай қарорим қатъийлашганди. Ойим айтганларидай лапашангликни йиғиштиришим, аксинча журъатли йигитлигимни Шаҳлога эмас, Маликага муносабатимда исботлашим шарт. Оиламиздагилар аҳволимга томошабин бўлишмаслиги керак, ҳаттиҳаракатимга ғов турмасликлари зарур. Ҳаётимни ўзим истагандек йўлга солволишимга кўмаклашишлари лозим. Яқинларим мададисиз ҳеч нарсага эришолмайман. Вақтлар келар, машҳур шифокорга айланарман, «Ботир Нодирович!» деб атрофимда парвона бўладиганлар кўпаяр, данғиллама уйу, ялтир-юлтир машиналарга эга чиқарман. Қўлимни қаерга-узатсам, ўша ёққа етар. Ҳозирча қўллагувчи одамларсиз ҳеч кимман. Агар Маликага янги ҳаёт бағишлашга муяссарлансам, дунёда менга етар одам бўлмайди.

* * *

Вилоят бошқармасидан чақиришгани учун яна шаҳарга бориб-келгачгина шифохонага ширин хаёллар огушида, мамнун кайфиятда кириб бордим. Дарвоза олдида Маликани учратиб, ҳайрон бўлдим.

- Эсиз, - деди у нимагадир ачингандай.

- Тинчликми? - Ташвишландим тушунмай.

- Синглимни эндигина «Дамас»га ўтқизворгандима. Сизга таништирмоқчийдим, келавермадингизда. Уйдагилар аранг ярим соатга рухсат беришган экан. Унгаям қийин, ўқишдан қайтибоқ муросайи мадора учун ғўзапоя дасталагани далага етиб бормаса, янгамнинг чакаги ёпилмайди. Майли, мени кўришгани келишмасаям, синглимни тинчгина олиб ўтиришганига минг бора шукур.

- Сизнинг йўқлигингизни синглингиз билдирмаётганда, - дедим кўнглини кўтармоқ учун.

- Аллоҳимнинг ҳисоб-китобига қойил қолмай иложимиз қайда, - дея бошини секингина силкиди у. -

Кимнидир қалқитадию, кимнидир унга таянч қилиб қўяди. Кимнидир бахтдан қисадию, кимнингдир бахтига айлангириб қўяди. Кимнидир узоқ куттирадию, кимнидир охири рўбарў этади. Ўзи қудратли, ўзи улуғ.

У яна иккимизга ишора қилаётганди, яна армонлари ушалишига ишонч туғилиб, маҳзунликдан қутулаётганди, масрурланаётганди.

- Қаерларда юрибсиз демайсизми? - Савол ташладим палатага кирибоқ.

- Ҳадеб тергов қилавериш одатидан бегонаман.

- Кўзингизни юминг!

У буйруғимга бўйсунди.

- Кафтингизни очинг!

Айтганимни қилди. Қизил жилдли митти қутичани унинг қўлига қўйдим.

- Энди қарашингиз мумкин.

Малика кўзини очибоқ, ҳайратдан севиниб кетди.

- Янглишмасам узугов, - деди эркаланиб.

- Адашмадингиз - бу никоҳ узуги.

Сабрим чидамай ўзим қопқоқчасини очишга шошилдим. Ёқут кўзли узук деразадан тушиб турган кечки куёш нурларида ялтираб жилоланди.

- Намунча чиройли, орзумдаги узукни танлабсиз, - деди кулимсираб. - Лекин бугун тақолмайман, кўрганлар нима дейди?

- Одамларнинг гапидан кўрқамизми, ахир бизлар бўлажак келин-куёвлар эмасмизми!

- Ботир ака, минг раҳмат! Ҳар хил миш-мишлар тарқалиши мумкин. Майли, авайлаб сақлаб турайин. Биласизми, Ҳиндистонда операциядан соғ-омон чиққанымда ўзингиз тақиб қўясиз.

- Яхши ният - ярим мол. - Маъқулладим хурсандлигидан хурсандлигим ошиб.

- Ҳозирги ҳолатимизни синглим кўрганида боши осмонларга етарди.

- Бу сафар келганида, албатта, беҳабар қолмай, - дедим мен ҳам уни кўришни истаб.

- Кимнинг боши осмонга етади? - деди Гулнора опа палатага кириб келаркан.

- Сингилжонимнида, сингилжонимни, - деди Малика бамайлихотир, - яқин орада хорижга борарканмиз, дарддан бутунлай кутулиб қайтарканман. Қонимни кейин сунъий тозалатишимга ҳожат қолмасакан, опа жон!

- Хушхабардан оғзингиз қулоғингизда экан-да, Маликахон, - деди у шодлигига шерикдай, - дўхтиржонга раҳмат денг, дўхтиржонга, кеча-кундуз сизни гузатворишни ўйлаб, узоқдан бўлсаям охири нажот манзилини топибдилар. Ҳали иккинги сизнинг тўйла-рингизда роса яйраб ўйнамасдан қўймайман. Келган кунимда қай аҳволдайдингиз, бугун бутунлай бошқасиз. Ҳай-ҳай, ҳай-ҳай, туф-туф денг, кўз тегмасин!

Кўнглим ўрнига тушди. Маликага жилмайганча сўзимни қисиб «кетдим» ишорасини қилдим. Бўлим-цаги ишимга шўнғидим, оқшомга бориб, яна кўнгли-ни кўтаргач, уйимизга жўнадим.

* * *

Онам билан синглим ҳовлида сигирнинг сутини сувилашаётган экан. Дарвозамиз остонасидан ҳатла-пим биланоқ кутилмаган муомалага дуч келдим.

- Ҳа, ичидан пишган болама, келиним билан уч-аштирибсану, мен эса...

- Сизнинг феълингизни яхши биламан ойи, - дедим оркаланиб, - унча-мунча одамни ёқтиравермайсиз. Маликаям буни ҳали билганича йўқ. Аммо «Бахтли инсонакансиз, ажойиб ойингиз бор эканлар» дея жавасладди.

- Қизим бечора онасизми?

- Отасиз ҳам.

- Афсус, фирт етимакан.

- Ёлғизгина синглисига суяниб яшайди, икковлариям амакисиникида.

- Ишқилиб амакиси яхши одамларданмикин?

- Ундан беҳабарману, янгаси ўта бемурса аёлга ўхшайди, шифохонада қорасиниям кўрмадим. Амакисиям хотинининг чизган чизигидан чиқолмайди чамамда, жиянининг мушкул аҳволи билан унчалик қизиқиб кўрмадиям. Ташлаб кетганича дастлаб кунора келиб турди, кейин зим-ғойиб кетди. Жуда ачинасан киши.

- Ачинишга ачинасану, начора ўғлим, - ойм мақсадга кўчдилар. - Аҳду паймонларинг чинми?

- Аҳду паймон қилишгача етмадик.

- Сабаби нимада, ким қарши?

- Ҳеч ким.

- Унда очигини айт, яширма, онангману ахир.

- Малика турмуш қуришга тайёр эмас.

- Бу нима деганинг? Кўзимга ёш кўринмади, буйбастиям келишган.

- Ойи, одамнинг фақат сиртигамас, сийратигаям боқсак, иннайкейин тўғри хулосага келишимиз мумкин.

- Сийратига нима қипти?

- Барча дарди ичида, битта буйраги қуриган ҳисоб, иккинчисиям...

- Нима, сен ичига кириб чиққанмисан?

- Аппарат кўрсатяпти, аппарат.

- Ўша аппаратинг адашмайдими?

- Қанийди адашса, қанийди.

- Тузалиб кетадими?

- Астойдил даволатсак, сабр-тоқатли бўлсак.

- Сен билан бизгагина боғлиқми унинг соғайиши?

- Шундай, чет элда операция қилдирилсагина унинг умрини сақлаб қолиш имконияти бор. Фақат бунга катта пул керак.

- Вой шўрим, ўлим оғзидаям жилмайиб боқаётган-миди бояқиш қизим. Яқинлари қараб туришмас.

- Айтгиму, яқинларидан умид йўқ ҳисоб. Ёлғизгина синглиси эса коллежнинг битирувчи ўқувчисиймиш.

- Ота онасидан мерос, бойлик-мойлик қолмаган-микин?

- Ким билади амакиси эга чиқволгандир, бўлмаса опа-сингилни эшигидан киритадиғанлардан эмасдай кўринади.

- Қанийди бирор савоб излаган учраса, қизимнинг мушкулоти бошидан осон арирмиди.

- Ойи, бизга савоб керакмасми?

- Керак бўлганидаям ночормиз, бор-бурдимизни даволатишга харжласак, тўйга нима қолади.

Ойимнинг кўлидан куви дастасини олиб, маҳкам тутганича ботириб-тортиш ва сутнинг ёғини кўпиртириш билан овора бўлаётган Нозима «ғув-ғув»ни тўхтатди.

- Акам чин дилдан севсалар, ёрдамимизни аямайлик, ойи! - деди у менинг ёнимга кириб.

- Аслида бошқа ниятдайдим. Бироқ Шахло қизим сендан олдинроқ келиб, «Ўғлингизнинг боши қотган. Агар раъйига қарасангиз, топган-тутганингизни кўлига тутқазинг. Сиз куймасангиз, биз куймасак, у ич-этини еб юраверади. Жон ая дадамларгаям айтаман, уйнинг эркагини у киши йўлга соладилар. Ботиржонингизни биргалашиб қўллайлик! Худо хоҳласа, келин остонангизга қулдай сажда қилади. Шириндан-ширин неваралар кўрасиз, ўғлингизнинг давлатида узоқ йиллар беармон яшайсиз» дея уқтириб кетди. Қизи тушмагурнинг оқилалигига қойиллар қолдим. Мен асли унинг ўзини келин қилмоқчийдима, тақдири кўшилмаса қийин экан. Шундоққина кўлингни узатсанг етадиган, соппа-соғ қизни назарга илмай, касалвандга кўнгил

қўйганингни қара. «Муҳаббатнинг кўзи кўр» деганлар янглишишмаганакан.

- Ойи, касалвандлаб нолиганингизга кейин уялиб қоласиз, - дедим шу сўзни дилимга қаттиқ олиб.

- Қанийди, жон болам, уялтирадиган кунларингиз тезроқ кела қолса.

Беихтиёр онам бағриларига босиб, бошимни силадилар. Ногоҳон сочларим остидаги эски чандиққа қўллари текканида болалигимни эсга солиб юбордилар.

* * *

Ўшанда ўн ёшлар чамасидайдим. Мактабда фақат аъло баҳоларга ўқиганим учун Фовадаги ёзги оромгоҳга йўлланма менга насиб қилди. Тоғ олдидаги сўлим гўшада уйчалару палаткаларда яшаймиз. Пастликда эса шошқин сой сувлари шоввулаб оқарди. Юздан зиёд ўғил-қиз ҳеч ўйнаб зерикмаймиз. Дам тўп тепамиз, дам ҳовузда чўмиламиз, дам ашулалар айтиб, барабани савалаб, горни қийқиртирамиз. Сира-сира тиниб-тинчимаймиз. Кунлардан бирида ўртоғим Расул билан сойни қирғоқлаб бориб, тип-тиниқ зилол сув ичидаги чавоқ балиқчаларга кўзимиз тушди. Жуда-жуда ушлагимиз келди. Мен майкамни ечиб, елка томонини бир бирига боғлаб, балиқлар йўлига тўсиқ қўйдим. Тиззамгача чуқурлика ботганим учун муздек сув оёғимни карахт қилаётганиниям сезмабман. Расул чавоқларни ўт-ўланлар остидан қўлидаги калтаги билан чўчитиб, мен томон қуварди. Балиқчалар ниҳоятда айёракан. Майка «тўр» ичига кириш ўрнига чап беришиб, ёнидан думларини ликиллатганча қочишарди. Овнинг завқига берилиб кетиб, сувга энгашволиб, уларни тутаман деб ногоҳ оёғим тойди. Сип-силлиқ тошлардан сурилиб, сойнинг оқимиға ўтиб қолибман. Сув мендан кучлилик қилди. Ўзим сезиб-сезмай қал-

қиб чалқанчасига йиқилдим. Оғзи-бурнимга сув тўлди. Бошимни кутаришга мажолим етмади. Кейин нима бўлганини билмадим. Бир вақт кўзимни очсам, устимда отам билан ойим кўз ёш қилиб ўтиришибди. Бошим оппоқ дока билан танғиб боғланибди.

- Умрингдан боракан, болам, сой ичида балиқ овлашни ким қўйибди сенга? - Зорландилар ойим.

- Ҳозир шу гапнинг ўрними, тирик қолганига шукур қилайлик энди. - Отам жилмайдилар. Роса сўкадилар деб ўйловдим, аксинча, қаттиқ гапирмадилар.

- Ботир аталганидан кейин ботирлигини кўрсатмоқчи бўлганда ўғлим. Энди иккинчи бундай қилмайди, тўғрими? - дедилар.

Маъқуллаб бошимни қимирлатиб юборибман, бирам зирқираб санчдики, худди кўзимдан ўт чақнадиёв. Оғриқдан жийиндим. Инқиллагани ўшқаришларидан кўрқдим. Ҳозиргина мақтовимни келтирганлари учунми тишимни тишимга қўйдим. Яна уйқуга кетдим.

Орадан икки кун ўтибоқ тасодифий ҳодиса орқасидан ўлиб кетишим мумкинлигини, фақат Азамат амакининг жонфидолиги туфайлигина омон қолганлигимни айтишди. Ажабланарлиси, мени кутқариш учун катта тезоқар сувга ташлаган халоскоримнинг ўзиям ўлим оғзидан қайтиши осон кечмаётганлигини билдим. Анча азобланибди.

Отам билан етаклашганча шифохонанинг жонлантириш бўлимига ўтдик. Ҳеч кимни ичкарига қўйишмасакан. Беморни кўргани келганлар залда кутишаркан. Бир аёл рўмолчаси билан кўз ёшларини артиб, ёнидаги икки қизчасига ҳорғин боқиб, йўлакдаги ўриндиқда ўтирарди. Уларнинг ёнига яқинлашдик.

- Кўзларини очдиларми? - деди отам ҳамдард бўлгандек секингина.

- Ҳушларига келай-келай деб ётибдилар экан, бу ёғигаям худо пошшо, - деди аёл йиғламсираб.

Қизчалар опа-сингиллиги учун икки томчидай бир-бирларига жуда-жуда ўхшашарди. Бўйларидан фарқланмаса, кийинишлариям бир хил эди.

- Сен нодонни деб...

Отам қўлларимдан маҳкам сиқдилар. Додлаворишимга сал қолди. Гуноҳкорлигим учун ерга қарадим.

- Қайдан билсин, болада, энди айблашимиздан нима фойда, асло уришманг, бечоранинг ўзиям ўлимнинг оғзидан қайтган бўлса, - дея тарафимни олди аёл.

- Норасидаларимнинг бахтига отамизнинг тани-жонлари соғайса, олам гулистон. Кўрмагандек бўлиб кетамиз бу кунларни.

Шу пайт эшик очилиб, оқ халатли ҳамшира чиқди.

- Опа, акамиз ўнгландилар, хавф ўтди ҳисоб, сизни йўқляптилар, - деди овунтириб.

Қизчалари «Дадамни кўрамиз, дадамни кўямиз» дея хархаша қилишларига қарамай, фақат аёлнинг ўзини ичкарига олишди. Уларни отам юпатишга уриндилар. Бирдан қизчаларнинг кўзи менга тушиб, ҳолатимдан ҳайрон бўлишди.

- Бошинга нима қилди? - деди яқин келиб катта-роғи.

Мен индамай хўмрайиб олдим.

- Оғрияптими? - Қизиқди яна.

- Нимага оғрirkan.

- Бойлаб қўйишибдиту, - деди кичиги бошимга термулиб.

- Ҳечамда, - дедим ўзимни кўрсатгим келиб.

- Биз татта бўлчак дўтий бўямиз. Сенгаям дойи беямиз, укол киламич, уколдан кўкмийчанми? - деди маҳмадоначилик қилиб.

- Қўрқмайман! - дедим ўғил болалигим учун мақтангандай.

Кўп ўтмай ҳалиги аёлни чехраси ёришган ҳолда кўриб, отамнинг кўнгиллари хотиржам тортди.

- Ҳушларидан айрилсаларам, хайрият бирор жойлари чизилмабди. Тўрт мучалари соппа-соғ эмиш.

- Тушунарли, болани қутқараман, эсон-омон қирғоққа чиқараман деб кўп уринганлари тайин, ўзларини аямай охири ҳолдан тойган эканлар. Бунақа одамлар камдан-кам. Олдиларингда оилам билан бир умрга қарздормиз, - дегандилар отам ўшанда.

Ундан кейин эртасига яна қизиқ ҳодиса рўй берди. Чуст шифохонасини мухбирлар босди. Сўрадилар, ёзди-чиздилар, ҳатто фотоаппаратда расмга туширдилар. Эртаси куни мухбир бизга суратларни пуллаб кетди. Ҳафта ўтмай суратимиз газетадаям босилди. Ўртада Азамат ака, ўнг ёнида мен, чап томонида икки қизчаси. «Халоскор Азамат ака» деган мақолада бизнинг воқеани ипидан игнасигача батафсил ёзишибди. Мухбирлар мақтовни оширворишмасин деб Азамат ака «Мен оддий инсонийлик бурчимни адо этдим, холос. Буни қаҳрамонлик аташларинг ножоиз. Сувга чўкаётган болани кўрган қайси одам томошабин бўлиб тура оларди», деб изоҳ бериб қўйганларигача қолдиришмабди. Ҳали-ҳали сурат ҳам, суратли мақола чиққан газета ҳам менинг хонамда сақланарди. Кейинчалик негадир Азамат акани учратмадик. Қидирмабмизам. Яхшилиқни унутиб юборган эканмиз. Эсиз, онам бошимни силамаганларида ҳозир ҳам эсламас-мидим.

- Ойи, - дедим оҳиста.

- Лаббай болам, - дедилар энг яқин дардқашим.

- Ҳу-в-в болалигимда сойдан қутқариб қолган Аза-

мат ака билан биргаликда тушган суратимиз бор эдию, ўша қаерда, асраб қўйганмизми?

-Нега келиб-келиб бугун эслаяпсан?

- Бошимдаги чандигимга бармоқларингиз текканида ўлим чангалидан ҳаётга қайтарган инсоним куз ўнгимдан ўтиб кетди-да.

- Сандиқда сақлаб юрганман. Иложи бўлса, сафардан қайтгач, ҳаётингни сақлаб қолган одамни қидириб топ. Найманча билан Бекободнинг ораси узоқмаску.

- Тўрақўрғонда ишлашимни унутдингизми, Бекобод у ердан бир қадам. Шундоққина Косонсойнинг қирғоғида. Фамилиялари эсингиздами?

- Муродов бўлиши керак, агроном Муродов. Пахта илмининг устаси дейишарди. Газеталарга кўп-кўп ёзишар, радиодан тез-тез гапиришар эди. Кейинкейин жимиб кетишди. Ишқилиб яшаб юрган бўлсинда. Қўғирчоқдай чиройли-чиройли икки қизчанинг отасийди. Орадан ўн беш йил ўтди. Эҳтимол бўйлари етиб, каттасиниям куёвга узатгандир. Яхшиликнинг ерда қолгани ёмон. Яхшиликни билмаганларнинг косаси ҳеч оқармайди. Ҳаётда рўшнолик кўрмайди. Яхшиликка яхшилик билан жавоб қайтарганлар эса икки дунё савобини топишади.

Онамнинг гаплари тўғрилиги учун мен халоскоримни, албатта, топишни қатъий ниятладим. Фақат ҳозир олдимдаги энг зарур ишларимни амалга оширволай, кейин Малика иккимиз бирга борамиз.

Отам ишдан қайтганларида ойим билан ичкари уйда мен ҳақимда анча гаплашишди. Охири бир қарорга келишган бўлса керак олдимга чиқишди.

- Ойингдан эшитдим, ҳаммаси ростми? - дедилар отам кескин тарзда.

- Шунақа бўп қолди, - сал хижолат чекдим.
- Бунни умр савдоси дейдилар, - «Шошилмаяпсанми?» маъносида насиҳатомуз уқтира кетдилар. - Ёқтириш бошқа, турмуш қуриш бошқа. Аввал севиб, уйлангач боши жанжалдан чиқмай юрган йигитлар қанча. Ота-онасининг топган қизи билан тақдирини боғлаб, аҳил-иноқ яшаётганлар қанча. Аслида оилали бўлишнинг аниқ қолипи йўқ. Шунини яхши билгинки, бу борада етти улчаб, бир кесган маъқул. Обдон уйлаб кўрганмисан? Кейин пушаймон емайсанми?

Отамнинг юзларига тик боқолмадим.

- Сизларнинг олдингизда уялиб қолмасман, фақат даволатиш масаласида бошим қотяпти, машинамиз минилмай эскириб ётгандан кўра, сотиб пулини ишлатиб турсаммикин?

- Агар шу билан муаммо ҳал бўлса, майли, бугунни эртага қўймай бозорга олиб бор, неча милёнга кирса, ўшанга сот. Ўзи қанча пул зарур?

- Ўттиз милён.

- Ўттиз милён! Вой - буй, яп-янги машинанинг нархига тенг-ку.

- Яроқсиз буйрак ўрнига янгисини қўйиш ҳисобга олинса, қиммат эмас.

- Тўғри айтасан ўғлим, инсоннинг ҳаёти олдида ҳатто милён-милён бир чақага арзимайди. Пули борларга аслида шундай. Биздақалар учун эса...

- Менам қараб турмайман, - дедим отамлар айниб қолишларидан чўчиб.

- Кимга сарғаясан, кимга? Ойликчининг ойлиги унинг катта бойлиги деб ўйлама. Ҳаммадаям пул ошиб-тошиб ётмайдию, боғи-роғлари кенг қариндошларимизнинг олдидан бир ўтиб кўрайчи, - дедилар отам умидимни сундирмасдан.

- Майли. - Кўнглимда илинж уйғонди.

* * *

Эртасига саҳардаёқ ишхонамга шошилдим. Ҳўлага-нимдай Малика кузда очилган атиргуллар қошида ўтирарди. Менга кўзи тушибоқ ўрнидан турди.

- Келяпсизми, - юзларида табассум уйнади. - Ҳаёт нақадар ширина, Ботир ака. Жудаям лоқайд бўлиб қолган эканман. Сизни учратгач, эртамдан умидим узилганиям ёдимдан чиқди. Яшашга, яшагандаям ҳар лаҳзанинг қадрига етиб яшашга нима етсин. Ҳўлимнинг юзи қурсин! Тўғрими?

- Ана энди ростмана ўзингизга келдингиз, - дедим кайфиятим чоғланиб. - Тонгги ҳаво - янги ҳаво. Тўйиб-тўйиб нафас олганингиз сезиляпти. Янгиланиб боряпсиз кундан-кун. Малика ҳали олдимизда бирга-бирга босиб ўтадиган умр йўлларимиз бизларга маҳтал. Ҳўша умр йўлларимизда фақат-фақат бахтлар бекати бўлишини истайман. Қайғулар қўналга тополмасинлар. Энди айрилиқлар нелигин билдирмасин бу ҳаёт. Топдим деганда йўқотишдан асрасин танграм.

Қарасам, Малика билан гапимиз тугамайди. Мен тезроқ «Жигули»мизни машина бозорига етказишим керак эди. Гапни қанча қисқа қилишни истамай, у гунча лаблари ичида тўлиб турган сўзларини ошкорлашдан тинмасди.

Ногоҳон суҳбат мавзуини бошқа томонга бурдим.

- Кеча оиламиз учун нақадар қадрли инсонлардан бирини унуторганимизни эслаб, кўнглимиз бирам хира тортди, - дедим Маликага.

- Ким экан Ҳўша нақадар қадрли инсон?

- Бекободлик эди. Ҳамқишлогингиз, сиз яхши танисангиз керак, Азамат Муродов деган агроном.

- Ким?! - худди чўчигандай вужуди бир силкиниб, кўзларини катта- катта очганча галати тикилиб қолди менга у.

- Азамат Муродов, учрашишимиз керак. Иложи бўлса тезроқ, - таъкидладим яна.

Малика хомуш бош эгди.

- Соғайволай, ўзим бошлаб бораман. Аммо уйлари-га эмас, қабрларига...

- Оламдан ўтганларми?

- Анча бўлган.

- Минг афсус, кечикибмиз, уйимиздагилар ҳам эшитмаган эканлар. Онам «Топишинг керак!» дея тайинлагандилар.

- Сабабини очикроқ айтинг! - деди Малика кўзларида ёш қалқиб.

- Ия, йиғлаяпсизми, - таажжубландим тушунмай, - кўз ёш тўкишни тўхтатинг энди. Бундан буён сизга йиғлоқилик ярашмайди, - дедим уқтириб.

- Айтмасангиз, айтманг, - у мижжасидаги ёшга рўмолчасини аста-аста босди.

- Айтаман, сизга айтмай кимга айтаман. Фақат бугун эмас, эртага хотиржам эшитадиган ҳикоя. Ҳозир эса зарур юмуш билан бир жойга бормасам бўлмайди.

- Қачон қайтасиз?

- Нимайди?

- Синглимни кўрсатишим, таништиришим орқага сурилавермасин!

- Худо хоҳласа, эрта-индиндан ёнингиздан жилмайман. Гулшаной билан ака-сингилга айланиб кетамиз. Сизга қанчалик суянса, менгаям шунчалик суянишига эришаман. Ҳатто операциягаям бирга олиб кетишни мўлжаллаяпман. Ёнингизда турганини ҳис этсангиз, янаям дадилланасиз.

- Чиндан айтяпсизми?

- Ёлғонга ўрганмаганман.

- Қандай бебаҳо инсонсиз, Ботир ака, шуларгача

ўйлаб қўйганмисиз? Дунё бир кам эмасакан, айниқса сиздақалар камини тўлдириб қўйишаркан. Кулоқларимга сира-сира ишонгим келмаяпти.

- Нафақат кулоқларингизга, кейин кўларингизгаям ишонмай қўяверасиз, Малика, сизга ҳеч ким кўрмаган бахтлар эшиги мунтазир.

- Ўзингиз билан бирга бўлса майли. Ўша эшикка етгунча ҳар қандай қийинчиликларга, азобларга чидайман. Сиз эса унғачаям мени ёлғизлатманг. Ёлғизлик ҳатто қуёшнинг не аҳволларга солади-я. Кундузи билан на самодан, на ердан ҳамдарад тополмай, кечки пайт бағридаги қонга беланиб уфққа йиқилади.

- Кейин эса тунни оёқлатиб яна уфқнинг бу дарвозасидан мўралайди, - дедим ҳазил аралаш унинг фикрини давом эттиргандай.

- Бунга қувонманг, яхши йигит, қуёшқу эртага қайтар, Маликангиз эса...

- Яна айнидингиз, иродали қиздан бу гапни асло кутмагандим.

- Маликангиз қуёш эмас, шуни унутманг!..

Негадир юрагим шув этиб кетди.

* * *

Маликага қаерга ва нима учун кетаётганимни айтмаганим ҳали ўшанча пулни тўплай олишимга ақлим етиб-етмаётганди. Шу чоққача бундай катта бойликни менгинамас, отамгача қўлларига ушламаганлар. Бугун ўта зарурият туфайлигина миллион-миллионларни қидириб турибмиз. Бозорга соладиган «Жигули»миз қанчага кириши ҳозирча маълум эмас.

Бир девор қўшимиз Ҳабибулла шофёрни у ёқ-бу ёғини кўрсатволишга чақирдим. У қарагунча, мен ишламай «ўтириб» қолган аккумуляторини яқинроқдаги устахонада зарядлантириб - қувватлантириб келдим.

Машинамизнинг йили эскироқ бўлишига қарамай, эзиб минилмаганини, кўпам уринтирилмаганини яхши билган кўшнимиз «Агар ростданам сотадиган бўлсаларинг, бегонага кетмасин» деди. Таклиф менга маъқул тушди. Баҳосини қандай белгилашимизни ўйлаб иккиландим. Ҳабибулла ака ўзича бошқача тушунди.

- Ўйланишингиз ўринсиз, Нодиржон акамам йўқ демайдилар. Машиналаринг ишончли бўлгани учун аввалдан ишқибозлигим бор эди, - деганида дилимдагини яширолмадим.

- Ўзимиз савдони қандай пиштамиз?

- Бунинг йўли осон, бозорга бирга борамиз, сизларники билан тенг ишлаб чиқарилган машиналар савдосини кузатамиз. Сиз ҳам кўрасиз, мен ҳам. Кейин келишаверамиз.

Ҳабибулла аканинг гапи тўғри эди. Шунинг учун фурсатни ўтказмадик. Намангандаги машина бозори га кирганимизда турли-туман автомашиналар тизиб кўйилибди. Биз «Жигули»лар қаторига тўхтадик. Сотувчим кўп экан, олувчим. Гарчи савдолашишга кўшилмасакда, сотувчиларнинг гаплари менга ёқарди. Ҳабибулла акага эса харидорларники. Чунки эгалари мақтовга зўр бериб, нархини оширишга уринишса, харидорлари камчилик қидириб, пастроқ баҳолашга тиришишарди.

Биз бир эмас, икки-уч савдонинг устида тура-тура уйимиздаги машинамизнинг бозор баҳосини тахминлагандек бўлдик.

- Эшитдингиз, кўрдингиз, энди савдони жойида давом эттирамиз, - деди ниҳоят Ҳабибулла ака.

Ҳовлимизга ётиб борсак, отамнинг кўнгиллари тинчимамай уйга қайтган эканлар.

- Машинамизни сотишга олиб бормабсизларку, - дедилар дарвозадан киришимиз биланоқ.

- «Жигули» нгиз сотилди. Гап фақат сизда қолди, - деди Ҳабибулла ака мендан аввал.

- Қанақасига? - Тушунмадилар отам.

- Бизлар бозордан келяпмиз, сизникидақа машиналарнинг қанчага киришини билиб олдик, - дея яна гап навбатини бермади у. - «Қўшнингга гилам сотсанг, бир четида ўзинг ҳам ўтирасан» деган нақлни эсдан чиқармайлик.

- Албатта, - дедилар отам кулимсираб, - келишолсак бўлгани, қани билайинчи нархини?

- Ўн икки милён атрофида, - Ҳабибулла акадан олдин жавоб беришга улгурдим бу гал.

- Пастмасми, «Машиналар нархи кўтариляпти» деган гаплар қулоғимга чалинганди, - отам бўш келмадилар.

- Одамлар гапираверади, бозор эса беқолип. Гоҳ ундай, гоҳ бундай, кечаги савдо бугунга тўғри келавермайди. Ҳаммамиз ўзимизча нарх бичаверамизу, сотилгани ҳисоб, ака.

- Майли, Ботиржон нима деса шу.

Бундан отамга эшитган нарх тўғри келганини англадим.

- Ўн икки берсалар, машина ўзлариникида - дедим, нархнинг юқорисини айтиб.

Ҳабибулла аканинг пешонаси тиришди.

- Ўн бир етади, қўни-қўшничилигимизни унутяпсизларми?

- Ҳабибулла, агар чиндан олмоқчи бўлсангиз, сих ҳам куймасин, кабоб ҳам. Сизнинг айтганингизу, бизнинг айтганимиз эмас, ўн бир ярим милённи нақд санасангиз, «Жигули» ихтиёрингизга ўтади, - дедилар отам охири баҳони қатъий белгилаб. Ҳабибулла акаям шуни кутиб турган экан.

- Қўлни ташланг, қўшни, - деди дарров севиниб.

Отам унинг қўлларини сиққанича икки-уч силтадилар.

- Бор барака, яхши кунларингизга мининг, тагидан доим шамол ўтиб тураверсин!

- Айтганингиз келсин!

- Ботиржон, пулни сен ўзинг санаб олақолгин - деганларича отам қаергадир шошилдилар.

Ҳабибулла ака елим халтада тўла пулни олиб чиқди.

- Қани, қаерда санаб ўтказай?

Мен сўриток остидаги тахта каравотимизга бошладим.

Ҳар дастаси юз мингдан экан, осонгина ҳисобкитобни яқунладик.

- Янги машина оласизларми? - деди қўшнимиз ичимни кавлаб.

- Ҳозирча бунга хожат йўқ.

- Унданам зарурроқ иш чиқиб қолибди-да.

Мен унинг гапини эшитмаганга солдим.

- Айтмасангиз айтманг, билдим сизга ишингизга яқинроқ жойдан «дўм-пўм» олиб беришмоқчидир.

Қўшнимизни қийнамай «ҳа» дегандай ясама тарзда мамнун жилмайиб қўйдим. Аслида ичимни ит тирнагандай аҳволдайдим. Яна қўлимиздагидан кўпроқ пул топишимиз керак эди. Ота-онам бор-бурдиларини беришга тайёрлару, қани уша...

Машиналаридан бошқа бойликлари бўлмаса, сигиримизни соғиб, суг-қатигини ичиб туришибди. Роса олти йил ўқитганлари камдай тагин қийнатиб ўтирибман. Лекин Маликанинг аҳволини ўйлаганимда, ҳаётимда бундан зарур, бундан муҳим нарса қолмагандек. Бугун ўттиз милён пулни топишдан бошқасини ўйлаёлмасдим.

Кечга қадар отамнинг қайтишларини сабрсизлик билан кутдим. Ҳадеганда дараклари бўлавермагач,

пулларни онамга қолдириб, кўчага отландим. Мактабдаги синфдошларимни бир-бир кўзим ўнгидан ўтказдим. Уларнинг ҳаммалариям ўзларининг мустақил ҳаётларини йўлга солиш учун ҳаракатга тушиб ётишибди. Ёрдам қилишни истайдилару, бунчалик кўп миқдордаги пулга қодир бўлишларини ақлимга сиғдиролмадим. Юрагим сиқилгандан сиқилди.

* * *

Беихтиёр институтдаги курсдошларим хаёлимга келди. Ижара уйда бирга яшаган дўстим Баркамолнинг дадаси Марғилоннинг пулдор тadbиркорларидан эди. Ўзиям ўқишни тугатибоқ хусусий шифохона ёки фармацевт укаси билан дорихона очишга шошилётганди. Агар... Жомашўйга ўтиб, у ердаги «питак»дан Марғилонга жўнаворишни мўлжалладим.

Йўловчи кутиб турган «Тико»лардан бирига ўтирдим. Эллик дақиқадаёқ Марғилонга етиб борганимизда, оқшом чўкиб, чироқлар ёғдусига чулганган шаҳар ўзгача қиёфа кашф этганди. Катта йўлнинг икки қирғоғидаги бинолар пештоқида ранго-ранг ёниқ ёғдули номларга қарамасдан ўтиб бўлмайди. Ногоҳон «Баркамол дорихонаси» ёзувига кўзим тушди. Ҳайдовчидан машинасини тўхтатишини илтимос қилдим.

Яшил ойнакли «Акфа» эшикни аста очдим. Ишимнинг ўнгидан келганини қарангки, остонасидан хатлабоқ дўстимга дучландим. Ҳатто у билан тўқнашиб кетишимизга сал қолди. Баркамол кўлидаги папкасини ёнида кузатиб чиқаётган оқ халатли қизга тутқазиб, мени бағрига маҳкам босди.

- Офайни деганам шунақа бемеҳр бўладими? - деди ўкиниб. - Ахир олти йил бирга-бирга туз-намак тотдик, қувонч-ташвишларимизни баҳам кўрдик.

- Ишга шўнғиб кетиб...

- Ишингни пеш қилма, билиб-билмай кўнглингни офритганмиканман деб ўйлаб қўярдим. Яқинда ўзим излаб бориб, уришиб келмоқчидим.

- Яхшиям олдини олиб қолибман, - дедим қувонгандай.

- Қани юр, кетдик!

- Қаерга?

- Қаерга деганинг нимаси? Уйимизга, бугун азиз меҳмонимсан. Сенга ўхшаб ишни баҳоналашни ёқтирмайман.

Ташқарига чиққач, бугун Тўрақўрғонга қайтолмаслигимга ақлим етиб, киракаш ҳайдовчига рухсат бериб юбордим.

Баркамолни яхши биламан. Жуда сезгир йигит. Ичингдагиниям дарров пайқаб оладиган дардкаш, очикқўл инсонлардан. У сутдай оппоқ «Нексия»сига ўтиришимиз биланоқ калитини бураб-бурамай саволга тутди.

- Бошинга бирор мушкул иш тушмадими? - деди тезда ҳал қилиб берадигандай пинагини бузмай. - Ҳорғин кўринасан?

Мен гапни нимадан бошлашни билмасдим.

- Инсоннинг боши тошдан яралаган, дўстим, бу ҳаётда нелар кутаётганини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмайди. Лекин ўлимдан бошқасининг иложини топса бўлади. Майли шошилмаймиз. Уйимизда бафуржа гаплашамиз. Унгача кўнглимизни бузмайлик.

- Уйландингми? - Кўча дарвозалари олдига етганда сўрадим ундан.

- Уйлансам сени тўйга айтмасмидим. Ўзингчи, ўзинг, ё менга ўхшаб ҳозиргачаям бирорта қизни ёқтиролмадингми?

- Ёқтиришга ёқтирдиму, тўйни ўйлашга вақт эрта-роқ.

- Бу нима деганинг?

Мен дабдурустдан сабабини айтишдан тийилиш учун гапни бошқа ёққа бурдим.

- Оқилхон амакимнинг соғлиқлари жойидами?

- Дадам доимо ўзларини олдириб қўймасликлари учун тиббий профилактикага эътибор берадилар. Ойим билан «Чимён» санаторийсида даволаниб, саломатликларини мустаҳкамлашяпти. Истасанг, эртага бирга ўтиб келардик.

- Айни муддао, - дедим ўзимни хотиржам тутиб.

Бу ҳовлида илгариям кўп бўлгандиму, кейинчалик ниҳоятда ўзгартириб юборишибди. Атрофга қараб, гўё гўзал қасрга киргандай ҳис этасан ўзингни. Ҳамма нарса ўрни ўрнида. Баланд темир сўритокдаги узумлар кузак оёқлагунча узилмаганидан олтин ранга айланиб кетибди. Йўлакларга қизил бурсчаткалар ётқизилган. Қирғоқларидаги табиий гулларгаку гап йўқ, туридан бор. Ҳатто сунъийлари билан тўлдирилган. Беихтиёр қизил, оқ, пушти атиргулларга нигоҳим тушди. Малика хаёлимдан ўтди. Шифохона гулзори ичида тургани кўз ўнгимда намоён бўлди. Қайтишимни кутаётганини ўйлаб, кўнглим хижилланди. Лоақал кечиксам, ташвишланмаслигини айтиб қўймаганимга афсусландим. У ҳам мендек «сотка» тутмаслигидан аввал қувонган бўлсам, айни дамда бу матоҳ керак пайтида жуда асқотишини англаб қолдим.

- Ҳой хаёлпараст, - деди Баркамол, - синглим салом берапти.

Ортимга қарадим. Сўнги бор икки йил муқаддам кўргандим уни. Жамалаксоч, жиккак қизча эди. Бўйи ўсиб, кўҳликкина қиёфа касб этибди.

- Ойдинойми, - дедим худди таниб - танимаётгандай.

- Ўшшамаяпманми? - деди одатдагидек шаддодлиги тутиб

- Ұхшаяпсиз, роса ўхшаяпсиз, вой қақилдоғей, орзулар яна ўша- ўшами? - Унинг актриса бўлиш ниятидалигини яхши билардим. Бизга шеърларни ифодали ўқиб, кўшиқлар куйлаб берарди.

- Ҳзим ўзгарганимдай орзуларимгача ўзгаряпти, - деди у болалик ҳаваслари ўтиб, ҳаётга жиддийроқ қарашга ўрганаётгандай. - Сизларга ярашган оқ халат менга ярашмайдими.

- Сизга халат эмас, халатга сиз ярашасиз,- деб эркалатиб юборибман бехосдан.

Буни Ойдиной қандай тушунди билмадим, мен эса сал хижолат чеккандай сездим ўзимни.

- Хушомад кимга ёқмайди, - деди Ойдиной чехраси чарақлаб, - акамгаям ўргатинг, қизларга муомалани. Қайсисини кўрсатсак, маъқул келиш ўрнига нуқул камчилик топишдан нарига ўтолмаяптилар.

- Бўлди, бўлди, сен дастурхон ёз, Ботиржон узоқ йўлдан келган, гап билан қорин тўярмиди.- Дакки берди оғайним.

Кечки овқат пайтидан бошланган суҳбатимиз алламаҳалгачаям поёнига етмади. Талабаликнинг олтин дамларини тилга олиб чарчамасдик. Бироқ қанчалик кайфиятимизни кўтармайлик, юрагимнинг туб-тубидаги туйғуларим шодлигимнинг сохталигини сездириб кўяётганини пайқамасдим агар Баркамол айтмаса.

- Минг уринма, очилиб, яйраб- яшнаб кетолмаяпсан Ботир, - деди ниҳоят. - Ичингдаги дардингни айт. Ёзиласан, енгил тортасан.

Шундагина ёрилдим. Малика билан орамиздаги муҳаббатимизни, қизнинг бошидаги аччиқ қисмати-ни, ҳаёт-мамоти бугун фақат менга боғлиқ бўлиб турганиниям яширмадим. Шаҳлонинг беминнат кўмаги туфайли уйимдагилар раъйимга қарши бормаётганликларигача сўзладим.

- Пулга, катта пулга қараб қолибсан, дўстим, - деди Баркамол ҳамдарддай меҳр билан боқиб. - Агар шу билан қизинг яшаб кетадиган бўлса, аҳдингдан сира қайтма! Мен имконим борича ёрдамлашаман. Хусусий шифохонамдаям ишим чаккимас. Нолийдиган жойим йўқ. Нақд пул масаласи мураккаброғу, аммо сен учун эртага кечга қадар ҳал этамиз. Унгача «Чимён»га бориб келамиз. Эҳтимол ўша ерда отам билан осонроқ битар.

- Оқилхон амакигаям айтамизми, тўғри тушунар-микинлар?

- Бу яширадиган ишмас, ётиқчасига етказаман, катталар биздан кўра тажрибали бўлишади. Тўхта-тўхта, яқинда бир болани Германияда даволатишга дадамлар ҳомийлик қилганмидилар. Ўзлари тилга олмасаларда, қайсидир жамғармадагилар миннатдорчилик изҳорлашаётгани кулоғимга чалинганди.

Баркамолдан буни эшитиб, кўнглимга ёруғлик югурди. Дўстим билан миямизни дам олдириш учун шахмат тахтасига доналарни тердик.

* * *

Эрталаб барвақт уйғондик. Ойдинойнинг «ҳой-ҳой»лашига қарамай, Марғилоннинг катта йўл ёқасидаги уччироқдан сал берироқда кеча-кундуз гавжум бўладиган «Ўрам» чойхонасида нонуштага ўтирдик. Талабалигимизда «Кўзашўрва»си оғзимизга роса ширин татирди. Ёғли патир билан маза қилиб, паққос туширардик. Чойини эса ичган саринг ичгинг келаверарди. Оқ ятакли, белига атлас белбоғ боғлаб олган хушмуомала чойхоначи танишгаям, нотанишгаям бирдай югуриб-елиб хизмат кўрсатарди. Бу гал ишга ҳам йўқ эди. Дўстимнинг зўрлаши билан овқат томоғимдан аранг ўтди.

Баркамол дастлаб дорихонага, кейин шифохонасига тўхтаб, ходимларга топшириқлар бериб чиққач, бозорга кирдик. Ана бозору, мана бозор. Жондан бошқаси бора. Фақат чўнтагингиз бўш бўлмаса, истагингиз топилади. Баркамол бойнинг боласи эмасми, қаттиқ жойда сув тўхташини оиласидагилар қулоғига қуйишганидан бохабарман. У одатича, нима олса, нархини талашиб-тортишди. Гўшт-ёғниям, писта-бодомниям, мева-чеваниям энг сарасини танлади. Хафа бўламан дейишимга қарамай, менга сира чўнтак кавлатмади. Меҳмон эмишман. Ўзбекона одатимизга тўғри келмасмиш.

Чимён Фаргонанинг энг гўзал, энг сўлим гўшаларидан. Қир-адирларигача чиройли. Ҳавоси ёқимли, сувлари шифобахш. Кузги манзараси эса яна ўзига хос экан. Йўлнинг икки томонидаги боғларни айтмайсизми. Ранго-ранг. Айниқса кўк, сариқ, қизғиш япроқли ўрикзору олмazorлар, гилосзору беҳизорлар беҳад мафтункор.

Биз санаторийга етиб борганимизда Баркамолнинг ота-онаси муолажа учун нариги бинога кетишганини билдик. Улар қайтишгунча вақтни бефойда ўтказмай ошхонага кирдик. Масаллиқларни ошпазга топшириб, паловга буюртма бердик, хоналардан бирини банд қилдик.

Тушликда тўкин дастурхон атрофида жамулжам бўлдик. Оқилхон амаки ўғлининг ёнида мени кўрганларидан мамнун эканликларигача яширмадилар. Дўстликни қадрлаш борди-келдига боғлиқлигини алоҳида уқтирдилар, офир дамларда бир-бирларига тир-гак туриш, беминнат кўмакни аямасликкача гапирдилар. Ўша пайтда ичимда уялиб кетдим. Баркамол бир йил аввал мени йўқлаб борганида, кўп ваъдалар берганимча қорамни кўрсатмаганимдан афсусландим.

Ҳозирга келиб, боши берк кўчага киргандек чорасизланганимда улар эсимга тушгани беҳад хижолатли туюлди. Шундай оқибати бугун инсонларни яқин орада йўқламаганим ва бугун уларнинг олдида қарз сўраб турганим қизиқ эди-да. Ҳаёт катта-кичикка доимо мактаб деганлари шу бўлса керак.

- Ҳозир индамай кўяқол, - дедим ёнимдаги Баркамолнинг қулоғига шивирлаб. - Санаторийга орқаларидан келиб, пул сўраш жуда уятли.

- Сени бугун учратаётганлари йўқку, қадрдонмиз, қолаверса яшашнинг ўзи бизларни синовларга солади, қандайлигимизни тағинам чуқурроқ билиб олишимиз учун, - деди бошқаларга эшиттирмай секингина.

- Унда кетишимиз олдидан ёлғиз ўзларига айтайлик.

Шуни маъқул ҳисобладик. Икки чархи товоқда ҳовури кўтарилиб, ёқимли бўй таратаётган палов олиб кирилди. Бизнинг ўзбек таомларига етадиган овқат камдан-кам. Уйдагисигаям оғзимиз ўрганиб қолган. Тўйдагиси яна бўлакча. Чойхонаники эса оддий паловмас, тилимизда «Паловхонтўра» аташимиз унинг даражасига монанд баҳомиз. Шу ўзбекона таомимиз миллатимизнинг рамзига айланганидан фахр туямиз. Бошқа халқларнинг меҳмонавозлигимизга, половсиз кузатмаслигимизга қойилар қолмай иложлари қанча. Юртимизга ташриф буюрган хорижликларнинг эътирофларини эшитиш бизлар учун ғоят мароқли.

- Умрингдан бир кун қолса ҳам палов е, - деб бежиз айтишмаган ота-боболаримиз, - Оқилхон амаки худди менинг фикрларимни уққандай гапни ошга бурдилар. - Бай-бай, ширинлигини қаранга, Баркамол аччиқ чойдан қуй, кучини у кесмаса, бизга оғирлик қилиб кетади-я, ўғлим.

Давра тобора жонланиб борарди. Дўстимнинг отаси бирга бошлаб чиққан дам олувчи биродарларига ик-

кимизни таништириб, мақтаб-мақтаб завқландилар. «Дўстликларинг сира-сира бузилмасин, ораларинг ҳеч қачон узилмасин!» дея дуолар қилишди. Биз ёш шифокорларга эзгу ниятлар тилашди.

Оқилхон амаки жуда ҳушёр инсон экан. Хайрлашиш олдидан Мавлуда аяга ичкарига кириб туришини тайинладилар, иккимизни санаторий дарвозаси рўпарасида саволга тутдилар.

- Бевозталикларинг боисини энди айтарсизлар, - дедилар дабдурустдан.

Баркамол лўнда қилиб аҳволимни тушунтиришга уринди.

- Етарли, - дедилар бирдан Оқилхон амаки ечими осондай. - Шоғирдим Усмон Мирзога учранглар, икки-уч ишбилармонларда ҳақларимиз бор. Беш минг долларини сизларга олиб берсин! - Сўнг менга қарадилар.

- Бардам бўл, Ботиржон! - Далда бердилар елкамга қўлларини қўйганча. - Савоб ишга сарфни аямаганнинг орқасидан омад қувиб юради. Худо хоҳласа, тўйларингда ўзим қутловлар айтаман. Баркамолгаям бирор қиз ёқиши билан тўй кунини тайинлаймиз. Ёнида ўзинг турасан, қамишдан бел боғлаб хизмат қилаверасан. Қани вақтни елга совурманглар, Марғилонга тезроқ етволиб, ишни битказинглар, - деганларича шошилиб санаторий дарвозасидан кириб кетдилар. Ҳатто, раҳматгаям улгуролмадим.

Ўчиккандай Усмон Мирзо фирма иши билан Қўқонда юрган экан. Баркамол қўл телефонида боғланиб, отасининг шошилинич топширигини айтди. Уям чапдаст йигитга ўхшади. Бир соатча ўтар-ўтмай Марғилонда пайдо бўлди. Машинасини елдириб қаёққадир кетдию, анча-мунча доллар билан қайтди.

- Тадбиркорларда катта пулни ушлаш одат эмас, -

деди бизга тушунтиргандай. - Пулни оборотга қўйиш шарт. Айланиб туриши керак. Бу пулдан пул туғдириш деган гап. Атайлаб Наманган томонлардан келибсизми, ишингизни чала битирсам, устозимнинг ишончларидан чиқиб қоламан, яна икки-уч соат сабр қиласиз, меҳмон, - деди тоқатсизланаётганимни фаҳмлагандай.

Албатта, Маликанинг ташвишланаётганини, домдараксиз иккинчи кунни ўтказаетганимни ўйлаб сиқиламану, бу ёқда қўлимга долларлар тутқазишаётганини кўриб қувонаман. Маликага сюрпризмни айтишим яқинлашаётганидан ҳаяжонланаман.

Кечки ўнларда Усмон Мирзо билан Баркамол 5000 долларни бутлашди. Катта пулинг бўлса, ташвишинггача катталашаркан. Марғилон марказигача кузатиб чиққан дўстим яқин танишларидан бирининг «Некси-я»сига ўтқазиб юборди. Мени ташлаб изига қайтиши кераклиги учун ҳайдовчиям машинаси тезлигини сира пастлатмади. Тунда бир соатга қолмай Тўрақўрғонга кириб келдик. Асфальт йўл бўйидаги ҳовлимиз олдида тушиб қолмаганимга сабаб Маликага бугуноқ хушхабаримни етказиш эди. Шифохона ҳовлисига кириб, у ётган палата деразасига кўз ташладим. Чироғи ўчган. Кута-кута уйкута ётибди. Шуни ўйлаб шаштим пасайди. Бемаҳалда безовта қилишга кўнглим бормади. Бошқа беморлар кўришса, ноқулай аҳволга тушмаслик учун зудлик билан уйга қайтишни маъқул билдим. У ёқда ота-онамнинг кўзлариям йўлларимга тўрт бўлиб ётгандир. Ташқарига чиқдим. Кутиб турган киракаш «Дамас»ига чақирди. Зумда Найманчага етдик. Янглишмаган эканман, дарвозамиз очиқ, ҳовлимиз чироқлариям ёниқ экан. Шарпамни пайқаган отам томоқ қирдилар.

- Кеча қаёққа йўқолдинг? - дедилар ранжигандай. - Ёш бола эмассан ахир, бир оғиз айтиб кетсанг бўлмай-

дими. Онанг туни билян мижжа қоқмади. Эрталабгача келмаганингда қидиришни бошлаворармидик.

- Онанинг кўнгли болада, боланинг кўнгли даладада, отаси, - кўшилдилар ойим ўтиргани кўрпача тўшаётиб. - Ўзи кейинги пайтда сал ғалатиноқ бўп юрибсан. Кўнглим нотинч, ўтиб кетади деб раъйинга қараб иш тутяпмиз. Сен эса бизни билмаяпсан.

- Нега сизларни билмайман, ойижон, - юпатишга тушдим. - Мана, сизларга оғир келмаслиги учун Марфилондаги Баркамол дўстимдан қарз кутариб келяпман.

- Қани кўрсатчи, ёлғончи, - ойим кўлим бўшлиги учун ишонмадилар, - кўнглимизни тинчлантирмай кўяқол.

Мен костюмимни ички чўнтагидаги қоғозга ўроғлик эллик дона долларни олдим.

- Қанча?

- Беш минг.

- Беш минг! - Таажжубландилар ойим.

- Кўкидан, доллар.

- Ҳе-е, одамларгаям ҳайронсан, ҳаммасининг оғзида шу доллар-доллар. Мен долларингни тушунаманми. Ўзимнинг пенсиямдан, ўзимнинг сўмларимдан кўймасин.

- Беш минг қанчага тенглигини биласизми? - Саволга тутдим долларни менсимаганликлари учун.

- Билдим нима, билмадим нима, савдогармидимки пулни пулга чоғиштиргани, - пинаклариниям бузмадилар ойим.

Мен ҳам ўн уч милёнга тенглигини айтиш ўрнига, қайтанга хурсандлигимдан ойимни кўллаб-қувватладим.

- Зўрсиз ойи, зўрсиз, қанийди барчаям сиздақа фикрласа.

- Қўлингдаги долларларни қўйнингга тикда, исси-
гида дўстингга қайтар. Мана сенга пул керак бўлса, -
отам семиз елим халтани олдимга қўйдилар.

- Кимдан қарз сўрадингиз?

- Узумини егину, боғини суриштирма! Сенинг дўс-
тинг бўлса, менинг қариндошларим бор. Бурундан
кўпларига нафим тегиб юрган, бир марта эшикларига
бош урсам, қуруқ қайтаришармиди. Сенам ёнимга
кирдинг, биргалашиб яна пул топамиз. Қарагина,
ўғлим «Қарз узилади, хотин ёнга қолади» деган нақл-
нинг тўғрилигини исботлаш келиб - келиб сенинг
чекинга тушиб турибди.

Отам беихтиёр ҳо-ҳолаб кулиб юбордилар. Онам эса
ўраб иссиққина сақланган овқатимни косага қуйиб,
дастурхон ёздилар.

- Бошингни қотирганимиз етар болам, аввал қор-
нингни тўйдир! - дедилар хотиржам кайфиятда.

Ёстиққа бош қўярканман, кўнглимни хиралантир-
ган ишончсизлик тумандай тарқаганди. Эртадан бе-
малол хориж тайёргарлигини бошласак бўлади. Маб-
лағимиз етарли, шифохонада икки ойча бўлмаслигим
туфайли ўз ҳисобимдан таътил оламан. Бош врачимиз
Адҳам Аҳмедов билан келишганмиз. Раъйимга қарши
эмаслар. Тунни ўтказволсам, тонгданоқ хушхабарни
Маликага етказаман. Эшитса, севинганидан ўзини
қўйгани жой тополмай қолади. Чехраси гул- гул очи-
лади. Яшашга янада умидланади. Ёнида биргалигим-
дан кўнгли тўқ бўлади. Ширин хаёллар оғушида кў-
зимга уйқу илинди.

* * *

Субҳи саҳар уйғондим. Ўзимда янгича руҳ, янгича
кайфият, янгича куч-қувват туйдим. Ҳатто синглим
Назокатнинг ҳовли супуришига нигоҳ ташлаб, унинг
ўрнида Маликани тасаввур этдим. Кўз ўнгимда юзла-

ри оппоқ, қош-кўзлари қоп-қора, сочлари узун, бошига қизил дурра танғиб олган ҳолда намоён бўлди. Майли, сувни ўзим сочиб беравераман. Унга маълум муддат офир юк кўтариш мумкин эмас. Тўла соғайгунича асрашим керак. Кейин, кейин фарзандларимиз туғилади. Қизимиз ёнига кириб қолади. Қўлидан юмушини олади. Ўғил кўрсак янаям яхши. Аслида қийналиб эришилган бахтнинг қадри баланд. Оила учун энг муҳими садоқат, меҳр-оқибат. Турмушнинг барча ташвишларини бирга елкалайдиган умр йўлдошингга, суюкли инсонингга боғлиқ ҳаммаси. Малика эса мен учун тақдир табассумидай кутилмаганда учради. Уни маҳкам ушлашим, ҳаётимнинг сўнгги дақиқасигача ардоқлашим аниқ.

Бир вақт қарасам, Назокат тандирга гўзапоя қалашга тушди. Ҳовлимиздан оқиб ўтган ариқчадаги тиниқ сувда юзимни ювдим. Бугун димоғим чоғлигидан муздаклигини ҳам сезмадим. Юз-қўлимни артиб, сочиқни илганча ойимдан дуо олишга кирдим. Супрада нон ясаётган эканлар.

-Нонушта қилмасдан кетма, - дедилар шошаётганим учун. - Атайлаб ёғли нон ёпяпман. Малика қизимга иссиққина олиб борасан.

Кувондим. Беҳад кувондим. Ҳали остонамизга қадам қўймаган келинларига ҳозирдан меҳр кўрсатаётганларига. Барчанинг ойисиям яхшию, меники беназир, батакрор, бетимсол. Худди юрагимиз эгизакдай. Менга ёққан ойимгаям ёқади, онамга маъқули менгаям маъқул.

Тандирдан эндигина узилган бўрсилдоқ нонни ушатиб, пиёладаги қаймоққа теккизиб, зўр иштаҳа билан нонушта қилдим. Чойни шоша-шоша хўплар эканман, отамнинг шарпалари қулоғимга чалинди. Тез ўрнимдан кўзгалдим. Эшикдан киришлари билан уларни уйнинг тўрига ўтқаздим.

- Ботиржон, ишхонангга борибоқ ўша беморингнинг кўнглини тўқ қил, тайинладилар отам. - Худо хоҳласа, шифо топиб, бу кунларни кўрмагандай бўлиб кетади. Сен руҳингни асло туширма. Инсонни тик тутиб турадиган аслида руҳи, ияя кимга айтаяпман, ўзинг шифо-корсанку, буни мендан кўраям яхши билсанг керак.

-Раҳмат, ота!

Ҳозир шундай меҳрибонларим борлигидан кайфим чоғланиб, кўнглим тоғланиб кетди. Йўл-йўлакай вужудимни ҳаяжон қоплаб бораверди. Хушхабарни Маликага тезроқ етказишга ошиқардим. Онамнинг атайлаб ёғлик нон ёпиб бериб юборишганини айтсам борми...

«Дамас»дан тушибоқ шифохонага жадалладим. Биринчи қаватдаги зал бўйлаб палатаси томон яқинлашарканман юрак уришим ўзгарди. Гапни нимадан бошлайман деган хаёл билан эшикни очишга қўл узатдим. Очдим, ҳайратдан ҳайкалдай қотиб қолдим. Малика кароватида йўқ эди. Йўқ эдигина эмас, ўрни тартибга келтирилган, пар ёстиғигача шиширилган, ҳеч ким ётмагани аниқ кўриниб турарди. Шеригининг жойи эса бетартиб. Демак, Гулнора опа шу ерда.

- Қаерларда юрибсиз ука, гафлатда қолдик, гафлатда, - дея опа ортимда пайдо бўлди бирор фожиа рўй бергандай. - Кечикдингиз, кечикдингиз, ухламай кутди, ухламай кутди, охири - охири...

- Нима охири?

- Билмадим, билмадим.

- Нега билмайсиз?

- Эшикдан кетганми, деразаданми, эрталаб қарасам, ўрни бўм -бўш.

- Сизга ҳеч нима демаганмиди?

- Нимаям дерди, ҳамма гапни янгаси айтди-қўйди,

бирәм дүли эканки, палатани бошига кўтариб юборди-я. Бузукдан олиб, бузукқа солди.

- Фирт тухматку, Малика фариштадай бегубор қизлигини яхши биласиз.

- Билганим билан бегоналарнинг жанжалига қандай аралаша олардим. Бояқиш миқ этолмади, шўр пешоналигидан нолиб, фақат йиғлади, «Дунёга келмай ўлай» деб йиғлади. «Мен ўзгаларни ногирон қилиб яшаганимдан кўра, яшамаганим афзал» деб йиғлади.

- Ҳеч нарсани тушунмаяпман, очикроқ гапирсангиз-чи?

- Сиз буйрагингизни берармишсиз, агар сизники мос тушмаса, синглисиникини кўчиришармиш, ўшанга бирга кўшиб олиб кетмоқчийкансизлар.

- Қайдан билибди, кимдан эшитибди?

- Бу ёғидан беҳабарман, Ботиржон ука, Маликаям таажжубдан ёқа ушлади. Синглисиниям, сизнияш шунақа яхши кўрарканки, «Бундай бўлиши мумкинмас. Менинг ногиронлигим етмаганидай, уларнияш ҳаётини омонат қилиб кўйиб яшашни хоҳламайман! Ёлғон-ёлғон! Бундай гапни бугун сиздан эшитяпман» деб доду фарёд солди. Бирәм ўқиниб йиғлади, бирәм ўқиниб йиғлади. Қани энди юпатиб бўлса. Охири бош врачгача хабарлашди. У кишиям тинчитолмай, қанақадир укол буюрдилар. Бир пастда жимиб ухлаб қолди.

- Янгаси-чи?

- Қилар ишни қилиб кўйиб, ташлаб қочворди.

- Қачон рўй берди?

- Аввалги кунни оқшомга яқин. Кечаги тонгда чиқиб кетганича дараги топилмаяпти.

- Уйига бормабдими?

- Ҳеч жойда йўқмиш, бечора ўзини бирон нима қип қўймасин-да.

Менинг хаёлимниям шу фикр чулғагани. Танамда титроқ турди. Наҳотки?! Наҳотки?! Ўзимни ўзим айблай бошладим. Хаётини сақлаб қоламан деб...

Бундай бўлиши мумкин эмас. У фақат ёлғизлик истагандир. Мени ўйламасаям, синглиси Гулшанойни ўйлагандир. Ахир «Синглим менинг жону жаҳоним, кўзларимнинг нури, ҳаётим қувончи» дер эди доим. Бирдан хаёлимга келган фикрдан ақлдан озаёдим.

Малика қайдасан? Қайлардасан? Нега доим ўжарлик қилаверасан? Нега мени қийнайверасан? Ич - ичимдан кучли титроқ сезила бошлади. Гўё ана шу титроқлар нидога айланаётгандай.

Эй, осмон! Мендан қуёшни сўра, қай тонг отишини кутаётганини айтаман.

Эй, уммон! Мендан ёмғирни сўра, юрагимнинг қай бурчида оқаётганини айтаман.

Эй, армон! Мендан хазонни сўра, қай боғда тўкилаётганини айтаман.

Эй, Раҳмон! Мендан жонимни сўра, пойларингга ҳады этаман, фақат мендан уни сўрама!..

Бир марта кечикканим етар, яна кечиксам... Миямга келган хаёлдан эгим жунжикди. Палатадан ўқдек отилиб чиқдим. Хонамдаги халатимни қўлимга олдим. Йўл-йўлакай кийганимча тугмаларини қадашниям унутдим шекилли ҳовлиққанамдан икки этаги ҳавода кўтарилиб борарди.

- Бирор фалокат юз бердими? - «Тез ёрдам» бўлими бошлиғи Ғани Рустамов саволга тутди - Намунча шошилмасангиз?!

- Ака, ҳозир саволга тутмангу, машинангиздан бирини менга ажратинг! - дедим буйруқ оҳанггида.

У авзойим бузуқлигини кўриб, «йўқ» дейишга ботинолмади.

- Узоқ қолиб кетманг, анавунга ўтиринг. - Ҳой Сатторали, дўхтирни айтган жойларига олиб бориб келгин!

Мен гангиб қолгандим.

- Анграймасдан тезроқ юргизинг! - Ҳайдовчига дакки бердим.

Машина гуриллади, лекин силжимади.

- Яна кимни кутяпмиз? - Хўмрайганча Саттор акага қарадим.

- Қаергалигини айтмадингизу? - Ҳайрон бўлди у.

- Бекободга!

- Йўқолган қизникигами?

Савол мени баттар эзиб юборди.

- Сиз қаёқдан эшитдингиз?

- Кечадан буён қидиришяпти, Малика маҳалладошим эди, - деди у ачингандай. - Уйига бораверайликчи...

- Намунча имиллайсиз, газни босинг, ака! - дедим совуқ хабаридан аччиқланиб. - Балки бирор қариндошникидадир

- Худди мен айбдордек жаҳлланасиза, дўхтир бўлсангиз ўзингизга. Беморингизни йўқотиб қўйиб, энди жавобгарлигидан чўчияпсизми? Бечора қизнинг бош уриб борадиган қариндошиям қолмаган. Ўша амакисиникига сиғинди бўлиб яшашарди опа-сингил. Эшитганлар жуда-жуда ачинишяпти, на тиригининг, на ўлигининг дараги чиқяпти.

Менинг миқ этишгаям мажолим етмасди. Ич-этимни еб борардим. Машинамиз Косонсойнинг кўпригидан ўтгач, ўнгга бурилди, сўнг маҳалла ичига кирдик.

- Ҳў-ўв ана, дарвозаси олдида одамлар тўпланиб туришибди, - деди Ҳайдовчи ваҳимага солиб. - Ин-

сонларгаям ҳайронсан,- давом этди у яна, - қачон ўлсанггина дардкашдек бош эгишиб, остонангда галалашади. Ёстикдан бош кўтаролмай, соғиниб йўллари-га, дийдорига интизор ётганингда эса... Дунёнинг ишларига сира-сира қойилмасманда, нукул тескарисия...

- Тўғри айтасиз, ака, хом сут эмган бандалармиз, - ўзимни-ўзим айбладим шу тобда мен ҳам.

«Тез ёрдам» машинасини кўрганлар етиб боришимиз биланоқ ўраб олишди.

- Раҳматлини олиб келдиларингми, дўхтир? - деди оппоқ соқолли отахонлардан бири машина эшигини тўла очишимгаям улгурмай туриб.

Ҳайдовчи уларни тинчлангирди.

- Амакилари ҳозир қаерда? - Сўрадим сабрсизланиб.

- Қидирмаган жойи қолмади,- деди бошини афсуслангандай чайқаб ҳалиги отахон. - Яқинда хабар топиб келишди, кеча гира-шира қоронғида бошига қизил рўмол ташлаган, ҳаворанг халатдаги қизнинг канал томонга шошилиб кетаётганига кимнингдир кўзи тушганмиш. Эндигина ҳамма ўша ёққа чопди.

Эвоҳ, қизил дурра, кўк халат Маликанинг ўзимасми!

Наҳот! Наҳот! Сўнишга келаётган ҳаёт шамини яна парпиратиб ёндиришга озгина сабр, озгина фурсат қолганида менинг Маликамнинг иродаси етмаган бўлса.

Наҳот! Наҳот! Унинг гулдек жасади билан ер тўйса?!

Наҳот! Наҳот! Тошбағир янгасига тор дунё Маликасиз кенгайиб қолса?! Яккаю ягона синглиси Гулшаной учун ҳам яшаб юрса нима қиларди?!

Мен жавобсиз саволлар исканжасида телбанамо ҳолга тушгандим. Эртақларга, тушларга ишонмасдим, бугун Маликанинг қисматини эртақларга, тушлар-

га айланишини жуда-жуда истардим. Ана ўшанда унинг йўқолиши ёлғонларга йўйиларди, олис Ҳиндистондан саломатлигини тиклаб, бир олам қувонч билан оиласи бағрига қайтгани бутун атрофга ёйиларди. Муҳаббатнинг нималигини яқин-яқинда ҳис этган, ўзини еттинчи фалакларда ҳисоблаётган покиза юракли Малика учун бахт эшик қоқиб турмаганмиди. Қани, менинг ўша гуллар шайдойим, қани менинг ўша оху кўзли малагим, қани, қани?..

Каналга яқинлашганда машинадан тушдим, пиёда юра бошладим. Маликанинг изларини ахтарарди кўзларим. Кўнглим эса изларини тополмаслигимни афзал биларди. Билардию, ишонч ҳосил қилиш учунгина мени канал томонга ундарди. Беихтиёр катта оқим сув ёқасига етиб келдим. Не кўз билан қарайки, қовжирган ўт-ўлан устида қизил рангли митти қутича оғзи очилганча ётарди, гўё эгасини кутиб тургандек.

Балки Малика ҳаётининг энг сўнгги онларида мени йиғлаб-йиғлаб эслагандир.

Балки ўзидан дарак бериш учун шуни кўринарли жойга ташлаб қўйгандир.

Балки бармоқларига ҳадя узугимни тақиб олгандир.

Балки «Сизнинг узугингиз Маликангиз учун дунёдаги энг қимматли, энг ноёб совғалигини билиб қўйинг, Ботир ака!» демоқчи бўлгандир ёруғ оламини тарк этаётиб.

Йўқ! Унинг ўлганига ишонмайман. Ҳали ўзини кўрмай туриб, кафан бичишим инсофдан эмас. Эҳтимол мудҳиш аҳдидан қайтгандир, эҳтимол жон ширин кўриниб, қилаётган ишидан ўзи уялиб, қайларгадир бош олиб кетгандир...

БИРИНЧИ ҚИСМ ТУГАДИ

ИККИНЧИ ҚИСМ

Биз Маликани оқшомга қадар излаб, канал ёқасида тентираб юрдик. Осмонда кун буйи бетафт хира нурларини тарата-тарата ҳориган, изғиринли совуқни ортидан эргаштирган қуёш ҳам уфққа қизариб оғди. Бедарак ғойибланган қизнинг канал буйига келганлигининг нишонаси - узуккути ҳамон қўлимда. Шу алфозда хаёлим минг бир кўчага кириб чиқди. Икки кундаёқ ширин орзу-умидларим саробланиб, аччиқ айрилиқ гирдобида тобора эс-хушини йўқотаётганга ўхшардим, яна ҳушёр тортишга уринардим. Ҳали узоқлашмаган хотираларим яксонланиб, ҳозирги ҳолатимни базўр тушга йўярдим. Маликани илк бор атиргуллар ичида учратганимдан бошланган соҳир лаҳзалар бирма-бир кўз ўнгимда қайта жонланарди. Унинг худди ёш болалардек ёнгинамда беғубор боқиб туришларини эслаб, беихтиёр ич-ичимдан хўрсиниқ келарди. Аста-секин атрофни оқшом қоплади. Осмонда юлдузлар чақнади. Улардан нажот кутардим. Нигоҳимни қадаганча телбанамо ўзимга ўзим шивирлардим:

Эй, юлдузлар, юлдузлар! Сизларга биргина ўтинчим бор, ёргинамни чақириб беринглар! Юрагимни соғинч сели вайронламоқда, ақлимни алвидолар видоси ҳайронламоқда, умидларимни қисмат кўргилиги кафанламоқда. Кечиккан, дийдордан бенасиб ҳолимни у бир кўрсин! Музлаб бораётган юрагимни қўлларига тутқазай. Ёргинам ўтли нафаси ила уни илтиб юборсин! Дунёларнинг ўртасида ишқимдан қаср қуришим керак, у берган дард билан ўлишим керак! Ёримни уйғотиб беринглар! Мендан йироқ кетмасин! Алвидолар айтмасин! Жонини азроилга тутмасин!

У сиз яшашдан маъно тополмайман. У сиз ҳаётга умидли боқолмайман. У сиз бахт томон чополмайман. Ёримга айтинг, ёлғиз ташлаб кетмааасин!..

Канал қирғоғидаги тутқатор орасида хазонрез япроқларни босганча шитирлатиб борарканман, кимнингдир юракни эзувчи ноласи қулоғимга чалинди, чалинди-ю, танамда титроқ турди. Ичимдан бир нарса узилди. Уша тарафга югурдим. Етиб боргач эса...

Эҳ, Малика, Малика! Бу ҳолатингни кўргунча кўзларим кўр бўлса яхшимасмиди.

Менинг муҳаббатим Самад аканинг қўлида бежон ётарди. У мангу уйқуга кетганди. Негадир маъсума кўзлари юмилмаган, сувда ҳам нам тортмаган узун киприклари қоп-қора камон қошларига ёпишиб тиралган, лабларида эса ним табассум. «Энди бу ерлардан кетайлик!» деяётгандай.

Қидира-қидира, излай-излай шубҳаларимнинг бекорга айланишини истаган эдим-а, эзгин тахминлар рост чиқишидан юрагимни ҳовучлай-ҳовучлай аҳволим қанчалар танглангандан тангланганини билсанг эди, Малика. Э-воҳ, ҳаёт шунчалар бешафқатми? Нозик кўнглингни озорлаганларга исёнингни наҳот-наҳот бир кунгина тиёлмадинг-а?

Бўғзимдаги аламли фарёдими аранг-аранг жиловлардим. Маликанинг қизлик шаъни шуни тақозо қиларди. Сувнинг совуқ захрида таёққа айланган ўнг қўлининг бармоқлари тугилган - ниманидир маҳкам ушлаганча қотиб қолган, иккинчисининг бармоқлари эса очилганча турарди. Гўё хайрга қўл силтаётган тарзда сувга чўккандай. Жиққа ҳўл сочлари ёйилиб, юзларига ёпишибди, лаблари кўкарган. Мен карахт аҳволга тушдим. Азобли дақиқалар оғриғини пинҳона тортишга мажбур эдим. Ё мен ўлолмасдим, ё Малика тирилолмасди. Унга тикилганча унсиз дардлашардим:

Эй, Гулим! Умримнинг ҳар лаҳзасида сени ўйларди-

му, муҳаббатимдан сўйлардим, аммо-лекин сенсиз яшашни хаёлимга келтиролмасдим.

Эй, Гулим! Юлдуз бўлсам, осмонингда сўнардим, шабнам бўлсам япроқларга кўнардим, тупроқларда армон бўлиб унардим, аммо-лекин сенсиз яшашга кўнолмасдим.

Эй, Гулим! Қаноатга қўл беришни ўргатдинг, соғинчларга зўр беришни ўргатдинг, аламларга йўл беришни ўргатдинг, аммо-лекин ўзингсиз яшашга ўргатолмадинг. Энди эса орзулардан оғриниб-оғриниб кечгим келяпти, беҳазон боғларни излаб, акс-садосиз тоғларни излаб юрагимни очгим келяпти, хатоларсиз оламларга қочгим келяпти, сира-сира сенсиз яшагим келмаяпти. Гулим, менинг юрагимни ҳам ўзинг билан бирга олиб кет!

Одамлар хаёлимдан ўтганларни қаерданам билишсин. Маликани тезроқ сўнгги йўлга кузатишни ўйлашарди.

- Дўхтир, қизимизнинг жонсиз жасадини тўғри уйга олиб кетаверганимиз маъқулмикин, - деди амакиси маҳзун кайфиятда. - Ўзингиз кўрдингиз ҳеч қандай шубҳали белги йўқ. Бояқиш жиянимнинг ўз жонига қасд қилгани ойнадай аён.

- Тартибга кўра, бундай ҳолларда майит суд-тиббий экспертизадан ўтказилиши шарт, ҳозироқ шифохонага олиб боришингиз лозим, - дедим оҳиста-ю, қатъий оҳангда.

Улар ноилож Маликани «Тез ёрдам» машинасига ётқизишди. Одинги ўриндиқда ўтирар эканман, орқадаги тиббий замбилда кўнгил қўйган қизим эканига ҳеч чидаёлмасдим. Қанча уринмай, дардимни қанча ичимга ютмай, кўзимдан сизаётган ёшни тўхтатолмасдим. Рўмолчам билан артиб-артиб бораётганимни сезган Саттор ака нигоҳи йўлда бўлсаям таажжубларди.

- Ботиржон, ҳадеб ўзингизга оғир олаверманг, бошқа дўхтирларга ўхшаб дийдангизни қаттиқ қилсангиз-чи, жонингизга ачининг! - деди далда бергандай.

Бу одамнинг соддалигини қарангга, менинг ичимдан нималар ўтяптию, у эса раҳмдиллик кўрсатяпти. Ҳозир жонимга ачинадиган аҳволдамаслигимни қаёқданам билсин. Дийдам юмшоқ эмасу, юрагимнинг ярмини ажал ямлаганини қандай айтай унга. Ҳар сўзимни жон-қулоғи билан тинглайдиганим хурларга қўшилиб, мангу оромни истаган, бизларга малоли келишидан кўра, ўзини олиб қочган фариштага айланган бир маҳалда тилим гўё тугилгандек эди. Миқ этмасам-да, пиқ-пиқ йиғлаётганим ҳамроҳимни янада ҳайратга солаётганини кўз қирини ташлаб қўяётганидан англадим. Охири ёрилмасликка иложим қолмади.

- Саттор ака, Саттор ака, айтсам тилим, айтмасам дилим куйишини билсангиз эди. Сиз ҳам севганмисиз бирорта қизни? Севган бўлсангиз, ҳолимга осон тушунасиз. Бошимни қайларга урай, дардимни кимларга айтай, оху фигонимни тинглайдиган борми бугун? Ҳамқишлоғингиз менинг орзу-умидларимниям ўзи билан бирга сувга фарқ қилди. Муҳаббатимни етимлатиб, бўзлатгандан бўзлатди. У атига бир кунгина шошилмаганида эди, сабри чидаганида эди, мен ўзи учун ҳеч ким туҳфалолмайдиган бахт эшигини очганимдан ҳадсиз ҳайратланарди. Кузги гуллардек бевақт, бемаврид сўлмасди. Яноқлари қувончдан баҳорги лолалардек ял-ял ёнарди. Умрига татигучи бир кун умрига зомин бўлиши етти ухлаб тушимга кирганмиди-я, ака. Аслида ёнидан нари жилмасам, ҳамма ҳаракатимни сир тутмасам бўларкан...

- Ҳа-х-х, дўхтир ука-я, дўхтир ука-я, соддалигим курсин, соддалигим, демак, ўша қиз...

- У чинакам беғубор қалб соҳибасийди, бировни севишгаям, бировга севилишгаям чўчирди. Умрининг сўнги дақиқасигача ўзидан кўраям кўпроқ ўзгаларни, жонидек азиз сингисини ўйларди. Ҳаёти қисқалигидан куйинмасди, танг аҳволига ачинганларни жини суймасди. Мағрур эди қисмат олдида. Мағрур эди ўлим олдида. Малика учун кузги гулларнинг азиздан азизлигини айтсам таажжубдан ёқа ушлайсиз, ака. Ҳовлидаги гулзордан уч-тўртта атиргулни узволиб, палатага олиб кирганимда қувониш ўрнига жуда-жуда ўкинганди бечора. «Шусиз ҳам умри калта эди-ю, ўзи тўкилгунча яшаб турса яхшимасмиди, Ботир ака?!» дея ачингандан ачинганди. Мен гўё шафқатсиздай ҳижолатда қолгандим. Фанимат дунёда фанимат фақат одамларгина эмас, гулу гиёҳлар ҳам эканлигини ана шундан сўнг теранроқ фаҳмлагандим. Эссиз, эссиз кузги гуллар ҳали сўлмасидан меҳрибон ҳимоячисиз етимга айланишини ким ҳам кутибди.

Орамизга оғир сукут чўкди. Негадир атрофимдаги ҳодисаларга ҳозирам ишноолмасдим. Гўё шифохонамизга кириб борсак, ругубатли қаро тун тарқаб, тонг отади-ю, Малика ширингина жилмайиб, атиргуллар орасидан чиқиб келадигандай. Маъюс ва мунис кўзларига яна тўйиб-тўйиб нигоҳ қадаш насиб этадигандай.

- Ботиржон ука, патология хонаси ёнига келдик, мархумани туширамизми? - Саттор аканинг саволидан дарров ҳушёр тортдим. «Ҳа» дегандай ҳомуш бош силкидим. Орқадаги машина ҳам тўхтагач, Самад ака шериклари билан биз томонга яқинлашди. Саттор ака орқа эшигини очиб, уларга ёрдамлашарди...

Маликани эртаси куни Бекобод қабристонига қўйишди. Фотиҳасида Самад аканинг ёнида тик турдим. Ҳамқишлоғи Саттор ака ҳам шу ердайди. Машинасида бирга қайтишимизга тўғри келди.

- Самад акагаям осонмас, - деди у ачингандай. - Ұзи бефарзанд. Қизлар укасидан омонат. Афсус, каттасини асролмади. Хотинининг касофатига жиянининг ҳаёти фожиали тугади. Нима гуноҳи бораканки, бу кунидан ўлишни афзал билса...

- Ярамни янгилайверманг, Саттор ака, - ўтиндим ундан. - Малика фариштадек покиза, фақат савобга сазовор қиз эди, гуноҳ нима қилсин унда. Фафлат босган бизлар гуноҳқормиз аслида.

- Сиздаям заррача айб йўқ, дўхтир ука, ўкинишингиз ноўрин. Ҳаммасига оиласидагилар сабаб. Лоқайд, бепарво Самад акаям хотинини тийиб ололмаганидан кейин янгасининг ғаразли зуғумлари қизниям жонидан тўйдирворган чамаси. Каромат опаниям кимлардир гиж-гижлаган. Маликанинг бетоблигини офир юкдай сезган янгасининг жазаваси тутавергани жонини ҳиқилдоғига келтирганов. Ҳеч нима ўз-ўзидан рўй бермайди, айниқса бунақанги ёшдаги қизлар роса таъсирчан бўлишади-да. Салдан-салга қувонишиям, салдан-салга кайфияти осмонлашиям мумкин, салдан салга...

- Гапингизда жон бор-у, Маликани охирги кўрганнимда умид тўла кўзлари шунақанги чақнардики, уни сўндириш кимга, нимага керак бўлдийкин? Ёнма-ён ётган аёлнинг айтишича, янгаси бир кун аввал келиб палатасини бошига кўтарганакан. Ҳеч куракда турмайдиган таҳқирона сўзларни устма-уст тахлаб ташлаганида бечора уялганидан, чидолмаганидан «Мен сиз ўйлагандақа бузуқ қизмасман, бу кунимдан ўлганим яхши!» дея ёстикни кучоқлаб, ўкириб-ўкириб йиғлаганакан. Кутилмаган тухмату зуғум зарбасига дош беролмаган чамаси. Янгаси фақат Малика билан менгагина аён ҳақиқатларниям тилга олганакан. Асрандиллигини юзига солиб, чаёндек ниш ураверибди.

қайтарганди, чакки қилганимни билиб, очилиб улгурган ва улгурмаган гулу ғунчаларни вазадаги сувга солиб, бир неча кун хонамда сақлагандим. Малика айтгандай улар тезда сўлиб қолишди. Завқим азага айланди гўё. Тупида турганида балки эртанги қишга дош беролмаса-да, ҳозир анаву ранго-ранг гулларнинг қаторида кўрардик. Гўзалликка ошуфта нигоҳларимизни бир лаҳза бўлсаям овунтирарди, яйратарди. Эссиз ўшанда Малика худди ўзи озорлангандай, худди ўзи сўлишга маҳкум этилгандай маҳзун кайфиятга тушганди.

- Англашимча, ўта нозик кўнгил, ўта нозик фаҳм, ўта нозик дид экан раҳматли Маликанг. «Бир кам дунё» деганлари шу-да. Умрининг сўнгги кунигача гўзалликка чанқоқлик, меҳрга ташналик уни тарк этмабди-я. Нақадар иродали қизнинг жонига қасдлаши эса сира-сира ақлга сифмайдиган ҳол. Яна ким билади дейсан, дўстим, ҳаёт жуда мураккаб. Гоҳ кутганларинг беоқибат чиқса, гоҳ кутмаганларинг сийловидан ҳайратланасан. Гоҳ кутмаганларинг озорлашса, гоҳ кутганларинг ёмонликни раво кўришмагани ажаблантиради.

- У мени ўйлаб шундай қарорга келган, - дедим изоҳ бергандай. Кимдир «Ўзинг қолиб, соппа-соғ йигитниям ногиронликка дучорлайсан» деб Маликани кўрқитган, ваҳимага солган. Малика эса ўз ҳаётидан кўра, менинг ҳаётимни кўпроқ ўйлаган, қалтис қадам қўйишдан бўлак чора тополмаган.

- Бундай мардлик ҳатто баъзи эркакларнинг қўлидан келмайди, Ботир, - деди Баркамол Маликани шарафлаб.

Биз шифохонамизнинг кириш дарвозаси биқинидаги мўъжаз майдончага ўтдик. Баркамол енгил машиналар қаторидаги «Нексия»си пультамини босди, эшигининг қулфи очилди.

Орада ёмон ниятли кимдир борга ўхшайди. Барчасига бош айбдор ўша чақма-чақар гийбатчи..

- Қанча гапирмайлик энди кеч, ука, - таскин беришга тушди Саттор ака. - Айбдорни ахтарган билан кимга фойда-ю, кимга зиён. Ўлган ўлиб кетди, тирилик қолармиди. Ҳар кимам бахтга интилаверсину, бировларни жабрлаш эвазига эришгани ўзига татирмикин.

- Тўғри айтасиз, Саттор ака, - дедим бироз тинчланиб, - лекин ягона ҳақиқат аёнки, ҳаётдаги ҳеч бир яхшилик ҳам, ёмонлик ҳам беқайтим эмас. Маликанинг уволи тутади ҳали уларни.

Саттор ака афсусланиб бош чайқади, чалғитишга урингандай гапни бошқа ёққа буриб юборди.

* * *

Оғир дамларда дўстларнинг далдасидан ўзингни дилингдаги ғам-андуҳларинг бироз нарилагандай сезаркансан. Якшанба куни юрагим сиқилиб, уйда ўтиролмадим. Шифохонага келиб, хонамга биқинволдим. Бир вақт телефон жиринглаб қолди. Истаристамай гўшакни кўтардим. Баркамол йўқлаётган экан.

- Ботир, хорижга қачон жўнайсизлар? - Сўради аввалдан билгани учун.

- Бунга ҳожат қолмади, - дедим маҳзун кайфиятда.

- Шаштингдан ўзинг қайтдингми, ё яна муаммо туғилдими?

- ...

- Нега индамайсан? - Сукутимдан ёмон аломат сезгандай овозини баландлатди. - Ишқилиб беморингнинг аҳволи дурустми? Очикроқ гапирсанг-чи?

- Пешонам шўр экан, дўстим, Маликани тупроққа топшириб қўйдик..

- А-а-аа...

қайтарганди, чакки қилганимни билиб, очилиб улгурган ва улгурмаган гулу ғунчаларни вазадаги сувга солиб, бир неча кун хонамда сақлагандим. Малика айтгандай улар тезда сўлиб қолишди. Завқим азага айланди гўё. Тупида турганида балки эртанги қишга дош беролмаса-да, ҳозир анаву ранго-ранг гулларнинг қаторида кўрардик. Гўзалликка ошуфта нигоҳларимизни бир лаҳза бўлсаям овунтирарди, яйратарди. Эссиз ўшанда Малика худди ўзи озорлангандай, худди ўзи сўлишга маҳкум этилгандай маҳзун кайфиятга тушганди.

- Англашимча, ўта нозик кўнгил, ўта нозик фаҳм, ўта нозик дид экан раҳматли Маликанг. «Бир кам дунё» деганлари шу-да. Умрининг сўнгги кунигача гўзалликка чанқоқлик, меҳрга ташналик уни тарк этмабди-я. Нақадар иродали қизнинг жонига қасдлаши эса сира-сира ақлга сиғмайдиган ҳол. Яна ким билади дейсан, дўстим, ҳаёт жуда мураккаб. Гоҳ кутганларинг беоқибат чиқса, гоҳ кутмаганларинг сийловидан ҳайратланасан. Гоҳ кутмаганларинг озорлашса, гоҳ кутганларинг ёмонликни раво кўришмагани ажаблантиради.

- У мени ўйлаб шундай қарорга келган, - дедим изоҳ бергандай. Кимдир «Ўзинг қолиб, соппа-соғ йигитниям ногиронликка дучорлайсан» деб Маликани кўрқитган, ваҳимага солган. Малика эса ўз ҳаётидан кўра, менинг ҳаётимни кўпроқ ўйлаган, қалтис қадам кўйишдан бўлак чора тополмаган.

- Бундай мардлик ҳатто баъзи эркакларнинг кўлидан келмайди, Ботир, - деди Баркамол Маликани шарафлаб.

Биз шифохонамизнинг кириш дарвозаси биқинидаги мўъжаз майдончага ўтдик. Баркамол енгил машиналар қаторидаги «Нексия»си пультамини босди, эшигининг кулфи очилди.

- Адҳам акагаям салом айтгин, бугун ишламаслик-лари учун учрашолмадиқ, - деди у машинасига ўтираркан. - Дарвоқе, Шаҳлоям кўринадими?

- Баъзан дадасининг ёнига кеп туради, - дедим саволини жавобсиз қолдирмай.

- Кўришсанг саломимни етказарсан, - дея у машинасининг калитини буради. - Хўп, яна телефонлашамиз, сал ўзингга келволавер, кейин хотиржам гаплашармиз.

Баркамол кўнглимни анча кўтариб юборганди. Жўнаши биланоқ уйга таклиф этмаганимдан ўқиндим. Ҳа, майли қарз пулни қайтаргани борганимда узримни айтарман.

Эртасига эрталаб врачлар хонасида халатимни елкамга илишим билан Шаҳло остонада пайдо бўлди.

- Яхшимисиз, Ботир, кимам ўйлабди бунақанги кўргиликни, - дардқашлик қила бошлади у менинг аҳволимни пайқаб. - Умри қисқа экан-да, Маликангининг...

Мен миқ этмадим, раҳмат дегандай бошимни қимирлатдим, холос. Шаҳлонинг далдали сўзлари тугартугамай, «обход» баҳонасида хонани тарк этишга шошилдим. Чунки ҳамкасбларим кириб келишса, «Энди бу қиз билан ишқий саргузашт бошлашибди» деган хаёлга бормасликлари учун.

- Бир зумгина кулоқ тутинг! - Шаҳлонинг илтижолли боқиши мени тўхтатди. - Ҳозир мавриди эмасдиру, АДМИнинг клиникасидан таклиф тушяпти. Агар истасангиз, бирга ишлаб, бирга илмий тадқиқот олиб борардик.

- Ўйлаб кўрай-чи, - дедим Шаҳлони ноқулай ҳолатга туширмасликка интилиб.

Ўша заҳоти бу гап галатироқ эшитилгани билан у кетгач, кўнглимга салгина нур югурганини пайқадим.

Ахир бу ерда юраверсам эртаю кеч ич-этимни ейдигандайман. Бўлимга кирсам, Малика ётган палата эшигини очиб, хонадан қидиргим келаверади. Ҳовлига чиқсам, гулзор орасидаги сиймоси кўзимга кўрингани кўринган. Унинг йўқлиги, уни йўқотганим хаёлимдан кўтарилади. Қайтмас манзилга кузатилгани тушимдамиди, ўнгимдамиди фарқига бормай иккиланаверардим.

Бундай ақл билан қараганда Шахло чинакам дўст экан, ҳамиша бирдай меҳрибон. Ҳатто хафа қилган кезларимдаям арзаламади. Қайтангга уйимизга бориб, ойижонимдан мени қўллаб-қувватлашларини сўради. Бағоят очикқўнгил, беҳад беғараз, бениҳоя меҳр-оқибатли қиз-а. Фамхўр устозим Адҳам Аҳмедовнинг фарзанди-да. Мен ким бўлибманки, ҳамиша ёрдам қўлларини чўзишади. Фақат тумандошу, курсдошимиз. Яхши инсонлар шунақа, атрофидагиларни доимо қарздор қилиб юришади. Ҳамкор бўлсам нима қипти. Арзимайдими... * * *

Негадир Адҳам Аҳмедовга кўрингим келмасди. Аслида, яхшиларнинг яхшиси бу одам. Бирор бор бегонасираганини сезмаганман. Қачон гаплашмай, фикримни диққат билан тинглайди. Баъзи катталарга ўхшаб ўзиникини ўтказишга тиришмайди. Маслаҳатни беришга беради-ю, айтганини қиласизми-қилмайсизми, у ёғини ихтиёрингизга кўяди. Бундайлар ҳозир камдан-кам. Салдан салга қовоқ-тумшуғи осиладиган устозлардан худо асрасин. Фақатгина иккимиз ўрта-миздаги гап кўпчиликка қандай овозаланганига, ҳатто Маликанинг янгасигача борганига ақлим етмасди. Наҳот бош врачимизнинг муомаласи сохта? Ёши улук бўла туриб, бундай пасткашликка йўл қўйишларига ишоналмай қийналардим. Кейинги пайтда Малика-

нинг ўлимига ўзларини айбдор сезаётгандай дуч келиб қолсам, салом-алик билангина кифояланиб ўтиб кетяптилар. Очиқчасига гаплашволишимиз керак. Кейин ишга қўлим борар. Бўлмаса, ўринли-ўринсиз таънали ўй-хаёллар миямни пармалайверади. Балки иккимизнинг сўнги суҳбатимиз бирор кимнинг қулоғига... Хона эшиги очиқмиди ўшанда? Эслолмайман. Пул топадиганам, буйрагини инъом қиладиганам мен бўлсаму, кимга оғирлиги тушиши мумкин. Малика севинчи ичига сиғмай, Гулнора опага оғиз очганмикин? Ўзинг сақлолмаган сирни биров сақлаб ўтиролармиди. Дарвоқе, донор бўлишимдан Малика беҳабар эдику... Ие-е-е, опани айблашга уринаётганимдан ўзимдан-ўзим уялиб кетдим.

Уф-ф-ф, муҳаббатим аянчли якун топишига ҳадеб сабабкор ахтаравергандан кўра, бундан буёғига Маликанинг руҳини шод этишга уриниш муҳимроқ эмасми. Дунёда ўлимдан бошқасининг иложи топиларкану, ўлимга келганда чорасиз қолиш мумкин экан. Ўлим битилган тақдирни бирор кимса ўзгартиролма сакан. Чунки шу вақтгача ҳеч ким ўликка жон ато этолмаган. Бу - табиатнинг ўзгармас қонуни. Менинг пешонамгаям тан беришим керак бўлган тақдир ёзилганини англашим шартлиги кундан-кунга аёнлашарди. Вақт бетўхтовлиги боис ҳаёт мудом давомли. Унинг аччиқ ва ширин лаҳзаларида ўзини йўқотмаганларгина ўзини асрай оладилар. Орзулари йўлидан олға чопганларгина умрларида безакли бахт бекатларига етаверадилар, янада ундан ҳам гўзал манзилларни кўзлайверадилар. Мен-чи, мен кутилмаган жудоликдан жароҳатли қалбимни азоблар гирдобидан қутқаришга қодирманми? Қодирман! Яна Маликанинг ўзи нажот қўлини чўзади.

«Бунга эришасиз, Ботир ака! - Севгилимнинг сиймоси хаёлимда жонланди. - Синглим Гулшаной худди

сиздек врачликни орзулайди, жудаям тиришқоқ, ҳозир тиббиёт коллежининг аълочиси, дастлаб ҳамшира бўлгач, кейин институтга киришга умидланиб юрибди. Икковингизни тезроқ таништиришим шарт. Аввалдан айтиб қўяй, Ботир ака, синглим Гулшаной исми жисмига монанд қиз. Сиздақа меҳрибон акага муҳтож. Ҳали бир кўришдаёқ унга ҳимоячи бўлишдан гурурланасиз...».

Қайдан билибман бу сўзлар Маликанинг сўнгги васиятига айланишини. Мен бирдан қатъий қарорга келдим. Эртагаёқ Гулшанойни излайман. Таништиролмай армонли кўз юмган опасининг орзусини ушалтираман. Чехрам салгина очилди, шекилли, шошилиб кириб келган бўлим бошлиғи Карим Раҳмонов буни безътибор қолдирмади.

- Ҳафачиликниям чегараси бор, ука -деди маслаҳат оҳанггида. - Қисматдан ҳеч ким қочолмайди. Хурқизнинг покиза руҳи олдидаям юзинг ёруғ. Унинг нияти ҳам сени бахтли кўриш эди. Афсуски... Халатингни тезда кийиб, палатадаги янги беморларингга қара демоқчи эдим, бошқа зарур топшириқ чиқиб турибди. Ҳозироқ вилоят соғлиқни сақлаш бошқармасининг бош урологи ҳузурига етиб бораркансан.

- Ким айтди?

- Бош врачимиз.

- Ўзлари хоналаридами?

- Муҳим юмуш билан қаёққадир шошилаётгандилар, менга айтиб қўйишимни қаттиқ тайинладилар.

Наилож Наманганга йўл солдим.

- Адҳам Аҳмедов билан келишганмиз, - деди бош уролог Ҳайдар Ҳасанов. - Шу бугуноқ самолётда Тошкентга учасиз, уч ойлик малака оширишга юборяпмиз. Асло баҳона қидира кўрманг. Омадингиз юришиб турибди. Уролог-жарроҳликниям ўрганиб қайтасиз. Вилоятимизда бундай мутахассисларга эҳтиёж катта, тушунгандирсиз.

Фалати бўлди-ю, ҳеч бунақанги одати йўқ одам, менинг устимдан аллақчон ҳукм чиқариб улгурибди. Адҳам Аҳмедовдай инсоннинг бу қадар тез ўзгаришига ақлим бовар қилмасди. Дарров розилик билдирдим. Шаҳло хабардормикин? Майли, отасидан эшитгани яхши.

Шошилиш шарт. Лекин Гулшанойни қидиришни орқага суролмасдим. Аввал унинг олдига ўтишга ошиқдим. Намангандаги Бобур номли маданият ва истироҳат боғи ёнидаги коллеж ҳовлисига қадам қўйганимда танаффус чоғи экан, ичкарига кириб-чиқаётган ўғил-қизларнинг кети узилмасди.

- Ҳамширалик гуруҳининг битирувчи ўқувчилари қайси қаватда ўқишади? - Рўпарадан келган дастлабки одамни саволга тутдим.

- Иккинчига кўтарилиб, ўнг томонга юрсангиз, осонгина топасиз, -деди у хушмуомалалик билан.

Зиналардан юқорилаб, яна сўраб-суриштириб, унинг гуруҳи машғулот ўтказадиган 50-хонага яқинлашгач, вужудимни қандайдир ҳаяжон қамради. Дабдурустдан нима дейишимни ўйлай бошладим.

- Кимни ахтараяпсиз? - Сезгир талаба йигитлардан бири ёрдамлашгиси келди.

- Гулшаной Нуриллаевани.

- Акасимисиз?

- Ҳа.

- Ҳозир чақирвораман.

У хонага кириб кетди. Лекин мен шошиб хато қилиб қўймадиммикин. Кўпчиликнинг орасида қиз нотўғри тушуниб қолса-я. Ёки акаси йўқлигини назарда тутиб, дугоналари устидан кулишган бўлса-чи. Ҳозир чиқадигандай эшикка нигоҳимни қадаганча турардим. Остонада бояги йигитча кўринди.

- Гулшаной бугун ўқишга келмабди.

Ҳайрият хатоимни тўғрилашга имкон туғилди.

- Аслида акаси эмасман, опасининг қадрдони, врач Ботир Нодировичман. Зарурат туфайли излаётгандим. Уқишлари яхшимикин?

- Яхшияммас, аъло, дўхтир ака, аъло! -Таъкидлади у. - Гулшаной коллежимиз юлдузи-ку! Сўраганингизни эртага, албатта, ўзига етказамиз. «Сотка»нингизнинг рақамини қолдиришингиз мумкин.

Мен бундан ҳилолмасдим. Сабаби шу кунгача уяли телефонга қизиқмагандим. Унинг ҳаётини заруратини яна тушунгандай эдим.

Учратолмаганимга Тошкентга келганимда баттар ўқиндим. Илмий марказда, клиникаларда малака оширишга шунақанги берилдимки, бу билан гўё овундим ҳам. Очиғи, урология соҳасига ихтисослашиш истагим Малика ўн гулидан бир гули очилмай туриб буйрак касалидан хазон бўлганлиги учун кучайганидан кучая борди. Профессор домлалар билан бирга операцияларга кира бошладим. Ассистентлик вазифасини ўташимга яхши инсонлар шароит яратишди. Илмий мунозараларда, жарроҳлик амалиётларида фаоллигим туфайли янги устозлар назарига тушдим.

Моҳир уролог-жарроҳ Қобил Комилов клиникасида энг мураккаб операцияларгача 90-95 фоиз муваффақиятли амалга оширилаётгани тиббиётдаги истиқлол ислоҳотлари шарофатидан эди. Машгулотлар якуни яқинлашаётган кезларда ўзим учун армонли ҳолат юзасидан дилимдаги саволларимни ўртага ташладим.

- Буйрак кўчириб ўтказишни Россия ёки Ҳиндистонда удалашаётганлардан бизларнинг қаеримиз кам?

Саволим профессорни қизиқтириб қўйди.

- Ўзингиз нима деб ўйлайсиз?

- Журъат топсак, жаҳоннинг манаман деган олим-шифокорлари билан алоқани мустақамласак, бунинг қийин жойи йўқ деб ҳисоблайман.

Ўтирган ҳамкасбларим қарсак чалиб, олқишлашди. Албатта, профессор ҳам қўшилди.

- Баракалла, баракалла, сиз ёшлар бизнинг авлод вакилларидан ўтиб кетишга қодирсизлар. Ўзбекистондаги тиббиёт тараққиётининг ёрқин истиқболи илмга ташна, фидойи мутахассислар кўпайишига боғлиқ. Мамлакатимиз йилдан-йилга бойияпти, иқтисоди муттасил юксалишда. Энг замонавий тиббий аппаратлар билан жиҳозланган илмий марказу, клиникаларимизни хориждан ташриф буюраётган ҳамкасбларимиз ҳаваслашаётгани бежизмас. Ўғлим, орзуингизга яраша илмда-ю, амалиётда босар қадамларингиз ҳам катта бўлсин! Агар хоҳласангиз, ёнимизга ишга чақирамиз.

Домланинг рағбатиданми, дилимдаги умримга татигулик армонлар ўкинчи туфайлими уролог-жарроҳлик бўйича пойтахтда фаолият юритиш мақсадим янада қатъийлашди. Шаҳлонинг таклифини қабул қилиб шошилганимни англадим. Андижонга боришдан кўра, Тошкентга қайтишни афзал ҳисобладим. Маликанинг хотираси ҳурмати учун ҳам, албатта, шундай қилишим зарурга ўхшарди. Гулшанойга гамхўрликни фақат зиммамдаги қарзим десам ғалатироғу, бурчим каби тушунаман. Садоқатим синовидаги сусткашлигимни ўйлаб, ҳозирча ичимни гашлик кемиряпти. Машғулотлар туташи биланоқ Наманганга - тўғри унинг олдига етиб боришга аҳдландим.

Эртаси кун эрталаб Қобил Комиловнинг қабулига кирдим. Маслаҳатларига кулоқ тутдим. Муҳими, тўртбеш йиллик ўқиб-ўрганишу, бетиним изланишларга ўзимни бағишласам, устознинг юқори малакали шогирдлари қаторига қўшилишимга умидим мустаҳкамланди. Қувончим ичимга сифмай ташқарига чиқдим, Кўйликқа шошилдим. Ўша ердаги «питак»да енгил

машинага ўтирганимда соат ўн бирга яқинлашганди. Қишнинг қировли кунлари бўлишига қарамай, «Нексия»нинг ҳайдовчиси келиб-кетавериб йўлда юришнинг ҳадисини олганакан. Машинасини бемалол юқори тезликда бошқарарди. Ҳатто Қамчиқ доводидаям унча кўп вақт йўқотмадик. Ҳайдовчи мамнун эътирофлагандай бундай кенг ва равон йўлда доводда кетаётганингни ҳам унутиб юборасан. Тунелларга келган чоғда гўё пойтахтдаги ерости йўлидан ўтаётгандек тасаввур туғилади, ташқарига чиққачгина баланд тоғлар оралиғидалигингга ишонасан. Йўналиш бир томонлама, қаршинг хатарсиз теп-текис асфальт, шамолдек елаверасан. «Барчаси мустақиллигимиз шарофатидан, илоҳим жаннатона юртимизга сира-сира кўз тегмасин!» дея ёнимдаги отахон кафтларини юзига тортиб дуо қиларканлар, биз ҳам беихтиёр қўшилдик. Ўзбекистонимизнинг боғларигинамас, юксак қорли тоғлариям нақадар мафтункорлигига иқрорландик. Нимагадир яна Маликани эсладим. Бирга-бирга юриш насиб этмаган экан-да. Ҳозир ёнимда бўлганидами, оппоқ чўққиларга боқиб, завқланганидан нималар дер эди-я!

Бу гал ҳам бемаврид борибман коллежга. Гулшанойнинг у ерда йўқлигидан ҳафа бўлмадим, аксинча жудаям қувондим. Негаки устозларидан кутилмаган гапни эшитдим. «Қанийди барча қизларимиз Гулшанойга ўхшаса, аввал «Талаба-ҳамшира» танловида вилоятда унинг олдида тушадиганлар топилмаганди, яқинда вилоят олимпиадасидаям ғолиблар сафдошига айланди. Кечагина Республика босқичида қатнашиш учун пойтахтга жўнатдик. Мақсади битта-биринчи ўринни эгаллаб, ТошМИга имтиёзли кириб, ўқишни давом эттириш». Ҳали ёрдамим тегмаёқ Гулшанойнинг камолоти ҳаваслагудайлигидан кўнглимга

таскин инди. Лекин моддий қийинчилиги йўқмикан? деган ўйда ўзимни ҳалигача таништиролмаганимдан афсус ҳам чекдим.

* * *

Кутилмаган бир воқеа кўнглимга ҳижиллик солди. Маликани соғиниб, изларини кўмсаб, ахтариб, ўша мудҳиш ҳодиса жойи - канал қирғоғига борибман. Тутқатор остидаги сарғайган, афтодаҳол ўт-ўланларни китирлатиб еб юрган қўйлар ҳуркиб нарироққа силжиди-ю, эгаси безовталаниб менга яқинлашди. Оппоқ соқоли отахонга юзландим.

«Сен билан учрашмасам, шундоққина рўпарамда кечган фарёдли оқшом ҳодисасидан воқифламасам, кўзимнинг гувоҳлик гуноҳини нариги дунёга елкалаб жўнаш азобидан кутилмасам, дўзаҳ оловларида куйишим мумкин эди, ўғлим. Ўша Ботир исмли йигит сенлигинга ишонаман. Ҳомоҳо, қизингнинг руҳи чорлагандир бу ерга. Асло «йўқ» дея кўрма, болам. Келишингни билардим, учратишга илҳақ эдим. Ёшим саксондан нарида, тўқсондан берида. Тўримдан гўрим яқин. Ёлғонга ёндошмайман. Тилим фақат ростга айланади. Тоқат қип тур, сабрга сифин, гап қўшмай тингла.

Ўша туманли ғира-шира оқшом тутқаторда ўтлаётган қўйларимни қайтариб, уйга ҳайдаётгандим. Эгнида ҳаворанг либосли, бошига қизил дурра танғиган қиз қаёқдандир ҳовлиқиб пайдо бўлди-ю, кўзи менга тушиб, чўчигандай ўзини тутлар ортида паналашга уринди. «Бемаҳалда нега бу томонларда тентираб юриптийкин?» деган хаёлга бордим, сал фурсатда сўнг ёнимдан «Ассалому алайкум»лаб ўтганида юзимга табассум ёйилди. Чеҳрасини аён кўрмаганим билан тарбияли қизлигини зумда фаҳмладим. Тутқатордан чиққанимда яна иккита каттароқ ёшдаги қизларга

дучландим. Улар мўлжалимда ҳалиги бечорани таъқиб қилишаётгандай эди. Бейхтиёр кўнглимга гул-гула тушди. Қўйларимни ўз ҳолига ташлаб, қорама-қора орқаларидан юрдим. Янглишмабман, канал қирғоғидаги овлоқда ёлғиз қизни кейинги иккови роса айбларди.

Сочлари кесилган замонавий қизнинг лаби-лабига тегмасди. «Ботир аканинг бошини айлантирганинг билан ҳеч нимага эришолмайсан. У аслида мени севади, сенга эса ачинади, холос. Кўзингни сузмай, озгина ноз қилганингда ёпишволмасди. Мен йиллаб бирга ўқиганим билан кўнглимни очмадим, дўст тутдим, севишини кутдим, дил изҳорига шошилтирмадим. Сен орсиз экансан!» деганлари ҳануз қулоғим остида.

У раҳимини келтириб: «Опажон, ўлай агар Ботир аканинг кўнгли сиздалигини билган бўлсам. Менинг ҳеч қачон бировлар бахтига чанг соладиган одатим йўқ. Ҳалиям кечмас. Сизни десалар иложим қанча... Мени тинч қўйинглар, ичимдаги дардим ўзимга етиб ортади, ҳурларга айлангим келяпти, ҳалақит берманглар...» дея пиқ-пиқ йиғлади. Иккови қиз ғолиблардай суюнишди. Бироқ курашнинг охирига етказмагунча бўшашмади сурбетлар. Айниқса, ёнидагиси молпарастроқ экан. «Ботир ака берган узукни ташлаб кетсин, айт, ўртоқжон, ҳурлар узук тақишмайди тушунтирсанг-чи, ана қўлида кутиси билан ўйнатиб турибди» деганини биламан ҳалиги қиз ўзини каналга ташлади. Сувни бир-икки шалоплатганча зим-ғойиб кетди. Шунча йил яшаб, бу каби даҳшатли ҳодисани кўриш тугул эшитмагандим ҳам, ўғлим. Эҳ, аттанг, эҳ, аттанг, гангиганимдан тўхтатиб қолишга улгуролмабман-а. Норасидани ўзини-ўзи нобуд қилишига мажбурлашди-я яшамагурлар. «Аёлларнинг макри қирқта туяга

юк бўлади» дейишса ишонмасдим шу чоққача. Энди эса... Сенгаям осон тутмайман. Кўнглига қарадинг, бояқишнинг ҳаётини сақлаб қолиш илинжида кечакундуз югурдинг, риёкорлар сизларни доғда қолдирди барибир. Аммо, Аллоҳ олдида улар, албатта, жавоб беришига тўғри келади».

Мен жим туrolмадим Маликамни жонидан тўйдирганлар кимлигини тусмолладим. Наҳотки, икки қизнинг бири Шаҳло бўлса?! Наҳотки, у менинг юрагимни мажруҳ этиб, яна меҳр-муҳаббатимга умид боғласа! Алдаганларнинг алданганлар устидан кулиб яшашига заррача ҳаққи борми? Менимча, улар жазога лойиқ! Тавқи лаънатга муносиб! Бахтсизликка гирифторликка маҳкум!

Беихтиёр отахон билан канал қирғоғига яқинлашдик. Бирдан сув шалоп-шалоп этди-ю, унинг юзида олпоқ ҳарир либосли қизнинг сиймоси жонланди. Танидим, у Малика эди.

- Отахон шу қизмиди, чўккан?

Чол қаттиқ разм солди-да, сўнг кўнглимдаги жавобни айтди:

- Бу ўша-ўша, худди ўзи, худди ўзи. Нега қаққаясан, оғзингга толқон тўлганми, чақир-чақир, олдига чоп, олдига чоп!

- Малика! Малика! Малика!..

У негaдир эшитмади. Бироқ жилмайди, қўл силтаб хайрлашди-ю, ғойиблик бағрига сингиди.

- Тинчликми, Ботиржон! Алаҳсираяпсанми? - Отам хонамиз чироғини ёқиб, ёнимда ташвишли қиёфада ўтирардилар.

- Туш кўраётганаканман, бироз босинқирабман.

- Ёмон тушмиди?

- Эслолмаяпман. - Ростини айтгани уялдимми, ёлғон гапирдим.

- Шуниси яхши, эсга муҳрланиб қоладигани чатоқ, ўнгингдаям азоблайди, - дея отам хотиржам торттилар.

Қанча кўзимни юммай, барибир кипригимга қайта уйқу илинмади. Тушдаги ҳодиса миямда ғужғон ураверди. Ўйлаб ўйимнинг охирига етолмасдим. Кўққисдан бунақа тушланганимдан ақлим лол эди. Наҳот, наҳот Шахло... Йўқ-йўқ. Сираям мумкин эмас. Ахир унинг ўзи менга жон куйдирди, қайғурди. Уйимизгача қадамни аямади. Ўзим айтолмаган гапларимни ўзи етказди-ку. Бу иши ҳатто анчадан бери келинликка мўлжаллаб юрган онамни таажжубга солганигача бохабарманку. Қандай қилиб уни айблай олай. Яна ким билади дейсиз, балки тақдиримиз туташ битилгандир. Гина-кудуратга бормаи, гўё ҳеч нима бўлмагандай ёнига чақиряпти. Раъйига осонгина кўнганим шунданми.

Афсуски, Шахлонинг истаги бу гал ҳам амалга ошмайдиганга ўхшайди. Профессор Қобил Комиловнинг таклифлари бугун барчасидан устун кўринаяпти. Жон-жаҳдим билан интилсам, устознинг баридан маҳкам тутсам, Маликаларга ўхшаган кузги гулларга қанчадан-қанча баҳорларни туҳфалашга қодир инсонга айланишимга кўзим етиб турганида Андижонга кетворармидим. Аслида Шахлогаям аниқ ваъда бермаганман. Фақат ўйлаб кўришимни айтганман, холос. Тағии беоқибатлигимдан тезда қатъий қарорга келолмаганимдан ва энди бошқа орзулар сари ошиқишимдан ичида ранжисаям, ташқида билитирмаслигига ишонаман. У кечаги дўст эмас, анча йиллардан буён ҳамсабоғу қадрдонлармиз. Бетаъма муносабатларимиз барибир давом этаверади. Ҳаракатимни тўғри тушунади, кутилмаган янги қароримниям маъқуллаши тайин. Андижон Андижон, Тошкент Тошкентлигини менданам кўра яхши анг-

лайди. Пойтахтдаги шароиту имкониятларни вилоятдагига солиштиргандаям кейинги танловим жўяли эканлигини уям инкор этолмайди.

Кўнглим бошқа ҳолатдан ҳижил. Ҳалигача оддий илтижодай туюлган, бугун эса васиятга айланган юмушни уддалаёлмаганлигим изтиробга соларди. Маликанинг руҳини беҳад шодлантириш мақсадидаги ҳаракатимдан ўзим қониқолмасдим. Аксига олгандай икки марта излаганимдаям Гулшанойни учрата олмадим. Мен ундан ҳабардорману, у мендан беҳабарлигича юрибди. Маликанинг руҳи олдида юзим шувит бўлмаслиги керак. Натижасиз ҳаракатдан не наф. Бу сафар синглиси билан учрашмасдан қайтмаслигим зарур. Қаерда бўлсаям ёнига етиб бораман. Акалик меҳримни аямайман. Илк муҳаббатим олдидаги бурчим шуни тақозо этади.

- Намунча уйқунгдаям ҳаловатинг йўқ, болам, - дедилар онам тонг ёриша бошлаганида кўзим очик шифтга термулганча ётганимга назар ташлаб. - Яна Маликани ўйлаётгансан-да. Эҳ-ҳ-ҳ, ўғлима-ўғлима. Дунёнинг иши қизиқдан қизиқ. Гоҳ қувонтиради, гоҳ ғам-ғуссага ботиради. Ҳеч бири беадоқмас. Бири бирининг ортида. Кўнгил берганинг иродасизлик қилиб қўйганига ачинаман, яхши кўрганингни бевақт тупроққа топширганингга ачинаман. Аммо-лекин ҳали бахтинг олдинда. Сен ҳадеб азобланаверма. Унинг руҳи қаршисида бошингни тик тут. Қўлингдан келганини қилдинг. У ёғи Аллоҳнинг измидалигини унутма. Биз бандаи мўминлар ожизмиз. Қисматга кўникишдан ўзга иложимиз қайда. Турақол ўрнингдан. Ана, яна қуёш мўралаяпти, яна янги кундан даракляяпти. Унга худди болалигингдагидек салом бер! Нурларини мўл-мўл сочишини сўра, кўнглингни нурларга ўра. Ёришиб кетсин, чарақлаб кетсин!

Онажонимнинг таскинбахш даъватларидан ғоят таъсирландим. Беихтиёр беғубор, беташвиш, беғалва болалигим ёдимга тушди. Хўп-хўп дея чаққон ўрнимдан турдим. Юз-қўлларимни ювиб, нонуштага ёзиглиқ дастурхон атрофидаги қадрдон меҳрибонларим қаторига ўтирдим. Онам билан синглим сирли гап айтишмоқчидай аввал бир-бирларига, кейин менга маъноли қараб қўйишганини ногаҳон пайқадим. Дарров нима демоқчиликларини сўрамоққа оғиз жуфтламоқчийдим, отамнинг даккинамо гапларини эшитиб тийилдим.

- Ҳозир Ботиржонни чалғитишларинг ўринсиз, ҳамма нарсанинг вақти бўлади. Шошилманглар, ростманга ўзига келволсин, ўшанда ётиқчасига етказасизлар.

- Майли отаси, сиз нима десангиз шу-да.

Онамнинг ёқимли жилмайишлари кўнглимда туртилган безовталиқни босди. Сабаби, яхши янгилик борлигига йўйдим. Энди шайдаман, бугун бўлмаса, эртага оғиз очишар отам айтганларидай мавриди билан. Энг муҳими, руҳим тетик, ишга иштиёғим қайтди, очиғи кучайди. Озгина сабр қилиб турсам, Тошкентдан хушxabар келиб қолишига умид бор.

Кўнглимни эзган, хаёлимни чувалаштирган тушимни қанчалик эсламасликка уринмай, уни бутунлай унутолмадим. Сабаби, Маликани жонидан тўйдирган, ўлим гирдобига итарган жумбоқ ҳалиям қийнагани қийнаган эди. Ким қизнинг сабр косасини тўлдирдийкин? Ким бизнинг - меҳрибон устозим, Шаҳлодек самимий дўстим, мен ва севгилимнинг ўртасидаги гапларни янгасига ошкорладийкин? Шабнамдай шаффоф Маликага таҳқирловчи, ҳақоратловчи танаюдашном тошларини отишга ўғай онасини ким гиж-гижладийкин? Саволлар усти-устига миямни ҳануз

ўярди. Адҳам Аҳмедовичниям, Шаҳлониям айблашга асос қидиролмасдим. Ўртада мен билмаган яна кимди бордай. Ўша кимни кимдан биламан...

Шифохона ҳовлисига қадам қўйиб, дастлаб Шаҳлонинг телефон рақамини суриштиришим кераклигини англадим. Аввало, ўз вақтида берган далдаси-ю, дўстона муносабатлари учун миннатдорчилик изҳорлашим, сўнг узримни айтишим лозим. Қабулхонадаги котибадан сўрай-чи, билар. Устозгаям учрашиб, ҳозирча бўлимдаги ишимга янада астойдил киришишимни айтишим керак. Тиббиётдаги янгиликларни, илғор даволаш усулларини бекорга ўрганиб қайтдимми.

Бош врач ҳузурига келганларни навбати билан ичкарига йўллаб ўтирадиган Мадина ҳали барвақтлигиданми ўзи ёлғиз экан. Кирганимдаёқ худди кутиб тургандек қарши олди.

- Шаҳлонинг телефон рақамини биласизми?

Сўраганимда ғалати қараш қилди у.

- Биламан, бошқа нарсаниям биламан, айтаверайми?

- Нимани? -Ажабландим котибанинг бунақа муомаласидан.

- Мендан эшитганингиз орамизда қоладими? - Саволимга жавоб бериш ўрнига шартлаша бошлади у:

- Майли, сирли гап бўлса, менгаям шуниси маъқул, - дедим унинг кўнглига хотиржамлик бағишлаб.

- Ҳм-м-м, аввал телефон рақамини ёзинг. МТСники: 250-19-73

Мен ёзмадим, чунки охириги тўрт рақами Шаҳлонинг туғилган йили эканини фаҳмлаб етгандим. Ҳалиям бирор нарсадан ҳадиги бордай бунга Мадина эътибор бермади-ю, лекин ҳозирги айтадиган гапи анча жиддийдай туюлди. Мен ҳам атайлаб кетишга шошилмадим. У гапларини эшитишни кутиб тури-

шимга тоб беролмади шекилли ниҳоят оғиз очишга журъатланди. Қабулхонада ўзимиздан бошқа ҳеч ким йўқлигига қарамай, хушёрликни унутмаган ҳолда секингина уқтирди.

- Шаҳло опага қўнғироқ қилмаганингиз маъқул. Мен аслида гап ташиб юрадиган қизлардан эмасман-у, негадир сизга етказгим келаверди. Ўз оёғингиз билан кирганингиз учун сир сирлигича қолиб кетишини истай олмадим. Ҳаммасига сиз сабабчилигингизни юрагим сезди-да.

- Мунча чўздингиз, айтсангиз айтақолинг, - дедим беихтиёр қизиқишим кучайиб.

- Бош врач қизини телефонда роса айбладилар, қаттиқ-қаттиқ уф тортдилар. Хонадан у ёққа-бу ёққа юриб, «Ҳа-а-а, қизим тушмагура, қизим тушмагур» деганича диванга ўтириб, узоқ ўй сурдилар.

- Менга буни нима дахли бор? -Ҳайратландим секингина елкамни қисиб.

- Сизни деб-да.

- Очикроқ айтинг.

- «Ботирни-тинч қўйганинг яхшийдди, қандай қилиб шунчаликка бординг. Биргина оқибатини ўйламасдан қилган ишинг бошқаларга қимматга тушишини, кимларнидир азоблашини нега хаёлингга келтирмадинг, сендан буни сира-сира кутмагандим, агар менинг қизим бўлсанг шогирдимнинг ҳаётига иккинчи аралашма!» - дедилар қатъий оҳангда.

- Кейин-чи?

- Кейинми, Шаҳло опа отасидан кечирим сўраб ялинди. Лекин дўхтир зарда билан алоқани уздилар... Сизга чақиб чакки қилдим-ов.

У кайфиятим бузилганидан ташвишланди.

- Йўқ-йўқ, бу тўғри иш бўлди. - Мен Мадинани тинчлантирдим.

Лекин бир нарсадан жуда ҳайрон эдим. Шу тобгача бизларга хайрихоҳлик кўрсатиб юрган устозим бунақа йўл тутаётганликларидан гиналадим. Дўстлигимизга ҳар доим ҳурмат билан қарайдиган инсон ҳозирга келиб, исмимга жон қўшишним эп кўрмаганликларидан ажабландим. Ножўя ҳатти-ҳаракатимни сезмаганим учунми, у кишининг бирданига ўзгариб қолганликларига тушунолмадим. Тошкентга ўқишга юборишларини худди ёнларидан қувишга, Шаҳлодан атайлаб узоқлаштиришга йўйдим. Қизларининг айби энг зарур дақиқаларда мендан юзини буриш ўрнига керакли ёрдамини аямаганими?!

Шаҳд билан қабулхонадан чиқаётган эдим, остонада устозимга урилиб кетишимга сал қолди.

- Ие, Ботиржон, қачон қайтдингиз, қани бу ёққа юринг-чи? - дедилар аввалгидай самимий ва меҳрибон қиёфада «Иккиюзламачиликним жуда ўрнига қўярканлар» хаёлимдан ўтказдим ортиларидан хоналарига кирарканман.

Устоз хона тўридаги юмшоқ ўриндигига ўтиш ўрнига куйироқдаги диванга бирга ўтирволдилар. Авваллари сира бундай одатлари йўқ эди. Қарашларида сохталик сезмадиму, самимийлик ҳам кўринмасди. Ёнмаёнмизу, аммо орамиз узоқлашгандай бегонасираб турардим.

- Тошкент ҳавоси беҳад ёқибди, - дедилар худди жўнатиб тўғри қилганликларини таъкидлагандай. - Ботиржон, сизнинг келажагингиз ҳали олдинда, бизнинг эса сафаримиз қариб боряпти. Келгусида менинг ўрнимни эгаллашингиз мумкин десам гўё сизни камситгандай сезаман ўзимни. Ахир тиббиёт соҳасида бир кичик туманга бош врачлик у қадар камолот эмас. Жиндек ташкилотчилигимиз, сал-пал ташаббускорлигимиз сабаб лозим кўришган бу мансабни. Аслида

мансаб анқонинг уруғимас. Фурсати келса, топилаверди. Бироқ эл-юрт олдидаги мартабанинг мавқеи улуг ҳисобланади. Улуғлиги шундаки, уни ҳеч ким инъом этмайди, бермайди, улашмайди, эришсаингиз ҳатто олиб қўёлмайди ҳам. Ўзингизнинг муттасил ҳалол ва фаол хизматингиз эвазига бетакрор обрў-эътибор қозонасиз. Фақат тез эмас, йиллар ўтиб. Кимдир шуни сизга ҳозирдан уқтириши керак эди. Ўша кимдир мен бўлганимдан кейинроқ мамнунлансам қанийди.

Адҳам Аҳмедовнинг яна самимийлашиб бораётганларини пайқадим. Бекорга ўпкалаганимни ҳис эта бошладим.

- Тўғри, устоз, - дедим кўнглимга нур, юзимга табассум иниб.

- Ҳали қайтмасингизданоқ вилоят бошқарма бошлиғидан сиз ҳақингизда яхши гапларни эшитганимдан хурсандман. Профессор Қобил Комилов телефонда айтибдилар. «Парвозга талпинадиган ёш мутахассисларни вилоятда ушлаб тураверманглар, рафбатларингни аяманглар, бизларга рўбарў қилишни унутманглар. Яқинда келган Ботир Нодирович тиббиётнинг бугунию, эртасини ўйлаб, астойдил қайғураётганига қойилман! Тез орада ёнимга чақириб оламан» дебдилар. У одам бошлиғимизнинг талабалик қадрдонларидан, бирга ўқишган, институтдан кейин ҳам яна илм истаб пойтахтда қолган. Қийинчиликлардан чўчимай умрини тиббиёт ривожига бағишлаб, республикага таниқли олим-шифокорга айланди. Мартабаси жуда баланд. Ўзингиз ҳам билгандирсиз.

Албатта, - дедим Адҳам Аҳмедовнинг фикрларини маъқуллаб. - Қўли енгил жарроҳлардан эканлар. У кишининг клиникасида республикамиз қолиб, кўшни давлатлардан ҳам беморлар келишиб, қабулларига навбатда туришаркан.

- Ана кўрдингизми, яхши инсоннинг қадр-қиммати, машҳурлиги вақти келиб, сарҳад билмайди. Қобил Комиловдек одамлар камдан-кам. Уларни бемалол Ибн Сино издошлари дея атасагам заррача янглишмаймиз. Илмдаям, малакадаям тенгги йўқ инсонлар тоифасидан. Бизлар эса тумандан ташқарига чиқолмадик. Ота-оналаримиз кекса дедик, оилавий ташвишларга ўралиб юравериб, эликдан ўтиб қолдик. Сиз ёшларга ҳавасим бисёр. Ҳамма шароиту имкониятлар тобора тўқисланаётган ҳурлик даврининг кадрисизлар. Энг муҳими, ҳозир сизнинг елкангизда «ола хуржун» йўқ. Орзу сари астойдил ошиқсаларинг, ҳеч нарса оёқларингга тушов бўлолмайди. Ота-онангиз кексаймаган, улар соғу-саломат, бардамлар. Оилангиздан кўнглингиз тўқ, яккаю ёлғиз ўғилларисиз, топганлари сизники...

Устознинг гаплари таъсирида ўзимни ғоят бахтиёр авлод эканлигимни ҳис этдим. Ҳаётнинг зарбаларига чидамли бўлиш зарурлигини англадим, булутли осмондек аламзада кўнглимдан умидсизлик чекинишига йўл беришим кераклигини чуқурроқ уқдим. Ана ўшанда тагин қалбим қуёшланади, кўзларим ғамлардан эмас, аксинча қувончлардан ёшланади, эртанги бахту омад бугунги ҳаракатдан бошланади. Маликанинг порлоқ хотирасини эъзозлаган ҳолда моҳир уролог-жарроҳ даражасига етишим зарур! Унинг руҳи ҳар куни, ҳар соат, ҳар дақиқа, ҳар сония сўнмас умид, бетугал изланиш, беморларга нажотбахшлик куч-қувватини беришига қаттиқ ишонч уйғонаётганди ўша лаҳзаларда. Энди ортиқ ўйланишга фурсат қолмади. Мақсад ягона, манзил аниқ. Ўта машаққатли, ўта шарафли йўлни танлаётган эканман, Маликанинг қабри зиёратида бўлиб, ундан хаёлан оқ фотиҳа оламан. Руҳлари кўллаб-қувватлаб туришини сўрайман.

Вақт зиқ. Эрта-индин хушхабар келса, шошиб қолмаслигим учун хотиржам ҳолатда ҳисларимни қошига бориб, унсиз тўкишимгина менга енгиллик беришига, орзуларим саробланмай, тезроқ ушалишига ишончим ортганидан ортарди. Бундан олдин эса қадрдон дўстим Шаҳло билан телефонда боғланиб, узрхоҳлигимни аёнлайман. У ҳар галгидай бу сафар ҳам мени тўғри тушуниши тайин.

Мен терапия бўлимидаги хонамизга ўтибоқ стол устидаги телефон дастагини олдим. Ҳалиги рақамларни тера бошладим. Гудок кетди, усти-устига такрорланди, ҳозир «сотка»сини кўлига тутади, уланиш тугмасини босади. Гапни нимадан бошлаганим маъқуллигини ўйлаб бошим қотаётганиди, гудоклар кўққисдан узилиб, МТСдан ҳозир боғланиш имкони йўқлигини маълум қилишди.

- Сиз Ботир Нодировичми?

- Ҳа, - дедим телефон дастагини қулоғимдан йироқлаб, жойига қўярканман остонада кўринган нотаниш аёлга.

У тик турганича унсиз йиғлаб юборди. Нега ўзимни танитишим аёлнинг кўзларида ёшини милтиратди? Танаси титраётганини миждасидаги намга рўмолчасини босаётганида сездим. Ҳаяжону тортиниш ўртасида бир зумгина сукутлангач, сал дадилланди-ю, айбдор одамдай кўзларимга бемалол боқолмасди.

- Қани буёққа ўтирволинг-чи, - дедим одатимга кўра беморни тинчлантириш учун мулойимлик билан.

У қаршимдаги ўтирғичга омонатгина чўкди.

- Асабларингизни асрамаганга ўхшайсиз, - ҳолатидан пайқаганимни айтмагунимча у миқ этмайдигандай эди.

- Қандай асрай, дўхтир, қандай асрай, ичим тўла дард бўлса, қилган қилиғимдан қайгуланаверсам, ҳасрат дафтаримни кимга очай, кимдан нажот сўрай?

Мен бекорга вақт сарфлаб, таскин бериш ортиқчилигини тушунгандай тўғри йўл кўрсатишга уриндим.

- Сиз невролог Ёқубжон Бозоровга учрашишингиз керак.

- Нима, ҳайдаяпсизми? - У чақмоқ чаққандай бир десканиб, хушёрланди. - Ўша бўлимда ётганман. Анча ўзимга келиб ҳам қолгандим. Лекин ҳеч ким билмайдиган биргина босган ножўя қадамимнинг товонини улаяпман. Кўзимнинг оқу-қароси беш ёшли ўғилчам тез-тез истималаяпти, ўзимнинг эса қон босимим салдан-салга кўтарилиб кетяпти, уйқумда ҳаловат қолмади. Кўзимни юмишим билан... Бунини фақат сизга айтиб, енгил тортмасам, сиздан ўтиниб-ўтиниб узр сўрамасам ҳолим ҳароблашаверади.

Унинг гаплари баттар таажжубга солди.

- Йўқ-йўқ, мени ким биландир адаштиряпсиз. - Аёлнинг ақлу-хуши жойидалигига шубҳам ортиб, ўтиришга таклиф этганимданам ўқиндим. Энди хонамдан қандай қувиб чиқараман. Бу врачлик этикасига асло тўғри келмайди. Навбатчи ҳамширани чақириш учун ўрнимдан турдим.

- Қаёққа? - Аёл норози қиёфада савол ташлади.

- Қарай-чи, ҳамширалар бормикин? Сизга муолажалар буюрардим.

- Тўхтанг! - Қўлимдан маҳкам тутди. - Муолажани кейинга сурилинг. Сизни қидириб учинчи бор келишим-а. Айтадиганимни айтаман-да, кейин кўзингизга кўринмайман.

Мен уни кўришга зормидимки, қарангга, жиннининими ўзи.

Энди аёл тик турганча тинглашга мажбурлади.

- Мен Шаҳлонинг синфдош дугонасиман.

- А-а-а? - дедим бир нималарни англагандай.

- Ҳа, исмим Маҳзуна бўлсаям, аслида шўҳ-шаддот

эдим. Ҳозиргидек исмимни жисмимга мос келтиришга ўзимгинамас, Шахлоям сабабчи. Қайданам кўришдик ўша кеч куз маҳали. Ўн бешинчи ноябрмиди, ўша узукни олган кунларинг, янглишмадимми?

- Шундай. - Маъқулладим тушкун бир аҳволда.

- Сиз билан учрашгани келаётганида кўнғироқлашиб, дардлашгандик. «Ботирга юрагимда борини ўзим тўкиб солмасам, у киши дўстликдан бошқасини билмайдилар» дея олдингизга талпинаётганди. Ўртоқжон қайтишда бирров бўлсаям бозорга киргин, кўришиб қолай дея соғинганимни айтгандим. У кечки пайт ғалати қиёфада, сўлғин ҳолатда дўкочамга келди-ю, бағримга босаётганимда йиғидан ўзини тўхтатолмади. Аламли-аламли йиғларди, ўксиб-ўксиб йиғларди, армонли-армонли йиғларди. «Ўзимнинг севган йигитимга ўзим ўзга қиз учун никоҳ узуги танлашвордим, онасининг олдига бориб, ёқтирганини келин қилишларини илтижоладим, дугонажон. У аёл мени келин қилмоқчилигини билардим, бу ҳаракатим билан Рисолат аяни ҳайратлангирдим, умидини пучга чиқардим, ҳаммасини Ботирнинг бахти деб қилдим. Бундай қарасам, ўзимга ўзим душманга айланибман, душманга. Ақлинг юрагинга панд берса, жудаям ёмон экан. Севганимни суюнтираман деб қадр-қимматимни оёғи остига ташладим. Ишқилиб Маликаси соғу-саломат юриб, қўйиниям, кўнглиниям тўлдирсин!» деб кўзларимга мўлтиради бояқиш. Шундай ақл-идрокли, билимдон, китобу беморлари билан кечаю-кундуз овора қизнинг қалбига қайтадан умид учқунлантиришга уринишдан ўзга чорам бормиди ўшанда. Ҳалиям кечмаслигини айтганимда, худди шуни кутаётгандай сергакланди. «Рости-я, нима қил дейсан?» саволи билан ҳайратланди. Бизга Бегобод қўшни қишлоқ. Кўчалариниям,

одамлариниям билганим учун дўконимни ёпдим-да, ўша ёққа жўнадик. Киракаш йигит яна сўраб-суриштириб, Маликаларнинг кўча эшиги олдига етказди. Биз остонадан ичкарига ҳатлаганимизда онаси очиқ чехра билан кутволди. Совчилармикин деб ўйлади-ёв. Дастурхон ёзишга рўй-хуш бермай, қизидан ранжидик...

- Чакки қипсизлар, афсус, минг афсус, айбсиз одамни айблабсизлар, у менга хушомад қиладиган аҳволдамасиди, у жони қил устидалигини яхши биларди, у яшашни жуда-жуда истарди, у меҳрга, муҳаббатга ташналигиниям сира сездирмасди, аксинча мен дастлаб касбим тақозоси билан, кейин эса ёқтириб Маликанинг ҳаётини сақлаб қолиш ниятида елиб-югураётгандим. «Фунажин кўзини сузмаса, буқа ипини узмашмиш-а». Бу нақлни Маликага тақаш инсофдан эмасди. Қиз бечорани орқаваротдан таҳқирлабсизлар.

- Онаси қизига дакки берса, уни тийиб олса, Шаҳло яна юзланишига имкон туғилади, деб қаттиқ янглишганаканмиз. Ўлай агар онасининг ўғайлигини билган бўлсам: Ҳамма бўлар-бўлмас гапларни айтишга айтдигу, Каромат опа жазавага тушганида, ўзимиз ҳам кўрқиб кетдик. «Яшамагур, у ўлмади, биз қутулмадик!» - деганидагина ўғайлиги, амакиси уйига сиғиндиллигини англаб, иккимиз ҳам донг қотдик.

«Эрсираб қоптими, дўхтир билан дон олишиб юрибдими, ўзи нима аҳволда-ю, бундай қизнинг боридан йўғи яхши!» - деб аюҳаннос солиб, авзойи бузилганини кўриб, капалагимиз учди. Нотўғри иш қип қўйганимизни фаҳмлаб, дарров кетишга қўзғолдик. Энг ғалатиси, у биздан хурсанд бўлганидан ҳайратландик.

«Ҳали амакиси келсин, қани эди сизларнинг тилларингдан у кишининг ўзи эшитганида...» деб тўхтатишга уринарди.

Маҳзуна гапиряпти-ю, мен кўрган тушимни ўйлапман. Во ажаб! Ҳаётнинг сиз билан биз билмаган

сиру синоатлари кўплигини қаранг-а. Ўнгимда аёнлашиши кечиккани учун аввал тушимда белги берганакан-да. Маликанинг руҳи безовта юрганиданмикин?

- Бугун Шаҳлоям хурсанд эмас, мен эса қаттиқ руҳий азобдаман. Тухмат билан қизнинг ҳаётига зомин бўлгандекман. Маликадан кечирим сўраш қиёмат қарзга айланди. Агар истасангиз унинг ўрнига сиз кечиринг бизларни...

Маҳзунанинг билиб-билмай қилиб қўйган хатти-ҳаракати дунёдаги энг азиз инсоним - Маликанинг нозик қалбига кутилмаганда қаттиқ озор етказгани, шусиз ҳам жони ҳилвираб турган, икки олам орасида омонат нафас олаётган қизга ўғай онасининг таҳқирона бепарда сўзлар айтишга қўзғани аёнлашгани сайин ажабланишдан ҳайкалдек қотиб борардим. Уку Маликанинг аҳволидан, менинг кўнглимдаги туйғулардан тўла беҳабар ҳолда дугонасига ёрдамга шошилган, холос. Барчасига Шаҳлонинг ўзи айбдор. Э-воҳ, шунчалар ҳам содда бўлмасам-а! Бундоқ ўйлаб қараганда, бари гапларимни эшитган Шаҳло Маликанинг энг катта рақибига айланишини ҳатто хаёлимга келтирмабман -а! Унинг юз-кўзидаги, сўзидаги сохталикларни фаҳмлаш қийин эмасди-ю. Ўша пайтда кўзларим қаёқда экан. Муҳаббатимни ҳамма билсаям, Шаҳлодан сир тутганим яхшимасмиди. Очиқ кўнглигим, ишонувчанлигим бошимга бало ёғдиришини билиш учун қаттиқ панд ейишим шартмиди, яқин дўст деб юрганим - Шаҳло бунақанги шафқатсизликкача бормаслиги керак эмасмиди?! Мен ишонган Шаҳло ўзганинг бахтсизлиги эвазига эришилган бахтдан бахтсизлик афзаллигини англашга қодир эмасмиди. Мен ишонган Шаҳло ҳеч бўлмаса шифокор сифатида тан ярасини тузатиш мумкину, дил яраси бемалҳамлигини, фақат-фақат вақтгина оғриқларга

кўниктириши, лекин умрининг охиригача азоблари тугамаслигини унутмаслиги зарур эмасмиди.

Оҳ, дунё, дунё! Душманданку озор етиши тайин. Дўст озорини ким ҳам кутарди. Меҳрибоним деб ўйлаганим жафокор чиқса, бошимни қайларга урай?!

Ана энди устозимнинг аҳволларини тушунгандайман. У киши қизи билан шогирди ўртасида. Бир қўли фарзандига, бир қўли менга чўзилганча толиққандай. Иккимизни яқинлаштирай десалар, бунинг иложи йўқ, узоқлаштирай десалар, кўнгиллари йўл бермайди. Вақт ҳукмига қўйиб қўйишдан ўзга чора тополмагандай. Ўшандаям иккимизга тенгданига гамхўрликни раво кўрмоқда эканлар. Қизларининг ҳам, менинг ҳам камолотимни ўйлаб қайғураётганликларига қойилман.

Лекин Шаҳло орамизга тубсиз чоҳ қазигандан баттар риёкорликка борибди. Ўзича тўғри иш тутгандай туюлса-да, бу йиллаб қурилган дўстлик иморатини бир зарбадаёқ ер билан яксон қилиш билан баробар. Кирдикоридан хабардорлигимни билгач, у энди ўзи қовлаган чоҳдан ҳатлаб ўтиб, рўбарў келолмаслиги аниқ. Мен ҳам қувончимни азага айлантирган маккорага юзланмоқни истамайман. Хатодаям хато бор. Бир бегуноҳни ширин ҳаётдан воз кечтирган, бутун орзумидлари саробланишига йўл очган, энг даҳшатлиси ўлим оғзидаги нажотталаб инсонга ёрдам қўлини чўзиш ўрнига уни ажал чангалига итариб юбориш сираям кечириладиган хатомас. Гуноҳ, гуноҳ бўлганидаям энг кучлиси, энг каттаси, энг даҳшатлиси...

- Дўхтир, виждон азобидан қутулиш учун сизга бўлган воқеани айттим. Йўл кўрсатинг, ички қийноқлардан қутулишимга имкон топиладими? Ё бутун умрунинг қақшаган руҳи таъқибда яшайвераманми?

Маҳзунанинг маъносига нигоҳи эзилган юрагимни янада эзарди. Ундан нафратланишимниям билмасдим. Бироқ бечора Маликанинг туҳматона таънаю маломат-

лардан булганган шаънини ўгай онаси олдида оқлаш имкониятиниёям бой бермаслигимиз инсоний бурчимиз эмасми.

- Сиз билан эрта-индин вақт топиб, Маликаларни-кига бирга борамиз, - дедим қатъий ва кескин. - Менга нима деган бўлсангиз, ўша аёлгаёям такрорлайсиз. Аслида бемехр ва зуғумкор Каромат опа шифохона палатасида кўрсатган каромати асоссиз эканини англаб етса, гапирган гаплари тухматлиги учун уям ўзидан ўзи нафратланса, Маликанинг руҳи ором топса ажабмас. Зора, ўгай она инсофга келиб, тавба тазаруга юзланса...

Менинг олдимга солиб ҳайдамаганимдан, ортиқча сўз тахламаганимдан Маҳзуна анча енгил тортди. Қўнғироқлашиш учун уяли телефоним рақамини сўраб олди. Уни кузатишим биланоқ хонамизни бўлим ходимлари тўлдиришди. Малака оширишдан қайтганим учун ҳаммалари тиббиётдаги янгиликлардан сўраб-суриштиришди.

- Бизни ташлаб Андижонга равона бўлиб қолмай-сизми, - дея ҳазил аралаш узун қулоқ айтди - дедиларга аниқлик киритишга шошилди бўлим мудиримиз.

- Андижонга ҳеч қачон кетмайману, аммо Тошкентга таклиф тушса, оёғимни қўлга оламан, - дедим мен ҳам ҳазиломуз ишонарли тарзда.

- Унда жуда соз, омадингизни берсин, ука! - Елкамга қўлини ташлаганча жилмайди Карим ака.

Ҳамшира оқ халатимни келтиргач, янги ётган беморларим билан танишиш учун палаталарга ўтдим. Яна беихтиёр Малика даволанган хонага яқинлашдим. Эшигини очибоқ дераза ёнидаги у ётган кроватга назар ташладим худди ўзи кутаётгандек. Ўринни саксон ёшлардаги сочлари сутдек онахон эгаллаган эканлар. Врачлигимни унутмаган ҳолда ўз ўйларимга эрк

бермасликка интилдим. Юзимга базўр табассум югуртирдим, тилимни ақлимга бўйсундирдим. Танометрни беморнинг билагига танғидим, қон босимини ўлчаб, юрак уришини эшитишга киришдим. Нимагадир хаёл опқочдим, онахон сиймосида Маликани тасавурлай бошладим. Ҳали қалин ва қоп-қора сочининг бир толасиям оқармагандия, шу аёлга ўхшаб яшаб юрганида борми...

- Юрагимнинг уриши ёмонми, болам? - Ташвишли нигоҳ қадади ичимдаги ҳиссиётимдан беҳабар онахон.

- Йўғ-е, ҳаммаси яхши, - дедим сергакланиб.

- Унда ўйланиб қолганингга хайронман.

- Соғлом одам нимага ётибсиз? - деган хаёлдаманда, - жавобимни ўнгладим ишонтиришга уриниб. Аслидаям қон босими меъёрида эди.

- Кеча кечаси дибазол билан папаверинни кўшиб томиримдан юборишгач, анча ўнгланиб қолдим. «Тез ёрдам»да келтиришганида кўрганингда эди...

- Тушундим аяжон, сизга ҳозирча хотиржамлик зарур, укол-дориларни сал туриб ёзаман, таҳлилларга кўз югуртирай-чи, - тинчлантирдим онахонни.

- Умрингдан барака топ, ўғлим, агар уйланмаган бўлсанг, тақдирингга Аллоҳим кўзи ўтли, қўли қутли қиздан буюрсин!

Дуодан кўнглим ёзилди. Маликаниям кўзи ўтли эди, атиргулларни ёқтиришидан қўллари қутлиям эди чамамда. Таассуфки, тақдиримга ёзиғлигимдан уч ой аввал айрилганим аламли армонга айланганини онахон қаердан билсинлар. Балки қайта... йўқ-йўқ иккинчи бор юрагимни ёритадиган муҳаббат аталмиш илоҳий нурни таратадиган қуёшга юзланмасам керак. Юзлансам ҳам у Маликага ўхшамайди, ўхшолмайди ҳам. Яна билмадим...

* * *

Уйга қайтганимда кечагидан мутлақо ўзгаргандим. Ҳаётнинг мураккаблигини, тили бошқаю, дили бошқалар атрофидагиларга энг хавфли кимсалар эканлигини дўст қиёфасидаги душманам (энди исмини аташгаям тилим айланмайди)нинг сохтакорлиги, иккиюзламачилиги, ўта худбинлиги фошланганидан кейин фаҳмладим. Соддалигимдан орланмасам-да, лақмалигимдан, шу кунгача ўзимни қарздор санаб юрганимдан жуда ўқиндим. Ўшанда унга бор ҳақиқатни рўйи-рост айтмасам, узук сотиб олгани Наманганга етакламасам осмон узилиб ерга тушармиди. Очиққўнгиллигим қурсин. Чинакам дўст ҳар қандай вазиятда яхшиликни раво кўришдан чекинмайди. Унинг муносабатлари фақат шахсий манфаатлари устунлигидан иборатлигини заррача сезмаганимдан ўзимга ачиндим. Устамон қиздан беҳад нафратландим. Кўришиш у ёқда турсин, телефонда боғланиш истагим вақтида чиппакка чиққанидан суюндим. Бундан буён аянчли қилмишидан ич-этини еб юришга, виждон азобига умрбод гирифторликка лойиқ. Адҳам Аҳмедовку беғараз устоз. Менинг олдимда қизлари исмини тилга олмай қўйганликлари сабаби бемаслаҳат қалтис ўйин кўрсатганини билганликлари учун экан. Мен эса умуман маккора қизни хаёлимдангинамас, ҳаётимдан ҳам бутунлай қувиб юбораман. Ортимизга қарамай, икки томонга кетганимиз иккимиз учун ҳам энг тўғри танлов, энг тўғри қарор, энг тўғри йўллигини афсуски Маликани учратмай турибоқ айтмоққа қайта-қайта шайлангандиму, сира журъат тополмагандим. Бугун нафратим кучлилигидан у билан ҳатто хайр-мазурсиз узил-кесил алоқани узишга қатъий аҳдландим.

Қиш охирлаётганига қарамай, изғиринли ел забтидан дераза ойналари қировгулланиб қолганди. Дарво-

замиздан кираверишдаги шу кичикроқ хонани мактабни битириш йилимдаёқ ўзимники қилиб олгандим. Талабалик чоғимдаям ота-онам ҳеч кимни бу ерга қўйишмасди. Ҳар ҳафта, гоҳида бир ойлаб институт сабоғидан бўшагач, келибоқ яна ўз хонамга биқинволардим. Ўзлаштираётган фанларимиз кўплигидан китоб-дафтарларни дам олиш кунларидаям қўлдан қўймасдим. Ҳали иситилмагани учун кирмаётгандим. Бугун эса негадир хонамни тезроқ кўздан кечиргим келарди. Остона ҳатлабоқ ҳайратга тушдим. Негаки, иситиш печи қурилган, стол-стулларим тартибли, дераза пардаларигача янгиланган, ҳатто деворлари менга қадрли расмлар билан безатилганди. Ростиси, хона эшиги уч ойча бекилиб ётмаганини пайқаш қийин эмасди. Синглим ҳам мен йўғимда бу хонага киришга одатланмагани учун таажжубландим. Бирдан нигоҳим онамдан сўроқлаган суратга тушди. У чиройли олтинранг рамкага солиниб, деворга илинибди.

- Нозима, раҳмат синглим! - дедим ортимда кузатиб тургани учун расмга ишора қилиб.

- Бу менинг ишим эмас, - деди миннатдорчилигимга бепарво ҳолатда.

- Отам ёки ойим рамка қидириб юрмагандирлар.

- Ўзларидан сўранг-чи?

- Сўрасам-сўрайвераман, жуда яхши бўлибди, ўзинг биласан бу болалигимдаги унутилмас фалокатдан кейин шифохонада тушган суратимиз. Азамат аканинг олдида умр бўйи қарздорлигимни эслатиб туради. Ўжар ва шошқин сойнинг ажалга етаклаган кучли оқини бағридан ўзининг ҳаётини хавфга қўйиб, мени олиб чиққан, ўлимдан қутқарган инсоним ҳар қанча қадрлашга арзийди. Шу суратга нигоҳ ташласам, худди болалигимга қайтгандай бўламан. Ростиси, унга наза-

рим тушиб турмаса, юрагимнинг бир бурчини қандайдир орзиқиш, соғинч эгаллайверади. Рамкага жойлангани беҳад муносиб. Ахир шу тасвир ўн беш йилдан бери юрагимгаям рамкаланиб қолган-да.

- Ўша Азамат акангнинг беармон яшаганлиги сув юзасида олмадек қалқиб-қалқиб, омонат жонидан умидини узиб, кўзларини мангу уйқуга юмишдан ўзга чораси йўқ сени ажал чангалидан омон олиб чиққан. Ўша Азамат аканг мени, отангни фарзандлик доғидан сақлаб қолган. Ўша Азамат аканг ўзгаларнинг ҳаёти учун ўз жониниям фидо қилишга тайёрлик туйғусини юқтириб кетган, кўзимнинг оқу қаросига.

Онамнинг гаплари мутлақо муболағасиз эди. Лекин мен Азамат ака учун қўлимдан иш келадиган чоғдаям арзирли бирор нарса қилолдимми. Ҳали ҳануз ўз ёғимга ўзим қовурилиб, ўзимнинг дардим билан оворалигимдан нарига ўтолмаяпман-ку.

- Ойижон, кўп раҳмат, сизга!

- Нима учун? - Тушунмадилар.

- Энг қадрли суратимни чиройли рамкага солганингиз учун.

- Қўй, уялтирма онангни, буни бошқа бир одамга айтасан.

Энди мен тушунмадим.

- Бўлажак келинимизга, - дедилар отам хонага кириб келарканлар. - Энди бизнинг галимиз. Аввал сенинг раъйингга қарадик. Кимни танласанг, ўшанга розилик билдирдик. Бу қиз кутилмаганда ўзи оёғи билан уйимизда пайдо бўлди, онангни даволади.

- Қачон? - Ҳайратландим ҳатто кимлигини сўрамай.

- Тошкентда юрганингда сенинг қисматинг қайғуси онангни кўп сиқди, қон босимини оширворди. Врачлик пункти дўхтирларини чақирдик. Патронаж ҳам-

шира ҳар куни келиб хабар олди, укол қилди, охири онангга қиздай бўлиб қолди. Ўзиям «қайнона-келин» бир-бирларига жуда мос тушишди чамамда.

Мен ҳазилга йўяётгандим чинга ўхшашини уқиб, меҳрибонларимнинг қувончларини бирданига чип-пакка чиқаришга кўнглим бормади. Ҳозир қайсарликнинг ўрни эмаслигини тушунган ҳолда ажабланишимни ҳам яширолмадим.

- Мен кўрмай-а?!

- Худо хоҳласа, учрашасанам, кўрасанам, ҳатто ёқтириб қоласанам.

- Сизлар бунчалик ишонаётганларингдан у қиз ё фаришта, ё касбининг чинакам устаси, ширин сўзлари билан роса авраб кетибди-ю. Ҳамшираларнинг барчаси аслида шундай хислатли бўлишлари кераклигини билмасмидингизлар.

- Билардик болам, билардик, - онам жиддийлашдилар. - У қиз остонамиздан кириб келди-ю, худди Маликагинамни кўргандай бўлдим. Бўй-бастилариям, юзлариям, қош-кўзлариям қуйиб қўйгандай ўзига ўхшайди. Ҳаттоки сўзлари-ю, овозларигача бир хил-а. Гўё эгизагидай. Тақдирингга шу қизни битган бўлсин илоҳим.

Ота-онам жавобимниям кутишмади. Ташқарига чиқиб кетишди. Ҳозиргидай ғалати ҳолатни илгарилари ҳеч туймагандим. Қандайдир қизни кўриш истагим туғилаётганди кўнглимда.

- Акажон, опамни хонангизга бошлаб кирганимда девордаги қалин тағқоғози сарғайган шу суратга назари тушибоқ рўпарасидан жиловмай турди. Сабабини эртасига билдим. Ойимнинг аҳволлари яхшиланганидан, укол-дориларнинг нафи тезда сезилганидан ўзини кўярга жой тополмади. Бирга-бирга ташқарига чиққач, илтижоли боқди. «Сингилжон, акангизнинг

хоналарига кирайлик» деди секингина. Сумкасидаги нарсани олиб, уров қоғозини аста йиртди. Суратни мана шу рамкага авайлаб солди. Пулини тўлаймиз десам, қоғозини уйди. «Совға сотилмайди, яхши қиз» деди чеҳраси чандон очилиб.

- Мени сўрамадими, ҳамшира экан таниса керак, - қизиқишим кучайди яна.

- Ҳали коллеж талабасийкан, амалиёт ўташга Тўрақўрғондан жўнатишибди. Бир ойча юрди-ю, маҳалламиздагиларнинг меҳрини қозонди. Айниқса, ойижонимдақа келинликка орзулаганлар кўпайганидан қувониш ўрнига ранжигани ғалатироқ-да.

- Ранжиши бесабабмасдир, ёқтирган йигити бордир.

- Йўқ, йўқ, бунақанги китобга муккасидан тушган қизлар орқасидан йигит эргаштиришмайди. Яна ўқирмишлар, ҳамширалик етарли эмасмиш, тиббиёт институтига имтиҳонсиз кириш имтиёзини қўлга киритаётганмишлар.

- Тўғри қилади ўша қиз. Эрга тегишга шошилмагани маъқул, ўқиса ўқийверсин.

- Унда сизга кимни келин қилишади? - Қошларини чимирганча атайлаб жаҳлланди синглим.

- Ўшани, - ҳазиллашдим.

- Уйланмай юраверасизми, мени яна эзиб-а?

- Шунча кутдим, яна уч-тўрт йил сабр нима бўпти. Қизнинг исмини айтмадиларинг?

- Билсак айтамизми.

- Сўрамадиларингми?

- Бу кимниям эсига келибди. Ойимга қизу, менга опа ўрнида эди-да. Қизиқ она меҳрига тўймаганми, ҳар гапида «Ойижон, ойижоним» деб ойимни аврагани авраганди. Қизғонганимдан опанинг гаплари ғашимга тегарди. Энди эса нимагадир ўзиниям, сўзиниям соғиняпман. Қаеридадир сеҳри бор-ов.

- Мениям авраб қўймасайди бир учрашишдаёқ, - эркалатдим Нозимани.

- Аврасаям бизнинг фойдамизга, ойижонимга Малика онанинг ўлимлари офир ботди. Тезроқ яримта кўнгилларини тўлдирмасангиз, яна ўзларини олдириб қўйишлари турган гап.

- Майли, ойим учун учрашишга розиман.

Ростиси, менга қизнинг яна ўқимоқчилиги маъкул тушаётганди. Фақат Тошкентга бориши шарт. Аввал Гулшаной билан танишволай, кейин у қизни сўраб-суриштираман. Коллежни тамомлашига яна тўрт-беш ой бор-ку. Маликага ўхшатганлари учун онамниям сазалари ерда қолмасин. У ёғини пешонамдан кўраман...

Печкага ўт қалашга уннадим. Куруқ ўтин гув-гувлаб ёнганидан хонам бир пастда исиди. Ҳатто деразам ойналаридаги қировгул пардалар эриб, ташқаридаги қишки гўзал манзара кўзга ташлана бошлади.

Қадрли расмимнинг жилодор рамкага солинишидан бу қадар таъсирланишимни ҳеч кутмагандим. У гўё унутаётган бурчимизни эслатиб юборганди. Уйқудан кўз очибоқ яна суратга тикилиб, ўн ёшли болакайлик чоғимга қайтгандай энтикдим. Нонушта пайтидаям хаёлимдан нариламади, ундан кейин ҳам.

- Бугунги режаларинг қандай? - Гузарда «Дамас»га ўтиришимиздан илгари саволга тутдилар отам.

- Беморларимдан хабар олиб, муолажани бир ёққа сургач, сувга чўкаётганимда кутқариб қолган Азамат аканинг уйларига ўтмоқчиман, энди кўлимдан иш келиб қолди, бирор ёрдамим тегса дейман.

- Жуда соз. - Маъқулладилар. - Олти йилча бурун бечора мотоциклда аврияга учраганди, дафн чоғида қатнашиб, фотиҳасида эшиги тагида тик тургандим.

Агар оиласидагилар сени танишса, бошлари осмонга етади, ўғлим. Яхшиликдаям яхшилик бор. У инсонники эса беқиёс. Одамгарчилик фарзини адо этишнинг савобига нима етсин. Аслидаям сени қиёмат қарз қилиб кетган. Кейин ҳалиги қизниям суриштир, аввал исмини билвол, январь ойида Найманча ҚВПда амалиёт ўтаганини айтсанг, аниқлашинг осон кечади.

- Хўп, бугуноқ вақт ажратаман, - отамнинг раъларига мойиллик билдирдим.

Шифохонага етиб бориб, вақтимни ўзимча тақсимладим. Беморларим олдида бир соат бўлсам, яна бир соатда «Касаллик варақа»ларига ўзгаришларни қайдлайман, тавсияларни тушираман. Сўнг Бекободга ўтиб, халоскорим қабрларини зиёратлайман. Тушликдан кейин онам айтганларидай Маликанинг «эгизаги» кимлигини аниқлайман.

Мамнун кайфиятда оқ халатимни кийдим. Танометримни ушлаб, фонендоскопимни буйнимга илиб, палаталарга йўналдим. Дастлабки икки соат ортда қолди. Ҳаммасини ўрни-ўрнида уддалаганимдан кайфиятим баланд ҳолда халатимни илғичга илиб, пальтомга қўл чўзаётгандим телефонимга сигнал тушди. Уланиш тугмасини боссам, Баркамол экан. Қарзга берган долларини бузмасдан яна ўзига қайтаргани Марфилонга борганимча ҳали кўришмагандик.

- Қаердасан, огайни? - деди у қидираётгандек.

- Шифохонадаман.

- Мен ҳам катта дарвоза қаршисига етиб қолдим. Наманганга иш билан йўлга чиққандим. Сени йўқламай ўтолмайман ахир.

- Келавер-келавер, кўчада кутволаман, - дея ташқарига илдамладим.

Оқ «Нексия» қирғоққа тўхтади. Соғинишганимиздан кучоқлашиб кўришдик. Дарров Тошкент таассу-

ротлари-ю, уйдаги гап-сўзлардан дўстимни бохабарладим.

- Тўғри танлов, тўғри маслаҳат. Келаси ой мен ҳам уйланияпман. Бошларимизни иккита қилишмагунча меҳрибонларимизнинг кўнгиллари тинчимайди. Сен ҳам азадорликни йиғиштир, кечаги кунга қаттиқ боғланиб қолиш асло ярамайди, бугунги кун билан нафас олишинг, эртанги кунга талпиниб яшашинг керак.

Баркамолнинг гапларида жон борлигидан фикрларини маъқуладим. Дилимга субҳидамда туккан ниятимни айтганимда, у ҳам ўша лаҳзадаёқ зарур ишини кейинга сурди.

- Ўзим олиб бораман, ўтир ёнимга!

Биз қабристон эшигидан ичкарига қадам қўйганимизда кираверишдаги кичкина хонадан оппоқ чўққи-соқолли киши чиқиб келди.

- Келинлар, меҳмонлар, - деди у нотанишлигимиз учун. - Кимга дуо-фотиҳа ўқимоқчисизлар?

- Азамат акага, - жавоб қилдим оҳиста.

- Агроном Муродовга денг, шукур бу инсониям йўқлайдиганлар бор экан. Ортимдан юраверинларчи. - У устидаги қуриган хас-хашакларига қиров кўнган қабрлар оралаб юра бошлади. Ҳамроҳларимга сездирмай Маликаникига кўз қиримни ташладим. Тепасига ҳеч қандай белги қўйилмаган қабр ёнида тўхтадик.

- Мана шу, ўзиям содда, ортиқча ҳашамни хушламайдиган ажойиб инсон эди-да, қабриям...

У қўлтиғидаги тахлоғлик эски кўрпачани ерга ёзаркан, бизниям ўтиришга имо қилди. Қуръон тиловати охирлагач, Азамат аканинг руҳига дуо бағишлаганча қафтларимизни юзларимизга суртдик. Атрофдаги панжарали, катта-катта қимматбаҳо хотира битиклари,

ҳатто марҳумлар тасвири туширилган ёдгорликларга олазarak боққан Баркамол менга маъноли юзланди.

- Серҳашамлик қабрга ярашмайди-ю, албатта, ёдгорлик лавҳаси қўйиш керак экан. Ҳозир отахонни учратолмаганимизда Азамат ака қайси қабрда ётганини кимдан билардик. Безиёрат қайтармидик.

- Ҳақ гапни айтдинг, дўстим, шу бугуноқ бу ишга ўзим киришганим бўлсин, - дедим халоскорим хотирасини эъзозлаш учун зўр имконият борлигини фаҳмлаб.

- Азамат акага жони ширин туюлиб, мабода қутқариш учун сойга ўзини ташламаганида ҳозирги сендақа оғайним қаёқда эди. Буниям бирга-бирга ҳал эта қолайлик!

- Майли, - дедим Баркамолнинг исми жисмига мос баркамоллигига қувониб.

Қоравул отахондан Азамат аканинг вафот этган йилларини билсагам, таваллуд саналари мавҳумлиги учун ишхоналари томон шошилдик. Зумда Тўрақўрғон пахта пункти рўпарасидаги кўчага етиб, ўнгга бурилдик. Ўсимликларни ҳимоялаш станцияси ҳовлисига кириб бордик.

- Бағоят яхши устоз эдилар, - эътирофлади шогирдларидан Аҳмадхон Аъзамов, - зараркунандаларга биологик усулда курашишга жон-жаҳдилари билан интилардилар. «Етар экинларимизга кимёвий дориларни сепавеганимиз, ерниям, сувниям, ҳавониям қачонгача булғайверамиз. Фойдали ҳашаротларниям қўшиб қириб юборяпмиз-ку. Ҳатто одамлар соғлиғига путур етказётганимизни кўриб кўрмагандай захар-заққумни ерда пуркаб, осмондан сочиб, қахрамонлардай кўкрак керишимизга бало борми?!» деб куюнганлари куюнган эди-я. Илоҳо жойлари жаннатда бўлсин!..

Сал фурсат ўтибоқ қўлимизга аниқ рақамларни

тутқазишди. «Муродов Азамат Нуруллоҳ ўғли. 1950-1993».

- Қаерда тайёрлашади ёдгорлик лавҳасини? - сўради машинасига ўтираётиб Баркамол.

- Коммунал хўжалик идорасида. Косонсой кўчага жойлашган, - изоҳ бердим дўстимга.

Биз марказий шифохона ёнидаги уч кўчанинг уччи-роғига етганда чапга қайридик.

- Баркамол, - дедим кўнглимдан кечаётганини яширолмай. - Иккита лавҳага буюртма берсакмикин. Биролоқ Маликанинг қабригаям кўярдим.

- Буям сенинг бурчин-ку, - маъқуллади мени тўғри тушуниб. - Қаерга дафн этилган?

- Ҳалиги қабристонга.

- Ие, нега унгаям дуои-фотиҳа ўқимадик?

- Ҳамқишлоғи қанақа хаёлга боради деб, у ҳақда гап очмадим-да.

- Тўғри қилгансан, турмуш қурмаган қиз бўлса, бунинг устига ўзини ўзи каналга ташлагани, энди сени кўриши ҳалиги одамда бошқача фикр уйғотиши мумкин эди.

Биз буюртма бергач, «Соҳил» ошхонасида тушликка ўтирдик. Ҳоят савобли юмушни бошлаганимиз учун иккимиз қалбларимиздаги ўзгача ҳузурбахш ҳислардан ҳадсиз хурсанд эдик.

- Сен ишингни шифохонада давомлатиб тургин, мен икки соатга қолиб-қолмай Намангандаги ҳамкорларим билан ҳужжатларимни расмийлаштириб қайтаман, кейин хотира битикларни қабрларга ўрнатишиб юбораман, - деди Баркамол кутилмаганда.

- Тағин овора қиламанми сени?

- Ҳеч овора бўлмайман, бунақанги хайрли юмушга шерикланиш одамга одам ғаниматлигини англатиши-

нинг ўзиёқ кўнгилни эзгуликларга янада мойиллайди, дўстим!

Орага бошқа гап сифмади. Баркамол айтганини қиладиган, ҳамиша ҳисоб-китоб билан ҳаркатланадиган йигит. Қайтар вақтида кутиб турдим. Бирга комхўзга ўтдик. Буюртмаларни қисқа фурсатда қойиллатиб тайёрлашибди. Ўрнатишни осонлаб, мрамар лавҳага учбурчак темирдан рамка-ю, унга ерга маҳкамлаш учун арматура «оёқ»қача пайвандлашибди. Биз қабристонга борганимизда қоровул пешин номози ўқиш учун масжидга кетган шекилли, ҳеч ким кўринмасди. Ишни яқунлаб, кўнгилларимиз таскин топди. Шундагина уйимизда меҳмон қилишимга кўнмай Баркамол Марғилонга ошиқди.

Режали кун - натижали кунлигини, кеча амалга оширганларимизни ўйлаб, вақтни бесамар ўтказмаётганимдан қониқиш ҳосил қилдим. Бугунниям режаладим. Маҳзунани Маликанинг ўғай онасига юзлантиришим кераклиги учун энг қулай пайт тушлик чоғи деган фикрга тўхтадим. Телефонда дўкончасида кутишини тайинладим. Ишим ўнгидан келишини қарангки, Саттор ака бўшроқ экан, ўзимга ҳамроҳладим. Маҳзунани йўл-йўлакай машинага ўтказволдик. Маликаларнинг уйлари олдига етканимиздаёқ кўча эшиги қия очиқлигидан ҳовлида одам борлиги аниқ эди. Овоз бергандик, аёл кишининг «ким»лагани қулоғимизга чалинди.

- Опа, меҳмонларни уйга бошланг, - деди Саттор ака маҳалладошлиги учун тортинмасдан.

Элқўраргами «қизи»дан айрилгани учун азадорликлик расмини бажо келтираётгандай аёл эғнидаги кўк кўйлагига мослаб, бошига ҳам кўк рўмол ташлаб олганди.

- Вой, синглим, сизмисиз, - деди Маҳзунани танигач, сергакланиб Каромат опа.

- Иложи бўлса, икковимиз ёлғиз гаплашволайлик опажон, - илтижоли боқди у мезбонга.

- Майли, унда эркаклар анаву хонага кириб ўтира қолишсин, - деди Каромат опа айвон четидаги эшикка ишоралаб. - Сатторвой ўзингиз етакланг дўхтир укамни.

Биз хонага кириб, сандал четидаги кўрпачаларга чўккаладик. Алоҳидалиги, токчаларига китоб-дафтарлар терилгани, ёзув столи қўйилгани бу ерда ўқувчи яшашидан дарак берарди. Саттор акага нимага келганимизни аввалроқ айтганим учун у ўзини хотиржам тутарди. Маликанинг шаънини оқлашга қўшилганидан мамнун эди чамамда. Мен эса кўз ўнгимга Каромат опани келтирардим. Ҳозир у Маҳзунадан асл ҳақиқатни, қизининг беайб, бегуноҳлигини эшитиб, зора изтироб чекса, эрининг қулоғига ҳам беасос гапларни қўйганига зора иқрорланса, ичини қаттиқ пушаймонлик, афсус-надомат зора кемирса...

Хаёллар оғушида Маликанинг уйига разм соларканман, девордаги рамкали суратга назарим тушиб, анграйиб қолдим. Бир вақт уни яқинроқдан кўриш учун ўрнимдан турдим. Гўё бизникидаги рамкали сурат бу уйга илиб қўйилгандай. Не кўз билан кўрайин айнан ўшандай эди. Мен неча йиллардан бери асраб-авайлаб келаётган расмнинг айнан иккинчи нусҳаси. Ие, Малика Азамат аканинг қизимиди? Ие, худди шундай рамкани олиб бориб бизникидаги суратни жойлаган ҳамшира қиз Гулшаной экан-да! Суратдаги қизалоқлар...

- Ботиржон ука, аёлларнинг овози келяпти, чамамда қўзғолишди, ташқарига чиқа қолайлик! - Саттор аканинг овозидан кейингина эс-хушимни йиғволишга уриндим. У кишининг ортидан базўр эргашдим.

- Дўхтир ука, қаерданам билибман воқеа бунчаликка боришини, болам бечорани... Мени кечиринг?!- деди Каромат опа пиқ-пиқ йиғлаб.

Бошимни сарак-сарак қилишдан нарига ўтолмадим. Аслида аёлга шунинг ўзиям кифоя эди.

* * *

Ҳаёт ақибовар қилмайдиган сиру синоатларга тўла. Бизларга тасодифдай кўринган ҳодисалар аслида заруриятлигини ўйламаймиз ҳам. Ўзимизча уни-буни орзулаб, югур-югурдан бошимиз чиқмагани билан кўзлаганларимизга эришолмаганимиздан кейин тақдир шу экан дея таскин топамиз. Балки тўғридир-у, агар тақдир азалий бўлса, ҳаётимизни нега унинг измига ташлаб қўёлмаймиз?! Бетиним курашганимиз курашган, гўё курашмасак, тақдир ёзиғини тан олмайдигандек. Менимча, инсон тақдир измида эмас, тақдир инсон измида шекилли. Тақдир бизнинг ҳаётимизни эмас, биз тақдирнинг тақдирини ҳал қиламиз чоғи. Мағлубиятни тан олмай-ғолибликка, бахтсизликни тан олмай бахтиёрликка интилаверамиз, интилаверамиз, тилимизда тақдир-да, тақдир деяверганимиз билан. Ҳаётимдаги кейинги юз кун юз йил яшагандай сабоқлади гўё. Умидланиб умидлантирганим умидсизланиб умидсизлатди. Ширин ҳиссиётлар оғушидаги онларимизни мангу хотирага айлантириб кетди. Кўнглимдаги орзуларни армонларга алмаштирди. Лекин унинг овози ҳануз қулоқларим остида янграйверади. Маликанинг орзулари бугун васиятдай қимматли. Эртага, албатта, синглиси Гулшаной билан учрашишим, танишишим шарт. Унга мендек ака меҳри етишмаслигини опаси қайта-қайта уқтирган.

Қишнинг сўнгги оғи сўнгги ҳафтасида совуқ анча бўшашганига қарамай, кечаси алламаҳалгача қор

учқунлаб, осмон тонгга яқин яна юлдузланди, ойланди. Ҳам қорнинг оқлигидан, ҳам кўкнинг жилвадорлари ёғдусидан туннинг рангги ўчиб кетди. Дераза ойнасидан ҳовлига бедор боқиб ўтирганим боис тонг бугун ҳар кунгидан барвақт ёришаётганини кўнглимга уйғунлик аломатидай сездим. Қанийди хўрозлар тезроқ қичқирса-ю, кўчада машиналар юра бошласа. Субҳидамдаёқ Маликанинг тепасида юрагимни бўшатсам. Туйғуларга тўлиққан қалбимни очсам.

Ҳаммаёқ оппоқ. Индамаслар оламида жимжитлик. Қорга ҳали ҳеч ким из солмабди. Ёлғиз ўзимман. Кеча ўрнатган хотира лавҳасини юпқа қор пардалабди. Рўмолчам билан аста суриб арта бошладим. Мармардаги ёзув кўзга ташланди: «Нуриллаева Малика. 1978-2000». Қалбим соҳибаси билан хаёлан гаплашишга тушдим. Азизам! Бугун қошингга соғиниб келдим. Тўрт ойга кетяптики, сенсишлик юрагимни ўртагани ўртаган. Кеча-кундуз ёдимдасан. Мунис сиймонг кўз ўнгимда жонланаверади. Ҳижронли тунлар дунёларга сифмаяпман. Ёлғизланганлигимдан ўксиб-ўксиб, унсиз йиғлайман. Фақат-фақат тушларимда кўриняпсан. Кўриняпсан-у, бирор сўз айтмай йироқлаганинг йироқлаган. Висолингга тўёлмайман. Сўзларингни соғинаман. Кўзларингни соғинаман. Дийдорлашув қиёматга қолганидан беҳад ўкинаман. Сен каби атиргуллар шайдосилигимни яхши биласан, уларни узишни ёқтирмаслигинг учун ранжитгим келмади. Лекин қабр тошингга атайлаб атиргулларни ўйдирдим. Уларга на куз, на қиш таъсирини ўтказа олади. Ҳамиша сенинг исминг атрофида очилгани очилганча, гунчалагани гунчалигича гулсеварлигинг рамзидай тураверади. Эшитяпсанми, азизам, бу гулларга сўлиш ёт! Бу гулларнинг умри боқий, гўё ўзинг ҳам менинг юрагимга нақшлангандай...

Ногаҳон қандайдир шарпа сезилди. Қор оёқ остида эшитилар-эшитилмас гирч-гирчлаб, кимдир яқинлашди. Айни лаҳзада таниш овоз қулоғимга чалингандай бўлди. Худди Маликаникига ўхшарди. Сергакланиб бошимни оҳиста кўтардим. У ёқ-бу ёққа алангладим: Кимса кўринмайди. Эс-хушим кирди-чиқди бўп қолдимми? Қабрга тикилдим. Товуш тупроқ остидан чиқаётганмикин деган ўйга бордим.

- Ассалому алайкум! - Яна ўша ёқимли овоз такроланди. Бу гал жонлироқ ва аниқроқ эшитилди. Қабрдан эмаслиги тайин эди. Утирганча бошимни кўтариб, ортимга қайрилдим. Во ажаб! Рўпарамда кўк пальтоли, қора момик рўмол ўраган Малика жавдираб турарди. Сал нозиклашибди. Юз-кўзларидаги шишинқирашдан асар ҳам қолмабди.

- Малика! - Вужудимни ҳаяжон қамради. Тилим тутилди. Қаддимни базўр тиклаб, тушимми-ўнгимми фарқлай олмай, донг қотганча тикилдим. У кўзларини олиб қочди.

- Опамга ўхшатвордингиз, мен Гулшанойман, Гулшаной! - деди Маликаникидай қоп-қора маъюс кўзлари ёшланиб.

Шу заҳотиёқ ўзимни тутволдим.

- Ҳа, ҳа икки томчи сувдай бир-бирингизга ўхшаркансизлар.

- Тандош эгизак бўлмасак ҳам чеҳрадош, қалбдош эгизаклар эдик. Сиз ўша опам айтган Ботир акасиз-а?

- Адашмадингиз.

- Сиз ҳақингизда кўп гапиргандилар.

- Сиз ҳақингиздаям.

- Ким ўйлабди дейсиз, ўзларидан айрилгач, қабрлари устида танишишимизни.

- Икки марта излаб боргандим...

- Айтишди.
- Олимпиада яқуни қандай бўлди?
- Омадли, ғолиблар сафига қўшилдим.
- Тўғридан тўғри тиббиёт институтига қабул қилинар экансиз-да.

- Ўзимнинг орзуйим ҳам, опамнинг орзулари ҳам ушалаётганига шукр.

- Бизларни учраштириш энг сўнгги орзусига айланишини ўзиям хаёлига келтирмаганди-я, бугун унинг руҳи олдида юзимиз ёруғ, биз эзгу ниятини биргаликда ушалтириб турибмиз.

Гулшаной уялинқираб, бошини қуйи эгганича маъқуллади. Кейин мрамр лавҳага кўзи тушди.

- Қабр тоши учун раҳмат!
- Сизга ҳам.
- Нима учун, ажабландим.
- Менинг энг қадрли суратимни энг чиройли рамкага жойлаганингиз учун.

- Назокатхон сотиб қўйибдилар-да.

- Ҳар куни уйимизда сиз ҳақингизда гап. Бирлари қўйиб, бирлари мақташади.

Гулшаной буни кутмаган шекилли, уялганидан юзлари қизарди.

- Аямнинг аҳволлари яхшими, қон босимлари бевозта қилмаяптими? - деди у олдинроқ сўрамаганидан хижолат чекиб.

Шу тобда мендан бахтлироқ одам йўқдай ич-ичимдан қувониб бораётгандим. Ахир ҳаётим мазмунига айланган ягона инсонимнинг ягонагина яқинини ниҳоят топдим-да. Гулшаной билан аввал опасига, кейин отаси қабрига ўтиб, қуръон ўқидик. У фотиҳа чоғи кафтларини юзларига тортаётганида беихтиёр нозик бармоқларининг орасидаги Маликага совға қилган никоҳ узугига нигоҳим тушди.

- Бу опамдан қолган ёдгорлик, сувга ташлаётиб кафтларига маҳкам сиқимлаб олганаканлар, - деди ўрнимиздан турарканмиз қараганимни пайқаб.

Кўча эшик томон юраётиб, у негадир узукни ечиб менга узатди.

- Омонатингизни олиб қўйсангиз.

- Шошилманг, бунақа қилгани?! - Астойдил ранжидим. - Опангизнинг руҳини қақшатамизми?

- Йўқ, мен фақат...

Гапини кескин бўлдим.

- Энди сиз тақиб юришингиз шарт. Маликанинг руҳини шод этиш учун ҳам.

У истагимга қаршилиқ қилмади. Узукни яна қайтиб бармоғига киритаётганида ёқут кўзларида эндигина уфқдан бош кўтараётган қуёш нурлари жилваланди. Худди шу лаҳзада менинг ҳам кўнглимга ажиб мунавварлик югурди. Гўё қалбимга қуёш қайтаётгандай, бу тонг умидбахш тонгга айланиб улгургандай.

Гулшанойнинг ортидан кузатиб қоларканман, қиш қуёшининг сеҳрли нурлари оппоқ қорни оппоқ зардек ялт-ялт товлантириб, кўзларимни қамаштиришга уринарди. Ҳатто йўлақдаги иккимизнинг изларимизгача жилвалантирарди. Балки сўнгги қор баҳорга поёндоздир. Балки илк учрашувимиздан қуёш ҳам хурсанд жилмаяётгандир. Балки Гулшаной ҳам... Буни бугуноқ башорат қилишга ожизман. Ҳозирча узукни қайтаролмади. Эртага нима кечади ноаён. Ягона ҳаётий ҳақиқат - қуёш эртага қайтади, қайтаверади. Фақат унга ҳар тонг пешвоз чиқиш учун яшаш керак, яшагандаям ёруғ юз билан, садоқатга сажда билан, одамларга битмас-туганмас меҳру-муҳаббат билан яшамоқ зарур. Ана ўшанда қалбимизниям қуёш тарк этмайди. Чароғонликка чулганиш толеи юзларимизга табассумни, кўнгилларимизга шодликни тухфалайди, тухфалайверади.

МОНА ЛИЗА

ЁХУД СОТИЛМАГАН «КЕЛИНЧАК»

Олам гўзалиги кўзда мужассам.

Леонардо да Винчи.

Табиат, ундаги жўшқин ва абадий тирик ҳаёт, ҳайротомуз гўзаллик илоҳий ҳодисадир. Рангтасвир эса кўз ўнгимиздаги айнан бебаҳо неъматни - табиатнинг қудрати ва гўзаллигини ўзида жилолантиради. Аслида табиатнинг яратганидан-да мафтункор, ҳаққоний ва ишонарли ҳилқатни топиб бўлмайди. Унинг ихтиролари доимо бекаму-кўст. Таҳрирга сира-сира муҳтож эмас, ҳамишалик мукаммал.

Мен болалик чоғларимдан ана шу сиру-синоатларнинг шайдосийдим, уларни бир умрлик абадиятга муҳрлашга интилардим. Гарчи чизган суратларим бир қатор вилоят, республика танловларида нуфузли ўринларларни эгаллагани туфайли одамлар мўйқаламим сеҳрини бўрттириброқ баҳоласалар-да, ҳеч бир картинамдан кўнглим тўлмасди. Уларда нимадир етишмай тураверарди назаримда. Мудом ўзимни тор доираларимдан чиқиб кетолмасдим. Рафаэль Санти, Рембрант ва Рубенсларнинг санъат асарлари олдида деярли ҳасча ҳам келмасди. Ўзимга ўзим пинҳонан устоз сайлаган Леонардоники билан таққослашим эса жуда кулгили туюларди. Ҳатто институтга кирганимдан кейин ҳам вазият ўзгармади. Қайтанга туғилиб ўсган еримдан йироқлашишим, ўзимдан кучлироқ мусаввир талабалар билан сафдошлигим ижодимга бироз салбий

таъсир этди. Қишлоғим одамлари ҳар қалай суратларимни кўкларга кўтариб мақташарди, ҳайратланишарди, синчковлик билан эътибор қаратишарди. Бу ёқда эса турли-туман асарлар қалашиб ётибди.

Хуллас, институтнинг тасвирий санъат факультети биринчи босқичини якунлашим билан ҳай-ҳуйт деб яна қишлоғимга қайтдим. Балки мен излаган илҳом манбаи кўринмас бир шаклдадир, балки йўқдир ҳам бу дунёда. Машина ойнасидан узоқ-узоқлардаги ҳайбатли тоғларга кўз тикиб борар эканман, беихтиёр италян устозимнинг «Рангтасвир ҳақида рисола» сидаги: «Ҳақиқий жаннат борлиқнинг ўзидир», «Инсонга хос гўзалликлар орасида чиройли кийим-бош эмас, табиий ҳусн-жамол муҳимдир» деган фикрлари хаёлимдан ўтди. Табиий инсоний гўзаллик Леонардо учун бетимсол ва бетугал илҳом манбаи бўлган экан, дедим ичимда гўё бир нарсаларни англай бошлагандай.

Уйимиз жойлашган кўча бошига етганимда, наоҳан машинадан тушиб, яёв юргим келиб қолди. Ҳайдовчига хизмат ҳақини тўлагач, юкларимни елкамга илиб йўлга тушдим. Айни саратон. Жазирама забтига олган. Кун пешиндан оған. Кўчада ҳеч зоғ кўринмайди. Ариқлар лабидаги тераклар ёзги эпкинда ҳар замон-ҳар замон эринибгина баргларини сезиларсезилмас қимирлатиб қўйишарди. Марзаларда баҳор бўйи барқ урган ялпизлар чанқоқликдан бироз бужмайиб олишибди. Узоқ-узоқлардан уйимиз томи салобат тўкиб турибди. Отам қурувчи меъморликлари учунам шу ён атрофда бизникига етадиган бирор мухташамроқ бино йўқ ҳисоб. Онам шифокорликларига борадиларми, маҳалланинг энг покиза, энг олифта аёлларидан десам янглишмайман. Айниқса, уйни безатишни жуда ўрнига қўядилар. Гулларнинг рангидан

тортиб, гиламларни деворларникига мослашгача астойдил уринадилар. Яъни, бизнинг маконимизга қадам қўйган борки, бу ерда нозик дидли, доимо батартибликни ёқтирадиган хонадон соҳиблари яшашларини тезда илғаб олиши қийин эмасди.

Эшигимиз остонасидан ичкарига ҳатлашим биланоқ кўзим онамга тушди. Югурганимча бағриларига отилдим. Куюқ салом-алигу, ширин дийдор орасида кичик-кичик шикоятларни эшитиб, бирозгина кўз ёшларини кўришгача улгурдим. Юқларим билан юқорига кутарилар эканман, «Ҳой бола, хонангда Хонзодабегим деразаларни ўлчаётибди, ноҳўя гап айтиб ранжитиб қўймагина» дея огоҳлантирдилар. «Хўп» дегандек бош силкидим. Очиғи, узоқ йўлда қаттиқ чарчаганимданми, оёқларимда мадор қолмаганди. Ҳозир хонамда бегонанинг борлиги сал малол келди. Ич-ичимдан онамнинг эски одатларидан хафа бўлдим. Яна пардаларнинг шакли шамойилини ўзгартираётган кўринадилар. Хонам эшигини оҳиста очиб, бир марта секингина томоқ қириб қўйдим. Катта дераза рўпарасида турган нотаниш чеҳрага кўзим тушди. Мени кўргач, ҳижолатдан унинг юзига қизиллик югурди. Бошидаги ҳарир пушти рўмолини пешонасига бирозгина сидириб олди. Сўнгра ибоб билан секингина салом бермоқчи ҳам эдики, қўлидаги ўлчагич ерга тушиб ёйилиб кетди. Тезда бориб, ундан аввал қўл чўздим. Энгашаётган қизга олиб тутқаздим. У миннатдор тарзда бошини кутараркан, беихтиёр кўзларимиз тўқнашди. Шу чоғда гўё юрагимга бир чақмоқ келиб урилди-ёв. Кўзлари жодулимикан, яна билмадим. Негадир қайта боқишга тўғри келди. Энди бесаронжом ҳолатда, жияклари гоҳ қислиб, гоҳ ёзила бошлади. Қабоқларига суртилган сурмадан янаям мафтункор тусланди. Киприклари со-

ясида қорачиғи қорачўғга айлангандай туюларди. Умрим бино бўлиб бу қадар гўзал яратикқа дучланмагандим. Чиндан ҳам таърифига сўз ожиз даражада чиройли эди. Кутилмаганда эшик олдида онам пайдо бўлдилар. Қизга дарров жон кирди.

- Ҳорма, Хонзодабегим, умрингдан барака топ! Манов рўпарангдаги одамови бола менинг ўғлим. Худо хоҳласа, ундан моҳир рассом чиқади.

Онам менга юзландилар.

- Ўғлим, бу қишлоғимизнинг энг олди чевар қизларидан, танишиб олдиларингми? - дедилар.

- Йўқ ҳали, - дея жилмайдим. - Энди танишмоқчи эдик. Сиз...

- Нима мен, сен бола минг йилдаям биров билан тезда танишиб кетолмаслигингни билардим. Кимни кўрсанг, оғзингга толқон солволасан. Яна бояқиш қизимни олдида бизниям шарманда қилма деб ўзим кирдим-да.

- Жаа топиб гапирасиз-да, Фармонбиби, - дедим ҳазил аралаш дадамга ўхшаб кинояли тусда.

Уччовимиз бирдан кулиб юбордик. Мен кулгу орасида Хонзодабегимга яширинча бир-икки қараб қўярдим, у ҳам буни сезиб тургандай баттар ҳижолат чекарди чамамда. Ўзига қолса, ҳозир саҳна манзарасидан чиқиб кетсаю, менинг ўтли нигоҳларим таъқибидан қутулса эди. Афсуски, онамнинг талаб ва таклифларига бўйсундик. Хонага юкларимни жойлабоқ қизга ёрдамлашишга энг шимардим. Чарчаганимни ҳам унутдим. Худди эндигина уйқудан уйғонган одамдай тетик ва сергак эдим. Иккимиз шошилмасдан барча хоналар деразасини адашмай, аниқ ўлчашга уринардик. Онам ошхонада куймаланиб овқат пиширишларига қарамай, тез-тез ёнимизга келиб, бизни зериктирмаслик учун қизиқ-қизиқ гаплардан айтиб

турардилар. Ижодим ҳақида сўз очиб, бирор янгилик билишни истардилар. Ўлчов олишни якунлабоқ Хонзодабегим уйига ошиқди. Ойим «ҳай-ҳай»лаганларича қолдилар.

Тун бўйи негадир уйқум қочди. Қиз хаёлимни банд этди. Миямга турли фикрлар келди. Улар орасидан ҳақиқатини саралаб топиш мушкул эди. Ўша гўзал малакни ўйлайвериб, бошим тарс ёрилиб кетай дерди. Ич-ичимда соғинч деган бир нарса пайдо бўлди. Наҳотки, мен уни соғинаётган бўлсам, бир кунда-я, бир кунда соғиниш мумкинми одамни? Наҳотки, уни тагин кўргим келаётибди. Вақт ўтмайди. Гўё тўхтаб қолгандай. Хаёлимда бугунги тун энг узун тунга ўхшарди. Тонг отмайдигандай туюлаверди менга. Уни яна учратармикинман? - деган савол қайта-қайта қийнайверарди. Эртанги кундан умидланардим. Куёш тезроқ уфқдан бош кўтаришига интиқланардим. Сабримда сабр қолмай бораверарди.

* * *

Кун бўйи қишлоқда санғиб юрдим. Қайноқ булоқларга, ўркач-ўркач адирларга юзландим. Қовжираган ўт-ўланларга боқдим. Пастликларда кўкариш, яшноқлик, баланд қирларда ташналик. Йироқ-йироқларда элас-элас кўзга илинувчи тоғ чўққиларида ҳануз «оқ қалпоқ». Табиат мўъжизалар макони, табиат сеҳр-синоат имкони, табиат борлиқ хоқони. У ўзининг ҳукмини ердан то фалак қадар ўтказади, ўтказаверади. Ҳатто, зарра-зарра жонзотларгача бағрида ризқ-насибали. Қуюқ ўрмонзорларни эслатадиган боғларни кездим. Ҳамма ёқдан телбаномодек уни ахтарардим.

Осмон кўм-кўк, тип-тиниқ, куёш булутларни яқин йўлатмайди. Осудалик бағрида капалаклар енгил-ен-

гил қанот қоқмоқда. Боларилар гулдан гулга кўчиб, «виз-виз»лайди. Меваси сарғайган ўрикзорлару, ранг кириб, чумак урган чилги узумзорларгача гўзаллик тимсолига айланган. Кўз ўнгимдаги беқиёс манзараларни чизмоқни жуда-жуда хоҳладим. Фақат шу жаннатмонанд жойларга ярашиқли бир пари пайкар ҳам бўлиши керак. У Аршнинг фариштаси тимсолида хаёлимда жонлана бошлади. Бир муқим жойга ўрнашиб олиб, мўйқаламу бўёқларимни, тахтачаларимни сумкамдан чиқаздим. Ёнимдаги манзарага тикилиб, қоғоз бўйлаб қалам юргиза бошладим. Бироқ неча соатлаб атрофга термулиб ўтирсамда, ҳеч нарса чизиш кўлимдан келмади. Фикру ўйимни яна кечаги Хонзодабегим олиб қочаверди. Унинг қиёфасини гавдалантиришга уриндим. Тим қора қошлари қалдирғоч қанотидай қайрилма, қуюқ киприклари соядор, қимтинган лабларига остидаги дона холи беҳад ярашиқли, яноқлари эндигина ранг югурган қизғиш олмага қиёслағудай ял-ял. Сочлари эса рўмоли остига сифмай ўзини кўз-кўзлашга урингандек пешонасию икки чаккасида тўлиб тошиб турарди...

* * *

Нетайки, ҳафтанинг етти куни Хонзодабегимсиз кечди. Кўргим келиб кўролмадим, лекин кўнгил узиб ҳам кетолмадим. Тунлар узайди. Кунлар қисқарди. Менга эса вақт ўрнида қотиб қолгандек. Юрагим сиқилгандан сиқилди. Ниҳоят, саккизинчи куни дала-боғларни тентиб, уйга қайтсам, ҳовлимиз саҳнида ойимнинг қичқирғи эшитилди.

- Хонзодабегим, пардаларни илишга ёрдам керакмасми биздан?

- Йўқ холажон, дугонам билан уддалайверамизу, яна абжирроқ бирор дастёр топилса, баландга осишиб юборарди.

- Мана, мен бўламанда ўша абжирроқ ёрдамчи, - дедим севинчимни яширолмай.

- Ияя, сен осмондан тушдингми, ё ердан чиқдингми? - Таажжубландилар онам.

- Ўзга сайёрадан тушдим, - дедим мийиғимда кулимсираб.

- Ҳай, майли борақол, қизларимга кўмаклаш, роса вақтида кеп қолдинг.

Оёғимни қўлимга олиб, Хонзодабегимлар турган хонага кирдим.

- Қани, қизлар биздан нима хизмат? - дея уларга юзландим.

- Агар чинданам ёрдамчи бўлсангиз, бу ёққа келинг, сизни бошлаб ишлатамиз, - деди ёнидаги нотаниш қиз.

Хонзодабегим эса ўзини бепарво тутишга уриниб, дардаларнинг у ёқ, бу ёғини текислаш билан овора. Мен ўша заҳоти биргаллашиб ишга тушиб кетдим. Дугонаси қурғур шўх-шаддод, гапдон қиз эканки, қўли ишдан, оғзи сўздан тинмасди. Хонамдаги суратларга қизларнинг кўзи тушган чамаси, суҳбатимиз фақат мен ёқтирган мавзуда кечарди. Мафтунанинг бир -биридан қизиқарли сўровларига ҳузурланиб жавоб бераётиб, Хонзодабегимга ҳам ора-орада савол ташлаб қўярдим.

- Леонардони «Махфий оқшом» девор манзараси ҳақида ҳеч эшитганмисиз, Хонзода?

- Қайдам, ҳалиги Милан шаҳридаги Санта Мария делла Грацие монастири базмлар залига ишланган тасвир эмасми?

Шу тобда оғзим ланг очилиб қолди.

- Ўша суратда, ўша сурат. Сиз ҳам биласизми?

-...

Хонзодабегимдан ҳеч садо чиқмагач, мен қизларга

билганларимни берилиб ҳикоя қилишга тушиб кетдим.

- Ушбу тасвирга «Инжил»даги ривоят асос қилиб олинган. Кечки овқат маҳали Исо Масих дастурхон атрофида ўтирган асҳобига шу ердагилардан бири сотқинлигини ташвишланиб айтади. Ўзи ишонган ҳаворийлар орасида хоин борлигидан чуқур қайғуга чўмади. Бундай тубанлик асҳобини ҳам мушкул аҳволга солиб қўяди. Ўн икки нафар ҳаворий ўн икки қалб, дунёқараш эгаси бу шумхабарни эшитиб ларзага келади.

- Вой бўй, буларни сиз қаердан биласиз? - деди гапларимдан таъсирланган Мафтуна ҳайратланиб.

Унинг сўзларидан дилим яйради. Қаддимни ғоз тутдим. Хонзодабегимга «Қалай?» дегандай кўз қиримни ташладим. Қиз эса хотиржам ишида давом этаркан, ҳикоямга кескин бурилиш ясади.

- Исо Масих шумхабарни айтган чоқда столнинг бир томонида ҳаворийлар, сотқин Иуда эса иккинчи томонида ёлғиз ўтирган ҳолда кўрсатилган, юксак эҳтирос соҳиби Иоан боши эгилган, қовоғи уйилган Пётрнинг қўли белидаги ханжарнинг сопига ёпишган, гўё сотқин аниқлансаю, интиқом олса. Фома шармандали хабарга ишонишнйам, ишонмасликнйам билмай олазарақ ҳолатда, Яков қўлларини икки томонга ёйганча, Варфоломей қўлларини кўксига қўйиб, буйруққа шайдек тасвирланган, - деди Хонзодабегим мен ҳам беҳабар маълумотларни айтиб.

- Шунча ноёб янгиликларни қайдан биласиз, телевизорда кўрганмисиз? - Сўроққа тутдим қизнинг бу қадар билафонлигига қойил қолиб.

- Бу кўпчиликка маълум бўлса керак. Қишлоғимиз кутубхонасидаги китобдан ўқигандим.

Мен шу пайтгача фақат бизга ўхшаган талабалар кутубхонага кирази деб хато ўйлаган эканман. Онам эса Хонзодабегимни коллежни битирганидан сўнг фақат уйда тикувчилик билан шуғуланишини айтгандилар, холос.

- «Чўпонлар таъзими» сурати ҳақидаям ёзилган-канми?

- Биби Марямнинг ўгли Исонинг туғилишига гувоҳ бўлган чўпонларнинг чексиз ҳаяжони тасвирланган-а?

- Албатта, асардаги одамлар гуруҳи Ренессанс даври учун беқиёс янгилик - пирамида услубида кўрсатилган. Леонардо ўз ғоясини картон қоғозга ифодалаш билангина кифояланади. Кейин эса қўл уришни асло хоҳламайди. Ҳатто буюртмачи роҳибларнинг қайта-қайта илтижолари ҳам унда бу ижодий ишни давом эттиришга ройиш уйғотолмайди.

- Нега? - деди Мафтуна кўзларини катта-катта очиб.

- Бунинг сабаби оддий. Леонардо ижодиётидаги нотугалик унинг табиат ва инсонга санъаткор сифатида эмас, энг аввало, олим сифатида қарашга одатланганидандир.

Бизнинг Хонзодебегим билан баҳслашувимиз шу зайлда бошланиб кетганди. Мен қай мавзуда сўз очмайин, барчасидан бохабар чиқаверарди. У сира ҳам ҳайратланмас, қайтанга бир-икки офиз фикри билан мени лол қилиб қўярди. Суҳбатимиз асносида яна анча нарсаларни билишим кераклигини, яна кўпроқ китобларни ўқишим зарурлигини англадим. Энди унинг фақатгина ташқи кўринишигинамас, ички гўзаллигим ўзига торта бошлаганди. Сувратию сийрати уйғунлигини фаҳмлашим биланоқ, кўнглимни ҳозиргача сезмаган туйғулар туғени қамрашга улгурганди. У пардаларни деразаларга илиб кетганида эса,

қандайдир сеҳру-жодуга тушгандай бир кеча-кундуз ўзимга келолмай юрдим.

* * *

Ўйлай-ўйлай Хонзодабегимнинг уйига боришга журъатландим. Хаёлимни чулғаган чинакам Мона Лизамнинг қиёфасини тезроқ тасвирлашни жудаям истардим. Ниҳоят, қизнинг кўча эшиги олдига бориб қолдим. У уй ишларига ўралашиб юрган экан. Бир қўлида челақ, бир қўлида супурги билан остонада пайдо бўлди.

- Сизни онам йўқлаяптилар, уйимизга бораркансиз, - дедим қатъий оҳангда.

- Ҳозира, жуда зарур эканми? - Ҳайрон бўлди Хонзодабегим.

- Тезроқ борарсиз, - дея қўшиб қўйдим яна шошириб.

- Хўп, - деди итоаткорона мулойим ва ёқимли жилмайиб.

Режам амалга ошаётганидан қувончим ичимга сифмасди. Уйимизга қайтиб, мўйқаламу қоғозларимни шайлаб, унинг келишини сабрсизланиб кутдим. Хонзодабегим ортиқча кўз туттирмади, орқама-орқа етиб келди.

- Шарофат холажон, ҳо-о-о Шарофат холажон, - дея ҳовлимиз саҳнида тортиниб турарди у.

Дарров Хонзодабегимга пешвоз чиқдим.

- Сизни Шарофат холангиз эмас, мен чақирдим, - дедим ҳаяжонли ҳолатда сал титраб.

- Бу қанақа қилиқ? Холам билсалар нима деб ўйлайдилар? - Таажжубда қолди у.

- Шунчалар ҳам содда бўласизми, ёлгон гапгаям ишонавераркансиз-да, - дедим атайлаб.

- Сизга ўхшаганларни аввал сира учратмаганмиз, ёлғончилигингиз етти ухлаб тушимизга кирибдими!

- Хайрли ёлғоннинг зиёни йўқлигини ўқимаганмисиз. Ё кутубхонадаги китобларда ёзишмаган эканми?

- Сизнинг китобингизда бунақанги ёлғонлардан тўлиб-тошиб ётгандирда, ҳечқиси йўқ, алданган бўлсак, кетурмиз, - деди у ҳам бўш келмай.

- Мабодо кеткизмасам-чи, сизни эшигимиздан чиқазмасам-чи, нима бўлади?

Хонзодабегимнинг мунчоқ кўзлари жовдиради. Унинг ана шу ожиз ҳолати шу қадар ўзига ярашиб турардики, ҳар қандай муз юракли одамнинг кўнглини эритиб юборарди .

- Кўрқманг.

- Нега кўрқарканман, - деди уям ўзини бепарводек кўрсатиб.

- Бор-йўғи сизнинг суратингизни чизмоқ умидиданман, холос. Агар изн берсалар, дунё гўзалларининг тасвирини биттага кўпайтурсак, биз нотавон.

- Асло бундай қила кўрманг, менинг расмимга бегона нигоҳларнинг тушишини сира-сира истамайман.

У шундай деганча кетмоққа шайланди.

- Тўхтаг, Хонзодабегим, - беихтиёр олдиға ўтиб, унинг йўлини тўсмоққа уриндим. Ҳам ҳазил, ҳам чиндан тиз чўкиб, ялиниб-ёлворишга тушдим.

- Йўқ дедимми, йўқ! - Қайсарликка ўтди у.

- Нима, шу билан чиройингиз камайиб қолармиди?! - Ўрнимдан туриб, юзма-юз унга илтижоли нигоҳимни қададим. - Ёки бирортасидан чўчияпсизми?

- Қанақа бирортаси?! - Ажабланди худди болалардек беғубор соддалиги сезилиб. - Қизларнинг ўзини кўз-кўз қилиши яхши эмас, - деди секингина.

- Айниқса, сиздақа гўзал бўлса-я.

У ерга бош эгганича шивирлади:

- Сиз рассомлар шунақасиз - доимо шуҳрат ортидан қувасизлар, қахрамонларингизнинг кейинги тақдирини ўйлаб ҳам ўтирмайсизлар.

Қиз жимиб қолди. Сўзларида ҳақиқат зоҳирлигиданми, тилим бироз калимага келмай турди. Лекин дарров ўзимни ўнглаб олдим.

- Жуда унчалик эмас, мўйқалам соҳибларини айб-лашингиз ноўрин, - эътироз билдирдим оғрингандай.

- Очигини айтайми, - дадилланди қиз, - аслида иримчироқман, сизлар игнадан туя ясашга устасизлар, юз-кўзларимдаги нуқсонларимдан ранго-ранг бўёқларингиз асар ҳам қолдирмаса, хаёлпарастлигингиз туфайли бошқа қизлардаги чиройниям менга қўшиб тасвирласангиз борми, эшигимни совчиларга тўлдириб юборса, нима қиламан?!

- Хотиржам бўлинг, унда ўзим қувиб соламан, - дея ҳазил аралаш пичинг қилдим қизга. - Хаёлпарастликка ҳатто ҳожат ҳам йўқ, фақат ўхшатиб чиза олармикинман деган ўйда ҳаяжон туяётганимни айтсам, ишонмайсиз.

- Хушомадларингиз ўзингизга сийлов, Жамшид ака! - деди кутилмаганда Хонзодабегим кескин тарзда.

Қарасам, кетворадиган шашти бор, баъзи қизларга ўхшаб мақтовларга ўч эмас экан, ақсинча гўзаллигидан гап очсангизоқ, икки яноқлари ҳаёнинг ол рангидан янада чирой очвораркан. Кўзлари эса тик қарашга ўрганмаган, ё ерга, ё ёнга боғланарди. Гоҳи-гоҳидагина сал-пал қирини ташлардию, сергак охудек зумда олиб қочарди.

- Хонзодабегим, гапнинг дангали бу ҳаётимдаги ягона имконият бўлади. Мен Европадаги гўзаллик тимсолига айланган хонимлардан ўзбек Мона Лиза-

сининг чиройи юз чандон ортиқлигини исботлаб беролсам, қанийди.

- Янглишяпсиз, мен Мона Лиза эмасман.

- Тўғри. Бироқ, тортишишимиздан заррача фойда йўқ. Яхшиси, аввал расмингизни чизай, кейин ҳаммасига ўзингиз иқроп бўлсангиз ажаб эмас. Ҳаётимда биринчи бор қиз суратини яратишга жазм айлашим. Балки, иккинчи бор такрорланмас ҳам. Сиз эса ё тортиняпсиз, ё менга ёрдам беришни хоҳламаяпсиз.

Ўтинчим Хонзодабегимни таслим қилди шекилли, у бош эгди. Раъйимга моънелик кўрсатишдан тўхтаб, ортимдан юрди, хонамдаги юмшоқ креслога омонатгина ўтирди.

- Майли, чизинг бўлмаса, айниб қолмасимдан. Яна эсингизда тутинг иримчилигимни, ҳадеб унга-бунга кўрсатавермайсиз, агар кўз тегса, озоримга шерик бўласиз, - деди у хонанинг катта деразасидаги ўзи тиккан нафис оч қизил гулли пардаларга қараганча. Деразанинг юқорисида оилавий тушган суратимиз илиғлиғ эди.

Мен қоғозимни тахтага ўрнатиб, қаламимни қўлга тутганча Хонзодабегимга юзландим. Унинг оташ нигоҳларига тик боқишга юрагим бетламай турди. Аммо қизнинг юқоридаги суратимизга нигоҳ ташлаганча ўзини чалғитишга уриниши мени дадиллантирди. Ногоҳ, кўзларига боқишга журъат топдим. У ҳам шу лаҳзани кутаётгандек эди. Қароқларида чексиз ҳаяжон, билинар-билинемас хавотиру, яна инжа ҳаё жилванарди. Бу ҳолат узоққа чўзилмади. Иккимиз ҳам дош беролмадик чамаси, қорачиқларимиз тўқнаш келишидан чўчигандек олазаракландик.

Леонардо да Винчи Мона Лизани чизаётганида нималарни ўйлаган экан? Наҳотки мендай азоб чеккан бўлса. Мона Лизага тикила-тикила тасвирини

матога мухрлаш унга ҳам осон кечмагандир. Кейин неча-неча тунларини бедор ўтказгандир. Менинг Мона Лизам - Хонзодабегимнинг юзларида ҳозир гўё бир шам ёғдуланаётгандай, бутун сирлар шу шамнинг атрофида айланаётгандай. Қизни узоқ ушлашнинг асло иложи йўқ эди. Шундай бўлсада, ниятимга етдим. Юзма-юз туриб, бир амаллаб қоғозни қоралаб олдим. Ҳар бир чизгининг нозик жиҳатларигача белгилаб кўйдим. Тўрт кун деганда эса мойбўёқ билан сайқаллай-сайқаллай зўрға уддаладим.

Ана шундан сўнг менинг ҳаётимда қизгин ижод даври бошланиб кетди. Хонзодабегим тасвири туширилган суратлар нусхасининг сон-санови кўпайгандан кўпайди. Кўнглим эса сира-сира тўлмасди. Гўзаллигининг сир-синоатлари яширин қолаётгандек туюлаверди. Деярли тонгдан шомга қадар машғулотим шу биргина қизнинг тасвирларини чизиш билан ўтарди. Унинг қоғозларда гавдаланган сиймосига соатлаб термулиб тўймасдим. Бу менга тенгсиз роҳат бағишларди. Баъзан кечалари унинг суратига тикилганча кўзимга уйқу илинарди. Фақат ёзги таътил тугагани сари ичим эзилар, Хонзодабегимдан айрилишни сира-сира тасаввур қилолмасдим.

Ниҳоят, эртага кетар куним у билан мажнунтоллар соясидаги чашма қошида учрашдик.

- Мен эртага Тошкентга жўнашим керак, - дедим хўрсиниб.

- Яхши боринг бўлмаса.

- Кетаверайми?

- Кетаверинг.

- Сизга барибирми?

- ...

- Мени соғинмайсизми?

- ...

- Нега миқ этмайсиз? Бирор гап айтинг ҳеч бўлмаса!
- Сизга мактублар ёзсам майлими?
- Ростдан ёзмоқчимисиз?
- Ёлғонга ўрганмаганман.
- Унда бўлса, сизнинг хатларингизни интиқ кутаман, жавобига эса маҳтал қилмайман.
- Мен ҳам сизга мактублар йўллайверайми?
- Йўқ десам хатларимни жавобсиз қолдирасизми?
- Сизни ноқулай аҳволга солиб қўймайманми деб ўйлаяпман.
- Хат ёзишиш айб эмаску...

* * *

Пойтахтга қайтганимдан сўнг ҳаётим буткул ўзгарди. Ижодимнинг янги қирралари очилиши институтдаги устозларим эътиборига тушди. Биринчи бўлиб ўзим Хонзодабегимга мактуб ёздим:

Соғинаман бинафшалар гуллаган пайт,

Висолингга етолмасдан жисмлар кул.

Нечун боғу бўстонларга келмайсан айт?

Ёввойи гул! Ёввойи гул! Ёввойи гул!

Салом, қалбимнинг танҳо бекаси, Хонзодабегим! Келган кунимдан бошлаб сизнинг қадам товушингиз, шўх-шодон кулгуларингиз, жарангдор овозингиз, ҳар бир айтган сўзларингиз қулоғимга чалинаверади. Қайга борсам, юришларингиз, жилмайиб туришларингиз, гоҳи жиддий, гоҳи ўйчан ҳолатларингиз, сеҳрли нигоҳларингиз кўз ўнгимда гавдаланаверади. Юрсам ҳам, турсам ҳам ҳаёлимдасиз. Соғинчингиз кучайгандан кучаяверади. Девонадай ҳис этаман ўзимни. Аслидаям девона эмасманми? - деб ўйланиб қоламан. Ахир бир

кишига шунчалик илоҳий меҳр бериш девоналик-ку! Сизда нима гап? Мени эсдан чиқариб юбормадингизми? Не бўлса ҳам билиб қўйинг, сиз менинг илк муҳаббатимсиз. Сиз камолимга камол бахш этувчи илҳом парийимсиз.

Жавобингизни интизорлик билан кутгучи Жамшид акангиз!

* * *

Орадан ҳафта ўтгач, Хонзодабегимдан мактуб олдим. Шошиб ўқишга тутиндим.

«Ассалому алайкум, Жамшид ака! Сиз сабабли қалбимга ширин туйғулар инди. Юрагимдаги айрилиқнинг азобли дарди ҳам барибир ёқимли. Негадир энди буюк рассомлар ҳақидаги қизиқарли китоблар мутолаасидан бош кўтаролмаяпман. Биласизми, яқинда Жоржо Вазарининг «Энг машҳур рассомлар, ҳайкалтарошлар ва меъморлар ҳаёти» номли китобини ўқиб чиқдим. Унда «перспектива» - яққол кўриб туриш, «сфумато» - тасвирдаги сўнгсизлик хусусида кўп қизиқ маълумотлар келтирилган экан. Сиз ҳам бир варақлаб кўринг. Зора, ижодингиз ривожига нафи тегса...».

Хатни ўқишим билан тезда Навоий кутубхонасига чопдим.

* * *

Кунларнинг бирида курсдошим Аҳмад югурганча машғулот хонамизга кириб келди.

- Жамшид, сенинг ижодий ишларинг бу галги танловда ютиб чиқибди. Омадинг боракан, энди уч ой хорижда ўқиш имкониятига эга бўлибсан! - деди қичқариб.

Хушxabарни эшитган ёнимдаги курсдошларим кучиб табриклашга тушишди. Кимларнингдир кўзида ҳавас

учқунланса, кимларнингдир кўзида ҳасад ҳам яшири-
ниб турганини пайқагандай бўлдим. Ахир бунчалик
ижодий юксалишимни на устозларим, на сабоқдош-
ларим кутишган эди-да. Омадимни қарангки, мана-
ман деган мўйқалам соҳиблари қолиб, мендек ўртами-
ёна талабанинг чизгилари танлов ҳайъатининг эъти-
рофига сазоворланибди. Сабаби эса фақат ўзимга аён.
Кўнгилдан бошланган иш кўнгилга осонгина манзур-
лик ҳиссини кўчираркан. Хонзодабегим айтгандай,
шуҳрат эшиклари остонасида бир олам ҳаяжонда
турардимки, буни тасвирлашга ҳатто тил ожиз эди.

* * *

Мен Францияда яшаган чоғларимда Леонардо да
Винчи иқдидорининг юксак чўққиси сифатида тан
олинган «Жоконда» асарини Париждаги Лувр музей-
ига бориб томошаладим. Оламшумул шуҳрат қозон-
ган Жоконданинг, яъни Мона Лизанинг сирли ним-
таббасуми суратсеварлар орасида афсонавий машҳур-
лик касб этган. Бошида азадорлигига ишорадек қора
ҳарир рўмолу, унга номутаносиб ҳолатида тушқунлик
кайфияти қилча сезилмайди. Юрагида умид учқунла-
ри сўнмаган, руҳи синмаган, ҳаёти мунавварлашиши-
га ишончини йўқотмаган. Ички нурафшонлик ифода-
сига айланган чеҳрасидаги жилва, жозибали жилма-
йиш, билинар-билинемас қиёфа томошабинни бафарқ-
ликдан беихтиёр сақлайди. Аксинча нигоҳтортар сеҳ-
рига тушиб қолганини сезмайди. Шу боис аёл наинки
хаёлимни, айни лаҳзаларда бутун қалбимни ром айлаб
қўйди. Мона Лизанинг беадо мафтункорлиги домига
тушгандек унинг рўпарасидан жиллолмай қотиб қолиб-
ман. Беихтиёр Хонзодабегимнинг қиёфасини солиш-

тира бошлаганмидим, музей ходими ёнимга келиб, секингина туртиб, хушёр торттирмаганида билмадим яна қанча турардим. Дунёда иккинчи нусхаси йўқ, бетакрор нарсаларгина бебаҳолик, ноёблик шохсупасини эгаллашига яна бир карра ишонч ҳосил қилдим.

Ҳаётнинг офир синовларидаям синмаган, ҳатто мушибат ичра ўзини йўқотмай, чеҳрасига чиройбахш табассумини ҳам ботиний, ҳам зоҳирий сақлаб қололган аёл матонатига Мона Лиза портрети мангу муҳрадай. Неча юз йиллар миллион-миллион санъатсевар мухлислар қалбигаям гўзалликнинг ўта камёб тимсоли тасвирини кўчиргани кўчирган. Кўнгилларда ҳайрат булоғини қайнатиб, меҳру муҳаббат бағрида умидбахш туйғулар жўшқинлигига абадий умр бағишлайди.

Чет элда мусаввирлик мактаби сирлари билан бирма-бир танишиб, буюк рассомлар нафасини асрлар оша сезгандек сархуш юрсамда, барибир сафар сабоқлари татимаётгандек сезилаверди. Бунга сабаб ўзимнинг жонли Мона Лизамдан йироқлигим эди. Соғиниш, қўмсаш ҳаддан ошиб кетса, одам ичиқар экан. Иштаҳаси йўқолиб, инжиқ, паришонхотир аҳволга тушаркан. Яхшиям интернет, уяли телефон каби ўзаро алоқа воситалари даврида яшаяпмиз. Ҳар куни бўлмасада, кунора ота-онам билан ўртамиздаги олисликни йўқотиб суҳбатлашиб турамизу, Хонзодабегим билан эса...

Севгилим чинакам ўзбек қизларига монанд хислатлар соҳибаси. Гўё Кумуш бўлиб Отабегига, Лайли бўлиб Мажнунига, Зулайҳо бўлиб Юсуфига мактублар битардию, компьютер орқали туйғуларини намоишкорона ошкорлашга ийманарди.

Унинг юзимга айтолмаган сирлари унинг қоғоздаги чиройли битилган қўлёзма мактубларида акс этарди.

Аста қўлимга қалам олиб, кўнгилимдаги гапларимни мен ҳам қоғозга тўкишга киришдим:

Салом, Хонзодабегим!

Бу сафар сизга узоқ ўлкалардан мактуб йўлламоқданман. Биласизми, инсон боласи дунёга келганидан кейин ўзига мос жуфтани учратдими, вақтида унинг қадрига етиб яшаши керак экан. Ахир умрининг маъносига айланиши мумкин бўлган тақдирдоши ҳадеб ҳаёт йўлларида учрайвермайди. Фақат бир боргина рўбарў келадию, маҳкам ушлаб қолганларгина толе табассуми тафтидан баҳра олишга имкон топадилар. Бу йўлда янглишиш, жуда-жуда қимматга тушади. Хатоси учун сўнгги нафасигача қалби товон тўлайди. Бизларга ҳам назаримда Аллоҳ ягона имкониятни бериб қўйдию, синовларга солаётгандек. Висол нашъасига ташналикка ташлаб, ҳижрон ҳийлаларига юзлантираётгандай чамамда. Эртанги тонгимиз нима бўлади, қандай тарзда отади буни билмадим, аммо бугунги тунларимни фақат шамлар ёғдусида ўтказмоқданман. Қалбимда умид, зора ана шу шамларим эртага қуёшга айланиб, субҳи саҳар оламни чароғонлантирса. Менинг эртани нурлантириб юборса, кейин ҳам машъала каби изларимда порлаб қолса.

Хонзода Тошкентдалиқ пайтларимда негадир мактубларингиз тўхтади. Мен эса танлов тайёргарлигига шўнғиб кетиб, суратларингиз билан сўзлашаверибману, ўзингизни кўриб келишга фурсат ажратолмабман. Бугун эса кўнглим пушаймонликдан ҳижил. Ҳатто Францияга келганимдан беҳабарга ўхшайсиз. Аввал ёзган хатларим негадир жавобсиз қолди. Тинчликми? Жудаям хавотирланиб юрибман. Балки мана шу

номаларимни сизга ўзим етказарман, балки йўқ. Лекин ҳар куни хат ёзмасам, ниманидир йўқотиб қўяётгандай сезилаверади. Ўйлашимча, қизлар ошиқларини ялинтиришни яхши кўрадилар. Бу айниқса сизга хос. Тилингиздагини дарров айтавермайсиз, дилингизда пинҳона тутасиз. Неларни хоҳлашингизни англаш эса, мушкулдан-мушкул. Менимча, туйғуларини ичига ютиб яшаш унчалар яхши эмас. Қийноқларга ташлаб қўйиши мумкин одам ўзини ўзи. Аслида нима бўлгандаям, мен сизни жондан ортиқ севаман, севавераман, соғинаман, соғинавераман. Ҳамиша дийдорингизга муштоқ талпиниб яшай-вераман.

Олислардаги оромсиз ошиғингиз Жамшид.

* * *

Кўкда бир неча соат парвоз қилган «Боинг»имиз Тошкент аэропортига кўнди. Шошилиб ётоқхонамга етиб олдим. Ҳойнаҳой Хонзодабегимнинг мактублари саргайиб ётгандир. «Нега жавоб қайтармаяпти?» - деб хавотирлана-хавотирлана аразлаб юрган бўлсаям керак. Ойимдан хориждалигимни билгандаю, ундай қилмасди. Ҳар хил хаёллар билан ётоқхонамга келгач, коммендантимиз Туроб ака кўрибоқ сўзга тутиб қолди. Хориж таассуротларим билан қизиқди. У ўқтин-ўқтин почта қутисига қараб қўйишимдан дарров фаҳмлади.

- Сизга биттагина хат бор. Омонатингизни бир ойдан ошдики, авайлаб сақлаб ўтирибман, - деди суюнчилаб. Англадимки, бу қиз боладан эди. Юзимга табассум ёйилди. Хонамга кирибоқ мактубни очдим.

«Салом, Жамшид ака! Ўқишларингиз жойидами? Бизда бироз нотинчлик, уйимиздан совчиларнинг

қадами узилмаяпти. Агар имкон топсангиз, қишлоғимизга тезроқ келиб кетинг.

Ҳурмат билан Хонзодабегим».

Хатнинг санасига кўз югуртирдим. Ўн еттинчи февраль. Бугун эса иккинчи апрель. Буюмларимниям йиғиштирмадим, институтгаям ўтмадим. Қишлоғимга югурдим

Уйга келсам, негадир ҳеч ким йўқ. Қулоғимга карнай-сурнайларнинг садолари чалинарди. Онам ҳам тўйга чиқиб кетганлар деган хаёлга бордим. Миямда туғилган фикрдан кўнглим ёришди. Маҳалладаги тўйга, албатта, Хонзодабегим ҳам чиққан. Ҳозироқ ўша ёққа бораман, унга кўриниш бераман. Қулай фурсатни топиб узримни айтаман. Фойиб кетган ошиғингизнинг бир қошиқ қонидан кечсангиз дейман. У эса аввалига атайлаб тумтайиб туради, кейин бирдан юмшайди. «Агар садоқатли шаҳзода бўлса, маликасини ҳеч вақт ёлғизлик домига ташлаб кетмайди, яхши йигит!» - дея ибод билан ер чизади. Сўнгра кўришишга муштоқ кўзлар юзма-юз тикилишади. Ҳижрон тунларини дийдор тонги қувиб юборади. Хонзодабегимнинг чехраси висол айёмини ёритган қуёшдек чарақлайди. Беоқибат мусаввир ошиғига таъналар ёғдирмайди. Аксинча, ижодкор қуёвининг хаёлпарастлигига, паришонхотирлигига йўйиб қўяди, холос, камчиликларини. Ахир севишганлар бир-бирларининг қусурларини кўравермайди, фазилат ахтариб, ўзларича уни топиб, бўрттириб, бошқалардан устун қўйиб, ўз кўнгиллариным чоғлантиради, тоғлантиради. Мен шуларни ўйлаб турар эканман, сабрим чидамай аввал Хонзодабегимнинг суратига тўйиб термулволгим келди. Хонам эшигини очдим. Девор тўрисиغا илиб

қўйилган, дунёда энг қадрли суратимга нигоҳ ташладиму, кўролмадим. Портрет жойида йўқ эди. Ким тегдийкин? Кимга ҳалақит бердийкин? Хонамни ким хувуллатиб қўйдийкин? - деган хаёллар қуршовида гангиб қолдим.

Бир пайт дарвозамиз «ғийқ» этиб очилди-да, онам кўриндилар. Хонадан ҳовлига отилдим. Меҳрибонимнинг кузлари менга тушиши билан севинчдан порлаб кетди.

- Вой Жамшид, келдингми болажоним?!

Мен кучоқларига ўзимни урдим. Сафар чоғида кўрганларимни қисқа-қисқа сўзлаб, дарров хонамдаги Хонзодабегим суратини суриштирдим. Онам эса хижолат тортиш ўрнига севинчдан тўлиб-тошиб тушунтира кетдилар.

- Эҳ болама, болама, сен чизган расмлар мўъжизакор чиқиб, юрмаган ишларни юрдириб юборди. Анов Хуршидбек борку, Ҳошимжон домланинг ўғли, ўша дадангнинг «гап»лари куни меҳмонларни кутишга ёрдамлашгани келганди. Сенинг чизганларингга қизиқавергач, хонангни очиб бергандим. Шу чоққача «уйланмайман» деб ота-онасини қийнаб юрган йигит тушмагур бизнинг уйимизда ўзгарди қолди.

- Ўлай агар, гапингизга сираям тушунмадим, ойижон. Унинг бизга қандай дахли бор, - дея ўйга ботдим.

Бу узоққа чўзилмади. Онамнинг кутилмаган изоҳлари юрагимга кутилмаган даҳшат солди.

- Эшикдан кирибоқ қатор-қатор расмларингни томоша қиларкан, сенинг талантингга тан берди. Айниқса, Хонзодабегимга кўзи тушгач, анграйганча термулиб тураверса бўладими. Кейин «Хола, кўзимга жуда иссиқ кўриняпти, кимгадир ўхшатыпман» деган

эди, аввалига парво қилмадим. Қарасам, ишқибозлиги ортиб боряпти.

- Жамшид бу ердаги суратларига бизниям қўлимизни теккиздирмасди, - уқтирдим секингина. У эса «Бўлажак келинингизми?» дея ҳижолат чекди.

- Йўғе-е, ўзимизнинг чевар қизимиз Хонзодабегимни танайсизми? - деганимни биламан кўзлари ёниб кетди йигит тушмагурнинг. «Жамшидингизнинг қўллари сеҳрли экан, Холажон. Ўша сеҳрдан чизган суратларигаям ўтказиб қўйибди» дея оғзи қулоғига етганча Хонзодабегимга ёпишволди. Қўлига ушлаганча «Жаббор амаки, мана шу сурат менга беҳад ёқди. Олиб кетсам майлими?» дея туриб олди.

Даданг қандай суратлигигаям парво қилмадилару, лекин «Жамшид келса, олдидан яна бир ўтиб қўясан, кўнмаса қайтаришинг шарт» дедилар раъйини кесмай. Ахир у дўстларининг ўғлику.

- Хонзодабегим билмадимми?

- Нега билмас экан, билди, билгандаям роса аюҳаннос солди.

- Ҳаммаси мен туфайли, ўша расмини чизмаганимда эди...

- Куйинишинга хожат йўқ, суюн болам, суюн, - ойим яна оғиз очирмай гапиришда давом этдилар. - Сенинг қўлларинг чинданам ҳосиятли. Қанча инсонларга бахт берганини биласанми?

- Қанақа бахт, ойи? - Ҳайратдан ёққа ушладим.

- Нақд Хонзодахон билан Хуршидбекнинг умр йўлларини туташтирди. Қизи тушмагурнинг қайсарлигу, инжиқликлари ҳам бунга ғов бўлолмади. Мана, ниҳоят маликаларга ўхшади қўйди.

- Тўхтанг ойи, ўзи нималар деяпсиз?

- Нафасим бўғила бошлади.

- Тўйи бўляпти, тўйи!

- Қанақасига?

- Турмуш қуришяпти.

Қулоқларимга ишонмадим.

- Наҳотки?!

- Эшитмаяпсанми куй-қўшиқларни, аслида тақдир қўшилиб турса, бандасининг қўлидан ҳеч нарса келмасакан. Хонзодабегим «Ҳали турмушга чиқмайман» деб қанчалар оёқ тираб олмасин, ҳатто хаста ҳолга айланиб, шифохонадаям ётмасин, охир-оқибат таслим бўлди. Хуршидбегам ҳеч бўш келмадида. Совчиларини бу эшикдан қувишса, у эшикдан киритаверди. Сениям оёғинг қутлуғ экан, тўйга етиб келиб ўтирибсан, мен ҳам ҳозиргача ўша ердайдим.

Онамнинг гапларидан бир зумда қарахт аҳволга тушиб қолдим.

- Қани, хаёлпарастлигингни йиғиштир, уйда биқиниб ўтирмай тўйга ўт. Дадангам соғингандилар, келишингни ҳар куни кутаётгандилар. Борибоқ кўриниш бер, хурсанд бўладилар. Ҳамқишлоқларимизгача сўрашгани-сўрашган эди, кўпчилик билан учрашиб қайтасан. Айтганчалик, Хуршидбек билан Хонзодабегимни табриклашни унутма. Тиёлақларингни тинглашиб, бошлари кўкка етади-я!

Мен тўйга борадиган аҳволда эмасдим. Айбимга яраша жазоланаётганимни ойим қаёқданам билсинлар. Хонзодабегимни кўришга қанчалик ошиқмайин барибир кечикибман. Бахт қушимни бошимдан ўзим учуриб қўйибман. Хориж сафарим беҳад қимматга тушди. Айни дақиқаларда ҳар қандай ютуғу шуҳрат кўнгилга яқин кишилар олдида бир чақачилик баҳога эга эмаслигини чуқур англаб етдим. Бахтнинг ноёбли-

ги шунда эканки, унинг эътирофига ақл ожизу нотавон, кўнгил илҳақу интиқлигига фақат бой берилган тақдирдагина иқроор бўларкан хом сут эмган банда. Бугунгача менинг қалбимда яшаётган қиз энди бошқа бировнинг бағрига кузатилса?! Бундан ортиқ бахтиқаролик, бундан ортиқ шўр пешоналик, бундан ортиқ кўргилик қаерда бор. Агар ўшанда Хонзодабегимнинг суратини чизмаганимда, бетакроор барнолигини қизлик латофатига уйғунлаштириб, гўзаллик балоғати тимсоли даражасига кўтариш учун юрагимнинг тубтубидаги тиллога теиғ туйғуларимни мафтункор қорачиқлари нигоҳига моҳирона муҳрлашдан ўзимни салгина тия олганимда, у ҳеч қачон кўнглига бегона йигитнинг «ўлжа»сига айланмасмиди.

Қалбимни ўртаган, пойтахтда бир кун ҳам тўхтамаздан қишлоққа етаклаган, ширин дийдор умидида шоширган соғинч ич-ичимда аламли йиғига айланиб улгурди. У фақат ўзимга аён: беун, беёш, бетин ва беаёв...

Кўз ўнгимда Хонзодабегимнинг маъюс сиймоси гавдаланди. Оппоқ ва енгил келинлик либоси гўё зил замбилдай оғирлик қилаётганидек илтижоли боқарди. Худди «Кўз теккани бундан ортиқ бўладими, менинг эшигимга ёлғон билан келиб, орзуларимниям саробга айлантириб, кўнглингиз жойига тушгандир. Сиздек ўз севгилисини ишқ бозорига солган нотавон муссабир оламда бошқа учрамаса керак. Қизболаку ибo ортида яшайди. Дилидагини тилига чиқаришга қийналади, ошкорлашга журъати етмайди. Сиз қандай йигитсизки, оғзингиздаги ошни ўзгага олдириб, қорангизни уч ойлаб кўрсатмай кетаверасиз? Наҳот туйғуларингиз сохта, кўзларингиз алдамчи, сўзларингиз риёкор?!

Ошиқлар аҳлига номуносиб қилиғингизни иккинчи бор такрорламанг. Иккинчи бор ҳеч бир қизни суратини чизишга чорламанг. Менинг қисматим уларнинг бошига тушишини асло хоҳламайман. Сиз гўзаллик ўғрисининг ишини қилдингиз, бахт ўғрисининг ишини қилдингиз. Балки, гўзалларнинг сурати гўзал чиқар, шуҳратингизга шуҳрат қўшар, бироқ бировларнинг ортдан топилган шуҳрат шуҳратми?! Иқдидорингизга заррача ҳасадим йўқ, сиздаги ғайритабиий қобилият унча-мунча одамни ҳайратлантиришига гап йўқ. Бироқ, менинг бошимга бахтсизлик солганидан, менинг тақдиримни ўзгартириб юборганидан куюнишингиз ҳам, суюнишингиз ҳам виждонингизга ҳавола. Сиз суратимни чизаётган ўша ҳаяжонли, бетакрор дамларда «Хонзодабегим, ҳали ҳаётда барча шодликларни бирга баҳам кўрамиз» деганингиздаям тилингиз дилингизга хиёнат қилганини унутманг! Тўғри, гўзалликнинг умри қисқа, лекин ҳамма ҳамиша унга ташна, унга ошуфта, унга меҳрли. Севиш бошқа, ардоқлаш бошқа, яхши йигит. Сизни бир кўришдаёқ чиройи билан ром айлаган қиз бугун ўзганинг остонасини ҳатлаётибди. У балки сизга ўхшаб чиройига учган, балки сизга ўхшаб севмас, аммо ардоқлашни, ғаразли кўзлардан асраб-авайлашни уддаласа бўлгани. Энди сиз «Мона Лиза»нингизнинг висолини бир умрли армонлар олаמידан излайсиз. Хайр!»

Иккиланишим узоққа чўзилмади. Аламли изтиробдан юрагимга оғриқ кирганигаям қарамай, тўйхонага яқинлашдим. Кенг ҳовлининг саҳнига II шаклида қўйилган ўриндиқларнинг бўши йўқ эди. Берироқдаги тахта кароватга тўшалган кўрпачаларда дадам дўстлари билан ўтиришарди. Етиб бориб давраларига қўшилдим. Улар хориж таассуротларимни сўрашар,

узуқ-юлуқ жавобларимни тинглашар эдию, менинг оғзим гапда бўлгани билан беихтиёр келин-куёв томонга кўз қиримни ташлашга уринардим. Ҳайрият, улар буни пайқашди.

- Жамшиджон қишлоқнинг тўйиниям софинган, рухсат берсак, Хуршидбекнинг ёнига ўтса, - деди Ҳошимжон ака мулозамат кўрсатиб.

- Узоқ йўлдан келиб ҳориганга ўхшайсан, бора қол, тенгқурларинг билан ўйнаб яйра! - дедилар дадам ҳам у кишининг истагини маъқуллаб.

Менинг кайфиятим пастлигини пайқашгани учун атайлаб базўр жилмайдим. Аста ёш-ялангларга яқинлашдим. Базм авжида, мусиқаю қўшиқлар баландлигидан тўй меҳмонларининг ғала-ғовури кулоққа чалинмайди. Барча ўзи билан ўзи овора. Йигит-қизларнинг бири ўйнаб, бири тилак тилайди. Даврага киришдан тортиндимми, ё келин-куёвнинг кўзи тушишини истамадимми, тикка турганча базмни томошалаётганларнинг ортида тўхтадим. Тўйга ярашиқ қувноқ қаҳқаҳалар, олқишу ҳайқириқлар кучайгандан кучайиб боргани сайин мени таҳқирлашаётгандек ҳис эта бошладим. Давра тўридаги жуфтликка қарашга ҳадеганда юрагим бетлайвермади. Шунчалар оғир аҳволга тушишимга ўзимдан бошқа кимниям айблай олардим. Бу шодон тенгқурларим ҳозир на менинг, на Хонзодабегимнинг ичидаги дарду армонларини қаердан билишсин. Уларнинг гувоҳлигида севишган қалблар қовушаётгандек, уларнинг кўз ўнгида дунёдаги энг бахтиёр қизу, энг бахтиёр йигит. Аслидачи? Миямга қўққисдан келган саволдан ўксик кўнглимга таскин эпкини эсгандек бўлди. Кечагина бутун орзу-умидларини мен билан боғлаб, хаёлан осмонларнинг еттинчи қаватида учиб юрган Хонзодабегимнинг қалби қай-

ғулар кўрғонига айланмаганига ким кафолат беради. Хуршидбек, бечора Хуршидбек ҳурлиқолар ҳурлиқосига эга чиққанидан тахтда ўтирган шаҳзодадай ўзини ғолибу бахтиёр сезаётгандир. Одам деганиям шунчалар калтафаҳм бўладими. Хонзодабегимнинг келишган қадди-қоматига монанд чиройли чеҳрасига маҳлиёлик уни кўр қилиб қўйган чамаси. Қизлик нози бошқа, кўнгил рози бошқа эканлигини наҳот пайқамасди. Намунча шошилгандан шошилди. Бахт қушини мажбурлаб ушлаган, бир кун «пир» этиб учиб кетишини унутган калтабин касдан унинг қанчалик фарқи бор!

Хонзодабегимнинг ҳоли энди қандай кечади? Беихтиёр нигоҳимни базм маликасига қададим. Не кўз билан кўрайки, у мен суратини чизган қизга бутунлай ўхшамасди. Муштипар келинчакнинг оппоқ ҳарир либоси эриш туюлаётгандай чеҳраси ниҳоятда тунд. Куёви ёнида игна устида ўтирган бегонадай безовта. Юз-кўзларида шодликдан асар ҳам йўқ. Мунглидан мунгли. Кўнглига қил сифмаётгандай куёвнинг сохта хушомадларига беписанд, табассум ўрнига жийиниш. Сездимки, тўй унинг учун азанинг ўзи. Кадрланмаган, ардоқланмаган илк муҳаббатини қалбига бир умр дафн этиш. Э воҳ, дунё шу қадар бешафқатми. Аллоҳ Хонзодабегимга тенгсиз чиройни ато этганида, шайдоларини бахтига зомин қилиб яратмаса бўлмасмиди. Бугунги тўй туфайли на Хонзодабегим, на Хуршидбек, на мен бахтли эдик...

Ноуйғунлик - ғайритабиий ҳолат. Уйғунликка кўниккан нигоҳларда ҳайрат ҳайкалини гавдалантиради. Унга тикилганларни туйғулар туғени оғушлайди. Тасвирлар таъсиридан тиллари тугулади. Диллари диллашади, қувончу қайғулар бирлашади.

Тўй тантанасига келинчакнинг ярашмаган мотамсаро қиёфаси ортидаги ҳамма учун мавҳум кечинмаси

фақат биргина менга аёндек эди. У ёнма-ён ўтирган кув боланиям гўё унутгандай ўз хаёллари билан банд, ҳатто шўх-шўх куй-қўшиқларгача парвосиз. Микрофон олдига бир келиб, бир кетаётган қутловчиларнинг тилакларигаям қулоқлари ҳеч нарсани эшитмаётгандек беписанд. Барча қизларга ўхшаб, «Гўзаллик салони»гаям бормаганми, қош-кўзларида пардознинг изи сезилмайди. Қоп-қора сочлари оддийгина ўрта ёрмали, икки томонга сип-силлиқ таралган. Лекин табиий чиройи боши ва эгнидаги оппоқ либосига бурканиб, янада мафтункорлашган, янада фариштали тусга кирган. Фақатгина юзларидагина табассум етишмайди, кўзларидаги ёниқлик ўрнини сўниқлик эгаллаган.

Базм қизигандан қизиб ётибди. Устма-уст табриклардан танаси яйраб, севинчи ичига сиғмаётган Хуршидбек эса келинчакнинг ҳолатидан беҳабар. Висол айёмининг фанимат онлари ҳаяжонига фарқ. Жўраларига гоҳ-гоҳ ҳазил-хузул гап отиб, илжайгани илжайгани бадтар менинг ғашимни келтирарди. Ортиқ тоқат қилолмадим. Томашабинлар тўпидан секин суғурилдим. Дарвоза олдидаги мезбонларнинг «қаёққа?» - дейишларига қарамай, ёп-ёруғ тўйхонадан чиққанча тун қоплаган кўчага ўзимни урдим. Муҳаббат ва нафрат, садоқат ва хиёнат, висол ва айрилиқ - беҳад содда, беҳад самимий туйғуларнинг таҳқирланиши, кимнингдир бахти кимнингдир бахтсизлиги устидан қаҳқаҳа ураётган бешафқат ҳаёт саҳнасининг бошқалар билмайдиган ижрочиси эканлигим учунми юрагим сиқилгандан сиқилди, кўнглимда икки қарама қарши фикр чарх урарди: Энди қўлимга мўйқалам олмайман, севгилимнинг тўйи ўқишимгаям, ижодимгаям нуқта қўйди. Парвозларга шайланган қанотимни қайирди!

Йўқ! Йўқ! Кутилмаганда кўнглимнинг туб-тубидан бошқача нидо келди. Сен Мона Лизангнинг ўз тўйини аздай қарши олишга қодирлигидан наҳот таъсирланмадинг? Қандай мусаввирсан, қандай ошиқсан ҳаёт чигал тақдирлар тасвирини ғоят мураккаб, ғоят табиий лаҳзаларда матога муҳрлашингни истагандек сен ижодкорнинг бошига шу куйни солди. Мағлуб ошиқ бўлгину, мағлуб мусаввир бўла кўрма! Оташ ҳисларингни жуфтлашмаган юраклар тимсолида, суйганидан айрилган, суймаганига узатилган келинчак ўзининг маҳзун чеҳрасию, тушкун кайфиятига энг сўнгги ҳамдард нигоҳини излаётгандай ҳайратомуз ҳолатни шундай жонли чизгинки, яратган асаринг олдидан ҳеч ким бефарқ ўтиб кетолмасин! Омадсизлигингдан омадингни изла! Ажабмаски, севишганлар учун сабоқ сура-тинг Мона Лизадек қалбларга яқин, санъат шайдолари шарафига муносиб картина даражасига етса.

Юрагим изтиробу-алам зардобига тўлиб-тошганига қарамай, назаримда мен учун ҳамма-ҳаммаси ўткинчи асарларга айланиб қолаётгандек туюларди. Ҳеч ким ва ҳеч нарса билан ҳисоблашишни хоҳламасдим. Тўйдаги азадор келинчак тимсолини чизгилаш учун уйга шошардим. Хонзодабегим яхшиям мени пайқамади. У ҳозиргина қишлоғимга қайтганимдан беҳабар эди. Гўё кўзқорачиғи кенгайган мисол атрофидагиларни кўрмасди. Даврадагиларнинг бошлари узра тўғрига - ўртадаги катта лампочканинг чарақлаган ёғдуси етмаётган зулмат бағрига ўйчан боққанча миқ этмасди. Балки ҳануз бирон бир муъжизага илҳақдир, балки хаёлан мендек худбин ва бевафо билан унсиз видолашаётгандир, балки эртасини қоронғу кунларга қиёслаб, умидсизлик исканжасида чуқур изтироб чекаёт-

гандир. Нима бўлса ҳам кўнглига қил сифмаётгани сўлгин гулдек ҳоли забунлигидан фақатгина менга аён. Бошқалар эса тортинчоқлигу шарму ҳаёга йўйишаверсин.

Майли, қисматига кўникиб кетар, лекин бугунги висол ва айрилиқ ўртасидаги аросат оролида гангиб, қайғули қиёфада тургани бетимсол меҳру вафою, бетимсол садоқатнинг энг сўнги сурати эмасми?! Бу лаҳзаларнинг умри жуда-жуда қисқа. Лекин мен уни кўриб, чорасиз тургандан ўлганим яхши бўлсаям қўш қорачиғимга шундай муҳрлаб олдимки, умримнинг охирги дақиқаларигача кўз ўнгимдан ҳам, кўнглимдан ҳам ҳеч қандай куч ўчиrolмайди.

Тўйдан қайтибоқ хонамга кира солиб, оппоқ қоғоз қаршисига ўтирволганча аввалги ширин дийдори оғушида юзма-юз мўйқаламимни ҳаяжон ва энтикиш билан қўлга тутганиму ўзимни дунёда энг бахтиёр рассом ҳисоблаган бетакрор онларимни, бугунги пинҳона видолашувни, нақадар оғир, нақадар аянчли кўргиликларимни мушоҳадалашга тиришдим. Хонам эшигини ичкаридан қулфлаганим сабабини энди тушуна бошладим. Мен ҳозир ёлғизликни, фақат ёлғизликни истардим. Бироқ ёлғиз эмасдим. Кўнглимда Хонзодабегам бирга эди. У аввалги қиёфасини бугунлай йўқотган қиз эмас, ҳаётнинг илк зарбасидаёқ дили вайрон, ақли ҳайрон келинчак қисмати очиқ чехрасини тундлаган, бийрон тилини гунглаган. Дардини айтай деса тинглайдигани мендек бетайини бедарак.

Чироғим ёниқлигиданми алламаҳалда тўйдан қайтган дадам эшигим дастасини тортиб, берклиги учун ҳалақит беришни истамай қўяқолдилар. Онамнинг ялиниб-ёлворишларигаям эшигимни очмадим. Мен тамоман ташқи дунёдан узилиб қолгандай ожизлан-

гандим. Бугунги висол оқшомидаги аҳволимни ҳатто душманимгаям раво кўрмасдим. Ўз қўллари билан ўз муҳаббатини бой берган ошиқнинг қалби тубидаги туйғулар исёнланиб, уни жиловлашга беилож қийналардим. Юрагим яраланган қушдек потилларди. Мендек бахтсизликдан беором маънолар изловчи шўрпешона мусаввирни шу лаҳзаларда аламли илҳом тобора бедорлаб борарди. Туннинг тунлигини бугунлай унутгандим. Тик оёқда соатлаб туриб, Хонзодабегимнинг сиймосини хаёлимда қандай бўлса, шундайлигича оқ қоғозга чизгиладим. Суратга ранг беришни тонг оқара бошлаганидагина поёнига етказдим.

Онам бир нарсани сезгандай субҳи саҳардан безовта юрганларини оёқ товушларидан фаҳмладим. Ғалати қилигимдан чўчиб кетдилар шекилли.

- Эшигингни тезроқ оч, болам! - дея йиғламсираб зорландилар.

Сергак тортиб, эшик калитини бурашим билан остонадан ҳатлашга шошилдилар. Бўёқ ҳидлари анқиган хонам тўрисидаги катта янги портрет қаршисига келиб, тахтадек қотганча унга термулиб турдиларда, кўзларидаги шашқатор ёшларини артиб-артмай мени маҳкам бағриларига босдилар.

- Аҳ, ўғлима, ўғлима, нега бунақа ичимдан топсан, бизга эртароқ шуни айтсанг, осмон узилиб ерга тушармиди, ўзингниям, бечора қизниям қийнамасдинг, орзуларинг армонларга айлангунча индамай юраве-ришинг шартмиди?!

- Ўша суратни чизгунча бармоқларимни синдириб ташласам яхшимасмиди, ойижон? Агар бахтимизга зомин бўлишини билганимда эди ҳеч қачон, ҳеч қачон... Иложини қилолсангиз уйига бориб иккимизгаям бахтиқаролик келтирган ўша расмни қайтари-

шини сўранг. Сабаби дадамнинг дўстлари ўғлигаям сирлигича тураверсин. У «бахтиёр» куёв бечорагаям аслида осонмас. Ҳавас қилишимниям, ачинишимниям билмаяпман. Икки орада Хонзодабегимга қийин бўлди. Кўнгли қаттиқ озорланди. Энди оиласига дарз тушмасин.

- Хўп, болам, салдан кейин рўйикушон бошланади, маҳалла-кўйсиз келин салом утармиди. Иложини қилсам қанийди.

- Йигит киши оғирроқ бўлиш керак - дедилар дадам ҳам ташвишли қиёфада хонамга кириб. - Ҳали ҳаётинг олдинда. Насиб этса, у қизданам аълороғини учрата-сан.

Дадамнинг нигоҳлариям беихтиёр янги ижодимга тушди.

- Аммо - лекин мановини жаа боплаб чизибсан. Худди жонлига ўхшайдия, во ажаб! Умрим бино бўлиб бунақанги табиий суратни ҳеч кўрмагандим. Ўзимам ўйлагандима, тўй куниям келинчакнинг қовоғи очилмаяпти деб. Ҳафа бўлма, дунё ўзи шунақа бир кам яралганда. Афсус, энди кеч, ёпиғлиқ қозон ёпиғлигича қолавергани маъқул.

- Тўғри дадаси, тўғри, - дедилар ойим уларни хонадан тезроқ олиб чиқиб кетиш пайида.

* * *

Кечқурун онам ғамгин аҳволда уйга қайтдилар.

- Расмни ололмадингизми, ойи? - дедим юзларига қарашдан хижолат тортиб.

- Ҳа, Хонзодабегим жудаям эзилган, буни қараки, унинг ўзи сурат ҳақида мендан аввал сўз очди.

- Нима деди?

- Келинсалом тугаб, меҳмонлар уй-уйига тарқалсаям, атайлаб Шарофатхоннинг ул-бул юмушларига

ёрдамлашаётгандай юргандим, Хонзодабегимнинг якка ўзи қолганида қулай фурсат келди. Уйнинг ичкарасига кириб, унга яқин бордим. Кўнглимдаги ниятимни сезгандай қизим бечора икки тахмон ўртасидаги токча ичидаги ялтироқ рамкага солинган суратини ҳадиксираб қўлига олди.

- Кейинчи, кейин? - Сабрсизланиб онамни шоштирдим.

- Айтаверайми, ҳафа қилиб қўймиymanми?

- Ҳамма айб ўзимдаку, нега ҳафа бўлай.

«Хола, Жамшид акамга айтинг, энди қайтиб қишлоғимиздаги ҳеч бир қизнинг расмини чиза кўрсинлар», дея кўзлари жиққа ёшланди. Кўнглим бузилиб, шоша-пиша рўмолчамни узатарканман, бояқишга роса ичим ачиди. Агар малол келмаса, қайтариб олиб кетсам, деганимни биламан «Жамшид акам сўраяптиларми? Энди бошларига урадиларми, бу сурат вазифасини ўтаб бўлдию, кимгаям кераги бор. Ўзимга тўй совғаси деб қўя қолсинлар. Эсдалик ўрнида қабул қилай. Қишлоғимиз Леонардосидан эсдалик... Ахир кўлларининг, мўйқаламларининг излари бизга қадрли. Негадир шу суратга қарасам, ўзим эмас, Жамшид акам кўзимга кўринавераяпти» дея пиқ-пиқ йиғлаб юборди. Юрагимни ҳовучлаб, аранг-аранг овунтирдим.

Онамдан бу гапларни эшитгунча, кулоқларим кар бўлса бўлмасмиди. Ўзимга ўзимнинг нафратим бадтар кучайди. Беқиёс меҳр-муҳаббатим «мева»си бизни наҳот шу қадар аччиқдан-аччиқ қисматга дучор айласа-я! Яна туриб-туриб Хонзодабегимга тан бергим келаверди. У суратни йиртиб ташлаши, парчаларини оёқлари остида топтаб юбориши, рассомига мингдан-минг лаънатлар ўқиши мумкин эди-ку!..

«Келинчак» сурати бу қадар машҳурлашиб кетишини ҳеч кутмаган эдим. У мени санъат остонасидан мардона олиб ўтди десам ҳам адашмаган бўламан. Айнан ўша картина Париждаги кўргазмалар залига қадам қўйганларнинг қизиқишини кучайтирди. Барчанинг нигоҳи тўйдаги азадор келинчакда эди. Ҳатто бир мўйсафид рассом келиб, Леонардо да Винчининг «Мона Лиза»си билан қиёслаб, улар ўртасидаги ўхшаш ва фарқли жиҳатларни бирма-бир таҳлилдан ўтказди.

«Ҳар икки портретларда ҳам рамзийлик, мажозийлик, шоирона орзу хаёл, имо-ишоралар билан сўзлаш тамойиллари устунлик қилади. «Жоконда»нинг тасвири кундалик одми либосда, у ёш ҳам, беҳад гўзал ҳам эмас. Бошида азадорлик аломати бўлган қора ҳарир рўмолу, юзида хиёл табассум... Жамжид Джабборовнинг «Келинчак»ида эса мутлақо бунинг акси. Оппоқ либосга бурканган ёшгина гўзал қизнинг ички кечинмалари. Бироқ ҳаммангиз эътиборингизни бир нарсага қаратишингиз жоизга ўхшайди. Икки санъат асарини бирлаштириб турган уйғунлик-атрофидаги воқеа-ҳодисаларга, вазиятга қарама-қарши ички ҳолат ифодасида намоён. Асар қаҳрамонларидаги руҳий ҳиссиётнинг тийиқсиз туғенида намоён. Ҳар иккисидаям сирли қиёфа, матонатли ички руҳ. Ўзбек рассомининг асарларида грац, пропорция ва перспектива қонуниятларига ижодий амал қилинган. Ёш мусаввир Леонардонинг тасвирий санъатдаги «сфумато»деган ўзига хос тасвирий усулини тенгсиз мактаб қилиб олган. Унинг чизгилари чексизликка синггишиб кетиши, тасвирдаги сўнгсизлиги билан алоҳида эътирофга лойиқ».

* * *

Тошкентга қайтган кунимдаёқ ижодхонамни журналистлар босди. Уларнинг орасида қай бир томонлари билан Хонзодабегимга ўхшаб кетадиган Баҳор исмлиси айниқса ҳолу жонимга қўймади.

- «Келинчак» тасвиридаги қизнинг тушунуксиз аздор ҳолати қаршисида беихтиёр ўйга толмасдан бўлмайди, унинг энг қувончли айём - тўйидаги бетакроп табассумини кўрсатиш ўрнига маҳзун чеҳрасини чизгансиз. Бу нималарни англатади? - Саволга тутди қиз.

Мен ҳали ўттизгаям кирмайин оқариб кетган сочларимни бармоқларим орасида эзгилаб, сукутга чўмдим.

- Эшитишимча, «Келинчак»ка хорижлик мухлислар ичида харидорлар кўпайган эмишу, сиз эса сотишни қатъий рад этганмишсиз.

- Худди шундай.

- Сабаби нимада? Ё сизга бойлик керакмасми?

- Дунёда ҳамма нарсаям сотилавермайди, ҳамма нарсаям пул билан ўлчанавермайди. Улар қаторига менинг «Келинчак» асарим қўшилса нима қилибди.

- Суратнинг сирини айтишни нега хоҳламайсиз?

-...

Журналистнинг саволини жавобсиз қолдиришдан ўзга чорам йўқ эди.

Ҳар қандай ижоднинг қиммати унга яширин, фақатгина қалб билангина англаш мумкин бўлган сирусиноатларида. «Келинчак»нинг ҳолати фақат ўзига аён. Ошкорлаш оғирдан оғир, унга аслида ҳожат ҳам йўқ. Бу ўзи билан мангу кетиши керак. Мен оддий бир рассом сифатида шуни айта оламанки, ушбу тасвир абадий ҳижрон ва абадий висол ўртасида турган ожизгина гўзалликнинг буюклигидир...

Ҳикоялар

БОҒЧАДАГИ МУҲАББАТ

Негадир ўша болакайга меҳрим бўлакчайди. Мана шу бўлакчалик болалар боғчаси сари етаклаётганди десам ҳам янглишмасам керак. Мана шу бўлакча туйғу балки ўша ўтли муҳаббатимни илк бор танитгандир менга.

Коллежни битираёган кезларимизда амалиёт ўташ учун болалар боғчасига бордим. Менику эрка табиатим, сўнгсиз шўхликларимни кўриб «ёш бола» аташарди. Аммо ўзим ҳали улғаймай туриб, боғча опалikka ярадим. Қалби меҳрга интиқ, беғубор нигоҳларга тобора яқинлаштириб, ўз асирига айлантириб юбораётгандек эди ишим гўё. Улар билан ҳамма нарсани унутиб, дилдан яйрардим, асл маконимни энди топдим, дердим ичимда.

Ўзи кичкинтойларни ёқтираман. Буни ота-онаму, у ердаги малакали ходимларгача яхши билишарди. Айниқса, болалар орасидаги Алишерга бошқача боғланиб қолгандим. У худди катталардек донолик билан бурро-бурро гапирардики, ҳайратдан атрофдаги одамлар ёқасини ушлашарди. Қуюқ киприклари туташ қошларига жуда-жуда ярашар, кулганида янада ширин бўлиб кетарди. Унга термула-термула тўймасдим. Алишер ҳам мени беҳад яхши кўрарди, айтганимга дарров «хўп» деб кўнарди. Амалиёт тугагач, болаларга,

ёқимтой Алишерга қаттиқ ўрганиб қолганимни чуқур ҳис қилдим. Тез-тез уларни йўқлаб кўргани бориб турдим. Дипломим кўлимга тегиши биланоқ тўғри шу боғчага ишга жойлашдим.

Ишимдан ҳам, ўзимдан ҳам кўнглим тўқ. Эртадан то кечгача жажжиларга меҳр бериб чарчамасдим. Бирга-бирга ўйинга тўймасдик. Алишер билан иккимиз қадрдон дўстларга айландик. Ҳар тонг «опажоним» дея олдимга югуриб келса, юрагим ҳапқириб кетарди. Кечки пайт онасининг қўлларига тутқазар эканман, албатта, юзимдан бир ўпиб кўярди. Ҳавасланиб кузатганимча қолардим.

Кунларнинг бирида нима бўлдию, Алишернинг онаси келавермади. Гуруҳимдаги ҳамма болалар уй-уйларига тарқалган. Мен Алишернинг шумшайиб турганини кўриб, чалғитишга уриндим. Бироқ, барибир парвосиз, хавотирли нигоҳларини дарвоза томонга тикиб туравергач, бағримга босиб эркаладим, ёнимда ҳаракатларимни кузатиб турган Нигора исмли ҳамкасб опажоним менга қараб гап отди. «Шу дейман, Маҳбубахон Алишерга бўлган меҳрингиз бўлакча, менимча, шунга ўхшаган ўғлингиз бўлишини истасангиз керак». Нигора опа худди ичимдагини билиб айтгандай ўзим ҳам негадир севиниб кетдим. «Қанийди» деб юбордим шаддодлигим тутиб. Шу пайт бир йигит ёнимга яқинлашганига кўзим тушди. «Ишқилиб гапларимни эшитмаган бўлсин» дедим ичимда. Аммо йигит эшитганга ўхшарди. Шундоқ юзидан билиниб турарди, кулгусини минг уринмасин яширолмасди. Боз устига бу йигит Алишернинг акаси экан.

Болакай кучоғимдан чиқиб, акасига ошиқди. Мен эса не қиларимни билмай ичкарига кириб кетдим. Кейин нима бўлганини Нигора опам кула-кула сўзлаб

бердилар. Айтишларича, болакай одатига кўра мен билан хайрлашиш учун акаси билан кутиб-кутиб кетибди. Ундан ҳам қизиғи йигит Нигора опамга «Синглингизга айтинг, хижолат тортмасинлар» деб тайинлагани жуда-жуда алам қилди.

Эртасидан бошлаб, кунига Алишерни олгани акаси келадиган бўлди. Ҳар сафар дарвоза олдида пайдо бўлса, бир муддат каловланиб қолардим, кейин ҳеч нима ўтмагандек ўзимни бепарво тутишга уринардим. Азиз, ҳа унинг исми Азиз эди. Ёшимиз тенг бўлсада, у лицейни тамомлаб, институтда таҳсилни давом эттираётган экан. Шу-шу Азиз иккимизни борган сари нимадир яқинлаштирарди. Мен қанчалик шаддод, эрка қиз бўлмайин, барибир болаларга хос соддалигим бор. Атрофимда кечаётган ҳар бир ҳодисага чин дилдан ишонардим ўшанда.

Азиз Алишерга росаям ўхшар, келишган қоматию ўтли нигоҳлари билан негадир ўзига тортиб турарди. У самимий йигит эди. Ҳазилкашликда ҳам, айтишувда ҳам мендан қолишмайдиган, чинакам орзуйимдаги оқ отли шаҳзода эди, гўё. Атайин ҳар гал энг охирида етиб келар эди боғчага. Унинг келишини Алишерга қўшилиб, ўзим ҳам интиқ-интиқ кутардим. Келгач эса, учовлон бирга боғчадан чиқиб кетардик. Ака-ука бекатгача кузатиб қўйишарди. Кейин хайрлашиб, автобусга ўтирардим.

Ўша бахтли кунларни ҳеч унутолмасам керак. Шодликка кўнглим лимо-лим эди. Ҳар куни келишигача сочимни чиройли турмак қилардим. Ойнадан кўзимни узолмасдим. Турли хил кўйлақлар тикиб киярдим.

Ҳа, ўшанда ҳаётимда илк бир бор севиб қолгандим. Лекин, баъзида Азизни ҳамма қизлар билан тез тил топишиб кетиши, барча одамлар билан ўта самимий муомала қилиши бир томондан кўрқитарди. Яна Азиз-

нинг ширин сўзларини тинглаб, менда кўнгли бор деб қаттиқ ишонардим. Афсус, минг афсус, бир куни...

Бир куни Азиз боғчага чиройли қиз билан кириб келди. Ҳеч нарса бўлмагандек саломлашди. Сўнг Алишерни олдига чақирди, ёнидаги қизни «Келинойинг» дея таништирди. Унинг сўзларидан юрагимда кучли оғриқ сездим. Наҳотки...

Ўша ондан сўнг узоқ вақт ўзимга келолмай юрдим. Алишер ҳам бир ҳафта ичи боғчада қорасини кўрсатмади. «Уйларида тўй бўляпти» деди кимдир. Мана шу дақиқаларда эс-хушимни йиғолмай, телбага айланиб бораётгандек эдим. Юрагимга ҳеч нима, ҳатто севимли боғчам ҳам сифмайдиган ҳолатдайдим. Уйимизга кўмилиб олдим. Ота-онам аҳволимдан ташвишланиб, ҳатто шифокорга кўрсатишди. Онам ачиниба ачиниб йиғлади. Опаларимга дардимни айтиб, йиғладим мен ҳам.

Аммо, инсон кўникувчан экан, инсон унутувчан экан, инсон ғамни енгувчан экан. Бардошли бўларкан инсон зоти. У йигит менинг кўз ёшларимга арзимади, деган фикрга келиб, ишга қайтдим. Ала-мимни ичимга ютдим. Буни қарангки, энди Алишерни боғчага онаси ҳам эмас, Азиз ҳам эмас, янги бир келинчак олиб кела бошлади. Барибир, болакай унга ётсираб қарар, фақат менга талпиниб тураверарди. Ўзини Назокат деб таништирган келинчак эса «Сизни Алишеримиз шунчалар яхши кўрадики, меҳрини қандай қозондингиз? Менга ҳам ўргатинг» дея ҳавасланиб мулойим сўзларди. Болакай нега ётсираяпти Назокатга? Азизнинг укаси, жияними деган фикрни бошдан ўтказдим. Сўнгра у Алишернинг онаси Азиз билан бирга яқинда чет эл сафарига кетишганини айтди. Энди болакайни Назокатдан қизғона бошлагандим.

Ярим тунда уйғониб кетдим. Аламлар, армонлар исканжаси уйғотди. Ҳар куни ўша келинчакни кўра-тиб қолиш оғирдан оғир эди. У ёқ-бу ёқни титкилаб, қаердандир қоғоз-қалам топдим, қайноқ ҳисларимни тўка бошладим:

«Сиз кетдингиз! Менинг вужудимни оловларга ташлаб, кўзларимни ёшлаб, юрагимни ғашлаб, армонларнинг маҳзун-маҳзун куйларини бошлаб...

Сиз кетдингиз! Ортингиздан мажнунтоллар мунгайиб қолди, ойдиндаги осмонлар энкайиб қолди, бағримдаги яролар кенгайиб қолди.

Сиз кетдингиз! Йироқ бўлдим севги демиш зиёлардан. Фироқ чекдим алвон-алвон рўёлардан.

Келасизми? Йўлларимда униб ётган бутун орзу - умидлардан кечаман. Келасизми? Сўзларимга интизор бўлган, бедор бўлган шайдолардан кечаман. Келсангиз, ёлғон-ёлғон дунёлардан кечаман!

Истайсизми? Сиз кириб келган тушларимни рад этаман, муҳаббат юртини тарк этаман, кетаман!

Сезасизми? Қулоғингизга шивирлаган баҳор менинг сўзларим эди, хаёлларингизда яшаётган қаро тунлар менинг кўзларим эди, йўлингизда соғинчдан сарғайган ўша маҳзун юзларим эди.

Биласизми? Ҳижронлар азобида қанча-қанча зардоблар ютганман, пойингизга гуруримдан қизғалдоқлар тутганман. Мен сизни, мен сизни ҳар баҳор кутганман.

Кўрқмайсизми? Сиз учун бутун умрга армонларга айланишим мумкин, етиб бўлмас хотираларга жойланишим мумкин. Мен бир куни, мен бир куни тупроқларга бойланишим мумкин.

Эртасига эрталаб кутилмаган ташрифдан ҳайрон қолдим. Не кўз билан кўрайки, Азиз мен томонга Алишерни етаклаганча жилмайиб келарди. Бир муд-

дат ўзимни йўқотдим. Бир муддат вужудимни ҳаяжон босди. Аммо, тезда ўнгланиб олишга улгурдим. Энди Азиз мен учун аслида ким эканлигини ўйладим.

- Келинг, - дедим расмий оҳангда.

- Қалайсиз, Маҳбуба? - деди севинчини яширмай.

- ...

Унинг саволини жавобсиз қолдиргим келди. Чунки Азиздан бундай муомалани, бундай кайфиятни кутмагандим. Бироз бўлсада, орадаги муносабатларимиз учун хижолат тортса керак деб ўйлагандим. Аксинча, ҳануз ўша-ўша.

- Келганимиз ёқмаган кўринади. - Астойдил норози бўла бошлади у.

- Йўқ, нега? - дедим шошилиб Алишерни кўлидан тутиб ичкарига бошларканман.

- Тўхтанг, Маҳбуба!

- Ҳа. Тинчликми?

- Соғинмадингизми?

- Нима?

Шу тобда ғазабдан ўзимни аранг босдим. Сўзлари гашимни келтира бошлади.

- Нега соғинарканман сизни?

- Севасизку...

- Ким айтди буни?

- Кўзларингиз!

Негадир ич-ичимдан қаттиқ ўксиниш кечди. Наҳотки, Азиз менинг покиза туйғуларим устидан кулаяпти. Хўрлаяпти.

- Оилали бўла туриб, қиз болага буларни гапиришга уялмайсизми? - дедим кўзларимда ёшим милтираб.

Азиз ҳеч нарсага тушунмагандек ҳайрон боқиб турдию, кейин бирдан кулиб юборди. Индамай жилмайганча боғча эшигидан чиқиб кетди. Мен эса мана шу суҳбатдан кейин кечгача руҳан эзилиб юрдим. Аммо,

кечга томон Назокат келгач, барча изтиробларим, шубҳа-гумонларим тумандек тарқади кетди. Ҳзимни кушдек енгил ҳис қилдим. Айтишига қараганда, Назокат Азизни эмас, акасининг турмуш ўртоғи экан. «Улар оилада уч ўғил бўлиб, Азиз энг кенжаси, менга ўхшаш эркаси бўлади» дея сўз қотди янгаси. Бу янгиликни тинглагач, беихтиёр севинчимдан болаларга ўхшаб ўрнимдан сапчиб юборсам бўладими. Нарироқда турган Азизни бу гал ҳам кўрмай қолибман. Яна уятдан мулзам бўлдим. Кейин эса унинг ўзи ҳузуримга келди. Худди эртақлардаги оқ отли шаҳзодалардек мени боғчадан олиб чиқиб кетди.

ОЛИФТА ҚИЗ

Боғчадаги болалар ичида энг ўжари у эди. Бўйи бизлардан бироз баландроқлиги учунми ва ё ўзини катта олишга ўрганганиданми, ундан кўрқардик. Барчамиз бу зўравоннинг ҳар айтганларига бўйсунитишга, буйруқчаларини бажаришга мажбурдек кўринардик гўё. Ҳзимга қолса бутун кунни «тўй-тўй» ўйнаб, эртадан-кечгача келинчак бўлиб ўтказишга уринадиган эрка-тантиқ қизалоқнинг адабини бергим келарди. Асло жиним суймасди, ич-ичимда кек сақлаб юардим. Боиси Дилнура опам совға қилган чиройли ва бежирим қаламдонимни синдирган, сумкачамни ичига алламабало суратларни чизиб ташлаган. Бу ҳам етмаганидек онам тайёрлаб берган ширин кулчаларимни кўлимдан тортиб олиб, еб қўйган. Мен энди олти ёшга тўлиб-тўлмаган болакай бўлсам-да, унчамунча яхши-ёмонни, ҳақ-ноҳақни бироз ажратишга ақлим етарди. Унинг яна бир қилиғи ортиқча эди. Баъзи пайтларда худди катта қизларга ўхшаб, мен онамнинг сумкасида кўрган бўёғидан лабигагина эмас,

яноқларигача обдон суртиб келарди. Шунда боғча опаларим бир-бирларига қараб: «Олифта қизай» дея устидан беғараз кулиб қўйишарди. Лекин барибир уни эркалатиб суйишарди. Узун, қўнғироқдай сочига по-пукли ленталар тақиб, рақсларга туширишарди, қўшиқлар куйлатишарди, шеърлар айтқизишарди.

* * *

Биринчи синфга қадам қўйганимда пешонамининг шўрлигидан ўз-ўзимга ачина бошладим. Чунки олифта қизга яна дучландим. Боғчада жон-жонимга тегиб юргани камдай бир синфда, бир партада ўтиришимга тўғри келди. Унинг боғчадаги ёмонликлари учун иччимдаги адоватларимни эсдан чиқазолмаганимдан иноқлашолмадим. Дастлабки тўрт йил оралиғида тинмай бошқа парталарга ўтиб кетишни орзулаб юрдим. Негаки, Малика (ҳа, олифта қизнинг исми шундай эди) ўзини бутун синфимизнинг маликасидек тутарди. Тўғри, исмига монанд тарафлари кўп эди. Ҳар гал кунт билан тер тўкиб тайёрлаб келган уй вазифаларимни бирма-бир дафтарларига кўчиради-да, устоздан уялмай «5» баҳони олиб ўтираверарди. Дарсларимиз мобайнида тезкор топшириқларни қораламамдан шошилиб нусха олиб, ўқитувчиларга олиб борар, тинмай менинг соям остида «Кундалик»ни аъло баҳоларга тўлдиришни канда қилмасди. Қисқа қилиб айтганда, юзсизликда, «чаққон»ликда, ҳатто айёрликда унга тенг келадигани топилмасди. Мендек ювош, одамови боланинг бир сўз дейишига кўзи етмасди. Балки боғчадаги қўрқинчлардан ҳали-бери қутулолмаслигимни яхши биларди. Балки унинг ўзини баҳолар билан алдаб, қувонтириб юришини кўриб севи-нармидим. Яна ким билсин. Балки...

* * *

Юқори синфларга ўтганда отамни мактабга етаклаб келиб бўлсада, хуллас, бир йўлини топиб Малика билан партаминини ўзгартиришга эришдим. Орқароқдагига ўтиришга муваффақ бўлдим. Бироқ у энди мутлақо бошқача йўл тута бошлади. Ўзини энг яқин дўстдек кўрсатиб, турли йўллар орқали мендан фойдаланар, агар бетоб бўлиб, дарсга бормай қолсам, эринмай қизлар билан уйимизга бостириб келарди. Сездимки, менсиз аълочилигига тезда путур етарди. Шуларни англаган ҳолда ўзимни ундан минг олиб қочишга уринмай, кўринмас заррадек манфаатлар иккимизни бирлаштириб кўярди. Баъзи-баъзида болалар орасида мени еру-кўкка кўтариб мақтарди, катта-кичик тадбирларимизга ҳеч бир қобилиятим йўқлигига қарамай, доимо ўзи чорлар, сохта меҳрибончиликлар қилиб юрарди. Фақат онда-сондагина сўнгсиз шўхликларини, тинимсиз ҳазиллари менга ёқимсиздек туюларди. У чиндан-да жуда кўпол ҳазиллар қиларди менга. Гоҳо айтишишгача борган вақтларимиз ўзимни вазминликка олиб, асабийлашиш ўрнига ҳар тугул қоғоз бўлақларини майдалаб таскин топардим. Ўша олифта қизни сира-сира енгилнинг иложи йўқдай эди.

* * *

Саккизинчи синфдалиқ чоғларимизда биз тенгдошлар орасида бир-биримизга лақаб тўқиб ҳазиллашиш авжига чиқди. Менимча, ҳамма ўғил-қиз бир қишлоқда яшаганимиз учунми, бутун уруғ-аймоқларимизни яхши танирдик. Аждодларимиздан қолган «буюк ном»ларни айтиб, енгил-елпи гапириб ўтардик. Ўртамиздаги ушбу жумбоқли сўзларни устозларимиз анча вақт англашолмай юришди. Айниқса, шаддод

Малика тинмай мени, ҳа айниқса, мени ҳар хил илмоқли гаплар билан маънони лақабимга етказиб кулиб юриши азбаройи юрак-юрагимдан ўтиб кетарди. Ҳар гал зоология дарсида синф доскаси олдига ўтилган мавзуни гапириб бериш учун чиқсам, албатта, у ўрнидан туриб эчкилар ҳақида битта савол бермай қўймасди. Маликанинг саволини тинглаган бутун ўғил-қизлар гуриллаб кулиб юборарди. Боиси, катта бобомга одамлар «Эчки» деб лақаб қўйишганиданми, хуллас, синфдошларим мана шу номни менга гўё елимлаб ёпиштиришгандай эди. Ҳар гал унинг қилмишларини алам билан ичга ютардим. Фазаб билан олифта деб ҳеч кимга эшиттирмасдан секин шивирлаб қўярдим.

* * *

Кунларнинг бирида барча қилмишлари жонидан ўтиб, Маликадан ўч олишга аҳд қилдим. Ахир ўзингиз яхшилаб ўйлаб кўринг, синфдаги энг билимдон икки ўқувчининг бири мен-у, иккинчиси ҳам камина орқали ана шу мартабага эришган ва ҳар сафар гапдонлик билан ўзини билафон кўрсатадиган олифта қиз бўлса. Яна у менга келаётган устозларнинг ҳамду-саноларини кўролмай, доим душманлик қилаверса. Ҳатто, бир гал катта танаффусда кўзойнагимни сумкасига яшириб қўйиб, роса роль ўйнади, айёрлигини ишга солди. Фазабимни оширгандан оширди. Бас, бу дунёда ҳамма нарсанинг ўз ҳисоб-китоби бор дея бир қувлик ўйлаб топдим. Айни зоология дарсида доскага чиқишимдан аввал унинг узун-узун сочларини билдирмай стулга маҳкам боғладимки, ўша ишни қандайин ҳеч кимсага билдирмасдан уддалаганимга ўзимам ҳайронман. Сўнгра синф ўртасидаги доска саҳнасида мавзуни бир бошидан баён этишга тушдим, икки кўзим Олифтада. Бирдан ўқитувчимиз «Етарли» дея болаларга савол

беришни буюрди. Одатдагидек «Олифта» яна бир қитмир саволини беришга чоғланиб, ўрнидан туратган эди ҳамки, сочлари стулга тортишиб, орқага бир қалқиб кетди. Кўзлари ола-кулаланиб, ўтириб қолди. Анчайин ўнғайсизланди, оғриқдан ингради, «вой сочим»лаб хонани бошига кўтарди. Бу ҳолатдан синфдагиларнинг барчаси кулгудан ўзларини тиёлмади. «Олифта»нинг яқин дугоналари шошганича сочларини стулдан ечиб олишди. Қисқа фурсат ичида «сирли жинойт»нинг ортида мен турганим равшан бўлгач, Маликанинг «адоват»и ортгандан ортди. У энди «Эчки» дейишгада қаноат қилмасдан, олдига яна битта «кўзойнакли» сўзини қўшиб ортимдан пичирлаб айтиб юрадиган одат чиқарди. Яъни, «Кўзойнакли эчки» деб атай бошлаганди. Чунки кўзойнак тақиб юардим-да. Мен ҳам пичинглари бежавоб қолдирмасдим. Энди унинг лақаби ҳам жуфтланди. «Донохон» сифатида ҳам синфдошларимиз ўртасида ёйилди.

* * *

Эрта баҳор эди. «Донохон» кетма-кет уч кун дарсга қатнашмади. Қизиқ, бундай одати йўқ эдику, сира мени ёлғизлатмасди. Негадир ҳаётимда бир нарса камдай, бир нарса етишмаётгандай туюлаверди. Бироқ ўша бир нарса нималигини ҳеч англолмасдим. Тўсатдан синфдошимиз Гулноранинг «Қизлар мажлисида Маликанинг баланд пошнакли туфли ки-йиб юришини Хулкар Аҳматовна роса танқид қилибди» деган гаплари қулоғимга чалинди. Чалиндию, ўйлаб қарасам ўшанда Малика деса ҳамманинг кўз ўнгига ўзига оро бериб, таннозланиб юрадиган, қалди-қоматига бошқаларни маҳлиё этишдан завқ туядиган, шаҳарлик қизларниям доғда қолдириб кета олишга қодир

ғалати қиз пайдо бўларди. Эҳ, олифтая дея шивирлаганча кулиб қўярдим. Шу кун йўл-йўлакай уйга қайтар эканман, рўпарамдан бир пешонасида оқ қашқаси бор жигаранг тойчоқни миниб олган Малика чиқиб қолди. Ё тавба от ҳам эгасига ўхшаб бир жойга ўрнамай бошини баландга кўтарганча сапчиб-сапчиб кишнашдан тўхтамасди.

- Нечук мактабда кўринмадингиз, хоним афанди? - дедим севиниб.

- Боргим келмади, бормадим. Сенга нима? - деди бепарво оҳангда.

- Менгаю барибир, лекин ҳамма устозлар тинмай сўрашяпти. Синфдошларимиз эса у ёқда «Малика, Малика» деб соғиниб ётишибди, - дедим ёлғон аралаш.

- Ростан-а? - Жилмайди у шуни кутгандай.

- Бўлмасам-чи, ҳатто Хулкар Аҳматовна сендан кечирим сўрайман деб қайта-қайта хонамизгача келиб-кетди, - деб юборибман қувонганимдан билиб-билмай.

Кутилмаганда Маликанинг авзойи ўзгарди. Бир зум қалдирғоч қанотидек қошлари чимирилди. Кўзлари ғазабдан пирпираб кетди. Дарровда лаққа тушираётганимни сизди.

- Сен «Кўзойнакли эчки» мени кичкина боладай алдама.

- Ишонмасанг ишонма - дедим кайфим учиб.

- Эртага мактабга бораманку, ёлғон бўлса ўзингдан кўр!

- Майли, бора қол, - деганча уйимга югуриб кетдим. Йўл йўлакай юрагимда гулғула кучайди. «Олифта» ҳеч қачон бўш келмайди. Айниқса, чув туширишга уринганларни аяб ўтирмайди. Адабини бермагунча тинчи-майди. Ишқилиб ёлғончилигим учун эртага синфда бошимга шўрва тўкилмаса гўргайди...

* * *

Мактабни битирганимиздан сўнг барчамиз ҳар томонга тарқалдик. Мен туманимиздаги лицейнинг бағридан кўним топганлар қаторида бўлсам, Малика шаҳарга йўл олди. Касб-хунар коллежларидан бирида таҳсилни давом эттираётганини билардим, холос. Мана шу тарзда мактаб ҳаётига кўшилиб, иккимиз ўртамаиздаги гоҳо ҳазил, гоҳо чин жанжалларимиз ниҳоя топгандек бўлди. Ва лекин ўша «Донохон»дан олган таассуротларим орқали бошқа қизларниям шундай тасаввур этардим. Унинг ич-ичимдан ёмон кўрган феъл-атворларию, болаликда етказган озорлари сабаб «доно»лардан безиб қолгандим. Фақат ўқиб, изландим, фақат қалин жилдли китобларга дўст тутиндим, фақат билимлар ортидан эргашдим. Охир-оқибат университет талабалари сафига ўтдим. Аммо мактабни битирган чоғлардан то олийгоҳ эшигигача бўлган вақтлар оралиғида на тузукроқ синфдошларга кўшилдим, на байрам-базмларда яйраб ўйнай олдим. Балки бунга чинданам одамовулигим, ёхуд фақат ўзини ўйлайдиган худбинлигим сабабмикан. Аввал олим бўлай, кейин одам бўларман деганмидим, тагин билмадим. Ўша йиллар давомида кўплаб синфдошларимга кўзим тушиб, суҳбатлашиб ўтардим, ўша «Олифта қиз»ни ҳеч учратолмасдим. Айтишларича, у ҳам шаҳарлик қизларга айланиб кетганмиш. Балки ўзи орзулагандай машҳур суҳандон даражасига етиб, бизни танимай қолгандир. Ахир у мактабимиз радиоси бошловчиси эди. Бу вазифани ҳеч кимга бермасди. Овози ёқимлилигини тан олмасдан иложим йўқ эдию, муро-самиз келишмагани учун ундан камчилик излаб гашига тегишни яхши кўрардим. Албатта, ойнаи жаҳондаги Насиба Мақсудовага ўхшаб машҳур бўлиб кетишига ҳеч шубҳа қилмасдим.

* * *

Кунлардан бирида унверситетдан қайтаётганимда ёмғир шаррос қуйиб берди. Устига устак кузаклиги учун қишлоғимиз йўлидаги барча машиналар пахтазорда одам ташиб юрган эканми, уйга кетишга техника бекатда кўринмасди. Ҳунобим ошди. Костюмимни бошимга пана қилганча бекат айвонида ёмғир тинишини кутмоқни истадим. Ичкарига қадам қўйишим билан қандайдир таниш чехрага дучландим. Рўпарамдаги пуштаранг нилуфар гулли рўмолни бошига тангиган, ивиган қўйлаги товонига тегай-тегай деб турган, кўриниши соддадил қишлоқ қизларини эслатадиган сокин нигоҳ эгаси Малика эди. Кўзларимга ишонгим келмай-келмай яхшилаб назар ташладим. Қиз қўлидаги елим халтани маҳкам бағрига босганича тарновчадан тушаётган ёмғир томчиларига қараб хаёл суриб ўтирарди. Йўқ, чиндан ҳам бу ўша мен «олифта» деб мазах қилиб юрадиган, бутун мактабда шаддодлиги билан ном қозонган маҳмадона қизалоқ эди. Балки турмушга чиққандир деб ўйладим ичимда. Бундан беш-олти ойларча бурун ўртоғим Воҳид «Маликанинг отаси оламдан ўтди» дегандай бўлувди, балки ўшангадир, тахмин қилдим ҳозирги маҳзун ҳолатини. Аста бориб, ёнига ўтирдим. Умрида биринчи бор унга чинданига сизлаб сўз очдим.

- Қалайсиз, шаддод қиз?

Малика мен томонга бошини бурди. Бурдию, ҳайратдан қотиб қолди.

- Ияя, Камол...

- Нечук бу ерда ғамги-инин ўтирибсиз? - дедим жилмайиб.

- Сизни ўқишга кирибди деб эшитудим. Кеч бўлсада табриклайман!

- Раҳмат, ўзингиз-чи?

- Менми... мен коллежни битириб, тикувчилик цехига ишга кирдим.

- Нима? Сиз-а?..

- Ҳа-да, тикувчилик қулидан келади деб уйламоқ-дингизми?

- Йўға, шунчаки... сиз суҳандон бўласиз деб ишонардим.

Малика беихтиёр кулиб юборди. Ана шу ҳолатидаёқ менга қадри ўтаётган алақандай болалигимнинг бир парчасини эсга солди.

- Биласизми, Камол, бу ҳаётда ҳар доим ҳам истаганларимиз амалга ошавермасакан. Баландпарвоз орзулар ортида баландпарвоз армонларнинг чиқиб қолишим ҳеч гапмаслиги хаёлимизга келибдими. Обдон ўз ҳукмига бўйсундиришга уринаркан ҳаёт деганлари. Балки шуниси билан қизиқдир, балки шуниси билан инсон инсондир. Яна билмадим, - дея чуқур хўрсинди қиз.

- Тўғри айтасизу, тақдирни инсон ўз қули билан яратади. Модомики яратолмаганида ҳам ихтиёрини тақдирга топширмаслиги керак, осонгина ҳукмига бўйсуниб кетавермаслиги керак.

Малика ҳам умрида биринчи марта менга таслим бўлди ёки тортишишни эп кўрмади, гапни бошқа ёққа бурди.

- Ростданам ҳаёт сизни ўзгартириб юборибди, Камол. Улуғсифат бўлиб қолибсиз кўзойнаксиз ҳам.

У шундай деганча ўрнидан туриб кетишга чоғланди. Чунки Маликанинг осмончалик ғурури ҳануз кўзларини қолаб турган, ҳануз бировнинг олдида ожизлигини кўрсатиб қўйишдан қўрқарди.

- Майли, Камол, яхши боринг, мен кетдим...

- Тўхтанг, Малика! - дея ортидан ёш боладек эргашдим беихтиёр. Ёмғир тингани учун иккимиз то қишлоққа етгунча бирга яёв кетдик. Узоқ-узоқ болалик хотиралари ҳақида сўзлаб, Маликани юзларига табассум улашиб, кўзларига оловли чақноқ ҳисларини қайтармоқни истадим. Бироқ, минг афсуслар бўлсин-

ки, у энди мен ўйлаган олифта қиз эмасди. Тинмай, бир лаҳзада гапиртиришга қўймай менга жавраб юрадиган қиз камгап, уятчанг, жиддий қиёфага кирганди. Сўзларимга фақат «ҳа» ёки «йўқ» жавобини берарди, холос. Во ажаб, «Олифта»ю «Доно» қиз қаерларда қолди? Наҳот болаликнинг бетакрор онлари шу қадар бевафо...

* * *

Ўша куни мен дунёда инсоннинг тақдир олдида нақадар ожиз эканини англадим. Бир ўйноқи қиз тимсолида табиатнинг ҳар бир хилқати ўзгарувчан эканини англадим. Дунёда ҳеч бир ҳодисага нисбий эмас дея баҳо бериб бўлмас экан. Маликанинг отасидан айрилиши, оиласининг қарз ботқоғига ботиб, бор-бурдидан ажраши ва охир-оқибат ёшгина жони билан укаларини боқиш илинжида эртадан кечгача тер тўкиб ишлаши эндиликда оддий ҳаёт қонуниятларига айланганди. Қайсидир файласуф «Одам болалигида қандай бўлса, улғайганда ҳам ўшандай қолади, феъл-атвори ўзгармайди, унинг келажагини кичиклигидаёқ башорат қилиш мумкин» деганида қанчалар адашганлигини инкор қилолмай қолдим. Ҳаёт ва одамлар ўзгарувчан экан. Гоҳ одамлар ҳаётини ўзгартирса, гоҳ ҳаёт одамларни ўзгартириб қўяркан.

* * *

Бугун ҳам ҳар кунгидек ишимни тугатиб, мактаб ҳовлисидан кетиб борар эканман, йўл саҳнидан узун палточаларининг олдини очиб, шимининг икки чўнтагига қўлчаларини солиб, худди каттакон мансабдор кишилардек бошини ғоз тутиб юриб кетаётган қизалоққа кўзим тушди. Тушдию, бирдан кулгим қистади. Ўша олифта қизни хаёлимга келтирдим. Беихтиёр қизалоққа ёлғондакам хушомад қилмоқчи бўлиб турган чоғларимда хотиним қўнғироқ қилди:

- Алло, адажониси.

- Лаббай, аяжониси.

- Бугун онангизни, йўғе, онажонимизни кўргани бормоқчилигимиз эсийиздами?

- Эсимдан чиққанакан-а, яхшиям эсимга солдингиз, - дедим хотинимга ҳазиломуз рўпарамда кетаётган олифта қизчадан кўз узолмай.

- Ундай бўлса, тезроқ келинг, дамлаб қўйган ошим совуб қолмасдан.

- Ҳозир, озгина кутинг, етиб бораман, - дея қадамимни илдамлатдим.

Уйга борганимда хотиним мени кўриши биланоқ мамнун ҳолда дастурхон ёзди, мева-чева, иссиқ нону, иссиқ чойлар билан беади. Зум ўтмай, лаганда паловни келтирди. Мен эса ошга бир- икки қошиқ югуртириб, мазасини баҳолашга тушдим.

- Қироличам, - дедим меҳрим тобланиб, - агар малол келмаса «Кундалик»ингизни олиб чиқсангиз, би-итта баҳо қўйиб берсам.

-Э-э, боринге! Мактабда ўқувчиларингизга икки қўйишдан чарчамадингизми? - деди қувлик билан у.

- Йўға, сизга икки қўйиб бўлармиди, сизнинг баҳойингиз «аъло», - дея жилмайдим.

- Ростданми, алдамаяпсизми?

- Асло!

Шу пайт унинг кўзлари чақнаб югуриб уйга кириб кетдию, зум ўтмай қизил бантикчали иплар билан безатилаган «Кундалик»ни кўтариб рўпарамда пайдо бўлди.

- Ад-а-а-си, биролоқ бешни жуфтлаб қўяқолинг, - деди эркалиги тутиб.

Мен эса ҳайрон ҳолда ҳо-ҳолаб кулиб юбордим.

-Э-э, баҳоларидан ҳаволаниб юрадиган олифта келинчак ҳалиям эски одатингиз қолмади, қолмади-да!

Ана шунақа дўстлар, ўша мен болаликдан уришиб тинчимаган олифта қиз бугунга келиб хотинимга айланган Малика эди.

МАЪЮС КЎЗЛАР

Олийгоҳни битириш палласида Раъно билан аҳду паймон қилгандик. Унинг менда кўнгли бор. Менинг унда. Иккимизнинг муҳаббатимиз тарихидан ҳатто ота- оналаримиз ҳам бохабар эдилар. Шу сабаб аввал тузукроқ ишга жойлашиб, сўнгра уйланишни ниятлардим. Қарорим севганимга ҳам, яқинларимга ҳам маъқул келди чамаси, ҳаммалари ҳаётимни тезроқ йўлга солишимни истаб, турфа маслаҳатларини аяшмади. Омадим юришиб, узоқроқ бўлсада шаҳардаги ҳуқуқшунослик коллежига ишга қабул қилишди. Энди ҳамма гап дарсларни бошлаб олишда қолди. Сентябрь тўнги отишини интиқлик билан кутдим. Ниҳоят, ўша вақт келди. Менимча, бу кунни ҳеч эсимдан чиқазолмасам керак.

Қуёш айна тонгда уфқни қизартира бошлаганида онамнинг овозидан уйғониб кетдим. Шошилиб соатга қарадим, сал гафлат босибди. Онамнинг койишигаям қулоқ тутмай, нонуштани тушга қолдирганча коллежга ошиқдим. Болалигимдан одатга айланганми нуқул муҳим вазиятларда кечикавераман. Боз устига тунда Раъно билан телефондаги суҳбатларимиз узоққа чўзилган. «Ўзингиздан уч-тўрт ёш кичик қизларга дарс ўтаркансиз, яна бирортасини ёқтириб қолманг-а» деб қайта-қайта уқтириб чарчамаганди-я. Деярли ярим суҳбатимиз ваъда беришга, ҳеч кимга қарамасликка ишонтиришга кетганди. Тавба, наҳот мендан шубҳаланса? Шунча йил бирга юриб ҳам йигитини билмаганмикин? - деган ўйга бордим.

Бекатга етиб келганимда ҳаммаёқ тиқилинч, билимлар куни бўлгани учун ҳам енгил машиналар бу ерга етиб келмасидан ярим йўлдаёқ тўлиб, қайтиб

кетарди. Асабий ҳолатда соатга қарадим. Вақт кечик-япти. Тезроқ кетмасам бўлмайди. Бирдан ёнимга худди нажоткор қутқарувчидай автобус келиб тўхтади. Ўйлаб ҳам ўтирмай, шошилиб ўзимни ичига урдим. Менга ўхшаган йўловчилар кўп эканми, одамлар зич жойлашиб, ҳатто у ёқ, бу ёққа қарашгаям имкон йўқ эди. Тиқилинча ҳеч ким бир-бирини танимас, силжи-силжию, шовқин-сурон баттар фашимга тегиб, жаҳлимни чиқарарди.

Бирдан кутилмаган овоздан сергак тортдим.

- Ҳой, кўзингга қарасанг ўласанми? Оёғимни эволдинг, - дея рўпарамда гўзал бир қиз еб юборгудек боқиб турарди.

- Аа-а, - дедим шошилиб хижолат тортганча.

Чиндан ҳам билмасдан қизнинг оппоқ туфлиси учини босиб турган эканман.

- Узр, - дея секин оёғимни олдим. У эса худди шуни кутиб тургандек автобусни бошига кўтарди.

- Анқовмисан, ё кўрмисан? Янги туфлигимни ифлос қилдинг.

- Кечиринг, синглим, сезмай қолибман, - дедим ўзимни оқламоқчидай.

- Сезмаганмиша, сезмаганмиш, унда нега қизлар томонга ўтволдинг? Бу ерда нима бор сенга?

Индамай тишимни-тишимга босдим. Чунки, ҳаманинг эътиборини тортаётганимизни сезиб турардим. Аммо, жим бўлганим сари қиз баттар авжига чиқар, ўзига қолса туфлисини арткизишдан-да тоймайдиган авзойи бор эди.

Манзилга етиб келишим билан автобусдан тушиб, тезроқ кўздан ғойиб бўлишга уриндим. Наҳотки, қиз бола шунчалик жанжалкаш бўлса, ер ёрилмадию, ерга кириб кетмадим. «Яхшиям Раъно ундай қизларданмас» дедим ичимда коллежга кириб борар эканман.

Яна севгилимнинг гапларини эслай бошлайман. «Хавотирланма, Раъно ҳеч қайси қиз сенга ўхшамайди, ўхшатолмайман ҳам, сен танҳосан» дейман ўзимга-ўзим. Ниҳоят, биринчи машғулотга кирдим. Дарс кўнгилдагидек, қизиқарли ўтди. Юқори гуруҳлиги учун укам тенги йигит-қизлар орасида ўзимни бироз нўқулай сездим, холос. Иккинчи соатда кейинги гуруҳда кутилмаган тасодифдан эсанкирай дедим. Тавба, дунёнинг торлигини қаранг-а, боягина автобусда бўралаб сўкиб, мени барчанинг олдида мулзам қилган қиз ўқувчиларим қаторида ўтирарди. У ҳам мени кўриши биланоқ хижолатдан қизариб кетди. Эсладию, уятдан кўзларини ердан узолмай қолди. Мен эса ўзимни ҳеч нима бўлмагандек тута бошладим. Гуруҳдаги ҳар бир ўғил-қиз билан бирма-бир танишиб чиқишга тўғри келди. Шунинг учун ҳаммани биттама-битта ўрнидан турғизиб, исмини сўрай бошладим. Навбатма-навбат дафтаримга қайд қилиб бордим. Бояги жаҳддор қизга юзланганимда, негадир қувлигим тутди.

- Исмингиз? - дедим жилмайиб.

- Намуна.

- Аа-а, - дедим ишонқирамай, - авваллари бу исмни эшитмаган эканман.

- Намуна Аҳмедова. - Такрорлади қиз.

- Тушундим, - дея дафтаримга исмини ёздим ва қизга қайта қарадим. У рўпарамда бошини эгганча ожиз бир аҳволда эди.

- Демак, Намунасииз, шундайми? - дедим мулойим оҳангда.

- Шундай устоз.

- Чиройли исмингиз бор экан. Сиз унга муносиб-сиз, тўғрими?

Қиз кутилмаган саволдан каловланиб қолди. Индамай тураверди.

- Муносиб бўлишга ҳаракат қилинг. Ўқишда ҳам, уйда ҳам, кўчада-ю, ҳатто автобусда ҳам, - деб юбордим қизишиб.

Қиз ялт этиб қаради.

- Ўтиришингиз мумкин, ҳурматли Намунахон, - дедим исмига урғу бериб.

Намуна мағлубона жойига чўкди. Шу-шу мен дунёда ҳеч бир қилмиш жавобсиз қолмаслигини яна чуқурроқ англадим. Инсонни битта таассурот орқали баҳолаб бўлмаслигига ишондим.

Намуна яхши қизга ўхшади, назаримда. Бир куни залдан ўтиб кетаётсам, уч-тўрт йигитнинг ёнида учратдим. Қиз тинмай улар билан нималарнидир муҳокама қилиб, баланд овозда тортишар, атрофига парвоям қилмасди. Беихтиёр унинг менга кўзи тушди. Бирдан ювош тортди. Жимиб қолди негадир. У билан бу каби ҳолатларга кўп бор гувоҳ бўла бошладим. Автобусдаги фикримда қолишимга тўғри келди. Ҳар гал дарсга кирганимда ўзини тутиши, одоби ва ўқишини кузатиб, ичида икки хил одам яшармикин деган ўйга борардим. Бошқа ҳамкасбларимнинг сўзларига қараганда, Намуна шаддод қизлардан бири эмиш. Бироз вақт ўтгач, унинг ёнидаги ўша йигитлар коллежимизнинг энг билимдонлари эканини билдим. Чиндан ҳам Намунанинг бировларга намуна бўла оладиган тарафлари кўп экан.

Январнинг ўрталари эди. Қишки олимпиадалар бошланди. Буни қарангки, коллежаро тарих фани бўйича Намуна биринчиликни олди. У менинг ўқувчим бўлгани учун ҳам вилоят босқичига тайёрлаш зиммамга юклатилди. Кўлимдан келганича ёрдам бера бошладим. Табиатан кувноқ, ҳазилкаш йигит эканимдан у билан тезда иноқлашиб кетдик. Фақат Намунадаги кучли самимийлик, шаддодлик ва вақти-вақтида паришонхотирлик мени чўчитарди, холос. Кунлар-

нинг бирида олимпиаданинг вилоят босқичи ташкилланди. Натижаларни узоқ вақт кутдик. Интиқ- интиқ кутдик. Ниҳоят хушхабар! Ишонасизми, Намуна биринчилиқни олди. Менинг қайсар ўқувчим ғолиблик шоҳсупасини ҳеч кимга бермади. «Намуна Аҳмедова биринчи ўринни эгаллади» деган сўзларни эшитгач, у қувончидан ўзига сизмади. Кўзлари тўла севинч ёшлари билан бўйнимдан беихтиёр кучоқлаб олса бўладими. Не қиларимни билмай ҳайрон қолдим, лол қолдим. Лекин ўзимни атайлаб бепарво тутдим. Ахир, ғалабадан худди ўзимникидек хурсанд эдим. Намуна билан туманга бирга қайтдик. Йўл-йўлакай илк танишувимизни эсга олдик. Кула-кула кечирим сўради мендан. Кеч кириб қолгани сабаб уни қишлоғигача кузатиб қўймоқчи бўлдим. Шу лаҳзаларда беҳосдан Раъно қўнғироқ қилди.

- Алло, - дедим истамайгина.

- Баҳром ака, қаердасиз?

- Нима гап? Тинчликми?

- Ҳа, тинчлик, бугун онам сизни уйга таклиф қилмоқчилар, келасизми?

Ногаҳон Намунага кўз қиримни ташладим. «Ким?» дегандай савол назари билан боқиб турарди у.

- Йўқ, боролмайман. Бугун ишларим кўп - дедим тутилиб.

- Майли бўлмаса, лекин кутгандим сизни, - дея алоқани узди у.

Телефонимни ўчириб, бирдан кайфиятим тушиб кетди. Ўзимни айбдордек ҳис этдим. Зимдан кузатиб турган Намуна ғалати бир савол бериб қолди.

- Устоз агар сизни бирорта қиз севиб қолганини билсангиз, нима қилардингиз? Айниқса, талабангиз бўлса?

Кутилмаган саволдан бироз гангидим. Очиғи, Намунанинг кўнглидаги сирларини унчалик пинҳонла-маслигини сезардим, ич-ичида ўзимга нисбатан қан-дайдир бир тилсим пайдо бўлганини сезардим, аммо бир кун унинг портлаши ҳақида ўйламагандим.

- Йўқ, бўлиши мумкин эмас, - дедим оҳиста.

- Севса-чи?

- Йўқ. Мен устозман ахир.

- Нега? Сизда ҳам юрак бор-ку...

- Борликка бору, аммо аввалроқ банд қилишган.

Намуна бу жавобимдан бир қалқиб тушди.

- Қандай яхши, - у беихтиёр кулиб юборди. Кейин қишлоғига етиб келгач, йўл бошида хайрлашди. Унинг кўзларида негадир қувонч йўқолди.

Ҳа, у чиндан-да ғалати қиз, шодлигини ҳам, ғазаби-ни ҳам тезда ошкорлаб қўяди. Яширолмайди. Мана шу хаёлларда уйга йўл оларканман, негадир яёв кетишни истадим. Миямда тинмай айланаётган савол-лар оқимига жавоб изладим. Мен кимни севаман? Назаримда муҳаббатимга ҳам шубҳа билан қараётган-дим. Юрагим кимни дея уради ахир? Беихтиёр ўзим сезмаган ҳолда Намуна билан Раънони солиштира бошладим. Раъно содда, уятчан, вазмин қиз бўлса, Намуна бутунлай акси. Раъно қафасда яшайдиган оппоқ кабутарга ўхшаса, Намуна ёввойи оҳулар мисол ҳеч тутқич бермайди, гўё. Бирдан хаёлимга қандайдир фикр лоп этиб келадию, бундан ўзим кўрқиб кетдим. Йўқ, йўқ бўлиши мумкин эмас... Наҳотки, мен Наму-нани...

Хаёл сурганча қандай қилиб Раънонинг уйига бо-риб қолганимни сезмабман. Эшик олдида етганимда онаси чиқиб қолса бўладими. Шошиб уйга таклиф қилди. Менинг эса ноиложликдан киришдан ўзга чорам қолмади.

- Тўғриси, келишингизни кутмаган эдик, - деди Голиба опа.

- Сизларга «сюрприз» қилай дедим-да, - базўр жилмайишга уриндим.

- Яхши биламан одатларингизни, ўғлим. Доим бизни ҳайрон қолдиришга уринасиз. Бугун уйингиздагилар тўй кунини қачонга белгилаш ҳақида маслаҳатлашгани келишган экан. Шунга ўзингизниям фикрингизни эшитмоқчийдик.

«Нима бало, ҳамма кутилмаган янгиликлар бир кунга йиғилиб олганми?» деб ўйладим ичимда.

- Сизлар қачонга хоҳласангиз, ўшанда, - дедим ортиқча иккиланиб ўтирмай.

- Ундай бўлса, ойнинг охирларига маъқулроқ.

Авваллари шу кунни интиқ кутардим. Негадир шу кунни бир аср кутадигандек туюларди менга. Энди эса...

- Майли, - дедим розилик билдириб.

- Ҳар қалай унаштирилган қизни тезроқ ўз эгасига топширганга нима етсин. Боз устига синглисигаям совчилар келиб туришибди. Навбатни унга бериши керак.

Шу пайт ичкаридан мўралаб турган қизимни кўрдиму, барча дилхираликлар тумандай тарқагандай бўлди. Раъно аввалгидан ҳам малоҳатли, янаям гўзал кўринди кўзимга. Эғнидаги янги кўйлаги жуда ҳам ярашибди. Ҳуснига хусн кўшиб юборибди. Шундагина мен ўзимга келдим. Саволларимга жавоб топгандек эдим. Тунлари Раъно билан тўй режалари ҳақида узоқ-узоқ гаплашиб чарчамасдик. Мен Намуна ҳақида ортиқ ўйлашним истамадим. У қиз эса ҳеч ўзгармади. Аммо, ўша кундан сўнг қайсарлиги ортгандан ортди. Дарслар давомида у негадир кўп баҳслашиб қолаверди.

Бир куни тест варақаларини тарқатиб чиқар эканман, Намуна жавобларига узоқ тикилиб, бирдан «Устоз 15-саволини нотўғри текширибсиз» дея эътироз билдирди.

Саволни қайтадан ўқиб кўриб, ичимда тўғрилигига ишонч ҳосил қилдим ва Намунага юзландим.

- Нега, ахир тўғри-ку.

- Йўқ. Хато Самарқандда Абдуллазизхон, Бухорода эса Абдуллатиф.

- Адашяпсиз Бухорода Абдуллазизхон, Самарқандда Абдуллатиф.

Ҳамма шошилиб 8-синф китобини излашга тушди. Бироқ ҳеч кимдан китоб чиқмади. Намуна эса фикрида муқим туриб олди.

- Баҳоларни қўйишим керак, кўп тортишаверманг барибир хато айтяпсиз, мен у мавзуни ўн етти марта ўқиганман - дедим хунобим ошиб.

Бирдан Намуна шошилиб ташқарига чиқиб кетди. Кўп ўтмай «Ўзбекистон тарихи»ни кўтариб кирди. Китобни варақлаб, ўша мавзуни очди ва овоз чиқариб ўқиди. Ҳақиқатдан ҳам у янглишмагандек эди. Аста бориб, китобнинг чоп этилган санасига кўз ташладим. «2006». Намуна янглишганди. Қўлидаги китоб эски эди. Айрим маълумотлар янгисида ўзгарган, ҳатто бу ҳақда университетда бир икки турли баҳслар, анжуманлар бўлиб ўтганди. Ўқувчимни ногаҳон синдиришни истамадимми, ё бошқа нарсами ҳар қалай индамай қўяқолдим. Ўзи уйга борса, кўзи тушиб, хатосини англаб олар. Негадир барчанинг олдида ўзимнинг мулзам бўлишим афзалдай туюлди.

- Мен ўн етти марта ўқиганманми, йўқми билмайману, аммо мана шу мавзуни билишга ҳаракат қилганман, - деди голибона у.

- Эйнштейн ҳам чиқарган хулосаларимнинг тўқсон тўққиз фоизи хато бўлиши мумкин деган экан, - дедим ўзимни «оқлашга» уриниб гўё.

Шундай қилиб никоҳ тўйимизга бир ҳафта қолганда коллежда дув-дув гаплар тарқалди: «Эшитдиларингми тарих домла уйланаётган эмишлар» деган. Бу гап Намунанинг ҳам қулоғига етиб борган кўринади. Бир вақт дарсда ўтирсам, хонамнинг эшигини очди. Нима учунлигини дарров пайқадим.

- Ташқарида кутинг, - дедим расмий оҳангда. Бироз фурсатлардан сўнг ортидан чиқдим.

- Тўйингиз бўлаётган экан, ростми? - Унинг кўзларида ёш қалқиди.

- Шундай. - Бошимни қимирлатиб тасдиқлаб ҳам кўйдим.

Намуна бир муддат жим турдию, кейин кулиб юборди.

- Қандай яхши, - деди доимгидек. Кулардию, кулардию кўзларидан тинмай маржонлар думаларди унинг. Бирдан жиддийлашди.

- Қачон шогирдингизга таклифнома берасиз унда?

- Яқин кунларда сиз билан дўстингиз Беҳзодга, - дедим доим у билан юрадиган қорақош йигитга ишора қилиб.

Шу тариқа никоҳ оқшомимиз бўлди. Намуна билан Беҳзод бирга келишди. Қизни ҳеч бундай аҳволда кўрмагандим. Базм кўйлагига. Доим коллежда расмий формада юрган бўлса-да, бугун бирдан ўзига жуда оро берибди. Ундаги қувноқлик айниқса таажжубга солиб кўйди. Ҳатто йиғилган меҳмонларнинг оғзини очириб Беҳзод билан тинмай шўх-шўх рақсга тушди. Ажабо, Наманганда шундай раққоса қиз бор экану, биз беҳабар қолган эканмиз-да. Хайрият, энди ҳаммаси яхшилик билан тугаётганига хурсанд эдим. Базм қизиган-

дан қизир, барчанинг кўзи менинг гўзал ўқувчимда эди. Раъно бирдан секин туртди.

- Қаранг, Баҳром ака қандай яхши ўқувчиларингиз боракан. Мен эса сизга ишонмай, бекорчи хаёлларга берилиб юрган эканман.

- Энди ишондингизми? - дедим жилмайиб.

- Албатта, сизга доим ишонаман.

Кутилмаганда Намуна ва Беҳзод ёнимизга табриклаш учун бир кучоқ оппоқ атиргулларни кўтариб келишди. Намуна Раъно билан кучоқлашиб, саломлашди, Беҳзод мен билан. Ҳам қувончдан, ҳам ҳайратдан қотиб қолдим. Беҳосдан Намунанинг кўзларига кўзим тушди. Севинчидан ўзига сигмаётгандек майин табассум қилар, аммо кўзларида ёши милт-милт қалқиб турарди...

РОБИЯ

Бу хаста кўнгил эрди висолинг била хуш,
Жоним ҳам эрур сенинг жамолинг била хуш.
Ҳижрон гами гарчи асру нохуштур, лек
Фикринг била шодмен, хаёлинг била хуш.

Заҳириддин Муҳаммад БОБУР.

Сардорнинг бу ўкинчли ҳикояси қанча унутишга уринмай, тез-тез ёдимдан ўтиб тураверади. Йигитнинг армонли сўзлари ҳамон қулоғим остида янграйверади:

«Қизнинг майин табассуми ҳамиша яшнаб турган баҳорни эслатарди. Умрим остонасидан кириб келган иккинчи баҳорга. Йўқ, йўқ ўйланиб қоламан, аввалроқ юрагимда куртак отмоқчи бўлган у кўклам балки биринчи эмасдир. Ахир ўша вақтда совуқ қаҳратон кучоғидан уйғонмаган эдим-ку? Гулни тикондан фарқлай олмасдим. Балки мана шу иккинчи баҳор аслида биринчи бўлиши керак эмасми? Менимча,

хаёлларга кўмилган малак бугун вужудимга ўт қўйиб кетди. Қайрилма киприклар ила юрагимга исмини ўйиб кетди. Дил изҳорларимни эртакларга йўйиб кетди. Бугун ортидан мунғайиб, унга берган озорларим азоби остида қолдим. Балки, менга бўлган меҳру соғинчларини алам билан юрагидан сидириб ташлагандир. Унинг маҳзун нигоҳларини бир умрга ёдимдан чиқазолмасам керак...

Тун бўйи ёмғир шаррос қуйди. Ота-онам мендан қаттиқ ранжиган шу пайтда ҳатто ўзим ҳам ўзимни кечиргим келмасди. Қани қўлимга бирор калтак беришсаю, ўзимни аямай гавронлаб чиқсам. Йўқ, улар менга гаврон беришмади, қилган айбим учун сўкишмади, дўппослашмади ҳам. Аммо ундан-да баттарроқ ҳолатга ташлашди. Тўғри, битта қизни деб биров билан уришдим. Ота-онамнинг юзини ерга қаратиб, милицияга тушдим. Мени тоғларимиздан дея ишонган лицейимнинг номига ҳам яхши бўлмади. Энди устозларим бу хабарни эшитишса, улар нима деб ўйлашади. Буларнинг барига ўзим ва Дилдорага кучли муҳаббатим сабабчи аслида. Йўқ, муҳаббатим дегани ор қиламан, у муҳаббат эмас, бошқа нарса дердим тинмай. Ҳа, аввал сизга бўлиб ўтган нохушликларнинг тарихини баён этсам.

Лицейда энг олдинги йигитлар қаторига ўзимни қўйиб юрсам, қизлар қаторида Дилдора турарди. Бизнинг бир-биримизни ёқтиришимизни барча биларди. Ҳавас-ла «Фарҳоду Ширин» дея боқиб қолишарди ортимиздан. Мен бироз ҳазилкаш, кимларнингдир назарида ўлгудек шўх бўлсам, Дилдорага шаддодликда етадигани йўқ эди. Муҳаббатимга қаттиқ ишонардим. Аммо кунларнинг бирида ёшлар боғидан ўтиб кетаётиб, таниш нигоҳга кўзим тушдию, кимлигини англагач, бир зумда ўзимни йўқотдим. Рўпарамда қорачадан келган қандайдир бир йигит билан қўл ушлашиб Дилдора турарди. Кейин...

Ўша йигитни то кучим тугагунча, то одамлар ажра-тиб олгунча хуморимдан чиқиб дўпосладим. Ҳатто милиция ходимларини пешонамга келгунича сезмай қолибман.

Ярим тунда отам билан ички ишлар идорасидан қайтдик. Мудом ўглининг орқасидан мақтову ташаккурномалар эшитиб, кўнгли тўқ юрган инсонга қийин бўлди. Оиламиздаги тушкун, алақандай сирли кайфият юрагимни янада эзгандан эзарди. Ота-онам жазолардан ҳам энг оғирини, кутилмаганини қўллашди. Улар мендаги тўқликка шўхликни сезишиб, нимадандир кўрқишди, шекилли.

Хуллас, бериладиган жазо шаҳардан кетиш эди. Нафақат шаҳардан, балки уйдан, севимли лицейимдан айрилишим керак экан. Отам бир сўзли одам. «Сардорни бобо-бувисининг олдига жўнатамиз. У ерда бирор йил яшаб, қишлоқ тафтини туйсин. Қийинчиликка чидашни ўргансин», дея қатъий қарорларини билдиришди. Ноиложликдан раъйларига қарши боролмадим. Боз устига ўша бевафони унутиб ташламоқчи бўлдим. Қишлоқ сари йўл олдим.

Бобом ва бувим кичикроқ бир туманнинг катта қишлоғида яшашарди. Ҳаш-паш дегунча янги ерга ўрнашиб, марказга яқинроқ жойлашган лицейга қатнай бошладим. Ҳа, мен уни мана шу лицейда учратганман. Биринчи бор лицей остонасига қадам қўйганимда дуч келганман. Танишувимиз ҳам худди унинг эртақларига ўхшаб хаёлий. Ўшанда ҳойнаҳой дарслар яқунланиб қолган, баъзи ўқувчилар кетишга шошиларди. Бир вақт олдимдан узун сочлари орқасини қоплаган сулув бир қиз ўтди. Унинг сочларига тикилиб кулгидан ўзимни аранг тўхтатдим. Боиси, мана шу тим қора кўнғироқ сочлар орасига кимдир оппоқ қоғозни атайлаб илаштириб қўйганда. Негадир ўзимни тутиб-тутолмадим. Сочлари орасида митти бай-

роқчадай ҳилпираётган «сохта тақинчоқ»ни олиб ташламоқчи бўлдим. Энди қўл узатиб, қоғозни ушлаган эдимки, қиз оҳудек ҳуркиб ортига қайрилди. Илк бор нигоҳлари нигоҳларимга тушди. Вужудимда илгари ҳеч ҳис қилмаган қандайдир титроқ ўрмалади. Қизнинг кўзлари кўрқувданми, ҳайратданми катта-катта очилиб, таажжуб аксланди. Ялт этиб хўмрайди.

- Қоғоз! - дедим жилмайиб.

Қиз ҳеч нарсага тушунмади. Худди соқовга ўхшаб тураверди.

- Сочингизга ёпишиб қолибди.

Шундагина у қўлимдаги қоғозга кўзи тушибоқ хи-жолатдан баттар қизариб кетди. Мен эса недандир шодланиб, сабабкорни унинг қўлларига тутқаздим. Лицей майдони томон илдамлар эканман, ортимдан ўша нигоҳнинг кузатиб турганини ич-ичимдан ҳис қилардим.

«Тавба қиз бола ҳам шунчалик уятчан бўладими? Жуда ғалатими? Жозибадор экан, аммо...» деган хаёлга бордим. Бироздан сўнг янги гуруҳим билан танишдим. Гарчи улар шаҳардагисига ўхшамаса-да, айтишларича, шу ернинг энг билимдон ўқувчилари тўпланган гуруҳ эмиш. Асосийси, бу ерда чиройли қизлар кўп. Айниқса, Зебо исмлиси Дилдорага жуда-жуда ўхшаб кетарди. Худди унингдек аълочи ва зукко, худди унингдек гўзал ва жозибадор, худди унингдек шаддод ва мағрур.

Мен кун сайин атрофимдагиларга мослашиб, аввалгидек шижоат, шахд билан ўқий бошладим. Айтганча, ҳалиги ғалати қиз гуруҳимизда экан. Буни кейинроқ ортимдан сумка кўтариб киргандаёқ сезгандим. Бошида чиройига учдимми, унинг ҳам қалб мулкига назар ташладим.

Кейинчалик кузата туриб, чиндан-да содда ва беозору, негадир жуда совуққон қиз деган хулосага келдим. Чунки ҳеч кимга қўшилгиси келмас, нуқул бош-

қалардан ўзини тортарди. Биз каби йигитларга тузук-роқ саломлашишга журъатиям етмасди.

Уч-тўрт ой ичида ўзимнинг Сардор номимни тиклашга уриндим. Қисман бунга эришдим. Ахир менга орқадагинамас, ўртада бўлиш ҳам ёқмасди. Нукул олдинда юришга тиришардим. Сардорларга сардорлик қилишни истардим. Айтганимдек, устозлар тез орада мақтаб, эркалатадиган, тенгдошлар ҳавас-ла боқадиган, қизлар пана-паналарда мен ҳақимда шивирлашиб, ортимдан ғийбатлашиб юрадиган йигитга айлана борардим. Яна мени аввалги ортиқча ишонч ўзим сезмаган ҳолда қамраб ола бошлади. Бир куни катта танаффусдан қайтиб, хонага кирсам, беш-олти йигит нималарнидир муҳокама қилиб ўтиришган экан. Аста яқинлашиб дераза олдидаги Жамшиднинг ёнига ўтирдим. У дастлаб сезмади шекили, қўлидаги суратга термулиб, хаёллари билан банд эди. Яхшилаб қарасам, Робиянинг кулиб турган қиёфаси кўринди. Бирдан Жамшидни қўлидан тортиб олдим.

- Нима, шу қизни севасанми? - дедим жилмайиб.
- Бер бу ёққа суратни. Ҳа, севаман, гапинг борми?
- Нега унда ўзига айтмайсан?
- Йўқ, айтолмайман, йиғлайди. Кейин мен билан гаплашмай қўяди.

Бирдан шарақлаб кулиб юбордим. Кулгуйим бошқаларниям эътиборини тортди.

- Қиз боланинг кўнглини олиш учун узоғи ўн беш кун етарлику ахир! Ўзига бино қўйганларни ҳам, - дедим керилиб.

Нариоқда суҳбатимизни кузатиб турган Али гапга аралашди.

- Шуни айт, Сардор, Жамшид ўн беш йилдан буён кўнглини ололмайди.

- Э-э-э, бор ишингни қил Али. Робия бошқа қизларга ўхшамайди, - деди Жамшид қизишиб.

- Ҳамма қиз бир қиз, нима Робия осмондаги ойми-дики, ўхшамаса. Унда ҳам юрак бордир. Ишонмасанг, шу қизнинг севги иқрорини ўн беш кун ичида тинг-лашим мумкин, - таъкидладим қатъий ишонч билан.

- Ростданми? - дейишди ҳамма болалар айёрона кулишиб.

- Албатта-да.

- Қани, унда бир кўрайликчи, маҳоратингни. Робия сени севгингга иқрор бўлармикан?

- Бўлади, - дея керилдим тагин.

Чунки, мен қизларни яхши тушунаман, севишлари-ни кўзларидан, ҳар бир ҳатти-ҳаракатларидан била-ман. Робия доим менинг олдимда ўзини ғалати тутади. Ҳаяжонланиб кетади. Кўнгли бор деб тахмин қилар-дим. Шунинг учун болаларга айтган гапларимнинг етарлича асоси бор эди. Яна нима учун Робияни... Ўзим ҳам ўйланиб қолдим.

Эртасидан лицейга велосипед миниб келдим. Робия доим ўқишга велосипедда қатнаётгани учун. Дарс тугагач, шошиб ортидан чиқдим.

- Мен ҳам энди сиз билан дарсга қатнайман, илти-мос шерик қилинг, бу ерларни ҳали тўла ўзлаштириб олганимча йўқ, - дедим ялинчоқ оҳангда.

Робия индамади. Назаримда нима дейишнйям бил-май каловланиб турардию, «майли» дейишгаям боти-нолмасди.

- Майлими? - дедим янаям юшоқроқ тарзда.

Бирдан секингина «ҳа» деган овоз келди. Шу-шу биз иккимиз ҳар куни бирга узоқ йўл бўйлаб лицейга қатнай бошладик. Фақат Зебонинг олдида Робия би-лан юришим чакки бўлди-да. Майли, алаmidан қиз-ғониб тураверсин ҳозирча. Бир кун унга севгимни айтаман. Ахир узоқ кетмаяпмизку. Вақтлар ўтгани сайин Робияни тезроқ гапга солишга, тезроқ тузоғим-га илинтиришга ҳаракат қилардим. Аммо Жамшид

айтганича бор экан. У гўё ёввойи хуркак кабутардек ҳеч тутқич бермас, қалбидаги сир-асрорлари пинҳон эди. Мени ёқтиради дея хато ўйлаган эканман деб жаҳлим чиқа бошлади. Бепарволигига тобора алам қилар эдим, сўзларимга эътиборсиз кетишига кўни-колмасдим. Бир куни йўлда чанқаб, водопровод жўм-раги олдида тўхтадик, муздак сувдан қониб-қониб ичардим. Бир вақт Робияни кимгадир койиниб гапирётган овози эшитилди. Бошимни кўтариб, не кўз билан кўрайки, ҳеч ким йўқ. Яқинига бориб, негадир қотиб-қотиб кулгим келди.

- Вой бечора чумолижон, ким сенга озор берди, нега тупроққа беланиб ётибсан?

Робия куюниб-куюниб гапирётгани одам эмас, топталган чумоли экан.

- Нималар деб чумолининг бошини оғритяпсиз? - дедим ўзимни жиддий тутишга уриниб.

- Қаранг, Сардор манов бечорани, кимдир билмай эзиб кетибди. Жони роса оғриётгандир.

Чумолини кўриб, менинг ҳам раҳмим келди. Икковимиз авайлаб йўл четига қўйиб, велосипедимизга миндик.

Робия болалар ўйлагандан-да ўзгачароқ, бетакрорроқ экан. Борган сари у билан ҳар куни қизиқ-қизиқ воқеаларга дуч келардим? Ҳар куни унда янги-янги қирраларни кашф этардим. Гўё ажойиб оламига кириб бораётгандек эдим. Қизиқ, у ҳеч кимга билдирмай шеърлар ёзаркан, эртақлар тўқиркан. Яна айтишлари-ча, чиройли рақсга тушаркан. Қаранг, энди мен усиз зерикадиган бўлиб қолдим-а. У ҳам менсиз юришни истамайдиган, дилидагини яширмай айтадиган, ниҳоят, юрак-юракдан ёқтира оладиган қизга айланди, чамаси. Аммо бунинг учун ўн беш кун эмас, кўплаб фурсатлар ўтди. Дўстларим менинг қобилиятимга чи-

накамига тан бердилар. Фақат Жамшид мени ёмон кўриб қолди. «Сен унга лойиқ эмассан» дерди тинмай.

Ҳа, чиндан мен Робияга, унинг соф, самимий севгисига лойиқ эмасдим. Негаки, ҳануз эски одатларимдан кечмаган, ҳануз Зебодан умидимни узмаган эдим. Зебонинг Дилдорага ўхшаб фикрлаши, шаддодлиги, ҳаммадан олдиндаги ўринларни банд қилишга интилишини юксак баҳолардим. Бу орада Зебо ҳам Робиядан қизғониб, ёниб юрарди. Охир-оқибат велосипедимни ташлаб келдим. Энди Робияни ёлғиз қўйдим. Барибир яқинда битирсак, шаҳарга, уйимга, олийгоҳга кетаман, ўргансин дея бу қароримни оқлашга уриндим. Бироқ, Робияни қийин аҳволга ташлаб қўйган эканман. Севаман деб айтмасам бўларкан. Бечора қиз муҳаббатга наҳот шунчалар ишонган?

Лицейда битирув оқшомимиз бўлди. Мен нодон эса ўша куни гўё қалбимнинг маликаси Зебога шу кечада севгим изҳорини айтишни кўзлаб юргандим. Айтдим ҳам. Робия ҳам эшитди. Эшитдию қулоқларига ишонмагандек карахт аҳволда қолди. Кейин...

Зебо билан биров фурсат олийгоҳга кирганимизда учрашиб турдик. Аммо қалбимда унга нисбатан ҳеч қандай илиқлик йўқлигини ҳис қилдим. Билмадим, аввал нени ўйлаганимни. Балки шунчаки балоғат ёшидаги ҳавас бўлганми? Дилдора ҳам олийгоҳлардан бирининг изланувчан талабаси. Ҳануз мактублар ёзишдан чарчамайди, ҳануз ёнига қайтишимни истайди. Бироқ менинг кўнглим фақат Робияни истайди, ҳатто «Иккинчи муҳаббат биринчисидан кучлироқми?» деб ўйлаб қоламан. Йўқ, аслида у биринчи бўлиши мумкин. Унгача юрагимдаги бўшлиқни ўткинчи ҳаваслар эгаллаб турган, холос! Менга иккинчиси керак. Ҳақиқийси. Менга у керак. Фақат энди кечирармикин? Ўша оқшом тўккан кўз ёшларига арзирмикинман, арзитармикин? Арзитса, кечикмагандирман...

Қатралар

ТУЙҒУЛАР ТАРБИЯСИ

ЎРГАНИШ

Энг зарур вақтда қўлингда яроғинг бўлмаса, ёмон экан, гул деб ўйлаганларинг хазон бўлса, армон экан. Аммо, шунга арзирли битта яхши томони ҳам бор - яроғсиз ҳам майдонда «жанг» қилишни ўрганаркансан...

НИЯТ

Истасангиз, сизга севиб эмас, севги бўлиб яшамоқни ўргатаман.

...КЕЙИН КЎРАСИЗ

Тиконлар орасида битта гўзал гул кўз очди, атрофга ширин-ширин ҳидлар сочди. Балки қўлларингиз чўзгани имконингиз бор. Сиз тиконларни юлиб ташланг, тағларига сув қуйинг, гулга эътибор беринг, нур беринг! Ўз нафсингиз йўлида уни узманг, яшасин! Кейин кўрасиз ҳайрат нималигини, кейин кўрасиз ҳаёт нималигини...

БАЛКИ КЕЛГАНИНГДА...

Энг-энг баланд чўққиларга чиқдим. Шу вақтда бирдан сен ёдимга тушдинг-у, бутун забт этган йўлларим саробдек туюлди, ўзимни ердаги уюм-уюм тупроқдек ҳис этдим. Балки сен келганингда баланд чўққиларга чиқмасдим, балки сен келганингда уюм-уюм тупроққа айланмасдим. Айтгин менга, ўзи нима сан, севги?!

ҚАНДАЙ...

Олтин куз. Дарахтлардан шитирлаб-шитирлаб тўкилаётган япроқлари сочларимни силаб, сирғалиб яна тушиб кетяпти. Мен сариқ, қизғиш япроқлар оғушида қолдим. Худди самолардан кимдир бошимга гуллар сочаётгандек. Қандай ҳаяжонли! Қандай гўзал! Қандай аянчли!

ДАСТУРХОНГА...

Ярим тун. Ухлаганим йўқ, ҳануз ижоднинг хушчиғидаман, дилдўст илҳомнинг кучоғидаман. Узундан-узун хаёллар билан бедорликнинг ўчоғидаман! Оппоқ-оппоқ қоғозлар билан тонглари қарши оламан, нонушта дастурхонига оқ тилакларни соламан, оқ нурлар ичра куёш бўлиб ёнаман.

КУТИШ

Мен севаман, севавераман. Бахтнинг ташрифини кутяпман, кутавераман, омаднинг изидан кетяпман, кетавераман. Кўзларингиз кўзларимга ўрнашиб қолган. Кўзларимга исмингизни ёзиб қўйгансиз. Бу нақадар изтироб, нақадар алам, нақадар ғам! Кўзларимдан кўзларингизни ўчиринг, исмингизни ўчиринг... бўлмаса кўзларимни ҳам олиб кетинг!..

КУЧЛИРОҚ БЎЛИНГ

Бу дунё ёлғонлар дунёси, синовлар дунёси, армонлар дунёси. Шундай ўйинлари борки, энг азиз, энг қадрли, энг сеvimли инсонларингизни ҳам бағрингдан юлиб кетади, андуҳларга солиб кетади.

Армонли дунё! Айни шу дақиқалар азоби аччиқ-аччиқ бўлади, тақдирнинг йўлақларида ярим юрагингдан айрилиш ҳаёт билан ўлим орасидаги масофаларга ўхшаб кетади. Бу ғамларни кечиб кўрганлар билади, бу аламларни ичиб кўрганлар билади. Суюклигингиз-

ни сўнги йўлга кузатар экансиз, кўларингиз эмас, юрак-юрагингиздан томчилар оқади.

Нима, йиғлаяпсизми? Сезиб турибман, негадир ҳеч қаерга сифмаяпсиз. Кучлироқ бўлинг, сиз кучли инсонсиз-ку! Улар ҳеч бизни тарк этишмайди, кетганлари ёлғон! Улар ҳамиша қалбимизда мангу яшайди, уларни ҳис қилинг, кучлироқ бўлинг, шижоатлироқ бўлинг, бизни чорлаб турар юксак осмонлар. Биз энгамиз, биз голиб чиқамиз буюк армонлар учун, юксак осмонлар учун!

Кучлироқ бўлинг, сабрлироқ бўлинг. Бугун ҳаётингизда тунми, демак эртага оқ тонглар отади, биз кутган тонглар, кутинг! Кучлироқ бўлинг, иродалироқ бўлинг, сизни кутганлар бисёр, сизни суйганлар бисёр,

Кучлироқ бўлинг, чунки сиз ҳаммадан яхши инсонсиз, чунки сизнинг йўлларингиз порлоқ, чунки сиз севилган суюкли инсонсиз!..

АРМОН

Унинг менда кўнгли бор эди, аммо билдирмасди-ю, билардим, сезардим. У атайин йўлларимда кутарди. Мен атайин ўша йўллардан юрардим. Унинг туйғулари пинҳон эди, чиройли эди. Уни туну-кун ўйлардим, соғинардим, севардим, аммо, исмини ҳам билмасдим. Унга мактублар ёзиб, ўтда ёқардим, шеърлар ёзиб, таскин топардим, аммо исмини билмасдим.

Қиш келди, йўлларни қорга белаб юборди, баҳор келди гулга белаб юборди, ёндириб-ёндириб ёз ўтди, аммо ҳануз исмини билмасдим.

Куни-кеча кўнгил эшигимни очиб куз кириб келди. Оёғларим остига сарғиш хазонларни сочиб юборди. Куз қалбимга унинг исмини пичирлаб айтди: Армон! Армон!

Ҳа, унинг исми Армон экан...

КУТИБ ЯШАЯПСИЗ

Сиз кимнидир кутиб яшайсиз. Ҳар куни, ҳар лаҳза ўйлаб юрасиз, не-не умидлар билан, не-не орзулар билан дийдорини кўзлаб юрасиз.

Сиз кимнидир кутиб яшайсиз. Унинг қўлларини гулга тўлдириш учун, қалбингиздаги армонларни ўлдириш учун, пойингизга тиз чўкиб, кўнглингизни кўндириш учун, қалб қасрингизга кўндириш учун.

Сиз кимнидир кутиб яшайсиз. Ҳа, ҳа, сиз уни гул тўла боғлардан, шодлигу қайғу чоғлардан, олис-олис ёқлардан кутиб яшайсиз. Аммо у сизнинг ёнгинангизда, сизни кўриб ўтиб бораётганини сезмаяпсиз фақат!

МЕН СИЗНИ...

Мен соғиндим, мени соғинаётган инсоним! Орамиз жуда-жуда узоқ, орамиз жуда-жуда яқин, гўё тўрт қадам.

Мен сизни соғиндим, ўша таниш овозларни эшитгим келади, ўша ўтли қарашларни кўргим келади.

Мен сизни соғиндим, кўзларимдан оқаётган аччиқ-аччиқ ёшларим билан, бутун мағрурликдан эгилган бошларим билан, кузги япроқдек тўкилган бардошларим билан.

Ҳувиллаган қоронғи кечаларда, адашган тор кўчаларда, ўтмишдаги ширин-ширин уйчаларда соғиндим, мени соғинаётган инсоним!!!

БУ - ОДДИЙ ҲАЁТ

Баъзан энг ёқимли эртақ баъзан аччиқ ҳақиқатнинг ўзгинаси. Гоҳ бол тутади, гоҳида оғу. Кулдиради, йиғлатади. Ўнгта борар йўллар бойчечагу бинафшаларга тўла, сўлга борар йўллар тиконларга тўла. Оқ-қора чизикларидан аста-аста қадам босар экансиз, бошингиз узра гоҳ шодлик, гоҳ ғам ёмғирлари тинмай ёғиб туради.

Ҳа, ҳа, ногаҳон тақдирнинг нотаниш чангалзорларига кириб, адашиб қолишингиз мумкин, ўзингизни йўқотиб қўйишингиз мумкин. Йўқ, йўқ, ёлғонларга ишонманг, армонларга ишонманг, ярми рост, ярми ноз ўйинларга ишонманг. Чунки, сиз танийсиз. Бу - оддий ҳаёт!

Ҳамиша сиз ёрқин йўллардан юринг, токи ҳаёт сизнинг кимлигингизни таниб қўйсин.

ҚўЛЛАРИНГИЗНИ БЕРИНГ!

Қўлларингизни беринг! Эртақлар оламига кетамиз, оппоқ нурларга бурканган ойдин оқшомларга кетамиз, олис-олис осмонларга кетамиз.

Қўлларингизни беринг! Гўзал-гўзал боғларга етаклайман, баланд-баланд тоғларга етаклайман, орзумидлар ушаладиган ёқларга етаклайман.

Қўлларингизни беринг! Етган жойимизгача югурамиз, уриниб кўрамиз, ютқазгунимизча курашамиз! Балки ютармиз ҳам...

ЁЛҒИЗМАН

Ёлғизман, бир замонлар дилимни завққа тўлдирган сўзлар қани, кўзларимга таскин берган кўзлар қани, умрим йўлакларига таниш юзлар қани?

Ёлғизман, бир замонлар ўша имолар юрагимни кўчириб кетди, бевафо турналар ишончларимни учириб кетди, шаҳзодам деб ўйлаганим оғулар ичириб кетди.

Ёлғизман, менга дардларингизни бераверинг, асло тўймайман, сизга эса шодликларни тутмай қўймайман, энди ҳеч вақт қовоғимни уймайман. Бахт таъмини асло ёлғиз тўймайман, буни сира ожизликка йўймайман.

Ёлғизман-ку, ёлғизлатиб сўймайман!..

ИМКОН

Болакай икки-уч қадам ташлаб йиқилиб тушди... йўқ-йўқ у ўзи оёққа турсин. Юради, йиқилади, ўридан туради ҳали. Фақат имкон беринг, имкон, ўзини ўзи эплайдиган бўлиши учун, катта-катта қадамлар босиши учун...

ТОМЧИЛАР...

Томчи, томчи, томчилар! Кўзларимни тарк этинг, йўлларимни тарк этинг. Кетинг! Орзулардан яралган сойларга оқиб боринг, кўкда тўлиб ёришган ойларга оқиб боринг, армонлардан қақраган жойларга оқиб боринг.

Томчи, томчи, томчилар! Кунлар ўтар бир-бирин кувиб, тунлар ўтар кўзларин юмиб, қайларга кетаяп-сиз юракни юмиб?!

Томчи, томчи, томчилар! Чўлларда йўқотганларим, кўлларда йўқотганларим, дўлларда йўқотганларим, йўлларда йўқотганларим.

Томчи, томчи, томчилар! Маконингиз қаерда? Қайлардан келасиз? Кўзларимни тарк этинг! Келсангиз фақат бахтнинг кўшиқларида оқинг, шодликнинг нозик бўйинларига маржонлар тақинг, нигоҳларда ҳайрат чироқларини ёқинг. Келсангиз фақат-фақат бахт юртидан келинг!..

Томчи, томчи, томчилар...

ЛОЛА

Қалбимда туғилар ширин соғинчлар. Ҳар он, ҳар дақиқа, ҳар соат, ҳар кун рухсори олинг кўрмоққа энтикиб яшайман. Аламлар чекканимда ҳам хаёлинг билан хушман.

Сен сезмайсан, неча бор тоғу тошлару, қир-адирларга юзимни буриб, узоқ-узоқлардан жамолинг кўриб қайтишим.

Сен билмайсан, ишқимни, ҳа, сенга аталган иш-

қимни майсаларга айтишим, қалбимни очишим, сирларим сочишим.

Сен кўрмайсан, ҳар баҳор маконингда қапа тикиб, қўшиқ айтиб, куйлаб-куйлаб дайдишим.

Сезмайсан, билмайсан, кўрмайсан!..

Мең эса ҳануз сени кузатаман. Ҳар гал капалаклар қаро холларингда кўнишиб, ол юзларинга мастона тикилишиб чарчашмайди. Боларилар лабингдан бол ташиб чарчамайди. Ранго-ранг, сулув сўзанақлар шохларингда кўниб, идиқ бағрингда ором топишар. Нетонг, сени ўзим билан олиб кетмоғим мушкул. Ўзимники қилмоқ ахир бу сенга - ЎЛИМ! Узмоқликка қўлим бормайди.

Лола, лола қалбимда гулла...

ИЗЛАЙМАН

Бугун сенинг жамолингда муштоқдир кўзим. Дил ўртовчи соғинчларда ўзимман-ўзим. Васлинг қумсаб, хазонларга ўхшади юзим. Уйқуларим хаёллару ёдинг қочирган. Олис-олис нигоҳлардан излайман сени.

Орзум баланд тоққа ўхшайди. Сабрим қуёш - нурлар тўшайди, дардим кўз ёш-ёмғир ташлайди. Балки энди «гуноҳ»лардан излайман сени.

Ёнимда бўлсанг-да, қийноқлардаман, ёнимда бўлсанг-да, титроқлардаман, саволлардаману, сўроқлардаман. Ўзим алдаб, ёлғонлардан излайман сени.

Қароғим - нам, тублари - ғам, ким ачинар, кулади ким? Юрагим жим! Жим онлардан излайман сени.

Васлинг - олис, дийдоринг олис. Ишқинг сабаб, ишқингдир боис. Ҳеч сезмайсан, неча замонлардан излайман сени.

Висол - рўё, хаёл - рўё, ғам юзига тикилмоқ оғир. Менинг севгим ёнмаган зиё, менинг севгим ёлмаган ёмғир. Вале, минг бор осмонлардан излайман сени.

Ҳасратингда булут мисолман. Ҳажрингда ўлмадим лекин ўсолман. Уволман, ғамларга беҳад уволман. Кўнгилим вайрон этиб, пайҳонлардан изладим сени.

Азоблардан куйган кўнглим тўлмаган, билсанг вужудимда тафтинг сўнмаган. Кетар бўлсам, армонларим ўлмаган, аслоким сен армонингдан излама мени!..

БОДОМ ГУЛЛАГАНДА

Ой юзини муҳаббатга чайган эди, юлдузларни хи-
жонатга қўйган эди, булутларни узоқларга қувган эди
- бодом гуллаганда...

Кўзларимни кучган эди камалаклар, гулдан гулга
учган эди капалаклар, ишқ шаробин ичган эди чарк-
палаклар - бодом гуллаганда...

Меҳр йўлларида хасланиб ётдим, совуқ томчилар-
дан титрадим, қотдим, ичимда ёнди чўғ чақмоқдай
отдим - бодом гуллаганда...

Қўлимдан соғинчлар кетар етаклаб, ҳижрон алам-
ларни тутар етаклаб, армонлар кўнглимда унар кур-
таклаб - бодом гуллаганда...

Севиб исиндиму, севиб совқотдим, билмадим қай-
ларда хатога ботдим, сени илк бор учратдим, илк бор
йўқотдим - бодом гуллаганда...

КЕЧИР

Беғуборим, кўзда ёшим, ишқ шаҳрингда сарсон
бўлдим. Айбим нима? Наҳот қадри арзон бўлдим.
Кечир мени, маломатга қолдирма ҳеч. Кечир мени
гуноҳкорлик кишанин еч.

Гулим гулсиз ошиғингни ташлаб кетдинг. Таъналар-
дан юрагимни ғашлаб кетдинг. Энди кимга айтай ичим
дардга тўлди. Кечир энди, кечира қол сабрим ўлди.

Орамизни олислама, озор етар. Кулиб боқсанг,
нигоҳларинг қуёш тутар. Кечир гулим, кечир энди
араз бўлди. Умр ўтар, армонларнинг кунни битар.

Умрим етгунича ардоқлай мен сени, умрим битгунича ардоқлай мен сени. Сенсиз эҳ ҳаётимдан топарман нени. Кечир гулим, кечирақол, кечир мени?!..

КЕЛМАДИЛАР

Йўлларини гулга беладим, қайноқ-қайноқ нурга беладим. Келмадилар.

Кутавердим узоқ, жим кутавердим. Сўнгсиз армонларни хўп тутавердим. Ёрсизлик захрини кўп ютавердим. Ёлғизлик қисматим деб ўтавердим. Келмадилар.

Ёки ул ҳижронлар сочидай узун. Тупроқларга айтар дардларим маҳзун. Сабримга бирор ким айтмади таҳсин. Ишонмаган каслар тоғларга боқсин. Келмадилар.

Соғинчлар қон бўлиб оқди кўзимдан. Талпиндим неча бор тондим ўзимдан. Мажнунтол қўйнига беркиниб олдим. Сойларга сочимни ювгани солдим. Сувларга тушимни айтиблар олдим. Келмадилар.

Ҳориб-ҳориб қайғуларим бўлди фаромуш. Кўнглим қалъасининг осмони хомуш. Аҳду паймонлардан ошиқлар тоймиш. Ёлғон ваъдаларга аслида боймиш. Келмадилар.

Ишқдан кечдим, дардлардан кечдим. Фамдан кечдим, аламдан кечдим. Аҳддан кечдим, бахтлардан кечдим. Тахтдан кечдим, нақдлардан кечдим. Фироқларга етдим-да, кетдим. Келмадилар.

ПАРАДОКС

Йиғлайман... Куласан! Юрагимни этиб минг пора. Ҳижронларга бермай бир чора. Изҳорларим тингламай ҳануз.

Йиғлайман... Куласан! Бўғизимда қалтирар бир сўз. Юрагимга санчилган санчиқ. Қилурмисан шодлигинг кўз-кўз?

Йиглайман... Куласан! Етолмаган кўлларим ҳаққи. Азобларим ҳаққи, йилларим ҳаққи сени кечирмайман дейдан ўзимга.

Баҳор кучоғида қолар қайғулар. Баҳор хазонларни қаршилар не тонг.

Йиглайман... Куласан! Аммо негадир кўзларингдан тинмайди томчи...

МЕН УЧУН

Мен учун кулишни унутманг, шодланиб юришни унутманг, ўзингиз ҳеч асло ўкситманг. «танҳодирман» денг ичингизда, ахир ишонч зўр кучингизда.

Кўнгилда гўзалик тугёни, боқасиз суюблар дунёни, билмангу ҳеч қачон риёни, зиёни ардоқланг зиёни.

Шириндир хаёллар оғуши, учратиб дегайсиз оҳ, у шу, ушалгай юраклар хоҳиши, керакмас висолнинг ноҳуши.

Истамам бегона васлини, асранг сиз кўнглингиз қасрини, кутингу муҳаббат фаслини, хўрламанг умиднинг аслини.

Ҳамиша жилмайиб қўшиқлар куйланг. Орзуни тарк этманг, армонга йўйманг. Кўзингиздан ҳеч вақт ёмғирлар қуйманг. Майлига, майлига ҳеч қачон суйманг. Сиз бахтли бўлсангиз, сиз бахтли бўлсангиз бўлгани менга... Мен учун уни севинг!..

СИЗНИ КЎРМАГАНМАН

Мен сизни кўрмаганман. Сиз мени. Аммо хаёлимда анчадан буён танигандекман. Анчадан буён суратингиз эсада сийратингизни сезгандекман. Қай рангни ёқтирасиз, қай фаслни, қай инсонларни, билгандекман. Қачонлардан буён сиз билан муҳаббат аталмиш туйғулар мамлакатини кезгандекман. Қачонлардан буён сукунат соҳилларидаги севгимнинг сўнгсиз ҳижронларида юрак-бағрим эзгандекман.

Мен сизни кўргандекман, танигандекман, билгандекман, сезгандекман...

Мен сизни кўрмаганман. Аммо ҳар кун, ҳар дақиқа, ҳар он соғиниб яшайман. Сиз жой олган қалбимнинг қувончиданми, қайғусиданми кўзларимни ёшлайман. Тўлиб-тўлиб туйғулар тўлқинида қадам ташлайман. Кечиккан севги изҳорларимни бошлайман.

Мен сизни кўрмаганман. Аммо сизга тинмай мактублар битгим келади. Қўлларингизга ганимат кузги гуллардан тутгим келади. Пинҳона куйдирган пинҳона ишқим иқрори билан интиқ-интиқ кутгим келади. Мен сизни жуда-жуда севгим келади...

Мен сизни кўрмаганман. Аммо, сиз олис-олисларда бўлсангиз ҳам, олис-олис ишқ осмонларида ёнсангиз ҳам, олис-олис осмонларда қолсангиз ҳам, билман сиз борсиз! Сиз ҳаётсиз! Сиз ёдимдасиз! Сиз ёнимдасиз! Фақат сизни кўрмаганман...

УНУТДИМ

Бугун сенга хайр учун қўлларимни узатдим. Унутдим. Неча йиллардан буён ортимдан эргаштириб, соямдай судраб келаётган хотираларимни қайтмас йўлларга кузатдим. Зулматли ҳижрон кечаларида битилган муҳаббат мактубларини битта-битта қалбим оловида чирсиллатиб ёқдим. Узоқ ёқдим. Қандайдир тасвирлаб бўлмас нотаниш роҳат туйдим, туя бошладим. Мен, мен мана шу завқларим билан шодликларим билан гўёки аламларимнинг, азобларимнинг хунини олдим.

Бугун сени унутдим. Истайсанми, йўқми эртаминдин ортинга қайтганимда мени ҳеч вақт излама. Ўша чиройли нигоҳларинг билан дийдоримни кўзлама. Қорлар қоплаган йўллардан изларимни ахтариб, «Қайдасан?» деб бўзлама. Муҳаббатдан, садоқатдан сўзлама!

Бугун сени унутдим. Шундай бўлиши керак эди. Ясама қуёш нурлари остида кўкарган нимжон гуллар сўниши керак эди. Сеҳрланган сийратли сабрим тўлиши керак эди.

Бугун сени унутдим. Сендек хиёнаткорга бўлмасада алданган муҳаббатимга хиёнат қилдим. Ўтмишимнинг ғамгин кўчалари аро кечирилмас гуноҳ қилдим. Чунки, чунки мен уни севиб қолдим.

КЕЧИРИНГ!

Мен сизни дўст дегим келмайди. Дўстим бўлишингизни ортиқ истамайман, мени кечиринг, кечиролсангиз?!

Кечирасизми? Чунки ўзим сезмаган ҳолда кўзларингизни ёқтириб қолдим. Кўзларимга умид ёққан сўзларингизни ёқтириб қолдим. Сўзларимдан ял-ял ёнган юзларингизни ёқтириб қолдим. Мени кечиринг?!

Негадир энди ҳар гал учрашганимизда, қувнаб-яйраб сўзлашганимизда, бахтни, омадни кўзлашганимизда ҳар сафар, ҳар доим «дўстим» дея туйғуларимга бепарво кетиб қолишингиз юрагимни эзаяпти. Сиз билан ортиқ дўст бўлгим келмаяпти. Фақат, фақат севгим келяпти.

Киприклари узун қиз. Кундузлари қуёш одамлар орасидан сизни ахтаради. Сизга нурлари ила саломлар йўллайди. Тунлари ой юлдузлардан осмонларга чечаклар тақади сиз учун. Майин саболар тонгданоқ сочингизни ўйнаб, эркалаб силайди, рашкимни келтиради. Қизғонаман сизни ҳаммадан. Ҳатто шаб-бодадан-да, ойдан-да, қуёшдан-да. Сизни бировларга бергим келмайди. Дўстим деманг, илтимос. Чунки мен дўстликка хиёнат қилдим. Чунки уни муҳаббатга айира бошладим...

ИЗҲОРСИЗ ИШҚ

У бўронлар билан кириб келди. Инсон шу вақтгача бунчалик қишни кўрмаган эди. Секин-аста дарахтларни ҳам шамоллари билан эгиб синдирди. Битта нигоҳи билан сувларни титратиб юборди, музлатиб юборди. На ойсиз, на юлдузсиз осмонни сирларга кўмиб ташлади.

Кушлар, жониворлар ўртасида миш-мишлар тарқалди. Ҳамма ҳайрон. Ҳамманинг хаёлида у. Ҳамманинг оғзида унинг исми.

У бўронлар билан кириб келди. Аммо, аммо ажабланарлиси шунда эдики, бу қиш бирор марта ҳам қор ёғмади.

НИМАСАН?

Сенинг меҳринг чексизга ўхшайди. Сен хаёлимни забт этганга ўхшайсан. Бироқ, баъзан ёнингга яқинлашсам, қаёққадир ғойибланасан. Сассиз кетасан, жимликка чўкасан. Йиғласам, вужудимни тигласам қошимда парвона бўласан, ўзгача ғамхўрлигинг тутиб қолади. Йироқлашсам, овозинг борича баррала чақирасан, ҳузуринга чорлайсан. Энтикиб-энтикиб, кўз тикиб-кўз тикиб, зорланиб-зорланиб қоласан.

Севги, сеvgи, сен нимасан?

БАХТ

Аслида самода кулиб турган юлдузлар орасида яшасам-да, юлдуз бўлиб порламагандим. Аслида орзу тўлган юрак-юрагимга армонларни жойламагандим. Аслида илк бор мурғак кўзларимни очибоқ йўлларингни пойламагандим. Сени ўзинг ахтариб келдинг мени! Аслида...

Сендан аввал исминг айтиб чақирмадим ҳам, сен-ла бўлгач, бахтлиман деб бақирмадим ҳам, оҳиста-оҳиста маконинга яқинламадим ҳам. Бу яқинлик англашилмаган ҳолатда юз берди. Чунки...

Ҳаёт сирини билмадим, ё сенга билдиролмадим. Бир сой каби шарқираган анҳорларда оқавердим. Сойдаин ташвишларда тинмадим, ё сойларни тиндиролмадим. Ёнингда ҳам ёнган дилни ёқавердим. Ҳаттоки...

Сен билан бирга гулу-лолалар тўла боғу-роғларни кездиму, оёқларим ила сутдай ойдин нурларингни эздиму, сени, сени сезолмадим. Кўриб кўрмай ўтдим. Қадрингни топмай ўтавердим. Танимадим, билмадим. Лекин, ифорингдан маст бўлиб қолдим, жамолнинг гўзаллиги кўзларимни беркитди. Қучоғингда кўшиқлар айтиб, шодон рақсга тушдим. Чароғон ширин тунларинг оғушида ухладим, оппоқ тонгларда оппоқ ёғдуларинг остида тамшаниб уйғондим. Вале кунлардан бир кун...

Кунларнинг бирида сен мени ташлаб кетдинг. Сўнгра ким эканингни таниб қолдим, бахт!

ОМАД

Эрта баҳор гуллар орасидан сен омадни тутиб олиб, жуда-жуда қувондим. Беҳад қувондим. Сўнгра кўнглимга қанотларингдан ушлаб жойладим-да, шошганимча мақсадлар томон чопиб кетдим. Кейин, кейин иккимиз ўз-ўзимизча дўстлашиб олдик, манаман деган «осмон»ларни кўзлашиб олдик. Бора-бора орзуларим ушала бошлагач, мен сенга ишондим, сенинг борлигинга иймон келтирдим. Шамоллар ваҳмидан ҳилпираб турган этакларингга ёпишдим. Уйим пештоқига омонат тиралган устунингга бор муҳаббатим билан суяндим, бор умидларим билан суяндим. Сувратимдаги соянгга сажда айладим. Аммо бугун...

Бугун кўнглимининг туманли кўчалари аро сени излаб-излаб юргандим, бирга ўтказган дамларимизни қўмсаб-қўмсаб юргандим. Ойдан-ой юзларингни эслаб-эслаб юргандим. Соғинчларингда бир Мажнун-

дай гўё жунун саҳросида бўзлаб-бўзлаб юргандим. Минг таассуфлар бўлсинки, кўз олдимда бир манзара пайдо бўлиб, бутун ақлимни йўқотаёздим. Қалбимни йўқотаёздим. Бугун сени душманимнинг елкасида учратдим, омад!

КУЛФАТ

У билан учрашган тунларим сира ёдимдан чиқмайди, чиқазолмайман. У билан юзма-юз келган қунларим хаёлимдан кетмайди, кеткизолмайман. Ахир, у мени не аҳволларга солиб ташламади, не ғамларга чўктириб юбормади. Унинг бошимга ёғилишидан доду фарёд чекиб, сочларимни юлгим келган. Йиғлаб-йиғлаб... кулгим келган ўша ожиз ҳолатимга тикилганча.

Вале, кулфат ҳар сафар атрофимни қўрғондайин ўраб олганида бир туйнук қолдириб кетаверди. Қўлимдаги қурол-яроғимдан маҳрум этиб, уларсиз ҳам жанг қилишга чорлайверди. Сохта дўстлар, сохта улфатлар орасидан юлиб олиб, ёлғизликка кўниктираверди. Унинг ўзи чўктириб юборган денгизда бир мени умидсизлик оқимиға қарши сузишга машқ қилдирди. Ана шунақа, ундан қанчалик нафратланмайин, ундан қанчалик азоблар тортмайин, унутиб кетолмадим, унутолмадим. Чунки, ҳар бир кетма-кет берган оғир зарбалари билан чидаш санъатини ўргатди менга. Бугун барча муваффақиятларим ортида турган кулфатдай ғаним «устоз»имға таъзим қиламан!..

ЭЪТИҚОД

Ҳаёт ғаройиб саҳна. Чиндан ҳам сирларға тўла. Баъзан нима ўзингга кераклигини сезмай қоласан. Чунки, инсон зоти борки, имкон қадар енгил ҳаётни қидираверади. Баъзан орзуларнинг чексизлиги юқорига кўтариш билан бир қаторда азобларингни чуқурлаштириб бораверар экан. Натижада осон яшаш бахтидан

тобора бебаҳра қолаётганга ўхшаркансан. Энг муҳими эса, эътиқод. Ўша туйғу сабрнинг калити, ақлнинг калити, қадрнинг калити. Аммо, уни юракда ушлаб туриш беқиёс кучни талаб этади. Бардавом кучни талаб этади. Бу куч ҳамманинг ҳам томирида яшай-вермаслиги аниқ. Фақат жасоратли инсонгина уни ушлаб туришга қодир.

Ҳаётда осон ёки қийин яшаш унчалик аҳамиятли эмас. Боиси, барчанинг сўнгги манзили битта. Не ажабки, бир нарса умрингизнинг туб маъносини аңлатади. Бу - сиз нимани излаяпсиз...

ҚАЛБ

Унинг макони юракнинг ичкарасида. Балки, туб-тубидадир. Ҳеч бир қўллар етолмайдиган жойда, ҳеч бир йўллар етолмайдиган жойда, ҳеч бир ёмғир, қуёшлар киролмайдиган жойда. Фақат ғам ва шодликлар бемалол маҳв этоладиган жойда унинг макони. Балки, мени тиф билан яраларсиз, тиф билан вужудимни нимталарсиз, балки ўлдирарсиз ҳам. Аммо ҳеч вақт қалбимни ёмонлик билан забт этолмайсиз. Унинг эшиklarини танҳо эзгуликларгина оча олади, холос.

ЭНГ ОҒИР ЮК

Бир инсоннинг муҳаббатини кўтариб юриш қийин. Бу юк дунёдаги барча юклардан оғир, бу юкнинг масъулияти қолган барча масъулиятлардан муҳимроқ, аҳамиятлироқ. Бу юкнинг тошлари оғир, тасаввур қилиб бўлмас даражада тарозининг иккинчи палласини кўтариб кетиши мумкин. У севиш баробаридаги туйғуга ўхшайди. Аммо, ҳеч қачон севишингни кутмаган ва кутмайди, севишингга йўл бермаган ва йўл бермайди, севишингга имкон бермай севади.

Лекин, ўша муҳаббат сендан фақат, ҳа фақат биргина нарса - қадрни талаб қилади, сабрни талаб қилади.

Худди, мана шу ишқни энг покиза, чин ва самимий ҳамда ўлимдан кучли деб аташади. Унинг ичида қайта тугиласан, қайта яшаётгандай бўласан. У сени эртақлар оламига етаклайди. Бир куни буюк эканини исботлаб беради.

Сен у билан бутун умр яшашинг мумкин. Фақат бу муҳаббат кучига дош беролсанг бўлгани...

СОҒИНЧ

Инсон вужудига кирган заҳоти бутун томирларига тарқайди. Кўзлар рангини ўзгартириб юборади. Ҳатто, сўзларда акс эта бошлайди. Оддий юриш-туришдан тортиб, кундалик юмушлару, кечалари тушларда давом этади. Аммо унинг бизларга мавҳум бўлган ва ўзгача роҳат бағишлайдиган тарафлари ҳам борки, аслан уни қолган қиёфаларини билиб-билмаган ҳолда ҳис эта-миз. Соғинч бу - орзу. Соғинч бу - эртанги умид. Соғинч бу - сўнгисиз истак. Соғинч бу - ширин армон.

КОПТОК

Копток қанча тепсанг, шунча думалаб кетаверади. У думалагани сари, сенинг тепганинг сари завқинг ошаверади. Шодланаверасан, қувонаверасан. Тўғри, бир қарашда у сенга бўйсуняётганга ўхшаб кўринади. Ҳар бир зарбингга мунтазир тургандек туюлади.

Аммо... аммо ортидан итдай югуртириб юришини ҳисобга олмаганда...

КЎСАК

Бу кўсак ҳали очилмасданоқ атрофдаги пахталарга ҳасад билан қарарди. Ҳар бир пахталар қаторида, ҳар бир кечмишлар мисолида бўлишни асло истамасди. «Бошқачароқ» очилиш нияти бор эди унинг. Вақтлар, лаҳзалар ўтди. Булутлар келиб, ёмғирлар ёғди. Зарин қуёш истар-истамайгина қизғиш нурларини сочди. Кўсак эса ниҳоят ҳаммадан ўзгача бўламан деб қоп + қора очилди. Бу нақадар мўъжиза! Бу нақадар фожиа!!!

ТЕРАК

Теракни ҳеч вақт эгиб ҳам, қайириб ҳам бўлмайди. У фақат қаддидан мағрурланиб ўсади. Ҳаволарга ҳаволаниб ўсади, тик ўсади. У қайрилишга тоқат қилолмайди. Фақат ва фақат синдиришга тўғри келади.

СОЯБОН

Соябон сендан жуда-жуда минатдорман, жазирама иссиқ кунлари қуёшдан ҳимоялайсан. Самонинг митти-митти ёмғир-қорларидан паналайсан. Керак бўлса, изғиринлардан авайлайсан бу иссиқ жонимни. Аммо, сенинг бир айбинг бор. Ҳар вақт менга олийжаноблик кўрсатасану, авайлаб-асрашга уринасану, мана шу олийжаноблик билан табиатнинг табиий ҳодисаларига ҳам дош беролмайдиган қилиб кўясан. Афсус...

ЁМҒИР

Унинг тарновдан «чак-чак»лаб оқишини кузатиб ўтиришни яхши кўраман. Гўё, у ҳам мени сезгандек... Аста сочларимни силлиқ қилиб тарагиси келади. Мен эса мамнун юзларимни тутаман. Ёмғир бўлса худди шуни кутиб тургандек бир «айёрлик» қилади.

У менинг кўзларимнинг ичига кириб яшириниб олади.

СУКУНАТ

Кўпроқ сукунатнинг соҳилларига келиб турунг, яширин фалсафаларни англайсиз. Чунки, у ерда ҳеч бир жон, ҳеч бир товуш бўлмаса-да, ҳаётингизга дахлдор ва тақдир йўлларингизни ўзгартириб юборишга қодир бир инсон сизни қаршилайди. Ўша инсон ҳали ҳеч ким айтмаган, англамаган яширин ҳақиқатларни сизга кўрсатиши мумкин. Қилган хато ва камчиликларингизни юзингизга очиқ айтади. Ўша одам - бу ўзингиз. Ҳа, фақат ўзингизгина ўзингизни сукунатдан топа оласиз.

Манзилсиз мактублар

КЕРАКСИЗГА АЙЛАНМА, ЮРАК!

Мен сизни учратганимда, мен сизни учратганимда худди иккинчи эгизагимни топгандек бўлгандим. Муҳаббат аталмиш армонлар эшигини ёпгандек бўлгандим. Негадир нотаниш, аммо чиройли туйғулар эшигини очгандек бўлгандим.

Ўшанда... ўшанда иккимиз ҳам олийгоҳга алвидо айтиб, яна шиддадкор ўсмирликдаги давримизга, лицейнинг бағрига қайтгандик, Фақат энди билимга чанқоқ ўқувчи бўлиб эмас, гул мисоли ўғил- қизларни илм сувлари билан суғорувчи устозга айланиб боргандик.

Сўнгра... сўнгра иккимиз ҳам ҳамкасблар эканимизни билдик. Елкамизга ортилган бурчни муқаддас кўрдик. Ҳа, сиз мени, мен сизни интилувчан, юраги қайноқ талаба бўлиб эмас, ҳали ҳам шахдидан қайтмаган изланувчан устоз мисолида танидик.

Аввал... аввал назарга илмай ўтардингиз. Мендай муаллимни кўрардингизу, кўрган чоғ парволар қилмай юрардингиз.

Сизни... сизни куз деб ўйласам ҳам, қалби муз деб ўйласам ҳам, кўёш нурларига тўлиб, қақраб ётган чўлга ўхшашингиз билардим аммо. Ойдек ёғдуларни сочиб, хузурига чорлаб ётган йўлга ўхшашингиз би-

лардим, аммо. Қорларнинг қўйнида қўрқмасдан очилиб турган гулга ўхшашингиз билардим, аммо.

Кейин... Кейин биз бир-биримизга аста яқинлаша бошладик. Йўқ, йўқ биз эмас, бизни эзгуликлар йўлидаги мақсадлар яқинлаштирди. Иккимизнинг ҳам вужудимиздаги куч, ғайрат, шижоат манзилларимизни тобора боғлаб қўя бошлади.

Энди... Энди иккимизни ҳам ҳар куни қизиқ-қизиқ саволлар таъқиб эта бошлади. Гар ёнма-ён баҳсларга берилсак, айиргувчи малоллар таъқиб эта бошлади. Не тонг кунда режалар тузиб, кечалари йироқларга олиб кетгувчи хаёллар таъқиб эта бошлади. Вақтлар ўтиб, вақтлар ўтиб бир куни сиз «севиб қолганингизни сезиб қолдингиз». Ўша кундан бошлаб ёнган қалбингизни эзиб бордингиз. Ўша кундан бошлаб ғамлар маконини кезиб бордингиз. Сабаби, олийгоҳда ўқиб юрган кезларингизда ота-онангиз сизни бир йигитга унаштириб қўйишган экан.

Мен эса сизни учратиб, худди иккинчи эгизагимни топгандек бўлгандим. Негадир, нотаниш, лекин чиройли туйғулар эшигини очгандек бўлгандим. Муҳаббат аталмиш армонлар эшигини ёпгандек бўлгандим. Ҳа, ҳа, сиз мени умрим осмонига жойланган, очилмайин хазонларга бойланган, унуттирмай азобларга айланган севгимнинг армонларини ўлдираётган эдингиз, оташ сەҳрингиз-у, дилга туташ меҳрингиз билан «ўша» қизга бўлган соғинчларимни сўндираётган эдингиз.

Мана... мана «севиб қолганингизни сезиб қолдингиз», аммо дугонангизнинг менга айтган сўзларига қараганда 5-6 ойдан сўнг куёв бўлмиш йигит ҳарбий хизматдан қайтса, тўй бўлиши тайин экан. Яқинларингиз севиниб, тўй тараддудида юришаркану, оқилад қизим деб суйишаркану, еру кўкдан аълороқ кўришаркану, сиздек итоаткор маъсума қизнинг кўнглида

мендек нотавонга аталган муҳаббат уйфонганини билишмас экан.

Энди шуниси аёнки, мендан ўзингизни олиб қоча бошладингиз. Ҳа, ҳа балки мендан эмас, қалбингиздаги муҳаббатдан, юрак-юрагингиздан, ўзингиздан ўзигизни олиб қоча бошладингиз. Бироқ, мендан қанчалик кетишни истаганингиз сари, кўзларингиз севгингизни ошкорлайверди, сўзларингиз сирингизни ошкорлайверди. Ҳар куни учрашиб, суҳбатлашиб, баҳслашиб ўрганиб қолган инсонингиздан бир кун айрилишингизни, уни йўқотишингиз мумкинлигини ўйлаб даҳшатга тушаётганингиз ҳам тайин. Билардим, манзилсиз мактублар ёзардингиз. Гоҳ-гоҳида яширин рақамдан қўнғироқ қилиб «алло» дейишимни тинглардингизу, шошиб ўчириб қўярдингиз. Айтинг, мени шунчалик севасизми-а?

Бугун, бугун гурурингиз осмонлик қилди. Сиз учун ҳақиқат ёлғонлик қилди. Фарзандлик бурчига, тақдир тошларига таслимлик осонлик қилди, бир куни ишдан бўшаб кетганингизни эшитдим.

Сизни ўйлаяпман, сизни ўйлаяпман, худди ишқ шаҳридан кетган малика мисоли қаёқларда экансиз, ҳойнаҳой, ҳозир ҳам ўзингиз билан курашмоқдасиз, ҳойнаҳой, мени унутолмаган бўлсангиз керак.

Йўқ, йўқ унутишга шошилманг, истасангиз яна сизни ишқ шаҳрига олиб келаман. Қайларда бўлсангиз ҳам излаб-излаб топиб келаман. Кўнглим эшикларини фақат сиз учун очиб келаман. Бундан бошқаси муҳим эмас. Менсиз яшашингиз қийин. Чунки, «севгингизни сезиб қолгансиз».

Кетсангиз юрагимни ҳам олиб кетинг. Чунки, сизсиз менга унинг кераги йўқ...

БУГУН СЕНИ УЧРАТДИМ...

Бугун сени учратдим. Ҳали-ҳануз ўшандай гўзалсан, ҳали-ҳануз ўшандай бетакрорсан. Ҳали-ҳануз ёнингда юрагимнинг туб-тубигача ҳаяжон, титроқ босади. Ҳали-ҳануз узун-узун сочларинг бойлаб қўйгудек одамни ўзига. Ҳали-ҳануз қора қайрилма қошларинг бир-бири билан иттифоқ тузиб, ишқ мамлакатини забт этгудек ҳайбати бор. Ҳали-ҳануз лабларинг гунча мисоли чиройли боғига ярашиқли. Ҳали-ҳануз ойдек юзларинг қуёшнинг рашкини келтириб чарчамаган. Ҳали ҳануз...

Аmmo, кўзларинг... Кўзларинг ўзгарган. Мен шунча йил яшаб, илк бора одамнинг кўзлари ўзгариши мумкинлигини билдим. Одамлар: «Йиллар ўтсада, ёшлик қарилик либосини кийганида ҳам, барибир кўзлар ўзгармайди» дейишади. Йўқ, кўзлар ўзгариши мумкин экан. Буни яна сени учратиб англаб етдим.

Бугун мен кўрган кўзлар қачонлардир шўхликдан хандон отган кўзлар эмас. Шодликдан тўлиб-тошиб, терга ботган кўзлар эмас. Ишончдан, қувончдан муаллақ қотган кўзлар эмас. Ҳа, ҳа мен илк учратган ўша содда қизнинг кўзларидаги ишончдан оёғимдан то сочимгача ҳайрат босганди. Нимагадир, недандир қўрққан эдим.

Бироқ, шуни ҳам билардимки, бу кўзларнинг тубида мен телба ошиққа аталган бир ишқ яширин эди. Ўша кўзларнинг севгувчи севилгувчиси бор эди. Кейин улар мендан ўзини олиб қоча бошлади. Изма-из қувганим сари, йўлларини таъқиб этганим сари, кечмоққа уринди севганим сари. Кетмоққа уринди қан-

чалар яқинлашиб келганим сари, бизни бирга бўлишимизни ҳамма истади. Фарзандлари бахтини кўзлаган ота-она истади, «Узукка кўз қўйгандай» деб аммахола истади. «Яна бир ошиқ-маъшуқ жуфтлик яралибди» деб бутун замона истади.

Лекин, улар истамади, жодули кўзлар истамади. Уларнинг илмга, изланишга ташналигини билиб йўлини тўсмаслигимни айтдим. Ўқитмоқни ваъдаладим. Пойларингга тиз чўкдим. Исмим айтиб уриб турган юрагингни эритолдиму, ишонтира олдим, аммо жаллод кўзларингни ишонтира олмадим. Ўшанда мен ошиқнинг аҳдига кўзларингнинг кўзи етмай-етмай қаради, ишқин ипларини узолмай-узолмай қаради. Кейин бирдан йиғлаб юборди. «Мана шу кўз ёшларим биринчи ва охири совға» деб оҳиста юриб кетди.

Унинг сўзларига ишонмагандим. Чунки, минг пинҳонламасин, минг ич-ичига яширмасин, барибир мени севишини билардим-да, кетолмасди дердим, кечолмасди дердим. Уни шундоққина қўлларим остида турган ой деб ҳисоблардим. Уйига боришдан чарчамаётган совчилар бир кун чарчади. Ўша қайсар кўзларни ёмон кўриб қолди. Қари ота-онам «Бошқа қизга уйланасан» деб шарт қўйишди. «Тенгқурларинг икки-учтадан фарзанд кўряпти» дейишди. Рози бўлмасам оғринишларини айтишди.

Шундагина мен севган ой осмондан ҳам олисроқ ерда эканлигини, қўлим етсада кўзим етмайдиган маконда эканлигини англадим. Ўша кўзлардан қасд олмоқчи бўлдим аламларда ёнсин деб, армонларда қолсин деб, уйланмоққа кўндим. Гарчи ўзим аламларда ёнишимни билсам ҳам, армонларда қолишимни билсам ҳам ўзим куйиб-куйиб куйдирмоқчи бўлдим.

Бир ҳафта ичида қўшнисининг қизига уйландим. Тўй кечаси одамлар орасидан ўша қоракўзни қидирдим, келмабди. Йўқ, агар мен билган ўша шаддод кўзлар бўлса, яна ўша ишонч билан ғалабасини нишонлаш учун ҳам келади. Муҳаббат олдидаги мағлубиятини тан олиш учун ҳам келиши керак...

Ҳа, ўша кўзлар мард эди. Қўрқмас эди, жавоҳир эди. Ниҳоят, у келди. Кўриб кўрмаслика олди. Кўриб кўрмаслика олдим мен ҳам. Атайин ўзимни шодон тутдим. Куёв жўралар билан хандон отиб ўйнадим. Базм қизигани сари қизиди. Ёнимда ўзи ўрнида ўтирган келинчакка тез-тез шивирлаб, унинг назарини тортётганимни билардим. Ҳа, ўша дақиқаларда мен учун бир умрга бегонага айланган кўзларнинг бағридан ишқ қайнаб-қайнаб вулқон бўлиб отилиб чиқаётганини сезардим. Ниҳоят, тўй тугаб, одамлар тарқади. У уйига бориб, тун бўйи йиғлаб чиқди. Мен эса...

Бир неча ойлар ўтиб, ўша йили «Имтиҳондан йиқилган олийгоҳига қайта тайёрланмоқда» деган гапларни эшитдим. Чин дилдан омад тиладим. Ундаги сўнмас шижоат, билимга ўта ташналикни кўриб ўша ўша сўзларига иқрорландим. Сўнгра унутмоққа ҳаракат қилиб яшадим. Балки унутдим ҳам. Боиси энди уни ўйлашни ҳам ўзимга гуноҳ ҳисобладим. Оиламни мустаҳкамлашга астойдил тиришардим. У ҳам нималаргадир тиришаётганини билардим. Ойлар кетидан ойлар ўтиб, бир куни ширингина қиз фарзанд кўрдим. Тақдирни қарангки, худди ўша куни иккинчи маротаба кириш имтиҳонидан йиқилгани хабари келган экан унга. Ўша лаҳзаларда у қора кўзлар олдидан нелар ўтган ёлғиз худога аён. Уни ўйлаб, чин дилдан ачиндим...

Бугун қизимни, хотинимни туғруқхонадан олиб чиқиб кечроқ маҳалладаги тўйга ўтдим. Уни мана шу ерда учратдим. Бебардоз, одми кийинган бўлса-да, ҳамон қизлар даврасида ундан гўзали йўқ. Аммо, аммо кўзлари...

Атрофга шу қадар парвосиз, шу қадар паришон боқардики, юрак-бағрим эзилиб кетди. Маъюслик унга сира-сира ярашмас экан. Назаримда, одамлар орасидан кимнидир тез-тез қидирарди. Кейин у ҳам худди гуноҳ иш қилаётгандек бирдан бошини эгди. Хаёлчан кўзларини беркитди. Мен уни ўша чоқда ютқазиб қўйган ўйинчига ўхшатдим, хаёлимга келган фикрдан ўзимни ёмон кўриб кетдим.

Бирдан қора кўз худди бўғилиб кетаётгандек ўрнидан турдию, даврани тарк этди. Шунда мен ўзимни тутиб туролмадим. Савобу гуноҳни фарқини унутдим. Қора кўзнинг ортидан чопдим. Етиб бориб, йўлини тўсдим. Аввалига ҳайрат ичра қотиб қолди. Кутганимдек кўрқмади. Балки уни ҳам яширгандир. Не дейишни билмай бироз тикилиб турдим, охири юрак ютиб дилимдаги сўзларни тилимга чиқаздим.

«Эшитдим, бу йил ҳам ўқишга кира олмабсиз. Бир ярим баллини деб рўйхатдан бироз пастроққа - кирмаганлар орасига тушиб қолибсиз. Ҳа, бу сафар шунчаки омад юз ўгирганини билдим, аммо сиздек кучли ирода соҳибини бунчалар тез таслим бўлади деб ўйламагандим. Ногоҳ кўзларимга ёш келди. Ҳа, илк бор қиз боланинг олдида кўзимда маржондай томчилар қалқиб қолди. Томоғимга нимадир тиқилди.

- Таслим бўлманг ҳеч қачон! - дея бурилиб кетдим.

Қоракўз ҳайрат ичра ҳайкалдай қотиб ортимдан қараб қолди.

Бугун сени учратдим....

ЕРГА ЙИҚИЛГАН ОСМОН

ёхуд озорлардан озмагин, умид!

Осмонлар ҳам ерга чўкиши мумкин. Гарчи, гарчи хоҳламаса-да. Гарчи табиатнинг жонли қонунларига ёзиб қўйилмаган бўлса-да. Гарчи улар бошини ҳеч вақт эмаса-да. Ҳа дўстим мен ерга йиқилиб тушган осмонни кўрганман. Ўша лаҳзалар ҳамон хаёлимдан кетмайди, кетказолмайман. Бу кутилмаган ғайритабиий ҳодиса чақмоқлар тинмай бир-бирига урилиб, юлдузлар ҳар томон учаётган тунда содир бўлган эди. Бирдан оймомо қаёқадир беркиниб, ғойибландию, атрофни зулмат қоплади. Қоронғуликдан ғувиллаб, довулланиб турган ер устига ногаҳон осмон ағанади. Шу тобда бутун вужудим кўрқувдан дағ-дағ титрай бошлади. Тушим бўлса керак деб ўйладим ўзимча. Қанийди туш бўлсаю, тезроқ уйғонсам. Осмоннинг йиқилган даҳшатини кўрмасам, билмасам.

Кейин тезроқ уйғонишга шошилдим. Аммо не афсуслар бўлсинки, кўрганларимнинг бари аччиқ ҳақиқат эди. Шундан сўнг ҳаммаёқ, бутун борлиқ худди мана шу саҳна асарини кутиб тургандек узоқ тин олди. Довуллар, бўронлар тўхтади. Энди на чақмоқ, на беркинаётган ой кўринарди. Гўё юрагимдаги туйғулар туғени ҳам тингандек, тинчигандек, тўхтагандек бўлди шу тобда.

Минг бир аламлар билан ерда ётган осмон ёнига бордим. Ич-ичимдан унга нималардир дегим келдию, бироқ ундаги нотаниш аллақандай сирли кайфиятдан бир оғиз ҳам сўзлашга ботинолмадим. Назаримда, ҳозир у йиғлашни ҳам, кулишни ҳам билмай қолган инсонни эслатарди. Ҳузурида то тонг отгунча у билан суҳбатлашиб ўтирдим. Осмон менга маконидан шикоят қилмади. Кутгандиму замонидан шикоят қилма-

ди. Дунёларнинг ёлғонидан шикоят қилмади. Аксинча, қизиқ-қизиқ эртақлар ҳақида, бўлган ва бўлмаган воқеалар ҳақида сўзлади. Мен эса ҳаёт варақларимдан бир-иккитасини эринмай ўқиб бердим унга. Иккимизнинг суҳбатимиз қизиқарли кечди. Фақат, фақат орада осмон йиқилганини ўйлаб қолса, узоқ вақт жим бўлиб кетарди. Бу жимлик мен кўрган ва тинглаган аламлардан ҳам аламлироқ эди. Фарёдлардан ҳамда фарёдлироқ эди. Азоблардан ҳам азоблироқ эди. Лекин уни турғазишга кучим етмасди. Қўлларим етмасди. Дардларини кўтаролмасдим, кўтаролмасдим...

Узоқ-узоқ суҳбатлар билан тонг ҳам отди. Қаёқлардандир хўроз қичқирди. Ит ҳурди. Отлар кетма-кет кишнади. Гўё улар нимадир демоқчидай ўзининг одамларга номаълум бўлган бурро тили билан қандайдир бир ваҳийни етказмоқчидай. Шу пайт онамнинг менга айтган бир доно сўзлари хаёлимга келди: «Бошга тушган ҳар бир иш-фалокат ё кулфатни ҳам яхшиликка деб йўймоқ керак, ана ўшанда бир кун яхшиликка хизмат қилади».

Мен тонгда мана шу ишорани яхшиликдан дарак дея қабул қилдим. Эзгуликдан келаётган муждага ўхшатдим. Аммо ўша тонгда ҳаётимда ҳеч ҳис қилмаган қаттиқ совуқни ҳис қилдим. Бутун вужудим жунжикиб кетди. Қаёқларгадир йўл олдим. Айнан қаёққа билмасдим «кетгим келарди». Ҳа, мен осмоннинг кўз ўнгимда ерға ағанаб ётишига чидолмасдим. Гўё кўришга кўзим, сезишга бардошим етмас эди. Юрагимга игнадек оғриқ кириб, мудом санчарди. Дардимни шарқираб оқаётган сойларга бориб айтдим. Гулу лолларга тўла чаман-чаман жойларга бориб айтдим. Жамолини армонларга беркитган ойларга бориб айтдим. Бироқ...

Кунлар ўтаверди. Энди мен ойсизликка кўника бошладим. Қачонлардир кўзларимни яшнатиб, ёниб

турган юлдузлар ҳақида ўйламасликка ҳаракат қилдим. Кўникдим. Аммо кутганимдек у кўниколмади. Ҳеч бир одамзод энди «осмоннинг осмонлигини» ўйламай қолди. Оппоқ ҳарир юзини оёқлари билан босиб, ҳаёт ташвишларига берилиб ўтиб юришди. Наҳот, наҳот табиат шунчалар бешафқат бўлса, шунчалар жаллод бўлса деб ўйлардим ичимда. Ахир ўша одамлар бир замонлар осмонни эъзозлаб, маҳлиё бўлиб туришган эдику! Ахир ўзлари эмасми, бир замонлар уни эътиқод билан кўкка кўтарганлар! Қани, ўша меҳрмуҳаббат, қани?! Қаёқларга ғойиб бўлди? Балки ой юзини беркитганида у билан беркиниб кетдими?

Осмон эса сокинлик қаърига чўккан. Унинг учун одамларга ёлвориш, улардан нажот сўраш ўлим билан баробар эди. Чунки осмон осмон эди-да. Бир куни уни излаб борсам, жойида йўқ, суҳбатлашиб ўтирган ермизга бир парча мактуб қолдириб кетибди. Секин аста очиб ўқишга уриндим.

«Сен кетма... Ахир сен ғурур билан, ифтихор билан суйган япроқларнинг мўртлигини биласан. Сен севган, меҳр қўйган юлдузлар аслида йўқлигини биласан...кетма!!!

Ойдан оқ дунёларни топмоқчимидинг. Эртақлар мамлакатини очмоқчимидинг. Ё бўлмаса, юрагингни хазон айлаб, осмонлардан сочмоқчимидинг?... кетма!!!

Қайноқ меҳрингни тошларга бер, эртақларингни тинглайди. Кўз ёшларингни кўтара олади. Чунки улар ўша мўрт япроқлардан МУСТАҲКАМРОҚ... кетма!!!

Орзу-ла босилган қадамлар ҳаққи, сийратинг сезмаган одамлар ҳаққи, вужудингда чирс-чирс ёниб йўлларинга сочилган аламлар ҳаққи!!!

Ўзим сенга не дейишни билмайман. Аммо шуни биламанки, «унга» бўлган эътиқодинг, ишончинг муҳаббатинг сўнмаган. Яна кетишинг хато. КЕЧИШИНГ хато. Қолмоқликка имкон топ!...

Майли, мўрт япроқлар учиб-учиб, тўкилиб-тўкилиб кетаверсин. Майли, умринг яланглигидан уларни су-пуриб ташлама. Уларни етказган жароҳатларидан қал-бингни тилма! Ўйлама! Хаёлларингни эзма. Шунчаки улардан **МЕҲР КУТИБ ЯШАМА!!!**

Лекин, севишда давом эт. Гулларни, тупроқларни сев, узоқ-узоқларни сев. Энг эзгу ғояларни сев, таш-лаб кетар сояларни эмас, тошдан қаттиқ **ҚОЯЛАРНИ** сев!!! Бир кун юксакдан ўзинг қуласанг, парча-парча бўлиб кетганингда ҳам, улар жасадингни бағрида тутиб туришга қодир.

Билсанг, юрагинг оловдан яралганга ўхшайди. Аммо атрофингдаги музликларни кўриб, совиб боряпсан. Ўзингни кул қилиб, дунёлардан кетиб боряпсан, со-виб қоляпсан. Йўқ! Йўқ! Кетма! Совима! Сени совут-ган ўша мўрт япроқларни - сарғайган хазонларни ҳовлингнинг ўртасига тўплаб, ёқиб ташла, ёнмай ту-риб ёндиришни **ЎРГАН!** Худди япроқларнинг баҳор-даги онларига ўхшаб!

Ягона тилагим ҳаётни куйла, жўшиб-жўшиб куйла. Овозинг етгунча куйла. Томирингда сўнги умид кет-гунча куйла. **ЎЛГУНЧА** куйла. Сўнгунча куйла. Чун-ки, чунки шамол қанчалик чиранмасин, тоғ ҳеч қачон силжимайди. Шуни унутма!"

Мен бу манзилсиз мактубдан унинг, ойни излаб кетганини англадим. Ич-ичимдан тўлиб-тошиб севи-ниб кетдим. Демак, у юришни бошлаган, ўша кўзла-ган чўққисини забт этишга тутинган. Демак, унинг вужудида умид деган юрак ҳамон уриб турибди.

Бирдан кўзларим ёшланди. Осмон манзилини топ-син, энди ҳеч вақт йиқилмасин ерга. Ҳа, у яқин орада яна осмонга айланади. Бағрига юлдузлар жойланади, қуёшга бойланади. Чунки юксаклик фақат унга яра-шади, фақат унга аталган.

Публицистика

ФАРИШТАЛАР ҚАЕРДА ЯШАШАДИ?

ЎЛИМ... Ўлим-бу айрилиқ. Ўлим - бу мангу сукунат. Ўлим - бу ҳар кимни бир кун кучоқ очиб оғушлайдиган охирги бекат. Энг сўнги нафас олаётган лаҳзалар. Азобли лаҳзалар, аламли лаҳзалар, армонли лаҳзалар. Ўлим - бу умр китобига қўйилган якуний нуқта.

ТУФИЛМОҚ. Туфилмоқ - умрнинг ибтидоси. Туфилмоқ - ёзилмаган гуноҳлар, қилинмаган савоблар. Туфилмоқ минг асрлардан буён кашф этилмаган йўллarning оёқларинг остига келиб, босиб ўтишингга мунтазирлиги. Очилмаган қўриқнинг очилиши. Туфилмоқ - орзу умидлар эшигининг остонаси. Туфилмоқ - ўлимга қўйилган илк қадамлар...

ЙЎЛ. Ибтидо ва интиҳонинг ўртасида туради доим. Унда кимлар юрмайди дейсиз. Дунёни ўз измига солмоқчи бўлган шоҳлар давру даврон суриб ўтади. Дунёни мазорга ўхшатган гадолар давру даврон суриб ўтади. Дунёни бозорга ўхшатган шайдолар давру даврон суриб ўтади. Йўл оёғингни синдиришга ҳам қодир.

ҚУШЛАР. Менинг осмонимда фақат икки хил қушлар яшайди. Бири қалдирғочлар бўлса, бири зоғлар. Қалдирғочлар ҳамини фақат оппоқ чизиклар бўйлаб, парвоз этади. Зоғлар эса зулмат рангида яшашга маҳкумланган. Қалдирғочлар фақат эзгулик нурлари-

дан инсонларга улашишда давом этса, зоғлар ҳеч вақт ёвузлик қаъридан чиқиб кетолмайди.

ФАРИШТАЛАР. Асли қаерда яшашади, қай маконда асирланган? Қиёфаларини кўрганмисиз ҳеч? Улар билан суҳбатлашган одамни биласизми? Бирор бир инсоннинг бошига мушкул иш тушса, ё бирор бахтсиз ҳодисадан кимдир, нимадир қутулиб қолса, фаришталар жонини асрабди деймиз, ёрдам берибди деймиз, нега ўша ёрдамчиларни, нега ўша асровчиларни кўрмай, билмай яшайверамиз. Умримизни ҳамиша покиза туйғуларга ўраб, бахтнинг тиниқ сувларига қондириб, кадр, сабр дея аталмиш энг гўзал туйғуларни бахш этаётганлар биздан олисда - узоқ-узоқ осмонларда яшашса-я. Балки улар олисларда эмасдир. Балки биз уларни кўрган бўлишимиз мумкин. Балки суҳбатлашгандирмиз ҳам. Балки улар ер бағрида, шундоқини ёнимизда яшар. Балки...

МЕН. Мен фаришталарни ҳар куни кўраман. Ҳар отган тонгимда, ҳар ботаётган қуёшимда учратаман. Улар билан суҳбатлашаман. Ҳа, ҳа мен уларни болаликдан бери яхши танийман.

ОДАМЛАР. Одамлар фариштага айланиши ҳақида ҳеч ўйлаб кўрганмисиз? Мен эса кўп-кўп ўйлаганман. Ҳануз ўйлаяпман. Узоқ ўйлаяпман. Фаришталар одамга ҳеч қачон айланмаслиги тайин. Аммо одамлар фариштага айланиши мумкин экан.

ҲАЁТ. Ҳаётда яшаш учун инсонга нима керак? Эзгулик, меҳр-муҳаббат, саховатлилик. Мана шу каби чиройли сўзларни дунёда ушлаб туриш учун дунёга нима керак. Туғилмоқ ва ўлим орасидаги йўлни бирма-бир босиб ўтмоқлик учун-чи? Инсон, ҳа барчаси учун инсон керак. Инсон бўлмоқлик учун ҳам ҳар биримизга **ИНСОН** керак.

Демак, шунчалар бизга унинг борлиги муҳим экан, демак, шунчалар оламни гуллатиб, яшнатишга қодир зот экан, демак, шунчалар унинг ёрдамига муҳтож эканмиз, демак, унда у...

Ортга қайтаман. Мен ҳар куни учратадиган ўша фаришталар бу инсонлардир. Улар ҳар куни ҳар хил ҳолатда кўзларимга кўринишади. Баъзан қари отахонни қўлидаги оғир юкини кўтариб, машинагача элтиб кўйишади. Баъзан кимнингдир унутиб қолдирган буюмни олиб, эгасини қидиришади. Омонат ҳисоблаб, омонатга хиёнат қилишмайди. Баъзан совуқда қорни оч юрган болакайга ёпаётган иссиқ нонларидан олиб кўлига тутишади. Ҳа, ҳа уларни турфа хил юмушларда кўраман рости. Уларни кўргач, вужудимни аллақандай ҳис қамраб, юрак-юрагимдан энтикиб-энтикиб кетардим. Кўлларига кўлларимни тутгим келарди. Аслида фаришталар бу оддий одамлар эканлигини ҳаммага айтгим келарди. Бироқ...

Бироқ атрофимдаги бутун табиат кучлари бунга имкон бермасди. Тинмай ўз фикримдан қайтаришга уринарди. Оппоқ-ку, дея олган қорларим остига лойларни суртиб кўярди. Кечалари осмондаги оппоқ юлдузларга тикилсам, қора булутларга кўзим тушаварарди. Юрган ойдин йўлларим ортида ногаҳон зулматларнинг гувоҳи бўлиб қолаверардим. Мана шу икки рангни бир-бирдан ажратолмай кўп қийналиб яшадим.

СИНОВ. Биласизми? Яқин орада оғир бир синовни бошдан ўтказдим. Келинг, сизга шунгача бўлган уч азиз инсоним ҳақидаги ҳикоямни баён этсам. Бири устозим, бири дўстим, бири юрагимни банд этган муҳаббатим.

УСТОЗИМ. Эндигина абитуриентлик чоғимда лицейларнинг биридан битта репититор ўқитувчи топдим. Топдим у йил бўйи дарслар давомида унинг ҳатти-ҳаракатларини кузатиб, одатларини фаришталарнинг хислатларига ўхшатгим келди. Боиси, ул киши бошқа репититорлардан кескин фарқ қиларди. Бизларга қаттиқ жон койитиб, дарсларни шундай олиб борар эдики, қанча истасак шунча билимни беришга қодир эди. Вақтидан ачинмасди, меҳнатидан эринмасди ҳеч қачон. Уларни ҳалол ва эзгу ниятли деб жуда-жуда яхши кўрардим. Мен ул киши сабаб кўплаб сабоққа эга бўлдим. Фақат охиргисидан ташқари... охирги «сабоқ»-лари ўйларим шишасини чил-чил синдириб юборди.

ДУСТИМ. У билан ҳамиша орамиздан қил ҳам ўтмасди. Ҳар куни учрашиб, қувончу шодлигимизни бирга баҳам кўрардик. Унга ўзимга ишонгандай ишонардим. Ардоқлардим, асрардим. Доим ҳолимни сўраб, майин жилмайиб туришлари фаришталарни эслатарди гўё. Ундаги билим, ақлни кўриб, шундай дўстим борлигидан фахрланиб яшардим. Аммо унинг қандай инсонлигини ҳаётимда катта ютуққа эришиб, қувончдан бошим осмонларга етганида англаб қолдим. Дўстим деганим ҳасадгўй, ўзгаларнинг муваффақиятидан зил кетадиган, ичиқора эканлигини ошкорлаб қўйди. Буни ундан сира-сира кутмагандим...

МУҲАББАТИМ. Қалбимда қайноқ ва шу билан бирга бетакрор ҳисларни уйғота олган туйғулар. Унинг ўтли нигоҳларини эсласам, ҳозир ҳам юрагим уришдан тўхтаб қолгандек. Унинг ёқимли сўзлари ҳануз кечагидек қулоғим остида жаранглайди. Ҳозир эса...

Тўғриси айтсам сизга, юқоридаги оғир синов чиндан-да мен учун жуда оғирлик қилди. Назаримда, гўё атрофимдаги табиат кучлари шу нарса орқали

фаришталар ҳақидаги фикримни ўзгартириб ташламоқчи бўлгандек. Ўша синов қандай синов эканки, мен қалдирғоч деб юрганларим бутун бир хаёлимда зоғларга айланиб кетса. Қоп-қора зоғларга. Менинг фаришталар ҳақидаги ўйларимни унуттиришга ҳаракат қилса...

Ўша куни имтиҳон арафаси эди. Устозимнинг олдида боргандим. Не ажаблар бўлсинки, у зот умрида тарих китобини ҳам ушламаган ўғил-қизларни имтиҳондан ўтиш учун тест саволларига тўғри жавобларни жамлаб, уларнинг телефонларига жойлаб бериш билан овора эди. Кимларнингдир ҳаром пули эвазига уларга билим сотиб, фирром йўлни танлаб, олийгоҳга киритишга уринарди. Уй остонасидан хайрлашиб чиқиб кетар эканман, кўзларимга жиққа ёш олдим. Наҳотки, устозим?..

Дўст дегани ҳам чекканингда бирга куйинадиган, қувонганингда бирга суюнадиган бўлиши керак деб ўйлардим. Афсуски, менинг дўстим ташвишимга шерикликка ярамади, шодлигимга ҳам ўнг қарамади. Аниқроғи, университетга кириш учун тест имтиҳонидан ўтган куним белгилаган жавобларимдан қониқмаганлигимни телефон орқали унга айтганимда, дўстим бепарво оҳангда «Бу йил бўлмаса, янаги йилга яна топшириб кўрасан-да» деб кўя қолди. На далда берди, на таскин.

Кунлар ўтди. Тест натижалари ҳам чиқди. Гарчи кириш балларининг сунъий равишда кўтарилиб кетиши мумкин деган хавотирга тушсамда, барибир бошқалардан билимда анча устун эканман. Грантга баллим етмагани билан контрактдагилар рўйхатининг энг юқорисиди ўзим эдим. Ниҳоят, талаба бўлдим. Дўстим эса дом-дараксиз кетди. Лекин вақтлар ўтиб,

кутилмаганда рўпарамдан чиқди. Табрикламайсизми? - дедим беихтиёр у билан сўрашгач кулиб. «Эшитдим, контрактга кирибсизу» деди кинояли жилмайиб. Ҳатто, кўнглим учун ҳам хурсандлигини ошкорламади. Аксинча, кетишга шошилди. Унинг нигоҳларида совуқликни сезганим учун дўст танлашда янглишганимни англадим ўша лаҳзада.

Энди бутун умидим муҳаббатимда эди. Устозим ҳафсаламни пир қилди. Дўстим кўнглимни кир қилди. Лекин сўнгги зарба барчасидан ошиб тушди. Севглим ҳам минг афсуски, қувончимни баҳам кўриш ўрнига беҳосдан дилида борини тўкди кўйди: «Мен ҳали тўрт-беш йил сизни кутаманми» деди хушхабаримни тинглагач. У юрагимни баттар яралади. Демак, демек, у мени фақат уйланиш учун севган экан-да...

ФАРИШТАЛАР. Қайларда экан уларнинг маконлари? Қай манзилдан паноҳ топишган. Ахир табиатнинг бутун кучлари кетма-кет зарбалари билан юракларимни эзмоқчи бўлдику, тилакларимни тилларимдан узмоқчи бўлдику, ишончларимни бузмоқчи бўлдику. Йўқ, йўқ! Ҳаёт фақатгина менинг «устозим», менинг «дўстим», менинг «муҳаббатим»дан иборат эмас. Барибир ўз фикримдан қайтмайман.

Фаришталар қаерда? Улар борми? Гўшалари самодами, ё ерда? Бирдан ич-ичимдан нидо отилади: Фаришталар шу ерда! Улар одамлар орасида. Ҳар замонингда, ҳар кунингда, ҳар онингда учратасан. Фаришталар тирик экан, дунё боқийдир. Ич-ичимдан келаётган ҳайқирик билан тоғларга чиқиб қоялар қаршисида овозим борича қичқиргим келади... Фаришталар шу-у ерда-а! Фариштааалааар одааамлааар бўлишаааадиини! Улар тирииник!

Бирдан қулоқларим остида акс садо янграйди: Фа-

ришталар шууу ердааа! Фариштааалааар одааамла-
аар бўлишааадиини! Улар тирииник!

ҚУШЛАР. Менинг осмонимда ҳамон икки хил қуш-
лар учиб юрибди. Аммо ҳозир мен қалдирғоч ҳам
эмасман, зоғ ҳам эмасман. Шунчаки қалдирғоч бў-
лишга интилаётган оддий талабаман, холос. Ҳар тонг-
да яратганга шукрона айтиб уйғонаман. Ўқишга отла-
наман. Нималарнидир излаб, китоблар варақлайман.
Кечқурунлари узоқ-узоқ тезроқ қалдирғоч бўлиш учун
машқ қиламан. Қалдирғочга айлангим келади.

СИЗ. Сиз фаришталарга ишонасизми? Мен уларга
ишонаман. Фақат улар устозимиз бўлмаслиги мум-
кин. Фақат улар дўстимиз бўлмаслиги мумкин.. Фақат
улар севгимиз бўлмаслиги мумкин. Аммо улар ора-
мизда яшайди, яшайверади!

ТИЛНИНГ ҚАДРИ - ЭЛНИНГ ҚАДРИ

Яқинда Нуруллоҳ бобом бизни қизиқ воқеадан
воқиф этдилар. Айтишларича, мустақилликнинг даст-
лабки йилларида тўрт тенгкур чоллар «Жигули» авто-
машинасида Намангандан Самарқандга тарихий оби-
далар зиёратига ошиқишибди. Ҳайдовчи йигит ҳазил-
кашроқ экан, қарияларнинг гурунгига қулоқ тутиб,
сабри чидамабди.

- Эҳ, отахонлар-а, отахонлар-а,- дея оҳиста оғиз
очибди у,- яхши билсаларинг керак, ўзбек тилимизга
давлат мақоми берилганига беш йил тўлаяпти-ю,
лекин ҳаммамиз учун муҳим қарорни бажаришдаги
иштирокимиз фаол эмас-о-о-в. Аввало, сиз каби кек-
салар ёшларга ўрناق бўлсаларингиз эди?..

- Нима деганинг бу, шофёр ука? - Таажжубланишибди чоллар.

- Ахир икки гапнинг бирида ҳозиргидек русча сўзларни қўшиб, ўзбек тилимизни камситаётганларингизни сезмаяпсизлар-да. Мени илгари шофёр аташарди, энди эса ўзбекчасига ҳайдовчиман. Шундай айтсаларинг Асакаларинг кетармиди. Замондан орқада қолманглар дейман-да, - самимий равишда ўтишибди йигит.

- Хўш, аслида қандай сўзлашимиз лозим? - Ажабланишибди улар.

- Соф ўзбек тилида гаплашайлик. Мана, «область-область» дейсизлар. Ҳозирги тилимизда вилоятга айланиб қолди. Агар малол олмасаларинг, биттагина таклифим бор.

- Фойдали таклифми, бемалол.

- Самарқандга етгунча ким гапига русча сўзлар аралаштирса, ҳар бирига 100 сўмдан жарима тўлайди. Тўплаб бораверамиз, ўйлашимча, чойхона паловга яраша маблағ йиғилиб қолади-ёв. Тушлик ҳам таптайёр-да.

- Майли, майли.- Кўнишибди отахонлар.

Бироқ ўрганган кўнгил эканми...

- Поп районида (туманида) ўтдикми?

- Перевал (довон) бошланди-ю.

- Қоринам пиёзнинг пўстига айланяпти, столовой (ошхона) учраса, астоновка (тўхташ жойи) қиласиз, шо... ие-е ҳайдовчи ука!

- Подёмдан (кўтарилишдан) ўтволайлик, шоширманглар йигитни.

- Укамизнинг яхши одати боракан, ҳовлиқиб обгонга (қувиб ўтишга) ошиқавермаскан.

Шундай ҳолатда жарима жамғармага барака кираверишибди.

- Дарров беш юз тўпланибди-ю...

Машинада кулги кўтарилди. Биз қариялар гўё ўз устимиздан ўзимиз кулардик. Сабаби, тилга муносабат борасидаги аҳволимиз бир хиллиги учун.

Бобом ҳаётини ҳангомадан хулоса ясаб уқтирдилар:

- Бизлар камчилигимизни тугатдик ҳисоб, тилимиз софлигини сақлашга анча ўрганволдик, аммо - лекин ҳалиям сиз ёшларнинг гапини тўла англолмай хунобимиз ошади. Аралаш-қуралаш-а?! Тенгдошларингга айтгин: она тили-онадек улуг, унинг ўрнини ҳеч қайси тил эгаллолмайди ҳам, босолмайди ҳам.

Бобомнинг панду насиҳатларида жон бор, албатта. Биз ёшларнинг ўз тилимизга муносабатимиз мақтарли даражада эмас. Муаммо шундаки, русча қолиб, инглизча, французча, немисча сўзларни ноўрин қўлладек салбий ҳолатлардан қутулолмаётганга ўхшаймиз. Барча хорижий сўзларнинг ўзимизнинг тилимизда ўзбекчаси борку, ҳатто бир неча синонимлари билан мавжуд. Унда нега бой тилимизга беписанд қараймиз?!

Президентимизнинг: «Биз аждодлардан авлодларга ўтиб келаётган бебаҳо бойликнинг вориси сифатида она тилимизни асраб-авайлашимиз, уни бойитиш, нуфузини янада ошириш устида доимий изланишимиз зарур», дея таъкидлашларида чуқур маъно мужассам. Зеро, инсонни инсон қилиб турган, миллатни миллат қилиб турган унинг тилидир. Бахтимиз бекамлиги ўз тилимизга эгалигимизда ҳамдир, десак айни ҳақиқатни айтган бўламиз.

Ўзбек миллатининг илдилари бут, минг-минг йилларга бориб тақалади. Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоиримиз Эркин Воҳидов машҳур қасидасида:

Тарихингдир минг асрлар
Ичра пинҳон, ўзбегим,
Сенга тенгдош Помиру
Оқсоч Тиёншон, ўзбегим.
Сўйласин Афросиёбу
Сўйласин Ўрхун хати,
Кўҳна тарих шодасида
Битта маржон ўзбегим, -

дея бежиз зўр ифтихор туймаган. Бу нечоғлик асосли фикрлигини ҳеч ким, ҳеч қачон инкор этолмайди.

Буюк олим Маҳмуд Кошғарийнинг «Девони луғатит турк», яъни «Туркий тиллар луғати» бундан минг йиллар муқаддам яратилганининг ўзиёқ қалбларимизни тилимиздан беҳад фахрланиш ҳисларига тўлдиради. Биргина мисол: биз ҳозиргача бошқа, очиқроғи рус тилидан ўзлашма деб ҳисоблайдиган «утюг»-ка Кошғарий бобомиз «Отўт - дазмол; андавага ўхшаш темир (асбоб) бўлиб, уни қиздирадилар, кийимнинг чок ҳамда бахяларини ва тукларини бостириб силлиқлайдилар» дея изоҳ битиб кетганлар.

Демак, тилимиз бойлигидан бошқа миллатлар ҳам ҳанузгача баҳраманд эканликлари ойдинлашади. Бу фақат ягона намуна эмас. Луғатда 10.000 сўз келтирилган бўлса, улар ичида яна анчагина юқоридагига ўхшаш кўҳна ўз сўзларимиз топилишига ишончимиз комил. Ҳозирда тадқиқотчилар мазкур қимматли асар устида астойдил изланмоқдалар.

Тилсиз миллатнинг келажаги йўқ. Масалага янада теранроқ қарасак, тилнинг миллатни улуғловчи, миллатни бирлаштирувчи, миллатга умрибоқийлик бахш этувчи куч-қудратига иқрорлигимиз ортгандан ортаверади. Тилпарварлик наслдан-наслга ўтиб, ҳозирги

авлодгача етиб келишида, айниқса, мутафаккир бобомиз Алишер Навоийнинг хизматлари беқиёс. Беш асрдан зиёд вақт тарихга айланиб улгурганига қарамай, ул зотнинг «Тилга ихтиёрсиз-элга эътиборсиз» нақли бугун ҳам шиорга айланиши, наинки шиорга айланиши, амалиётимизга асос бўлиши заруратини сезиб яшамоқдамиз. Айни маҳалда тилимизни таҳқир ва ҳақорат ботқоғидан шеърият осмонига кўтарган, Аму ва Сирдан сув ичиб яшайдиган туркий қавмларни яққаламлашга қодир бўлган бобомизнинг "Хамса"сида 26.000 дан зиёд сўзга жон киритилган. Ақл-заковат дарахтидан минг турфа маъно-мазмун, фикру ғоя меваларини тортиқ қилган даҳо дунёда камдан-кам, яккаю-ягона эканлиги ҳамиша эътирофу таҳсинда.

Тўғри, биз ёшлар истиқлол даврида туғилдик. Хурлик шароитида яшаб ўқиямиз. Бироқ эшитиб, ўқиб билганмизки, юз ўттиз йиллик рус давлати зулмининг асорати ота-боболаримиз дилларини ўкситиб, қадрқимматини камситиб келган. 1989 йил 21 октябрда Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили ҳақидаги» қонунининг қабул қилиниши бунга чек қўйди. 1995 йилда ўзгартириш ва қўшимчаларнинг киритилиши эса тилимиз мавқеини кўтариш, софлиги ва фаоллигини таъминлаш ишларини янада такомиллаштиришни ҳуқуқий жиҳатдан тўла кафолатлади.

Юртбошимиз ишончларига муносиб фарзандлик бурчимизга садоқатимизни биз ёшлар ўзбек тилимиз софлигини сақлашда, унинг тобора бойишига ҳисса қўшишда ҳар кун, ҳар соат, ҳар дақиқа яққол кўрсатишимиз керак. Ахир тилнинг қадри-элнинг қадри. Аввало, шу тил билан ўзлигимизни намоёнлаймиз. Миллатимизнинг юксак маънавиятини таъминлашга эришамиз.

МУНДАРИЖА

СЎЗБОШИ

Ҳаётий ҳодисаларнинг таъсирчан тасвири.....3

ҚИССАЛАР

Қуёш эртага қайтар.....5

Мона Лиза.....145

ҲИКОЯЛАР

Богчадаги муҳаббат.....181

Олифта қиз.....187

Маъюс кўзлар.....198

Робия.....207

ҚАТРАЛАР

Туйғулар тарбияси.....215

МАНЗИЛСИЗ МАКТУБЛАР

Кераксизга айланма, юрак!.....233

Бугун сени учратдим.....236

Ерга йиқилган осмон.....240

ПУБЛИЦИСТИКА

Фаришталар қаерда яшашади?.....244

Тилнинг қадри-элнинг қадри 250

Адабий-бадiiй нашр

Манзура АБДУЛЛАЕВА

Кўёш эртага қайтар .

Муҳаррир: Содиқ САЙҲУН.
Тех. муҳаррир: Нўъмонхон ТОШХОЖАЕВ.
Ком. дизайнери: Исмомалхон ТОШХОЖАЕВ.
Мусаҳҳиҳ: Камолхон БОБОХОНОВ.

Теришга 16.07.2015 й. берилди. Босишга 28.12.2015 й.
рухсат этилди. Шрифт гарнитураси PANDA Times UZ.
Газета қоғозга офсет усулида босилди. Бичими 60x84.
1/16. Нашриёт ҳисоб табоғи 16. Адади 400 нуска.
Буюртма № 2 Баҳоси келишилган нарҳда.

«Наманган» нашриёти. Наманган шаҳри,
Навоий кўчаси, 36. Матбуот уйи. 3-қават.

Нашриёт веб сайти: namnashr.uz
e-mail: nvmab@inbox.uz

Нашриёт лицензия рақами АІ-156
2009 йил 14 августда берилган

Тел: +99893 406-48-40

Босмахона манзили: «Чуст босмахонаси» МЧЖ,
Чуст шаҳри, Сўфизода кўчаси, 8-уй.
Тел: 42-32-694.

Манзура Абдуллаева

Ухшашимни
топмасиз
асло

Манзура АБДУЛЛАЕВА

УМИД ТУМО
КЕЛДИМ ДУНЕГА

Ушшашимни бағридаги жоним
Сенга сарф қилганимда, менга
Асрларнинг ашириги бўлди
Кунинг сенинг ошмакда эканлиги

Манзура АБДУЛЛАЕВА

СИЗНИ

УЧРАТМАГУНЧА...

Наманган Давлат университети филология факультетининг 1-босқич талабаси, “Рағбат ёгдуси” китоб-ижод маркази адабий ходими Манзура Абдуллаеванинг шеър, қатра, ҳикоя ва қиссалари “Наманган ҳақиқати”, “Аёва жамият”, “Камолот”, “Давр”, “Дунё ва давр”, “Шифокор ва ҳаёт”, “Бегойим”, “Ҳайрат” ҳамда “Субҳидам” газеталарида чоп этилган. Айни пайтгача у учта шеърини тўпламини мухлисларига тухфалаган. Бу гал насрий асарларини “Қуёв эртага қайтар” китобига жамлаб эътиборингизга ҳавола қилмоқда.

ISBN 978-9943-989-83-2

9 789943 989832